

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FRANSIZ DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İrfan ATALAY

**JEAN-PAUL SARTRE'İN ÖZGÜRLÜK YOLLARI ADLI
YAPITINA OLUŞUMSAL YAPISALCI BİR YAKLAŞIM**

DOKTORA TEZİ

Tez Yöneticisi
Prof. Dr. Ayten ER

Erzurum – 2007

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının Fransız Kùltürü ve Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ayten ER

Danışman / Jüri

Prof. Dr. Tuğrul İNAL

Prof. Dr. Sevim AKTEN

Yrd. Doç. Dr. Yavuz KIZILÇİM

Jüri

Jüri

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Ali TİLBE

Jüri

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Vahdettin BAŐCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
GİRİŞ.....	VI
BİRİNCİ BÖLÜM 1. YAZIN TOPLUMBİLİMİ NEDİR?.....	12
1.1. Yazın Toplumbiliminin Tanımı.....	12
1.2. Lucien Goldmann ve Oluşumsal Yapısalcılık.....	13
1.3. Diyalektik Yöntem.....	21
1.4. Yapı Kavramı ve Anlamlı Yapı.....	26
1.5. Anlama ve Açıklama Aşaması.....	30
1.6. Olası Bilinç.....	36
1.7. Dünya Görüşü/İdeoloji.....	41
1.8. Birey Aşkın Özne.....	45
İKİNCİ BÖLÜM (ANLAMA AŞAMASI I) 2-ANLATI YÖNTEMLERİ.....	50
2.1. Bakış Açıları:.....	50
2.2. Öyküleme.....	53
2.2.1 Akıl Çağı.....	55
2.2.2 Bekleyiş.....	62
2.2.3. Tükeniş.....	74
2.3. Doğrudan Söylem/Dolaylı Söylem.....	80
2.4. Karşılıklı Konuşma, İç Diyalog ve İç Monolog.....	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (ANLAMA AŞAMASI II) 3- ANLATI YERLEMLERİ.....	87
3.1. Zaman.....	87
3.1.1 Akıl Çağı.....	87
3.1.2 Bekleyiş.....	90

3.1.3 Tükeniş	95
3.2. Uzun.....	100
3.2.1 Akıl Çağı	101
3.2.2. Bekleyiş	106
3.2.3 Tükeniş	110
3.3. Kişiler	116
3.3.1 Akıl Çağı	120
3.3.2 Bekleyiş	130
3.3.3 Tükeniş	133
3.3.4. Toplumsal ve siyasal gruplar:	145
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM (AÇIKLAMA AŞAMASI I) 4- ROMANIN OLUŞUMU	149
4.1. Sartre ve Dönemi	149
4.2. Yapıtın Ortaya Çıkmasında Etkili Tarihsel Koşullar.....	154
4.3. Toplumsal ve Ekonomik Koşullar	168
4.4. Toplumsal Yapı	171
4.4.1. Burjuva sınıfı.....	172
4.4.2. İşçi sınıfı.....	174
4.4.3 Köylü sınıfı ve tarıma dayalı yaşam.....	181
4.5. Ekinsel ve Etnik Yapı	184
4.5.1 Eğitimin genel yapısı ve kurumlar	184
4.5.2. Fransa'daki Yahudiler	186
4.6. Toplumdaki Sorun ve Çatışmalar	191
4.6.1. Toplumbilimsel sorunlar	191
4.6.2. Ekonomik sorunlar	194
4.6.3. İdeolojik sorunlar	196
4.6.4. Askeri sorunlar	200
4.7. İletişim Koşulları	202
4.7.1. Gazeteler.....	202
4.7.2. Radyo	204
4.7.3. Telefon, telsiz, telgraf.....	206
4.8. Ulaşım Koşulları	207

BEŞİNCİ BÖLÜM (AÇIKLAMA AŞAMASI II) 5. SAVAŞIN YAPITA YANSIMASI	211
5. 1. Toplumsal Dizgelerin ve Kurumların Yapıttaki Görünümü.....	211
5. 2. Toplumsal Yapılar	239
5. 3. Alt ve Üst Yapı	245
5. 4. Yapıtı Ortaya Çıkaran Anlamlı Yapılar.....	247
5. 5. Fransız Toplumunun Olası Bilinci.....	256
5.6. Birey Aşkın Öznenin Yapıttaki Görünümü	261
5. 7. Yapıtın Ortaya Koyduğu Dünya Görüşü / İdeoloji.....	263
5.8. Dünya Görüşünün Tutarlılığı / Tutarsızlığı	267
5. 9. Güdümlü Yazar.....	277
5.10. Yazarın Geniş Bir Kitleye Ulaşma İsteği	279
5.11. Yapıtın Başarısı/Başarısızlığı	281
SONUÇ	284
KAYNAKLAR	291
ÖZGEÇMİŞ	299

TEŞEKKÜR

Bu tezin düşünce düzeyinden başlamak üzere, tamamlanmasına kadar geçen sürede, değerli görüş ve düşüncelerini benden esirgemeyen birlikte görev yaptığım saygıdeğer hocalarım ve çalışma arkadaşlarım başta olmak üzere, gerek kaynak elde edilmesinde, gerekse beni cesaretlendirmekte emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Özellikle evindeki ve çalışma yaşamındaki yoğunluğuna karşın, düşünce ve desteğe gereksinim duyduğum her an, elinden geleni benden esirgemeyen, benim sıkıntılarımı kendi sıkıntısı kabul eden arkadaşım ve danışmanım Ayten ER Hanımefendiye fazlasıyla teşekkür etmeyi borç bilirim.

Ayrıca, baba ilgisine en fazla gereksinim duyduğu bir dönemde, bana anlayış gösteren ve hatta beni yüreklendiren sevgili oğlum Buğrahan'a ve her ikimizin yüküne tek başına katlanmak zorunda kalan eşim Sunay'a sabırlarından dolayı teşekkür ederim.

İrfan ATALAY

Erzurum–2007

ÖZET
DOKTORA TEZİ
JEAN-PAUL SARTRE'IN ÖZGÜRLÜK YOLLARI ADLI YAPITINA
OLUŞUMSAL YAPISALCI BİR YAKLAŞIM

İrfan ATALAY

Danışman: Prof. Dr. Ayten ER

2007- SAYFA: 299 + VI

Jüri: Prof. Dr. Ayten ER

Prof. Dr. Sevim AKTEN

Prof. Dr. Tuğrul İNAL

Yrd. Doç. Dr. Ali TİLBE

Yrd. Doç. Dr. Yavuz KIZILÇİM

Çalışmamız, Fransız yazar ve filozof Jean-Paul Sartre'ın *Özgürlük Yolları* adlı yapıtının Lucien Goldmann'ın *Oluşumsal Yapısalcılık* yöntemiyle çözümlenmesini içermektedir.

Toplumbilim ve yazın toplumbilimi alanında kendisinden önceki çalışmalara yenilerini ekleyen, yazarın ortaya koyduğu yapıtın toplumbilimsel çözümlenmesinin diğer geleneksel yöntemlere göre daha doğru bulgular ortaya koyduğunu söyleyen Goldmann'ın geliştirdiği oluşumsal yapısalcı yöntem, çözümlenmede yazarın yaşamöyküsü ve iç dünyası gibi alanlara yönelmez. Bunların yerine yapıtı kaleme alan yazarın, içinde yaşadığı toplumun-toplumsal yapının verdiği esin ve dayatmalarla- yarattığı ürünün ortaya konma koşullarını göz önünde bulundurur. Toplumsal, ekonomik ve ekinsel değerlerin oluşturduğu anlamlı yapıların, yazarın yapıtını doğrudan etkilediğini, yönlendirdiğini hatta biçimlendirdiğini ileri süren Goldmann, bu koşullar altında başka yöntemlerle eleştiri ve çözümlenme yapmanın olanaklı olamayacağına dikkat çeker. Toplumun veya toplumsal sınıfların geçirdiği evreler dünya görüşlerini şekillendirir. Her toplum veya sınıfın az ya da çok tutarlı bir dünya görüşü vardır.

Biz de beş bölümden oluşan bu çalışmamızda, Goldmann'ın yöntemini Sartre'ın İkinci Dünya Savaşı'nın Fransa'yı ilgilendiren yönünü ve varoluşçuluk felsefesinin ana ilkelerini ortaya koyduğu üç ciltlik romanına uyguladık. Birinci bölümde yöntemle ilgili kuramsal bilgileri, ikinci ve üçüncü bölümlerde romanın teknik özelliklerini ve daha kolay anlaşılmasını sağlayan anlatı yerlemlerini ele aldık. Dördüncü bölümde romanın oluşumunda rol oynayan koşulları belirlemeye özen gösterdik. Beşinci bölümde ise, savaş koşullarının yapıtı nasıl yansıdığını ve ortaya konan dünya görüşünün çerçevesini belirledik. Dünya görüşünün tutarlılık ölçüsüne değindikten sonra, yapıtın elde ettiği başarıyı tartıştık.

Yapmaya çalıştığımız çözümlenme sonucunda, Sartre'ın, bireylerin beyinlerini sürekli meşgul eden *Savaş* ve *varolma* gibi iki karşıt izleği yapıtına aynen yansıttığını gördük. XX. yüzyılın ortasında Fransız toplumunun ekonomik, dinsel, siyasal, eğitsel ve askeri vb durumunun, yapıtın oluşumunda bire bir etkili olduğunu saptadık. Yaşadığı toplumun içinde bulunduğu koşullarda, o toplumun bir aydını olarak bir şeyler yapmak gerektiğinin ayrımına varan Sartre'ın, toplumu daha doğrusu insanlığı düşünsel/tarihsel bağlamda bilgilendirmeye ve bilinçlendirmeye çalıştığına dikkat çektik.

Sonuç olarak, Sartre'ın savaş olgusundan yararlanarak, bir anlamda varlık ve yokluğun nasıl olması gerektiğini ortaya koymaya çalıştığına tanık olduk. Savaşın yol açtığı yıkımlar konusunda, toplumu ve kişisel deneyimlerini arka plan olarak kullandığı, gerçek amacının önce bireyi, daha sonra da bireyler aracılığıyla toplumu özgürleştirmek ve bilinçlendirmek olduğu sonucuna vardık.

ABSTRACT
Ph. D. THESIS
A GENETIC STRUCTURALIST APPROACH TO JEN-PAUL SARTRE'S
THE ROADS TO FREEDOM

İrfan ATALAY
Supervisor: Prof. Dr. Ayten ER
2007- PAGE: 299 + VI

Jury: Prof. Dr. Ayten ER
Prof. Dr. Sevim AKTEN
Prof. Dr. Tuğrul İNAL
Asst. Prof. Ali TİLBE
Asst. Prof. Yavuz KIZILÇİM

Our study includes the analysis of Jean-Paul Sartre's, French writer and philosopher who highly influenced the 20th century philosophy and produced many works in literary sense, *The Roads to Freedom* under the lights of Lucien Goldmann's *Genetic Structuralism* method.

The genetic structuralist method, which was developed by Goldmann and said to reveal more concrete and absolute information and findings in the analysis of the work of the author in consideration to the other conventional methods by putting on something new to the former studies on sociology and literary sociology, does not front the areas such as biography or inner world of the author while making the analysis of the work. Instead of these, it takes the society in which the author lives, the pressures and inspirations derived from that society and the betraying circumstances of the work into consideration. By claiming that the social, economic, cultural values of the society in which the author lives and the meaningful structures which are constructed by these values directly influence the work of the author, Goldmann says making criticism or analysis with other methods is useless. To Goldmann, the society or the social classes shape their own world views in respect to the evolution they had and every society or social class has a more or less coherent world view.

In our study, which is consisted of five parts, in respect to these basic thoughts of Goldmann, we tried the applicability of the method to Jean-Paul Sartre's novel in which he revealed the facts of World War II related to France and introduced the highlights of existentialist philosophy as long as three volumes. In the first part we gave information on the method and in the second and third parts we tried to reveal the technical features, narrative techniques and co-ordinates of the novel and in order to make it more understandable. In the fourth part, we tried to determine the circumstances that take part in the formation of the novel and finally in the last part we tried to reveal the reflection of the war and the other conditions to the work and show the world view. After dealing with the consistency level of the world view, we analysed the success of the work. As a result of our analysis, we saw that Sartre, who tries to handle two opposing themes such as *War* and *Peace* at the same time in his work, directly reflects these themes, which always exist in the minds of the people and make their minds busy, in his works. We also saw that the economic, religious, political, educational and military characteristics of mid-20th century France are influential in the formation of the work. We observed that, in the circumstances of his own society Sartre, who realizes that he has to something as a scholar of that society, tries to inform his people in philosophical and historical senses.

Consequently, we saw that, by making use of the fact of war, Sartre tries to determine how existence and absence should be. We determined that, by using the society's and his personal experiences on war and its destructions as a background, Sartre aimed at liberalizing first the individuals and then the society by means of the individuals.

GİRİŞ

Genel anlamda, Marksist öğretide içinde yer alan toplumbilimcilerin katkılarıyla XIX. yüzyıl sonlarında gelişmeye başlayan yazın toplumbilimi, özellikle Georges Lukács, Adorno ve Piaget gibi öncülerin, yazının toplumun vazgeçilmez bir parçası olduğuna dikkat çekmeleriyle gözde bir alan olmaya başlar. Hegel'in estetik anlayışı ve Karl Marx'ın diyalektiği üzerine temellenen bu bilim dalında, çok geçmeden farklı kişilerin ve görüşlerin etkisiyle birçok çözümleme yöntemi gelişir.

Yazın toplumbilimi çerçevesinde yer alan yöntemler, yapıtın ya da metnin yalnızca toplumbilimsel bağlamda okunmasıyla sınırlandırılmamıştır. Bu, yalnızca yöntem ışığında yapılacak eleştiri ya da çözümlemenin bir bölümünü oluşturur. Yazın toplumbilimsel bir çözümleme, yazar ve okuru da içine alan bir yelpazede ortaya çıkar. Bu bağlamda, her birim tek başına çözümlenebileceği gibi, başka birimlerle olan ilişkileri açısından da ele alınabilir. Toplumbilimsel bir çözümlemenin ana hedefi, yazınsal ilişkilerden hareketle toplumsal olguları ortaya çıkarmaktır. Bunu yaparken, yazınsal izlek ve ilişkilerin toplumsal yapı ve ilişkilerle ilgisini ortaya koymaya çalışır.

Yazın toplumbilimsel bir çözümleme, bir anlamda yapıtların ortaya çıkmasını gerektiren nedenlerin ve arka planların araştırılması demektir. Elde edilen sonuçlarla, yapıtı ortaya çıkaran toplum ve toplumun simgesi durumundaki yazarın okura vermek istediği ileti ve dünya görüşünün tutarlılığı ve başka görüşlerle olan benzerlik ve farklılıkları belirlenir.

Lucien Goldmann (1913–1970), XX. yüzyılda Marksist öğretide yer alan tarihsel ve insancıl kuramın en önemli adlarından biridir. Felsefe ve ekin toplumbilimi alanlarında yaptığı çalışmalar, özellikle de *Le Dieu caché* (1955) adlı çalışması, açık bir biçimde, Macar asıllı Georges Lukács'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci (Histoire et Conscience de Classe, 1923)* adlı yapıtından etkilenir. Yaptığı çalışmalarla, Marksist ideolojinin olgucu ve yapısalcı bir biçimde yazın dünyasında yer almasına karşı çıkar. Marksizmin bazı yönlerini eleştirir, kendi ölçütlerinde bir Marksizm tasarlar. Eleştiri toplumbilimi ve toplumsal felsefe içeren iki boyutlu eleştirel çalışmalarından hareketle, yazın alanında artık geleneksel çözümleme ve eleştiri yöntemlerinin bir kenara bırakılarak, ortaya koyduğu “*oluşumsal yapısalcılık*”ın bir çözümleme ve eleştiri yöntemi olarak benimsenmesini ister.

Goldmann ekin toplumbilimcisi olmasına karşın, bireyciliğe özgü toplumsal ve tarihsel yapılarla ilgilenir. Eleştirel olarak, pazar ekonomisinin gelişimiyle bireyler arasında var olan doğrudan ilişkilerin yok olmasına dikkat çeker. Marksist dünya görüşünün etkisiyle, bireyin önemini kaybetmesinin, eşyanın her geçen gün daha fazla değer kazanmasının nedeni ve sorumlusu olarak burjuvaları ve benimsedikleri kapitalist rejimi gösterir. Bu nedenle kaleme aldığı *Pour une sociologie du roman*'da kapitalist pazar yapıları ve ortak bir bilincin ürünü olan roman türü arasında doğrudan yapı benzerlikleri olduğunu ortaya koyar. Ona göre yazar, sanatçı, felsefeci ya da din adamı, tümüyle yaşadığı toplum veya sınıfın belirli bir bilinçle oluşturmuş olduğu yazınsal, dinsel, düşünsel, vs niteliklerdeki yapıtı ortaya koyan bireyüstü özne konumundaki kişilerdir. İçinde yaşadıkları toplumun dinsel, düşünsel, yazınsal ya da toplumsal alanlardaki beklentilerine yanıt verecek seçkinlerdir ve bu kişilerin ortaya koydukları “büyük yapıt”, kendi bireysel düşünce ve birikimlerini değil, toplumun ya da sınıfın onlarda biçimlendirdiği görüşü veya bilinci yansıtır. Ona göre “büyük yapıt”, toplumsal bir grubun olası bilincinin en üst düzeydeki tutarlılığını dile getirdiği ölçüde büyüktür.

Bu görüşlerini başlangıç noktası olarak kabul eden Goldmann, herhangi bir toplum ya da sınıfa özgü yazarın, salt bireysel anı ve özyaşamöyküsü türünden olmayan ve toplumun genelini ilgilendiren veya toplumlara bir ileti vermeyi amaçlayan yapıtlarının, tutarlı yazılmaları koşuluyla, büyük yapıt olduklarını var sayar. Bu türden büyük yapıtlar, toplumun istek ve beklentilerini içerdikleri için ya da toplumun belirli bir hedefe yönlendirilmesini amaçladıkları için, Goldmann'a göre geleneksel yöntemlerle değil, artık toplumbilimsel yöntemlerle çözümlenmek zorundadır. Romanı ya da sanat yapıtını ortaya koyan yazarın özyaşamöyküsü veya ruhsal durumu yapıtın kendisi için önem taşımaz. Önemli olan, sınıf ya da toplumun yazar aracılığıyla yapıtta ortak bir bilincin ürünü olarak dile getirdiği değer ve kavramlardır.

Goldmann, yapıt ve grup arasında içerik bağlamında değil, yapısal bağlamda bir ilişki olduğunu vurgular. Bir yapıtta okura sunulan topluma özgü dünya görüşü, aynı biçimde düşünme, algılama ya da tepki verme birlikteliği, en iyi yazar ya da sanatçı gibi o toplumun seçkin ve aydın kişileri aracılığıyla dile getirilebilir. Tüm bunları en uygun tutarlılıkla ortaya koyan yazar büyük yazar, yapıtı da büyük yapıttır.

Goldmann, eleştiri yönteminin uygulanması aşamasında dünya görüşü, bütünlük, tutarlılık, üst düzey olası bilinç ve yapısal benzerlik gibi kavramlardan yararlanır. Her

büyük yapıtın bir dünya görüşü ya da ideoloji ortaya koyduğunu, bu türden yapıtlarda olguların belirli bir bütünlük ve tutarlılık gösterdiğini, yapıtın özünü oluşturan düşüncelerin toplumun ya da sınıfın olası ortak bilincinin en üst düzeyde biçimlenmiş biçimi olduğunu vurgular. Yazarın ortaya koyduğu tutarlı kurgusal evren, toplumun sürdürmekte olduğu yaşam ve koşullar arasında kaçınılmaz olarak yapısal benzerliklerin olduğunu da yönteminde gözler önüne serer.

Yapıtı ortaya koyan gerçek yazar toplumsal grubun kendisidir. Toplumsal grubun oluşturduğu bilinç ve birikimi belirli bir düzen içinde kalemi aracılığıyla dile getiren ve yapıtı üreten yazar, yalnızca toplumun istek ve özlemlerini yapabildiği ölçüde dile getiren kişidir. Bundan dolayı, yazınsal yapıt bir ‘ yansıma’ dan başka bir şey değildir ve toplumsal sınıfın da bilinçlenmesini sağlayarak, oluşumuna katkıda bulunur. Yapıtta dile getirilen toplumsal bilinç, bir bütün olarak toplumsal grubun sahip olduğu salt bilinç değildir. Yazar ya da sanatçı, toplumun gerçek bilincine, olası bilinci aktarma sorumluluğunu da üstlenir.

Goldmann, XVII. yüzyıl Fransız yazarı Blaise Pascal’ ın *Düşünceler (Les Pensées)* adlı yapıtını kendi yöntemi çerçevesinde çözümleyerek eleştirirken, toplumbilimsel bir çözümlemede iki tamamlayıcı ve tanıtıcı sürecin belirlenebileceğini ve bu süreçleri göz önünde bulundurmanın çözümlemeyi kolaylaştıracağını yazar. Bunlardan ilki ‘*anlama*’, ikincisi ‘*açıklama*’ sürecidir. Anlama süreci, yapı ve olguların belirlenmesi, temel alt yapının gözden geçirilmesi ve yapıtın olduğu koşulların saptanma aşaması olarak ifade edilebilir. Buna karşın açıklama süreci, ortaya çıkarılan yapıların başka yapılarla olan benzerlik ve farklılıklarını sıralama ve karşılaştırma sonuçlarını bir takım somut kesinlemeler olarak açıklama aşamasıdır.

Belirli çevrelerce “XX. yüzyılın varlık içinde yaşayan sosyalist görüşlü burjuva yazarı” olarak tanımlanan Jean-Paul Sartre, 1905’te Paris’te dünyaya gelir. Genelde sıkıntı içinde geçmeyen yaşamı boyunca başkalarına boyun eğmeyi ve belirli çıkarlar doğrultusunda bir araya gelen kişilerden oluşan gruplara bağlanmayı yadsır. Komünist olmasına karşın komünizmden de uzak durur:

“Prensipte komünizme karşı yakınlık duyuyordum. Sovyetler Birliğinde işçi sınıfı acılar içinde sosyalizmin kocaman makinelerini inşa ediyordu. İtiraf edeyim: Kendimi herhangi bir sosyalist rejime yakın duyumsamıyordum. Sovyet deneyimi

uzakta durmamı sağlıyordu. Her şeye karşın kapitalist olmakla suçladığım Amerikan rejimi beni daha çok çekiyordu. Komünist Partisiyle olan daha sonraki ilişkilerimde de değişmedim. Sovyet komünizmine karşı ilgisiz, yakın, taraftar oluyordum, ancak hiçbir zaman bu rejimin var olduğu bir yerde yaşamak istemiyordum.”¹

Bu sözleriyle Sartre’ın kendine özgü bir komünizm yanlısı olduğu ve bağılanımsızlığı seçtiği açıkça görülür.

Sartre, kaleme aldığı makaleler, kitaplar ve başlattığı tartışmalarla ünlenir. 1964 yılında *Sözcükler (Les Mots)* adlı özyaşamöyküsünü anlattığı yapıtıyla Nobel Yazın Ödülüne layık görülmesine karşın, ödülü almayı yadsır. Sartre, yaşamı boyunca yazın tarihinin en çok konuşulan ve hakkında en çok yazılan yazar-düşünürdür. Tanınmasının başlıca iki nedeni vardır: İlk olarak, İkinci Dünya Savaşının doğurduğu yıkım ve yıkıntılar arasında insanların bağlandıkları dinin kendilerine umar olmayışından kaynaklanan dinsel boşluğu dolduran varoluşçuluğun en tanınmış simgesidir. İkincisi, her tür yetkeye karşı devrimci bir tutum sergilemesi ve özellikle 1960’lı yılların sonlarında görülen öğrenci başkaldırılarında öğrencilerin yanında yer almasıdır. En tanınmış yapıtları *Varlık ve Hiçlik (L’Être et le Néant)*, *Bulanıtı*, *Özgürlük Yolları*, *Gizli Oturum (Huis-Clos)* ve *Kirli Eller (Les Mains Sales)* farklı yazınsal türler olarak Sartre’ın felsefesini ortaya koyar.

Gerek Sartre, gerekse Goldmann Marksist çizgide yer almalarına karşın, her ikisi de Marksizm’i bir ölçüde eleştiren ve yeniden yorumlanmasını isteyen yazar ve eleştirmenler olarak, felsefe ve yazın dünyasına kazandırdıkları felsefe ve yöntem konusunda birbirine yakındır. Sartre, Marksizm’in temelini oluşturan özdekçiliğin insanı bir nesne olarak ele aldığını ve onun duygu dünyasına değer vermediği için onurunu yaraladığını, oysa varoluşçuluğun bu onuru geri kazandırmak ve insanı ve ona bağlı değerleri özdek ve özdek düzeninden ayrı düşünmek gerektiğini söyler:

“Özdekçilik, kişinin kendisi de dâhil olmak üzere tüm insanları, bir masayı, bir sandalyeyi, bir taşı oluşturan nitelik ve olaylardan ayırma durumu olmaksızın, nesnelere gibi algılar. Yani önceden tayin edilmiş bir takım tepkiler bütünü olarak

¹ Michel-Antoine Burnier, *L’adieu à Sartre*, Plon, Paris, 2000, s. 160.

görüür. Varoluşçuluk ise, madde dışındaki bir değerler bütünü olarak insanın egemenliğini kurmak ister.”²

Her ikisi de burjuvaziye ve benimsediği kapitalist dizgeye tümüyle karşı çıkar. Bireyin bilinçli olmasını ve bilinçli bireylerin oluşturduğu bilinçli bir toplumun veya sınıfın kendisini oluşturan öğeleri yönlendirmesini ister. Her ikisinin amacı da, kapitalizmin gereksinim ve ekonomik değer kavramlarından hareket ederek kitleleri her tür insansal ilişki ve bağlanımlardan uzaklaştırdığını, savaş ve ölüm pahasına insanın duygularını kullandığını ortaya koymaktır. Kapitalizmin kurduğu tuzaklardan kurtulabilmenin yolu olarak da özgür seçim yapmanın gerektiğini, başkalarının cehennem olduğunu vurgular.

Varoluşçu felsefe, Marksist öğretiyile olan ilişkisini daha çok Sartre aracılığıyla kurar. İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasete git gide ısınan ve Marksist dünya görüşüne yaklaşan Sartre, kendi varoluşçuluğunun, ortak bir devrimci dünya görüşüne ulaşma yolunda, kaba özdekçiliğin getirdiği yüzeysel ilkelerden çok daha derin düşünsel temeller sunduğunu ileri sürer. “*Özdekçilik ve Devrim*” (1946) adlı yapıtında, Karl Marx’ın düşüncelerinden hareketle açıklanmaya çalışılan Marksçılığın ilkelerini karşısına alarak, Marksçuların büyük önem verdiği soyut bilimciliğe karşı çıkar. Sartre, Marksçılığın benimsediği diyalektik anlayışın, bilimlerin olgucu, tek yönlü, nedensellik anlayışıyla hiçbir zaman bağdaşamayacağını, hem diyalektik özdekçiliğe, hem de bilimci özdekçiliğe bağlı kalmanın büyük bir çelişki yarattığını dile getirir. Sartre’ın Marksçılığı hedef alan bu sözlerine ilk tepki, yazın toplumbilimi alanında tanıdığımız ve Marx öğretisinin önde gelen savunucularından biri olan Georges Lukács’dan gelir. Lukács, 1948’de yayınlanan *Varoluşçuluk mu Marksçılık mı?*³ adlı yapıtında, varoluşçuluk felsefesinin Marksçılık ve burjuva felsefesinin bir karışımı olduğunu, bunların arasında üçüncü bir felsefe olmayı hedeflediğini, bu seçim edimlerinden oluşan düşünce biçiminin kökeninde Marksçılığın çarpıtılmış öğelerinin bulunduğunu belirtir.⁴ Bu türden karşılıklı suçlamalar sonucunda Sartre, aynı dünya görüşünü benimsemeye devam etse de, Marksistlerin saldırıları artarak devam eder.

² Kenan Gürsoy, **Jean-Paul Sartre Ateizminin doğurduğu Problemler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1991, s. 52–53

³ Georges Lukács, **Existentialisme ou Marxisme?** Nagel, Paris, 1960.

⁴ Emmanuel Mounier, **Varoluş Felsefesine Giriş**, çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, İstanbul, 1986, s. 12–13.

“(…) Yazarın işlevi her şeyden söz etmektir, yani nesnellik olarak dünyadan, onunla çelişki halinde duran öznelikten. Sonuna kadar açmak koşuluyla bu tümlüğün farkında olmak zorundadır yazar. İşte bu yüzden kendisinden söz etmeye zorunludur ve bundan ötürü, her zaman bunu yapmıştır, şu ya da bu ölçüde eksiksiz ama her zaman”⁵

Sartre’ın bu sözünden de anlaşılacağı gibi, yazar yapıtını ortaya koyarken öncelikle olayları yerleştireceği nesnel bir dünyayı gerek kurgusal, gerekse gerçek boyutları içinde yaratmak zorundadır. Daha sonra bu dünyada var olacak insan toplulukları ya da toplumları betimlemek ve onlara bir takım toplumsal roller vermek gerekir. Bunların dışında, yazarın seslendiği toplum adına açık veya kapalı bir biçimde kendinden söz etmesi kaçınılmazdır. Bir bakıma yapıt ve yazar konusunda Sartre ve Goldmann’ın düşünceleri aynıdır.

Tüm bu nedenlerle, Sartre’ın *Özgürlük Yolları (Les Chemins de la Liberté)* adlı üçlemesinin, oluşumsal yapısalılık yönteminin çözümleme ölçütlerine uygun bir yapıt olduğu düşüncesiyle, çalışmamızda, söz konusu romanı Lucien Goldmann’ın kendine özgü özellikler içeren yöntemi ışığında çözümlemeyi amaçlıyoruz.

Özgürlük Yolları, Sartre’ın, insanlığa yön veren bir aydın olarak, varoluş ve insan konularında yaptığı eleştiri ve özeleştirisini, dünya görüşü ve siyasal seçimlerini, benimsediği ya da karşı çıktığı sosyalist ve komünist çevrelerle olan ilişkilerini görmek açısından önemli bir romandır. Tümüyle toplumları ve toplumu oluşturan öğeleri içinde barındırdığı için, hiç kuşkusuz topluma dayalı bir romandır. Kaleme alındığı dönemin koşulları ve sorunları göz önüne alındığında, faşizm tehlikesine karşı alınması gereken önlemler ve bu tehlikeye karşı uluslar arası alanda yapılması gereken işbirliği bağlamında, Fransız aydınlarının duyduğu endişe ve arayışların simgesidir. *Özgürlük Yolları*, aynı zamanda bir dünya görüşü ya da ideolojinin, roman metnini boğmadan dile getirilmesidir. Kişilerin olaylar karşısında verdiği tepki, karakter ve davranışları Sartre’ın düşünce yapısının ve dünya görüşünün ortaya konmasına aracılık eder.

Sartre, bir takım toplumsal gerçeklerin ayırımına varıncaya kadar, insanın kendi bireyselliği içinde her şeyin üstesinden gelebileceği kanısını taşır. Ancak savaş ve

⁵ Jean-Paul Sartre, **Sartre Sartre’ı Anlatıyor**, Filozofun 70 yaşındaki otoportresi, Çeviren: Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, 1994, İstanbul, s. 21.

savaşla artan faşizm tehlikesi karşısında bireysel eylemlerin son derece etkisiz ve gereksiz olduğunun bilincine varır; toplumsal eylemlerin zorunluluğuna inanır. Bu amaçla, önceleri tamamen ilgisiz kaldığı siyasete, savaş sonrası etken bir biçimde katılmayı dener ve artık bundan böyle her bulduğu olanakta siyasal görüşlerini dile getirmekten geri kalmaz; en kötü koşullar altında bile umudunu kaybetmeyen bir eylem adamı olur:

“(…) Gençliğimi arkada bırakıyordum, siyasetle uğraşmıyordum, ilgileniyordum ve arkadaşlarımla yaşıyordum, mutluydum ve yaşamım bu şekilde biçimleniyordu. Aniden savaş çıkageldi ve zaman geçtikçe, özellikle bozgun ve Alman işgalinden sonra, kendimi tümüyle özel biri olarak duyumsadım. Kendimi yoksunluk, yoksulluk, kötülük ve umutsuzluğun egemen olduğu bir dünya karşısında buldum. Ancak ben, sıkça etrafımda rastladığım umutsuzluk seçeneğini kaldırıp bir kenara attım. Umutsuzluğa düşmeyen ve mutlu bir gelecek için savaşmaya inanan dostlarımla işbirliği yaptım.(…)”⁶

Jean-Paul Sartre’ın, felsefesini en iyi *Bulantı* adlı romanında ortaya koyduğu kabul edilir. *Özgürlük Yolları* ise felsefesinin bir uygulama alanı olarak kaleme aldığı en iyi, ancak tamamlanmamış romanıdır. Bir üçlemde oluşan romanın her bir cildi kendi içinde belirli bir bütünlük taşıdığı için bu tamamlanmamışlık okura rahatsız edecek boyutlara hiçbir zaman ulaşmaz. Sartre, tüm yapıtı boyunca özgürlüğü elde etme ve onu kullanmanın yollarını sorgular. Büyüklüğü konusunda çekinceleri olsa da, özgürlük üzerine yazdığını söylediği romanın ilk cildi *Akıl Çağı (L’Âge de raison)*’dır. 1944 yılında Paris’te tamamladığı ikinci cilt *Bekleyiş (Le Sursis)* adını taşır. Romanı yazmaya başladığı savaşın başlangıcında bile, onu savaşın sürdüğü dönemde değil de, tüm ciltleriyle aynı anda, savaşın bitiminde yayınlamayı düşünür. İlk iki cilt, 1945 yılında aynı anda yayınlanır. Bu ciltlerle üçüncü bir cildin yolda olduğu ve gelecek cildin Paris’in özgürleşmesine kadar süreceği açıklanır. 1949 yılında üçüncü cilt *Tükeniş (La Mort dans l’âme)* yayınlanır, ancak özgürlük sürecini Paris’in özgürlüğüne kavuşmasına kadar götürmesi gereken dördüncü cilt yayınlanmaz.

Romanın tamamı, 1938 yılı Haziran ayındaki Fransız toplumunun gündelik uğraşlarının anlatımından başlayarak, sınırlı zamansal kesitler içerisinde, okuru 1940

⁶ Jean-Paul Sartre, Benny Lévy, *L’espoir maintenant, les entretiens de 1980*, Verdier, 1991, s. 79–80.

Haziranının ortalarına kadar tam iki yıllık bir sürece yerleştirir. Bu, Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşına doğru kaçınılmaz bir biçimde sürüklenme ve savaşa girme sürecidir. Romanda bir yandan savaşın ve Fransa'nın Almanlar tarafından işgalinin anlatısı yapılırken, diğer yandan da kişilerin özgürlük arayışları ele alınır. Görünürde ön planda savaş olmasına karşın, gerçek anlamda vurgulanmak istenen bireyin bilinçlenmesi ve yaptığı özgür seçimlerle özgürlüğüne kavuşmasıdır.

Akıl Çağı'nda savaş öyküsü yok değil, yalnızca uzaktadır. İspanya iç savaşı sınır ötesinde bütün şiddetiyle sürer. Romanın başkişisi Mathieu, bu savaşa üzülür, ancak istemesine karşın savaşa katılmadan yaşamını Paris'te sürdürür. Bu savaş aslında tüm Avrupa toplumlarını tehdit eden faşizm tehlikesinin bu kez Fransa'nın kapısına dayandığının göstergesidir. Mathieu, felsefe öğrenimi almıştır ve felsefe dersleri verir. Ancak, yaşamını düzenleme konusunda henüz net bir düşüncesi yoktur. Özgürlüğünün peşindedir, eylemlerinde yeterince tutarlı ve kararlı olamaz. Siyasete karşı ilgisizdir. Nazilere karşı savaşmak konusunda bile bağlanıp bağlanmama ikilemi yaşar. Ona göre özgürlük her şeyin üstündedir ve aracısız elde edilir. Ancak toplumsal yaşamın gereği olan bağlanımların ayırımına vardığında da düşünceleri altında ezilir, boşlukta çırpınır.

Romanın diğer kişileri de, Mathieu tarzında olmasa da, özgürlüklerinin peşindedir. Bir kısmı bağlanmaktan yana seçim yaparken, bir kısmı bilinçlenmekten korkar. Kişiler genelde seçim yapmakta zorlanır, sürekli bir belirsizlik içinde yaşarlar. Belirsizlik özgür olmalarının gereğidir. Romanda tanıtılmaya çalışılan varoluşçu felsefenin ilkeleri gereği, insan önceden verilmiş bir öze sahip olmadığına göre, sürekli kendi varlığını yaratma ve yenileme durumundadır. Bu nedenle durmaksızın yeni seçimler yapması gerekir.

Sartre'ın kişilerinin seçim yapmalarını engelleyen dinsel, töresel, çevresel ve kendi yaşamlarına özgü herhangi bir önsel engel veya yargı yoktur. Bu bağlamda kural tanımadan özgürlüklerinden yana tavır takınırlar. Böyle olmalarına karşın, soyut varlıklar olarak da çıkmazlar okurun karşısına. Aksine, somut bir toplumda ve tarihte yer alırlar. Sartre, bir anlamda kendi kişiliğiyle özdeşleşirmiş olduğu Mathieu aracılığıyla, kişinin toplum ve dünya içindeki konumunu, diğer kişi ve toplumlarla olan ilişkilerini ve sorumluluklarını büyük savaş çerçevesi içine yerleştirerek sorgular. Savaş Mathieu'ye toplumsal sorumluluklarının ayırımına varması konusunda yardımcı olur ve

savaşın tarafı olmayı seçmekle başka kişiler ve uluslarla aynı yazgıyı paylaşır. Yaptığı bu seçim ona aynı zamanda bağlanma olanağı da verir.

Bekleyiş ile birlikte, romanda anlatılan kriz, bireysel düzlemde toplumsal düzleme taşınır. Artık daha önce kapıya kadar gelen faşist tehlike ve savaş Fransa ile birlikte daha birçok Avrupa ülkesinin kapısını çalar. Çekoslovakya’da yaşayan Alman kökenlilerin ve Çek yöneticilerin neden olduğu Almanya ve Çekoslovakya arasındaki gerilim, daha önce yapılmış bağlayıcı işbirliği antlaşmaları ve yayılmacı Nazi düşünceleri nedeniyle, Fransa, İngiltere, Rusya gibi birçok ülkeyi karşı karşıya getirir. Her an çıkması olası savaşı önleme çabaları bu cildin temel izleğidir. Ülkeler ve kişiler arasındaki gizli ve açık görüşmeler, karşılıklı pazarlıklar, ihanet, satılmışlık ve Fransa’nın tümünden seferberlik ilan etmesi, temel izlek etrafında yer alan yan izleklerdir.

Olayların boyutunun ve uzamın genişlemesi ve toplumsal çerçeveye oturtulması, romanda yer alan kişi sayısının artmasını gerektirir. Anlatı, eşzamanlı anlatım tekniğinden yararlanılarak, birçok uzamda gelişen olayların ardışık olarak öykülenmesi biçiminde yapılır. Sartre, bir durumdan diğerine geçerken, olayların içinde yer almak amacıyla, yoğunlaşmış okurun gözünde, her şeyi birbirine karıştırmak ister.

Tükeniş, beklenen ve bir an için geride kaldığına inanılan savaşın, tüm şiddetiyle başladığı, Fransa için en çok sıkıntıya ve yıkıma neden olan dönemin anlatısıdır. Toplumda yaşamının bir takım sorumluluk ve bağlanımları beraberinde getirdiğinin ayırımına varan roman kişileri, ait oldukları sınıf, toplum ve ülke adına üzerlerine düşen görevleri yerine getirmeye çalışırlar. Ancak toplumsal bilinçlenme çabaları, henüz ülkenin düşmana karşı koyabilecek ve ülkeyi işgalden kurtarabilecek düzeyde değildir. Fransa beklenmedik bir bozgun yaşar ve bu bozgunun nedenleri, kalabalık roman kişileri ve tarihsel kişiler bağlamında olduğu kadar, farklı toplumsal sınıflar bağlamında da irdelenir. Değişik toplumsal sınıflara ait kişiler, bozgunun nedeni olarak birbirlerini suçlar.

Romanda, bir bütün olarak topluma yönelen bir tehlikenin, toplumu oluşturan tüm parçalara da yönelmiş olduğunun bilincine varan Mathieu gibi diğer birçok kişi, seçimini ölmek pahasına da olsa faşizme karşı savaşmaktan yana yapar. Önceleri bağlanmanın özgürlüğün yok olmasına neden olacağını ileri süren Mathieu bile, yeni bir seçimle, kendisi ve kendisinden sonra gelecek kuşakların kurtuluşu için tehlikeyi yok etmeye çalışır. Savaşmanın, düşmana bile kurşun atmanın aslında tüm güzelliklere ve

sevilen şeylere atıldığını üstü kapalı olarak Mathieu'nün ağzından vurgulayan Sartre, savaşın insanlık için oluşturduğu tehlikeye de dikkat çeker.

Özetle, Jean-Paul Sartre'ın *Özgürlük Yolları* adlı yapıtı, düşünsel, toplumsal ve tarihsel boyutlarda, gerçek anlamda bütünlük ve tutarlılıkla kaleme alındığından, Lucien Goldmann'ın "büyük yapıt" sınıflandırmasına uygundur. İçerdiği izlekler açısından da, yalnızca bireyleri değil, geniş anlamda toplumları ilgilendiren ve değindiği sorunlarla onların bir takım çıkarımlarda bulunmasını gerektiren bir romandır. Romanın hem düşünsel, hem toplumsal hem de tarihsel yönü vardır. Düşünsel yönüyle varoluşçuluk ilkeleri çerçevesinde insanların ve toplumların bilinçlenmesini ve buna bağlı olarak özgürleşmesini isterken, tarihsel yönüyle, dünyada onarılması oldukça güç yıkımlara ve ölümlere neden olan büyük savaşlardan ders alınması gerektiğini öğütler.

Bu bağlamda çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde yöntemin tanınmasına katkıda bulunacak kuramsal bilgilere yer verilecek; öncelikle, yazın toplumbiliminin tarihçesine kısaca göz atıldıktan sonra, Lucien Goldmann'ın oluşumcu yapısalcılığının tanımı ve açıklaması yapılmaya çalışılacaktır. Goldmann'ın eleştiri kuramının dayandığı Marksist diyalektik yöntemle değinildikten sonra, kuramın vazgeçilmez kavramları açıklanacaktır. Goldmann'da yapı ve anlamlı yapı nitelikleri, birey aşkın özne, olası bilinç ve dünya görüşü üzerinde durulacaktır.

Çözümlenen yapıtın anlama aşamasının ilk evresini oluşturacak ikinci bölümde, anlatı yöntemleri irdelenecek, romanlardaki bakış açıları, öyküleme yöntemleri ve söylem biçimleri belirlenecektir. Bakış açılarının, öyküleme yöntemlerinin ve söylem biçimlerinin romanın bütünü içindeki yeri, tutarlılığı ya da değişkenliği sırasıyla ele alınacaktır.

Yapıtın roman türü olarak yazım tekniği yönünden anlama evresinin devamını oluşturan üçüncü bölümde ise, bu kez anlatı yerlemlerinin ayrıntısına girilecek, bu bağlamda *Akıl Çağı*'ndan başlamak üzere, sırasıyla üçlemeyi oluşturan tüm ciltlerde zaman, uzam ve kişi üzerinde ağırlıklı olarak durulacaktır. Kişiler ait oldukları toplumsal sınıflara göre gruplandırılacak ve yazarın bu insanları roman kişisi olarak seçmekteki amacı yöntem çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

Yapıtın içerdiği içyapılar ile yapıtın dışında yer alan, toplumun ya da diğer toplumların sahip olduğu yapılar arasındaki ilişki ve benzerliklerin araştırılması ve yorumlanması anlamına gelen *açıklama aşaması* dördüncü ve beşinci bölümlerde yer

alacaktır. Bu bölümlerde, oluşumsal yapısalcılığın içerdiği kavramlar ışığında yapıt ve onu çevreleyen diğer yapılarla ilgili çözümleme, değerlendirme ve açıklamalar sunulacaktır. Dördüncü bölüm, romanın yazınsal ya da düşünsel bir ürün olarak ortaya çıkışını gerektiren, toplumsal, ekonomik, siyasal, ekinsel ve eğitimsel zorlama ve isteklerin ayrıntılı bir çözümlemesi olacaktır. Bu amaçla, yazarın kişiliği ve döneminin özelliklerine değinilerek tarihsel, ekinsel, toplumsal, eğitimsel, askeri ve ekonomik koşullar ve yapılar geniş bir çerçevede değerlendirilecektir. Yapmayı amaçladığımız değerlendirme, saptama ve açıklamalar, çalışmamızın son bölümünde değineceğimiz yapı benzerliklerinin ortaya konmasına ışık tutacaktır.

Beşinci ve son bölümde, yapıtın oluşmasında en büyük payı oluşturan düşünsel ve trajik öğelere ilişkin olgu ve yapıların yapıta yansımaları, yapıttaki görünüşleriyle gerçekte sahip oldukları benzerlik ve eğer varsa farklılıklar üzerinde durulacaktır. Kısacası bu bölümde, insanlara yeni bir dünya görüşü sunan Sartre'ın anladığı anlamda varoluşçuluğu ve savaş gibi en büyük trajik olguyu oluşturan izlek açıklanacaktır. Yapıtının düşünsel yönünü daha iyi ve somut olarak okura anlatmak ve aktarabilmek için, yapıtta arka plan olarak kullanan savaş öncesi ve savaş koşullarının gerçekliğine ne ölçüde bağlı kaldığına ilişkin saptamalara özen gösterilecektir. Savaşı, kendini ortaya çıkaran kurumlarla birlikte ele alırken, varoluşçuluk felsefesini ve onun dayandığı insan varlığı ve özgürlük kavramlarına açıklık getirmeye çaba gösterilecektir. Bu bölümde aynı zamanda, çözümleme yöntemimizin içerdiği olgu ve kavramların roman içinde var olup olmadığı araştırılacak, varsa bu kavramlar romanlardan hareketle örneklendirilecektir. Yapıtta, Fransız toplumunun yazar Sartre aracılığıyla dile getirdiği dünya görüşü ya da ideolojinin ne olduğu ortaya konacaktır. Bu dünya görüşünün tutarlılığı ve kurgusal evren dışında, gerçek dünyada uygulanabilirliği, yazın ve düşünce dünyasında sağladığı başarı ya da başarısızlık üzerine dikkat çekilecektir. Bunların dışında, böyle bir yapıtı kaleme alan yazarın, geniş okur kitlelerine ulaşma amacının ne olduğu belirlenmeye çalışılacak, bu amacı gerçekleştirirken kullandığı yazınsal, düşünsel ya da iletişimsel araçlarla ilgili bulgu ve düşünceler belirlenmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YAZIN TOPLUMBİLİMİ NEDİR?

1.1. Yazın Toplumbiliminin Tanımı

Yüzyıllar boyu çeşitli bilim dallarına bağımlı olarak gelişen ve daha sonraları bağımsız bir bilim dalı haline gelen toplumbilimdeki gelişmelere karşın, yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısına kadar yazınsal alanda gerçek bir toplumbilimden söz etmek olası değildir. *Oluşumsal yapısalılık* ya da *yazın toplumbilimi* diye adlandırılan eleştiri yöntemi, daha çok Macar Georges Lukács (veya György Lukács), Robert Escarpit, Jean Piaget ve Lucien Goldmann tarafından yazın ve sanat dünyasının hizmetine girer ve 1950'lere doğru ve ellili yıllar sonrasında daha çok Marksist ve sosyalist aydınların da desteğiyle geniş kitlelere tanıtılır. Kendisinden önce, bu konuda çalışmalar yapan Lukács ve diğerlerinin çalışmalarını Brüksel'deki Université Libre'in Toplumbilim Enstitüsünde ayrıntısıyla inceleyen ve öğrencilerine anlatan, Bükreş doğumlu Lucien Goldmann, yapılan çalışmalardaki eksik ve gözden geçirilmesi gereken yönleri geliştirmeye çalışarak, artık bundan böyle yazınsal ya da sanatsal bir yapının araştırılması ve incelenmesinde, geleneksel yöntemlerden hareketle çözümleme yapılmasının hatalı veya eksik bir çözümleme olacağını ileri sürer. Goldmann artık *oluşumsal yapısalılık (structuralisme génétique)* olarak adlandırdığı yöntemini yeni bir çözümleme yöntemi olarak sunar. Eleştirmenlerin hizmetine sunduğu bu yöntemle yapının çözümlemesini yaparken yazarı değil, yapının ortaya çıktığı toplumun merkez ve öncelikli olarak ele alınması gerektiğini ortaya koyar.

Toplumbilim, “*toplum olaylarını açıklayan, toplumdaki insanı, toplumsal kurumları ve toplumsal süreçleri inceleyen bilimsel bir disiplin*” olarak tanımlanır.⁷ Toplumun farklı değer ve kurumlarıyla nasıl oluştuğunu, nasıl işlediğini, niçin süreklilik özelliğine sahip olduğu sorularına yanıtlar arar. Yazın ise, “*insanın toplumsal dünyasını, onun topluma adaptasyonunu ve ondaki değişim isteğiyle ilgilenir.*”⁸ Bu tanımlardan yazın ve toplumbilimi, birbirini izleyen, gerektiğinde konuları birbiri içinde yer alan ve birinin varlığının söz konusu olmadığı yerde diğerinin de bulunmadığı bilim dalları

⁷ Mustafa Kemal Şan, *Edebiyat Sosyolojisinin tarihinden basamaklar*, Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara 2004, s. 129

⁸ Şan, A.g. y., s. 129

olarak nitelendirmek olasıdır. Her iki bilim dalında da öncelikle insan ve insana özgü grup, kurum ve olguların oluşması, sonra bu oluşum ve olguların işleyişi ile oluşumlar içinde yer alan insan ögesinin durumu ele alınır. Kısacası her iki bilim dalı, aynı konuya farklı açılardan bakan ve belirli oranlarda farklı yöntemlerden yararlanan disiplinler olarak tanımlanabilir. Tüm bunlardan hareketle yazın toplumbilimi, toplumsal çözümlemelerin daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmesi için, yazınsal metinlerin toplumsal gerçekliklerle nasıl bir ilişki içinde olduklarını geniş bir biçimde araştırmayı amaçlar.

Escarpit, alanındaki başlıca yapıtında, “*yazında sürekli bir öteki vardır: Biri okur için yazar, diğeri yazar için okurdur.*”⁹, der. Bu sözle, yazar ile toplumun birbirleri için vazgeçilmez olduklarını açıkça ortaya koyar. Bir toplumun yeni düşünce ve açılımlara sahip olabilmesi için yazarlar gibi seçkin kişiler, kaçınılmaz olarak gereksinim duyulan öğelerdir. Aynı şekilde, deneyimlerini başkalarına aktarmak isteyen yazar için de, okur kitlesi veya toplum kesinlikle var olması gereken bir öğedir. Bu durumda, yazın toplumbiliminin ilgi alanları; toplum ile topluma ait ekin veya ekinler arasındaki ilişki, bu süreçler ile yazarın kişiliği arasındaki ilişki ve okur ile yazınsal yapıt arasındaki ilişkilerdir.

O halde, yazın toplumbilimi; toplum ya da grubun taşıdığı genel düşünsel, sanatsal, dinsel, toplumsal ve ideolojik deneyim, birikim ve dünya görüşleri ile ilgili, yine toplumun ya da grubun üyesi konumunda olan, dile getirme yeteneğine sahip, seçkin kişiler olarak kabul gören sanatçı, düşünür ve yazar gibi bireyler tarafından ortaya koyulan yapıtların, ancak o yapıtın ortaya çıktığı toplum koşulları göz önüne alınarak çözümlenebileceğini veya eleştirilebileceğini ileri süren çözümleme yapmaya yönelik bilim dalının adıdır. Ve bu bilim dalı, alt yapısı başkalarına ait olsa da, toplumbilimci Lucien Goldmann tarafından geliştirilir ve yazın alanında onun sayesinde tanıtılır.

1.2. Lucien Goldmann ve Oluşumsal Yapısalcılık

Yazın toplumbilimi alanında ilk düzenli çalışmaları Macar Georges Lukács yapmış olsa da, Fransız toplumbilimci Lucien Goldmann, Lukács’ı izleyerek ekin toplumbilimi alanında kendisini tanıtır. Yazını, toplumbilimsel bir bakış açısıyla ele

⁹ Robert Escarpit, **Edebiyat Sosyolojisi**, Türkçesi: Salih Özer, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.69.

aldığı *Pour une sociologie du roman* (Gallimard, 1964) ve *Le Dieu caché* (Gallimard, 1959) adlı yapıtlarıyla Marksist yazın kuramına önemli katkılar sağlar. *Pour une sociologie du roman* adlı yapıtında, romanı belirli bir arayışın ve yenilenmesi gereken değerlerin oluşturulması aşamasında bir araç olarak kabul eder ve yazın toplumbilimini bilimsel bir platforma yerleştirir. Ona göre roman, “çürümüş, bozulmuş, düzey ve değeri kaybolmuş bir arayışın tarihidir. İlerlemesi gereken çizgide değil de başka bir düzeyde ilerlemiş ve başka bir biçim kazanmış çürümüş bir dünyadaki bozulmamış değerlerin arayışıdır.”¹⁰ Roman, “bir yaşam öyküsü” ve “günü gününe yazılmış tarihsel ve toplumsal olayların bir dökümü” olduğuna göre, yazın toplumbiliminin bir alt dalı olarak roman toplumbilimine de gereksinim vardır.

Goldmann, oluşumsal yapısalılık olarak adlandırdığı kuramı ile roman ve sanat çözümlemesi alanında yaptığı çalışmaları yazın toplumbilimi olarak nitelendirir. Çalışmalarıyla, toplumlarda var olan düşünce biçimleriyle yazınsal ve sanatsal yapıtlar arasındaki türdeşliğin açığa çıkarılması için çaba harcar. Ona göre “toplumun yazınsal yapıtlarla olan ilişkisi doğrudan ve basit bir ayna yansıtması ile açıklanamaz. Bu bir anlama, tarihsel olarak belirlenmiş, insanların kendi aralarındaki ilişkiler aracılığıyla gelişen ve güçlkle oluşabilen, tutarlılığı tarihin devinimiyle yeniden tartışmaya açılan bir yapıdır.”¹¹

Goldmann’ın kuramı, bireylerin değil, “birey aşkın özne”nin yani, toplum bilincinin ortaya koyduğu bir gereklilik olarak ifade edilebilir. Buna göre yapıtın oluşumu, toplumsal ve düşünsel yapılarla bağıntılıdır; ancak bu bağ mekanik bir yapı içinde yer almaz. Ortak ideoloji ile büyük bireysel, yazınsal, düşünsel ya da dinsel yaratılar arasındaki ilişki, içeriğin benzerliğinde değil, oldukça ileri düzeydeki bir uygunlukta ve yapılardadır.¹²

Goldmann, her yapıtın görünür biçimde bir toplumsal karaktere sahip olduğunu söyler.¹³ Ona göre, yapıtın toplumsal karakteri özellikle şu noktada yoğunlaşır: Bir birey dünya görüşü adını verdiği şeyi işaret eden ve ona uygun düşen zihinsel bir yapıyı, hiçbir zaman kendi kendisine hazırlayıp ortaya çıkaramaz. Böyle bir yapıyı ancak bir

¹⁰ Lucien Goldmann, **Pour une sociologie du roman**, Gallimard, Paris, 1964, s.11.

¹¹ Michel Lequenne, **Marksizm ve Estetik**, Çev. Erhan Bener, Yazın Yayınları, İstanbul, 2000, s. 67.

¹² Lucien Goldmann, **Roman Sosyolojisi**, çev. Ayberk Erkay, Birleşik Yayınevi, Haziran 2005, Ankara, s.76.

¹³ Michel Zérafra, **Revue Française de Sociologie**, Vol.: 6, No: 2, Paris, 1965, s. 251.

grup oluşturur, birey ise onu yalnızca çok yüksek düzeyde bir tutarlılığa ulaştırır. Bireyin ortaya koyduğu yapıt da, yazınsal bir grubun sahip olduğu bir bilince özgü eğilimlerin ilerlemiş tutarlılığında ulaşılmış bir nokta olarak kabul edilir.

Yazınsal, düşünsel ya da sanatsal yapıtın çözümlemesinde yapılması gereken ilk iş, yapıtın iç tutarlılığını ortaya koymaktır. Goldmann, *anlama aşaması* olarak adlandırdığı bu aşamadan sonra *açıklama aşamasına* geçer. “(...) *Açıklama aşaması, bu yapıtın çevreleyici, daha geniş bir yapı içerisine yerleştirilmesinden başka bir şey değildir.*”¹⁴ Yansıma kuramından hareketle, yapıtta yer alan anlamlı yapıların, yazar tarafından yapıta yansıtılan toplumsal gerçeklikler olduğunu vurgulayan Goldmann, yalnızca bir toplumsal gerçekliği ele alıp işleyen içerik çözümlemesi yerine, bu gerçeğin eleştirel çözümlemesine, derin ilişki ve anlamlarına yönelmenin gerekliliklerini ortaya koyar. Yapıtta dile getirilen dünya görüşünün başka ideolojilerle olan benzerlik ve bağlantılarını ortaya koyar. Yapıtın ortaya çıktığı grubun tipolojisini, eklemlenimlerini, bireyin böyle bir toplumsal tabakadaki konumunu inceler.

Goldmann’ın kuramı, bir yapıtın iç çözümlemesinden hareketle, ortaya çıktığı toplumsal sınıfın biçimini ve doğasını açığa çıkarmayı hedefleyen, yapıtın ortaya çıktığı düşünce biçimleriyle benzeşik ya da türdeş olup olmadığını araştırarak, onu oluşumsal olarak kaynaklandığı bütünsel düşünce yapılarıyla ilişkilendiren kuramdır.

Goldmann’ın *Diyalektik Araştırmalar (Recherches Dialectiques, Gallimard, 1959)* adlı yapıtında yer alan bir başka düşünceye göre yazın, değişik düzeylerde var olan dünya görüşünün ya da görüşlerinin anlatımıdır; dünya görüşleri de kişisel değil, toplumsal olgulardır. Yapıtı ortaya çıkaran yazar, yaşadığı toplumun genel değerlerinden ne kadar etkilenirse etkilensin, çok farklı görünümde bir yazar olarak okurun karşısına çıkabilir. Toplumun geneli gibi davranabileceği gibi, yaşadığı toplumun düşünce biçimleri ve yaşam tarzlarına aykırı bir tutum da sergileyebilir. “*Dolayısıyla, çevrenin etkisi karşıt ve hatta zamanda ve uzamda yeri kalmamış ideolojilerin etkisiyle aşılmış olabilir.*”¹⁵

Yazar veya sanatçı toplumun bir aynası olduğuna göre, ortaya koyduğu sanatsal yapıt ya da yazınsal metin, “*belirli bir yer ve zamana özgü egemen dünya görüşlerinin*

¹⁴ Nedim Gürsel, **Başkaldıran Yazın**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 27

¹⁵ Lucien Goldmann, **Diyalektik Araştırmalar**, Çev. Afşar Timuçin, Mehmet Sert, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998, s.57

birey kanalıyla ifade bulmuş biçimleridir."¹⁶ Yazar ve sanatçıların üstlendikleri rol, toplumda oluşmuş dünya görüşü ve egemen düşünce biçimlerini yazın aracılığıyla okur ve sanatseverin gözünde daha anlaşılır ve elle tutulur kılmaktır.

Goldmann, *Pour une sociologie du roman* adlı çalışmasında, yazın toplumbiliminin amacının, yapıtlar ve bu yapıtların üretildikleri toplumsal sınıfların ortak bilinçleri arasında bir bağ kurmak olduğunu ifade eder. Bu bağı oluşturmak, ister Marksist olsun, ister olmasın, tüm yazın toplumbilimi çalışmalarında temeldir. Ortaya koyduğu oluşumsal yapısalcılık, insanı konu edinen tüm bilimler için uygulanabilir bir yöntem olarak kabul edilir. Ekinsel, özellikle de yazınsal yaratı, bu yöntemin uygulanması için özel ve uygun alan oluşturur.

Bir toplumbilimci olarak Goldmann, yöntemini, kendisinden önce yazın toplumbilimi alanında oldukça yol almış Lukács'a, Piaget'den aldığı düşüncelere ve Karl Marx ile Emmanuel Kant'tan yaptığı okumalara borçludur. Bu yöntemin, özellikle dünya ve insanlık için belirli savları, düşünceleri, topluma yönelik değişim planlarını içeren, yazınsal değeri büyük olan yapıtlara son derece uygulanabilir olduğunu göstermek için, söz konusu diyalektik yöntemini XVII. yüzyılın düşünsel yapıtlarına uygulamayı yeğler.

Yazın deyince, genellikle toplumları oluşturan bireylerin belleklerinde, söz sanatlarının kullanılarak duygu, düşünce, sorun ve çözümlerin dile getirildiği 'kitap' olgusu canlanır. Yani, hem yazınsal, hem ticarî yönü, hem de dağıtımsal ve kurumsal bir değere ve öneme sahip olan nesne algılanır. Böyle bir algılama biçimi elbette kendiliğinden gelişigüzel oluşmuş düşünsel bir yargı değildir. Yazınsal veya sanatsal alanda emek harcaıyıp, tek başına ya da içinde yaşadığı grup tarafından ortaya konan ürünün karşılığını almadan, yazar veya sanatçının yaşamını -en azından yazınsal yaşamını- sürdüremeyeceği bir gerçektir. Bu demektir ki, yazar veya sanatçı ekonomik kaygılar taşıyarak yapıtını ortaya koyar. Aynı kaygılar yayıncı, dağıtımcı, okur, vs gibi kitleleri de kaçınılmaz olarak etkiler. Her şeye karşın ortaya konan yapıt ise, kavramsal, kurgusal, düşsel veya gerçek göndermelerde bulunularak düşünce ve söylem üzerinde yapılan çalışmaları içerir. Düşünce üzerinde yapılan çalışmalar, yazarın yaşadığı toplumda ya da çevreleyen toplumlarda karşılaştığı sorun ya da gereksinimlere yeni

¹⁶ Jale Parla, **Don Kişot'tan bugüne roman**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 39

çözüm önerileri getirmek gibi somut çalışmalar olabileceği gibi, fizik ötesi konularda var olan inançları yıkan ya da destekleyen türden soyut çalışmalar da olabilir. Bunlar, aynı şekilde dil konusunda, söyleme dayalı ya da duyu ve duygulara yönelik çalışmalar olabilir. Bu tür koşullar altında okuma eylemi, bir yapıtta sergilenen metnin içeriği ya da o yapıtı veya metni yaratan yazar ve okuru arasında oluşan karşılıklı konuşma ve iletişimidir. Başka bir deyişle okuma, bir topluluk ile o topluluğu oluşturan veya o topluluğa az ya da çok yabancı olan gruplar arasındaki iletişimidir.

Lucien Goldmann, *Pour une sociologie du roman* ve *Recherches Dialectiques* adlı çalışmasının “*Yöntem Sorunları*” adlı bölümünde, oluşumsal yapısalcılığın yazınsal alanda ve sanat alanındaki inceleme ve çözümlemelerde yararlanılabilecek yönlerini örnekler eşliğinde sunar. “*Her insan davranışı özel bir duruma yanıt verme girişimidir*”¹⁷ varsayımını başlangıç noktası olarak kabul eder ve bununla, yapılan eylemin öznesiyle o öznenin de içinde bulunduğu çevre arasında bir denge kurma uğraşı içine girer. Ancak bu dengenin durağan bir denge değil, aksine sürekli devingen ya da dinamik bir denge olduğunu dile getirir; yani bu dengede var olan yapılar durmaksızın bozulma ve hemen ardından yeniden yapılanma evrelerini yaşarlar. Bu yeniden ortaya çıkan ya da biçim değiştiren yapılar, aslında toplumsal grupların gelişme ve yenilenme sürecine bağlı olarak, yeni gereksinimlere yanıt oluşturan yapılardan başka bir şey değildir.

Yazın alanında toplumbilim, yazın toplumbilimi ve yazınsal toplumbilim olarak birbirine benzeyen ve çoğu kez okurların birbirine karıştırdığı iki biçimiyle karşımıza çıkar. İki alt disiplinden birisi olan yazın toplumbilimi, toplumbilimin yöntemlerini yapıtın yayın ve dağıtımına, yapıtın elde ettiği başarıya ve yapıtı okuyup değerlendiren halk kitlesine, yazınsal kuruma, yazarlar gibi meslek gruplarına, öğretmen ve eleştirmenlere, kısaca; yazın alanında metin değeri taşıyan öğelerin dışında kalan her şeye uygulanan eleştiri yöntemidir. Öte yandan yazınsal toplumbilim, yazın bilimleri yöntemlerinden birisi olan ve metne, anlambilimdeki fonolojiye ve metnin kendi iç anlamına yönelik bir yöntem olarak kabul edilir. Metne yönelen ve düşünsel yapıların toplumsal görüngülerini ve bilgilenme biçimlerini göz önünde bulundurarak, daha derinlemesine bir anlamayı ya da anlamı açığa çıkarmayı isteyen bu disiplin,

¹⁷ Goldmann, *Pour une sociologie du roman*, s.338

karşılaştırmalı yazının kullandığı biçemlerden çok dünya görüşleri ile ilgilenen toplumbilimin yöntemlerine yönelir.

Goldmann, özgürlüklerin gelişmesinde her zaman özgürlükçü burjuva düşüncelerinin önemli bir rol oynadığını vurgular. Burjuva dizgesinde yer alan dünya görüşünde üç öge kaçınılmazdır: özgürlük, bireycilik ve adalet karşısındaki eşitlik. Ona göre insan varlığına temel oluşturan ilk ikisi, özgürlük ya da bireysel özerkliğin bir elde bulunması ve insan topluluğu, evren, anlamlı bütünlük ve özgür insanların eylemindeki bu özgürlüğün ürünüdür. Böylesine bir dünya görüşü şu üç soruya yanıt verecek bir nitelikte olmalıdır: Neyi bilebilirim? Ne yapmalıyım? Peki, niçin umut edebilirim?

İnsanların temel toplumsal ilişkileri, üretim ilişkileri, üretilenleri satanlar ile satın alanlar arasındaki ilişkilerle aynıdır. Her şeye karşın insanları birleştiren şey, eğer bir satıcı varsa satın alanın anlam kazanması olgusudur. Üretimin toplumsal olgu yönü, ürünlerin fiyatlandırılmasında ortaya çıkar. Borsada ekonomik değer taşıyan ürünlerin fiyatlarının yükselişi, düşüşü, vs gibi şeyler birer toplumsal olgudur. Ancak her şeyin önünde bir değere sahip olması gereken insan ögesi ve kavramı, burjuva anlayışında tarımsal bir ürünün hak ettiği değere sahip olamaz ve yavaş yavaş kaybolur.

Goldmann'a göre, insan bilinci için gerekli olasılıklar, toplum için gerekli olasılıklarla ilgilidir. Bütünlük, bir yöntem sorunu ve istekli olma halidir. Bu olasılıkların ve sınırlarının belirlenmesi düşünsel eleştirinin en önemli görevini oluşturur.

Temelde yer alan bu iki alt disiplinin ayırımının algılanmasındaki güçlük, kesinlikle yazın toplumbiliminin ya da yazınsal toplumbilimin konusunu oluşturan öğelerin seçim ve ayırım güçlüğünden ve simgesel ürünler bağlamında toplumbilimsel yaklaşımın tanım getirme güçlüklerinden kaynaklanır. Bugün bile, konusunu oluşturan öğelerin hala tam olarak yazın ve sanat çevrelerinde belirgin çizgilerle netleşmemesi ve toplumsal statüsünün hala tam olarak nereye yerleştirileceğinin kestirilememesi nedeniyle, sanat ya da yazın toplumbilimi temelde, belirli bir ölçüde de olsa, bilgi kuramsal belirsizlikle karşı karşıyadır. Bu belirsizliğe neden olan en temel şeylerden biri, bu konuda araştırma yapan ya da eleştiride bulunan kişilerin yaptıkları çalışmalarda kendi kişisel yargılarına yer vermesidir. Bu yargılar yalnızca kişisel değil, aynı zamanda kesinlik taşımayan öznel yargılardır. Öznel düşüncelerin bulunduğu bir ortamda da elbette oluşturulacak ölçütler de kesinlik taşımaz. O halde, her araştırmacı ya da

eleştirmen, ele alıp işlediği nesnesiyle ilgili öngörüden öteye gitmeyen yargılardan kendisini soyutlamadığı sürece yarattığı yapıtın toplumsal anlamda bir değeri olmaz.

Betikbilimin önemli bir parçasını oluşturan kitap toplumbilimi ise, yazın toplumbilimini içeren birçok boyut taşır. Kuşkusuz, basılmaya yönelik metinler ve düşünceler, bu metinleri veya düşünceleri üreten yazarlara, bu düşünceleri kitap şekline getiren basım evlerine, bu kitapların dağıtımını sağlayacak araçlara, okunma yoluyla yayımını sağlayan kitap satıcıları ve kütüphanelere gereksinim duyar. Kısaca kitap toplumbilimi, yazını üretim, basım, yayım ve dolaşım boyutlarıyla ele alır. Bunların yanı sıra, kitap toplumbiliminin metin uzmanlarını ya da yazınsal akımlarla ilgili yazın adamlarını da kapsadığını söylemek yanlış olmaz. Zira üniversiteler, akademiler gibi gerek kitap tüketiminde önemli rol üstlenen, gerekse araştırma ve eleştiri bağlamında çok sayıda çalışma yapan kurumlar, kitabın sansürlenmesine karar veren toplumsal otoriteler ve yazarı ya da sanatçıyı üretmeye ve kaliteli olmaya zorlayan yazın ve sanat ödülleri gibi olgular, kitapların üretim ve dağıtımında, satın alımlarında ve hatta okunup algılanmalarında büyük rol üstlenir.

Bütün bunların ötesinde yazın toplumbilimiyle ya da oluşumsal yapısalcılıkla karıştırılabilecek bir içerik toplumbiliminden de söz edilebilir. İçerik toplumbilimi, yapıtı kolektif bilincin bir yansıması olarak algılar. Yapısalcı toplumbilim ise, tam tersine, yapıtta bu ortak bilinci yaratan en önemli öğelerden birini görür; bu öğe, grubu oluşturan üyelerin düşündüklerinin, duyumsadıklarının ve anlamını bilmeden yaptıklarının bilincine varmalarına olanak tanıyan, bir anlamda grubun temsilcisi olan yazardır. İçerik toplumbilimi yazınsal değer taşısın ya da taşımazsın, sıradan yapıtlara uygulanırken daha etkili ve çarpıcı sonuçlar verir. Oysa Goldmann, oluşumsal yapısalcı yazın toplumbiliminin sıradan yapıtlarda çok etkili sonuçlar ortaya koymazken, dünya yazınında başyapıt denilebilecek yapıtlara uygulandığında oldukça gerçekçi ve olumlu sonuçlar verdiğini vurgular.¹⁸

Yazın toplumbilimcinin ilk görevi, daha çok yapıtın basit bir metinsel eleştirisini yapmak ve kaynağı oluşturan dünyanın sunumunu ortaya çıkaran toplumsal sınıfın sınırlarını belirlemektir. İkinci olarak, incelenecek yapıtın yazın toplumbilimsel bağlamdaki eleştirisini, açıklama evresinde tüm geniş toplumbilimsel ve gerekirse

¹⁸ Lucien Goldmann, **Roman Sosyolojisi**, s.78.

tarihsel boyutları da ortaya koyarak eleştirel bir bakışla gerçekleştirir. Zaten toplumbilimsel eleştiri, “*yazının toplum içinde yaratıldığı, yapının toplumun ifadesi olduğu görüşüyle yazar-toplum-yapıt arasındaki karşılıklı ilişkiyi araştıran eleştirel bakış*”¹⁹ olarak tanımlanır. Ekin, din ve felsefe, yüzyıllar ve hatta bin yıllar boyu insanların gerek türleriyle, gerekse farklı türlerle olan ilişkileri sonucu bilgi, görgü ve deneyim, çözüm ve uygulama biçim ve biçemlerinin üst üste birikmesiyle oluşmuş bilim dallarıdır. Karakterlerinin doğası gereği yazınsal ürün üzerinde doğrudan etkili olmaları kaçınılmazdır. Goldmann da bunun bilincine vararak, sınırlarını belirleyip ortaya koymaya çalıştığı oluşumsal yapısalcılığında, diğer yapısalcılarda olmayan, tarihsellik anlayışını gözler önüne serer. Zaten ortaya koyduğu yöntemdeki ‘*oluşumsal*’ (*génétique*) sözcüğü, Goldmann’da bir yönüyle ‘*tarih*’ anlamına gelir. “*Her düşünce toplumbilimi, toplumsal yaşamın etkisini yazınsal ürün üzerine yansıtır*”²⁰ yargısını başlangıç noktası olarak kabul eden Lucien Goldmann, yazınsal ya da sanatsal yapıtların, yapının üretildiği toplumu oluşturan yapı ve yapının kendisinin irdelenmesiyle sağlıklı bir şekilde açıklanabileceğini, böyle bir çalışmanın da yazın toplumbiliminin konusunu oluşturduğunu çeşitli kitap ve yazılarında belirtir.

Yöntemini oluşumsal yapısalcılık olarak adlandıran Lucien Goldmann’ın, alanındaki yöntem arayışının “*amacı, toplum ile yazınsal yaratı arasında sağlıklı bağlar kurmak ve bu bağları ayrıntılarıyla ortaya koymaktır. Toplum önceden yazınsal ürünüün zeminini zaten hazırlamıştır, bu nedenle yazar yazınsal ürünle koşullanır, onu yansıtır ve dile getirir.*”²¹ Yazınsal, sanatsal, ya da düşünsel bağlamda, ekonomik, toplumsal, siyasal veya ekinse, tüm insan ırkını ilgilendiren her türden olayların bilimsel ve ayrıntılı olarak incelenmesi, aynı anda eski yöntem ya da dengelerin yok edilmeye çalışılıp, yeni çözüm, yöntem ve dengelerin oluşturulma aşamalarını içeren sürecin de açıklığa kavuşturulmasını zorunlu kılar. Yani, gerçek anlamda bir araştırma yapıldığında tüm bu denge ve süreçlerin açıklanması zorunluluğuyla karşı karşıya kalmak kaçınılmazdır.²²

¹⁹ Sevim Akten, “Yazın ve Toplum ilişkisi üzerine kuramsal bir yaklaşım” (Makale), **Yazın ve Toplum Sempozyumu** (Basılı Yapıt), Ankara Üniversitesi Basın Yayın Müdürlüğü, Aralık 1999, s.162.

²⁰ Lucien Goldmann, **Recherches dialectiques**, Gallimard, Paris, 1965, s. 45

²¹ A. Tilbe, “**Une étude sociologique dans la Peste d’Albert Camus**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2000), Erzurum, s.8.

²² Goldmann, **Roman Sosyoloisi**, s.74.

O halde, yazın toplumbiliminin konusunu, yazınsal yapıtın üretim aşamasından, kurumsallaşması aşamasına kadar gerçekleşen edimler ve bu edimlerin ortaya çıkardığı zincir oluşturur. Bu bağlamda, yazarın toplumsal konumunun çözümlenmesi ve tanımı, yazarın statüsünün ortaya çıktığı tarihsel koşullar, kaçınılmaz olarak yazın toplumbiliminin ilgi alanına girer.

Toplumda birey olarak var olan insan, zamanla gereksinimleri doğrultusunda başkalarıyla iletişim kurarak toplumsal olayların ve bağların ortaya çıkmasına aracı olur. Yani insanın tek bir olgudan bütüne doğru yönelimi vardır. İnsanı konu edinen ve onun sorunlarını çözmeye uğraşı içinde olan felsefe de, insan gibi bütüncüye yönelir, ‘ben’ sorunundan hareket ederek ‘biz’ öznesine kadar varır. Bilinçlenen ve özgürlüğünü elde eden birey, özgürlüğünü asıl amaç olan toplumun bilinçleşmesi ve özgürlüğü yönünde kullanmaya başlar. İnsanların ve insan gerekliliklerinin oluşturduğu toplumsal gruplarda artık ‘ben’ öznesi değil, ‘biz’ öznesi vardır. Yani, bireysellik artık yerini toplumsallığa bırakır, bilinçli bireyler bilinçli toplumu oluşturur. Tarihi yapan ya da toplumsal olaylara şu ya da bu şekilde yön veren işte böyle bir toplumdaki öznedir.

Kısacası Lucien Goldmann, yazın toplumbiliminin amacını, yapıtın ortaya çıktığı toplumda var olan olguların neler olduklarını bulmak, niteliklerini gözler önüne sermek, onları açıklamak ve başka olgularla olan bağları saptamak, yani onları anlamak olarak açıklar. Goldmann’ın yönteminde tek başına bir birey hiçbir zaman bir olgu olarak değerlendirilmez. Aynı şekilde bireyin yaptığı kişisel iş ve eylem de birer olgu olarak ele alınamaz. Bireyler yalnızca toplumsal bir evrenin, toplumsal grupların birer üyesi olabilir. Bu nedenle, bireyi veya bireysellikleri konu edinip bunlarla ilgili bir yapıt ortaya koymayı amaçlayan bir yazar, özyaşamöyküsünü yazmadığı takdirde, bu bireysellikleri ancak toplum ilişkilerinin veya toplumsallığın bireye yansımaları olarak başkalarına yansıtabilir. İşte *dünya görüşü* denilen şey de toplumdaki bu düşünce ve yaşam biçiminin o toplumun birer üyesi olan seçkin ve eğitilmiş insanlara yansımalarıyla ortaya çıkan bir olgudur.

1.3. Diyalektik Yöntem

Hegel’in dizgesel felsefe kavramlarını, bazı ilkelerini ve özellikle ölümünden sonra yayınlanan *Estetik (1835)* adlı yapıtını göz önünde bulundurmadan Goldmann’ın diyalektik kuramlarını anlamak güçtür. Hegel felsefesinin temel düşüncelerinden biri,

‘gerçekliğin ancak bir tutarlı bütün, anlamlı bir birlik olarak anlaşılabilceği’ şeklindedir. Nesnel dünyayı bir bütün olarak kabul etmeyen, bireysel görüngüleri birbirinden ayrı kabul eden bir düşünce, soyut bir düşüncedir. Görüngülerin, içinde anlamlı oldukları bir bütünle ilgili olduklarını kabul eden yaklaşım, daha sonra bu görüngüler arasında belirli ilişkiler oluşturmak için, somut bir biçimde gerçeği simgeler. Böyle bir felsefe, akılcı ve gerçekçi bir felsefe olarak yazın ve düşünce dünyasında kabul görür. Hegel’e göre, felsefecinin görevi dünyayı sürekli gelişen anlamlı bir bütün, tarihsel bir birlik olarak anlamaktır. *Düşüncenin Görüngübilimi (La phénoménologie de l’Esprit, 1807)* adlı yapıtındaki şu ünlü sözü bu konuda çarpıcıdır:

“Gerçek, bütünüün içindedir. Ancak bütünlük zamansal gelişmeyle tamamlanan özden başka bir şey değildir.”²³

Hegel gibi, Karl Marx’ın özdeksel diyalektiğini bir dönemin tarihsel ve toplumsal olaylarını incelerken gözden uzak tutmamak gerekir. Marx’ın bu öğretisine dayanılarak birçok düşünsel kuram, ekonomik yöntem ve uygulama ülke ve toplumların yaşam biçimlerine yön verir. Bunun sonucunda ortaya çıkan kuram ve öğretiler, elde ettikleri başarılar ve olumlu sonuçları ile toplumlarda kendilerine yer edinir. Örneğin, komünist dünya görüşünün temelini oluşturan düşünceler, Marx’ın öğretisinde yatan düşüncelerden başkası değildir.

Goldmann’ın yöntemi de temelde Marksist öğretiye ve varoluşçuluğa dayanır. Marksist öğretinin topluma ağırlık veren yönünü hareket noktası olarak alan Goldmann, eksik olan yanları da varoluşçuluk felsefesiyle tamamlayarak, iki felsefenin bir karışımı ya da birleşimi olarak oluşumsal yapısalcılığı eleştirmenlerin hizmetine sunar. Bu nedenle Goldmann, her iki felsefenin ortak noktalarından biri olan trajik dünya görüşüne kendi yönteminde de önemli ölçüde yer verir.

Trajik insan, dünya karşısında kendi güçlerinin sınırlarının bilincine varmış olarak *boğuntu (angoisse)* içinde yaşar. Boğuntusuna neden olan konulardan ilki ‘ölümlü olmak’tır. Ölüm, insanın üstesinden gelebileceği bir sorun olmadığı için, hem Marksist öğreti, hem de varoluşçuluk, insanın bu sorunun farkında olması, ona karşı direnmesi ve onu kabul edebilmesi gerektiğini öğütler.

²³ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Phénoménologie de l’esprit*, Gallimard, Paris, 1993, s. 24

Kapitalizmin doğurduğu en büyük krizler olan Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının patlak vermesi, toplumların düşünce yapılarında toplumun zararına önemli olumsuzluklara yol açar. Ancak toplum yararına olmayan bu olumsuzluklar, çoğu kez birey yararına olumlu sonuçlara dönüşür. Bireycilik ön plana çıkar, özgürlükçü burjuva anlayışı gittikçe yaygınlaşır, ekonomik ve toplumsal alanlarda bu anlayış, egemen düşünce ve uygulama dizgesi olur. Geniş toplumlara içine çeken bu büyük çaplı savaşlar, düşünsel ve ruhsal düzlemde sıkıntılara ve çok sayıda ölüme yol açar. Savaşların ve ölümün olduğu bir dünyada, yine savaşarak ve öldürerek mi yaşamak gerekiyordu? Yoksa eldeki değerlerin kıymetinin farkına varıp bir barış ortamı mı oluşturulmalıydı? Kapitalizmin, burjuvazinin ya da başka herhangi bir dizgenin, kısaca başkalarının yönlendirmesiyle mi hareket edilmeliydi? Yoksa insan, kendi seçimini özgürce kendisi mi yapmalıydı? İşte varoluşçuluk burada devreye girer ve bireyin önce kendi seçimini her türlü etkiden bağımsız biçimde yaparak özgürleşmesini, sonra da özgür bireylerden oluşan bir toplumun ortaya çıkmasını ister, başkalarını ya da ön yargıları ‘*cehennem ve kötü niyet*’ olarak değerlendirir. Koşullar ne olursa olsun bireyin seçimini başkalarının etkisi olmadan yapması gerektiğini, yanlış seçim yapılsa bile bunun öz bilinçle gerçekleştirilmesini ısrarla vurgular.

Goldmann, insanın hizmetine sunulan her tür aracın, kullanım amacından bağımsız olarak incelenebileceğine inanır. Onun insanların elinde bulundurduğu araçlara ilişkin bu yaklaşımı *Le Dieu caché* adlı yapıtında ayrıntılı olarak dile getirilir. Bu kitabın temel amacı, insanla ilgili olguların, son derece uygulanabilir, kuramsal, heyecan verici olan sürekli küresel anlamlı yapılar oluşturduğu olgusuna dikkat çekmektir. Bu yapılar olumlu bir biçimde incelenebilir, yani belirli değerler birliğinin kabulü ilkesine göre tasarlanmış bir bakış açısıyla, anlaşılabilir ve açıklanabilir.

Goldmann da, Marx gibi, insanın ne her şeyi yaratan bir yaratık, ne de sıradan basit bir seyirci olduğu görüşünü paylaşır. İnsan, yaşadığı ve yer aldığı uzamda sürüp giden eylemlerin önde gelen oyuncularındandır, dünyada hareket edendir, dünyayı değiştirendir. Aynı zamanda yarattığı değişim ve gelişimlerle kendini de değişimlere uyduran ve kendisi de gelişen bir varlıktır. Bu durumda insan kendi bilincini oluşturabilir, bilinciyle de kendisine ve edimlerine yön verebilir. Kısaca, kendini, içinde yaşadığı çevre ve toplumunu yaratırken başkalarına gereksinim duymayan bir özelliğe sahiptir. Böyle olunca, insana özgü tüm bu özelliklerin hem Goldmann’ın düşünceleri

arasında, hem de varoluşçuluk bağlamında Sartre'ın felsefesinde yer alması kaçınılmazdır.

Goldmann, özdekçiliğin kullandığı kavramlardan bazılarını kendi çözümleme yönteminde de kullanır. Marksizm'in temel yöntemsel ilkeleri olan ve insani bilimlerde diyalektik yöntemin kullandığı 'dinamik anlamlı yapı', 'olası bilinç' ve 'nesnel olabilirlik' gibi kavramlar, onun yazın eleştirisi alanında yararlandığı kavramlar olur. Diyalektik sözcüğünden, her şeyden önce, anlayışların, çatışmaların, kavgaların ve zıtlıkların ortaya çıkarılması ve bunların göstermeli olarak dile getirilmesinin anlaşılması gerektiğini belirtir.²⁴ Ona göre diyalektik, aynı zamanda bir başkaldırı biçimidir ve yeri geldiğinde eleştirmekten de geri kalmaz.

Diyalektik düşünce, bütünlük düşüncesinden hareket eder. Goldmann, diyalektik kavramını özellikle, yayınladığı ilk kitabı içinde yer alan "İnsan Toplumu ve Kant'daki evren" başlığı altında ele alır ve aydınlatır. Ortaya koyduğu bu çabalar, insanla toplum arasındaki ilişkilerin varlığını açığa çıkarmayı amaçlar. Goldmann, diyalektik yöntemi, kendi yöntemini tanıttığı ünlü kitabında şu şekilde tanımlar:

*"Öncelikle bir yapı yöntemi olmayan diyalektik yöntem, bir pozitif inceleme yöntemidir. Anlamlı yapının temel oluşum aşamalarını ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışma, her şeyden önce ağırbaşlı, bütünsel ve yaşayarak öğrenmeye dayalı bireysel olguların olanaklar ölçüsünde ayrıntılı bir araştırmasını gerektirir. Bireyin fiziksel yaşamı ve grup duygusu, toplumsal ve ekonomik yaşam gibi olgular çoğaldıkça, metinlerin algılanmaları git gide güçleşir."*²⁵

Bu demektir ki, insanoğlu başlangıçtan günümüze değin geçirdiği evrelere bağlı olarak, sürekli yaşadığı ortam ve toplumlarda karşılaştığı güçlükleri aşma, ortaya çıkan yeni gereksinimleri karşılama, yaşadığı toplumdaki anlaşmazlıkları giderme uğraşı içindedir. Buna koşut olarak, insanın ya da bir insan grubunun ortaya koyduğu sanatsal veya yazınsal ürünün eleştirisi ya da çözümlenmesi bağlamında, Lucien Goldmann'ın geliştirdiği oluşumcu yapısalcı eleştiri, "toplumsal değişme, gelişme ve çelişkilerden

²⁴ Goldmann, *Roman Sosyoloisi*, s.78.

²⁵ Goldmann, *Le Dieu caché, Etude sur la vision tragique dans Les Pensées de Pascal et le théâtre de Racine*, Gallimard, Paris, 1956, s.111.

hareketle, toplumsal bir sınıfın ya da grubun “dünya görüşü”nü ortaya koyan, açıklayan, toplumsal simgeleri çözümleyen diyalektik, dinamik bir yöntemdir.”²⁶

Goldmann da, Marx’ın düşüncesine koşut olarak, toplumbilimin toplumu bir ‘bütünce’ olarak ele almasını ve onu o haliyle kabul etmesini ister. Temel eksen olarak düşünülen bu bütünlük ulamı, aynı zamanda, insanla dış dünya arasında var olan bir ilişkiler bütünü anlamaya çalışan tarihsel bir yöntemdir.

“Buradaki ‘bütünce’ sözcüğünden organize olmuş bir yapı anlaşılmalıdır. Bütünce içerisinde, sıra, dizge, düzen ya da yapısal plan kavramları vardır. Goldmann’a göre, bütünü oluşturan kısımların ilişki dizgesinden, düzen ve sırasından söz etmek, tarihten söz etmektir.”²⁷

Goldmann’daki diyalektik kavramını üç temel noktada özetlemek olanaklıdır: İlk olarak, asıl amaçlardan biri olan yapıyı, anlam ve işlevsellik olmadan anlayabilmek olası değildir. İkinci olarak, her yapının, çevreleyen yapıların içinde ve bir insan yaşamının son anına kadar işlevsel karaktere sahip olduğu bilinmelidir. Son olarak, yapıları değiştirenin, uyumsuzluk ve çatışmaları yaratanın, eski bir yapıdan yeni, işlevsel ve anlamlı yapıya geçiş yapanın bizzat insanın kendisi olduğu da bilinmelidir. Bu saptamalardan hareketle, *“tarihi oluşturan insanlar olduğuna göre, yapılar tarihsel değer taşıyan insan ilişkilerinin görünümleridir. Başka bir deyişle, yapılandırma ve yapıları bozma sürecinde, insanlar ve toplumsal sınıflar tarafından bir gerçek olarak ortaya konan tarihsel olayları açığa çıkaran yine insanlardır”²⁸* denebilir. Öznelliğin ortadan kalkıp, yerini nesnelliğe bırakması için toplumbilimin eleştiriye karışması kaçınılmazdır. Günümüzde yazın toplumbilimi yapıtı, artısı ve eksisiyle, toplumsal ve tarihsel bağlama yerleştirilmiş bir ürün olarak kabul eder.

Goldmann, yazın toplumbilimine yönelik olarak, ilkelerini belirleyip ortaya koyduğu yöntemiyle bir yapıtı ele alıp incelerken, anlamlı yapı, olası bilinç, dünya görüşü, anlama ve açıklama gibi bir takım kavramlardan yararlanır. Yöntemin daha anlaşılabilir olması için, bu kavramların biraz olsun açıklığa kavuşturulması uygun olacaktır.

²⁶ Akten, “Yazın ve Toplum ilişkisi üzerine kuramsal bir yaklaşım”, s.162.

²⁷ Tilbe, “Une étude sociologique dans la Peste d’Albert Camus”, s.37.

²⁸ Tilbe,A. g. y., s.44.

1.4. Yapı Kavramı ve Anlamlı Yapı

‘Anlamlı yapı’ ve ‘dünya görüşü’ birbiriyle bağıntılıdır ve yapıtta olabilecek bütünlükler arasında, anlama ve açıklama aşamalarında her ikisi de çok önemlidir. Düşünsel ya da yazınsal bir yapıt, tutarlı bir bütün veya tutarlı bir birlik olarak nasıl anlaşılabilir? sorusunun yanıtı anlamlı yapının ne olduğunu ortaya koyar.

Goldmann’a göre anlamlı yapı, yazınsal ya da düşünsel bir metnin tutarlı bir bütünü oluşturarak kararlı bir etken, düzenleyici bir ilke olarak kabul edilebilir. Yazın toplumbilimi üzerine düzenlenen bir bilimsel toplantı sırasında Adorno ile yaptığı tartışmada Goldmann şöyle der:

“Sanat yapıtı bütün bir evrendir ve felsefi bir dizge söz konusu olduğunda değerini artıran, konumunu belirleyen, betimleyen, bazı şeylerin varlığını doğrulayan, bu bütün evrendir.”²⁹

Kuşkusuz büyük bir yapıtın ciddi bir anlamda incelenmesinde her şeyden önce iç tutarlılığı, yani anlamlı yapıyı ortaya koymak zorunludur. Bir yapıttaki anlamlı yapı, biçim alanında olduğu kadar, içerik alanında da zenginliği oluşturan bir nitelik taşımaktadır.

Goldmann, yapıtı yönlendiren dünya görüşünü anlamlı yapı olarak adlandırır. Yazınsal bir yapıtın anlam ve değeri ona göre bir toplumsal gruba bağlıdır. Bu bağlamda Goldmann’ın eleştirisi geleneksel eleştiriden iki açıdan farklıdır: İlk olarak, yazındaki anlamı, yazından ya da yazınsal metinlerden çok, metin dışı etkenler üzerine temellenmiş kabul eder. İkinci olarak, bu metin dışılığa bir değer kazandırmak için yazar kavramına verilen geleneksel değeri bir kenara iter. *“Yazarın duygu ve düşünce dünyasının yansıması olan yazınsal yaratıyı, oluşum süreci içinde araştırmayı amaçlayan Goldmann’ın oluşumcu yapısal eleştirisi, yapıtı toplumbilimsel veriler ışığında aydınlatır. Ancak tarihsel sürecin belirlediği toplumsal, ideolojik, ekinsel etkenlerle biçimlenen yapıtın yapısal özelliklerini incelerken, oluşumunu hazırlayan çerçeveyi yalnızca edebi yapıtı etkilediği ölçütlerle sınırlı tutmak gerekir”³⁰* derken, araştırmacılara nesnellikten uzaklaşmamak gerektiği yolunda uyarıda bulunur. Yalnızca

²⁹ Pierre V. Zima, **Manuel de sociocritique**, L’Harmattan, Paris, 2000, s.37

³⁰ Akten, “Yazın ve Toplum ilişkisi üzerine kuramsal bir yaklaşım”, s.163.

yazar ve yazarın metninden hareketle yapılabilecek bir çözümleme ya da çalışmanın da, yetersiz ve nesnellikten uzak kalacağını savunur. Toplumsal, tarihsel ve ekonomik ilişkilerin toplumdaki biçim ve rollerini irdelemenin gerekli, hatta zorunlu olduğunu vurgular. Toplumbilimsel bağlamda farklı inceleme ve eleştiri yapan diğer eleştirmenler de Goldmann'ın ortaya koyduğu düşüncelerden hareketle, şekilcilik ve yazar kültürünü, bir inceleme yaparken ana eksen olarak almamak gerektiğini dile getirmelerine karşın, tümüyle onun gerekirci yönlendirmesini de benimsemez, gerçek anlamda toplumsal, tarihsel ve ekonomik koşulları bilmedikçe yazınsal metni bunların ışığı altında açıklamayı yadsırlar.

Goldmann, bir yapıttaki tutarlı öğelerle, düşsel olanları birbirinden ayrı tutmak gerektiğini söyleyerek, insan davranışlarında tutarlılık eğilimi taşıyan evrensel bir özellik olduğunu vurgulamaya çalışır. İnsanlar, dış gerçekliğin ortaya koyduğu kışkırtmalar karşısında, karşılaştıkları sorunları çözmek amacıyla olaylara karışma arzusuyla hareket eder. İnsanların yaratılışları gereği, yapmaya çalıştıkları bu eylemler anlamlı ve tutarlı bir yapı oluşturur. Böyle bir yapı, yapıtı şekil yönünden ele alan yapısalcıların öngördükleri gibi hiçbir zaman geçici bir veri değildir. Anlamlı yapıların önsel bir hazırlanma, bir olgunlaşma ve bir oluşum süreci vardır. Yani insan eylemi gündelik bir gerçeklik olarak biçimlenirken, eski yapıların yıkılma süreci ve yenilerinin oluşum süreci devam eder. Bununla birlikte, tutarlılığa eğilimi olan insan davranışının anlamlı karakteri, durağan yapılarla mekanik bir uygunluk içinde değildir. Öte yandan, anlamlı yapıların oluşması, toplumu oluşturan bireylerin kişisel bir başarısı olarak kabul edilmemelidir. Aksine, anlamlı yapılar, ortak bir çabanın, dünya ile ilişkilerde, uyum sağlamada ve toplumsal yaşamın kışkırtmalarına verilecek karşılıkların yeterli bir zaman dilimi içinde oluşmuş, sınıfların ve toplumsal grupların ortaya koydukları insana özgü gerçekliklerin ve eylemlerin karmaşık bir sonucudur. Bu insana özgü gerçeklikler; eski gereksinimlerin karşılanması amacıyla sağlanmış yapılanmanın tümüyle ya da kısmen bozulması ve toplumsal grupların yeni isteklerini karşılayabilecek dengelerin kurulmasına elverişli, yeni bütünlüklerin yapılandırılması şeklinde ortaya çıkar.

Goldmann, yazınsal yaratıyı bir toplumsal grubun ortak sunumunda yer alan yapıtın özü olarak kabul eder. Yazar toplumun temsilcisi konumunda kendi düşünce ve eylemlerinden söz ederken, “*ben böyle düşünüyorum, bunun böyle olduğunu duyumsuyorum, bana öyle geliyor ki*” diyerek, aslında yapıtında üstü kapalı olarak,

“böyle düşünüyoruz, duyumsuyoruz, bunu böyle algılıyoruz” demek ister. Yani aslında ekin yapıtında ‘ben’ yok, ‘biz’ vardır. Yapıttaki ‘ben’ temsil ettiği ya da bir başka deyişle sözcülüğünü yaptığı toplumsal grup ya da sınıfın ‘dünya görüşü’nü ortaya koyar. Bu dünya görüşü tutarlı bir biçimde dile getirilir ve anlamlı yazınsal ya da felsefi yapıtlarda bir toplumsal grubun olası maksimum bilinci olarak varlık kazanır.

Oluşumsal yapısalcılık, istem dışı oluşmuş insan davranışları dışındaki tüm insana özgü tutum, tepki ve davranışların, aslında herhangi bir duruma yanıt olarak yapıldığını var sayar. Bu sayede, eylemin öznesiyle, öznenin içinde bulunduğu çevre arasında sürekli bir denge kurma girişiminin var olduğu savından hareket eder. Bu denge kurma girişimi; insan davranışlarının dünyayı değiştirdiği ve bu değişimin, eski dengeyi yetersiz kılarak, yeni bir dengenin yaratılması eğilimini ortaya çıkardığı için sürekli olarak değişken ve geçici bir niteliğe sahiptir. Elbette sırası geldiğinde ortaya çıkan bu yeni dengenin de aşılması gerekir.

Toplumbilimsel bakımdan birey, “çevresini biçimlendirmeye yetenekli eğilimlerle donatılmış, düşünceleri ve stratejileri olan toplumsal bir aktör”³¹ olarak tanımlanır. Bireyin, yalnızca bir topluluk içinde kimlik kazanabileceğini ve kazanması gerektiğini varsayan düşünce bir kenara bırakılırsa, şöyle bir sorunun sorulması olasıdır: Neden yapıt ve yapıtın ortaya çıkmasını sağlayan birey arasında değil de, yapıt ve toplumsal grup ya da sınıf arasında bağıntılar oluşturulmalıdır? Bu soruya Goldmann’ın kendisi şöyle yanıt verir:

“Çünkü yapıt yalnızca ekin sel öğeleriyle (yazınsal, düşünsel, sanatsal) anlayıp, kavramaya çalışırken, yalnızca yapıt ya da yazarını ele alarak yaptığımız bir çalışma, yapıtın kendi içindeki birliği ve yapıtın tümü ile parçaları arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilir. Ancak hiçbir zaman, yapıt ile onu yaratan insan arasında aynı tipte bir bağlantıyı kuramaz.”³²

Yani, böylesine bir çalışma, içsel düzlemde tutarlı ve etkin olmasına karşın, dışsal boyutlarda yetersiz ve çaresiz kalır. Bu demektir ki, gerçek özne olarak bireyi kabul edersek, yapıtın incelenmesi gereken en önemli bölümü tamamen rastlantılara bağlı

³¹ Danilo Marucelli, *Grammaire de l’individu*, Gallimard, Paris, 2002, s.12.

³² Goldmann, *Roman Sosyolojisi*, s.75.

olarak açıklanabilir, bu açıklama da, akıllı ve ustaca yapılmış yorumların ötesine geçmez.

Büyük ekin yapıtlarını incelemek söz konusu olduğunda, toplumbilimsel bir incelemeyle ulaşılmaya çalışılan bağlar, topluluğun yapısı rahatlıkla anlaşılabilmesi için, bir toplulukla ilişkilendirilerek çok daha kolaylıkla aydınlığa kavuşturulabilir. Çünkü toplumdaki yapılar tüm çıplaklığıyla ve oldukları biçimleriyle görünür. Oysa birey topluma göre kendisini gizleyen, gizlerini bilinçli ya da bilinçsiz açığa çıkarmak istemeyen ve öznel yönü hep ağır basan bir ögedir. Bu görüşten hareketle bireyin anlaşılmasının, *birey* sözcüğüyle anlatılmak istenenin ne olduğunu anlamının, bireyin ruhsal yapısını araştırmanın, her farklı toplumsal gruptaki bireyin farklı nitelikler taşıyabileceğini göz önünde bulundurmanın çok daha zor olacağını söylemek yerinde olur.

Goldmann bu farklı toplumsal grupların, bireylerarası ilişkilerin yer aldığı karmaşık ağlardan oluştuğunu, ancak ele alınan bireylerin ruhsal durumlarının karmaşıklığı, her bir bireyin farklı bir gruba, aileye, iş çevresine, ulusa, arkadaş topluluğuna, toplumsal sınıfa, vs ait olmasından ve her bir grubun kendi bilinciyle hareket ederek, kendine özgü karmaşık ve bağımsız bir yapı oluşturmasından kaynaklandığını vurgular.³³ Oysa tam aksine, tek bir toplumsal gruba ait yeterli sayıdaki birey incelemeye alındığında, diğer grupların eylemleri ve bu birlikteliğe bağlı olarak, ruhsal öğeler birbirlerini karşılıklı olarak ortadan kaldırır ve geriye anlaşılması çok daha basit ve çok daha tutarlı bir yapı kalır.

Yazınsal yapıtın içerdiği temel nitelik, yapıttaki olaylar ve nesnel evreninin, bazı toplumsal grupların ya da sınıfların düşünsel yapıları ile benzeşik olması ya da onlarla anlaşılabilir bir ilişki içinde olması doğrultusunda biçimlenir ve ortaya çıkar.

“Oysa içerik düzleminde, yani bu düşünsel yapılar tarafından yönetilen düşünsel evren yaratisında, yazarın her anlamda sonsuz özgürlüğü söz konusudur. Bu düşünsel evrenlerin oluşturulmalarında, yazarın bireysel deneyimlerinden, gördüğü ve duyduğu şeylerden yararlanması söz konusu olduğu gibi, aynı zamanda hiç şüphesiz çok sık karşılaşılan bir yöntemdir, fakat kesinlikle temel yapı taşı değildir.”³⁴

³³ Goldmann, A.g. y., s. 75–76.

³⁴ Goldmann, A. g. y., s. 77.

İşte oluşumsal yapısalcılığın temel varsayımı olarak bu görüş ortaya konabilir.

1.5. Anlama ve Açıklama Aşaması

Eleştiriyi, ‘*eleştirmen ben*’, yani okur ile ‘*yaratıcı ben*’, yani yazar arasında çoğul ilişkiler meydana getiren ve bunu yaparken de kendine özgü kural ve yöntemleri kullanan bir bilim dalı olarak tanımlamak olasıdır. Bir yapıtta dile getirilen ‘*ben*’lerin sayısı birden çok olabilir ve her biri farklı bir işlev üstlenebilir. Örneğin, yazan ‘*ben*’ ile eyleyen ‘*ben*’ farklı kişiler olabilir. Başka bir deyişle, yapıtta ya da metinde olayları yazan ve öyküleyen ‘*ben*’ ile olayları yaşayan ‘*ben*’ aynı kişiler olmayacağı gibi, tekil şahıs görünümünde çoğul kişiler de olabilir. Eleştiri, yapıttaki ‘*oluşturan özne*’ ile oluşan yapıt arasında kurulan bilinçli ilişkileri yönetir. Ve eleştiride her zaman için yargılayan, okuyan, yazan ve okunan bir ‘*ben*’ söz konusudur. O halde eleştiri ya da inceleme yaparken, bu farklı işlevleri üstlenen ‘*ben*’lerin ve onların işlevlerinin çok iyi bir şekilde anlaşılması ve aydınlatılması gerekir.

Goldmann’a göre bir grubun dünya görüşünü elde edebilmek için onu anlamak veya betimlemek ve açıklamak gerekir.

“Her insani olgu anlamlıdır. Anlamlı yapılar bir oluşumun anlamlı sonucudur ve bu oluşumun dışında anlaşılıp açıklanamazlar. Bu da, oluşumcu yapısalcılığın hareket noktasıdır.”³⁵

Aynı zamanda her yapı dinamik özelliktedir. Her olumlu araştırma anlaşılabilir ve açıklanabilir. Bir yapıyı anlamak, farklı öğelerin ve bütünü meydana getiren süreçlerin, diğer tüm öğeler ile birbirine bağımlı ilişkilerini oluşturan farklı süreçlerin doğasını ve anlamını kavrayabilmektir. Bu bütünsel olmayanın betimi ya da çözümlemesidir. Toplumsal bir olguyu açıklamak, onu çevreleyen dinamik yapının bir sürecinin anlaşılabilir betimlemesini ortaya koymaktır: Bu da, bütündeki bir parçanın açıklanması ve dile getirilmesidir. Anlama, temel ilişkilerin betimlenmesindeki temel yapıyı; açıklama, kısmi yapılarıdaki daha geniş yapıların anlaşılmasını içerir.

³⁵ Tilbe, “Une étude sociologique dans la Peste d’Albert Camus”, s. 46

Yapıtın incelenmesi ya da eleştirisi aşamasında öncelikle o yapıtı oluşturan toplumsal ve bireysel değerleri tek tek ele alıp sınıflandırmak yerinde olur. Böyle bir sınıflandırmada, yapıtta yer alan toplumsal ve felsefi değerleri o yapıtın tarihsel değerleri ya da tarihsel anlamı; yaşamöyküsüyle, güzel alımlama sanatıyla ve ruhsal durumla ilgili değerleri de yapıtın bireysel değerleri ya da bireysel anlamı olarak sınıflandırmak olasıdır. Tarihsel ve bireysel değerleri anlamlandırmak adına birbirinden ayırıp mercek altına yatırmak gerekse de, inceleme aşamasında birini diğerinden bağımsız olarak kabul edip, ayrı ayrı açıklamamak gerekir. Bu amaçla Lucien Goldmann yazınsal metni, anlama ve açıklama aşamaları diye iki evrede incelemeyi önerir.

“Yapıtı, anlama aşamasında içsel yapısını (structure englobée/immanente) ortaya koyar; açıklama aşamasında ise, yapıtı daha geniş bağlamda işlevsel niteliğiyle içsel yapıyı çevreleyen ve aşan (structure transcendente) toplumsal, ekonomik, siyasal, dışsal bağlanımlarıyla ayrıntılı bir biçimde yorumlar. Yapıtı bu doğrultuda değerlendirirken, onu çevreleyen yapılarla arasındaki ortaklıkları da inceleyerek bütünsel ve diyalektik bir sonuca oluşur. Zaten bu yaklaşımın temelinde Gérard Genette’in yapıtının içsel çözümlemesi vardır. Kişi, uzam, zaman ulamlarını çözümleyerek anlamlı yapıların ve dünya görüşünün anlaşılmasını sağlar. Sonra yazarın içinde yetiştiği toplumun ekonomik, siyasal, ekinsel yapısıyla birlikte söz konusu dünya görüşünü bütünsel bir bakışla açıklar.”³⁶

Goldmann, *Le Dieu caché* adlı yapıtında Pascal’ın *Düşünceler*’ini ayrıntısıyla inceler ve *Düşünceler*’inden alınmış bazı kişisel öğelerden hareketle Pascal’ın trajik felsefesinin tüm sorunsalını çözümlenmeye çalışır. Bütün ve parçalarının her biri arasındaki karşılıklı eylem, Goldmann’ın yorum ve eleştiri biliminde önemli bir yer tutar. *Düşünceler*’in çözümlenmesi konusunda, başlangıçta anlama ve açıklama gibi bilinçli iki sürecin ayrımlanması gerektiğini yazar. Söz, düşünce, vs gibi bir yapıyı oluşturan tutarlılığın ortaya konması, bizlere yapının daha kolay bir şekilde anlaşılmasını ya da tanımlanmasını sağlar. Ancak bu yapıyı açıklayabilmek için, kendisini çevreleyen diğer yapılarla ilişkilendirmek kaçınılmazdır. Goldmann, yapıtında öncelikle *Düşünceler*’in tüm metni ile çevreleyen yapılar arasındaki bağlantıları kurar.

³⁶ Akten, “Yazın ve Toplum ilişkisi üzerine kuramsal bir yaklaşım”, s.165

Sonra bu metnin biçim ve içeriğini, sırası geldikçe daha geniş yapılarla ilişkili olarak açıklar. Örneğin Goldmann, Blaise Pascal'ın düşüncelerini, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Fransa siyasetinde önemli rol oynayan, toplumda önemli bir konuma sahip parlamenter ve subay kesimlerinin, toplumsal çıkarlarına alet ettikleri jansenist dünya görüşüyle bağdaştırır.³⁷

Anlama ve açıklama süreçlerinde birbiriyle ilişki halinde olan tüm olası bütünlüklerden özellikle ikisi önemlidir: Anlamli yapı ve dünya görüşü. Birincisi, düşünsel ya da yazımsal bir yapıt nasıl tutarlı bir bütün, tutarlı bir birlik olarak anlaşılabilir? sorusuna yanıt oluşturabilir. Goldmann'a göre, anlamli yapı düzenleyici bir ilke, yazımsal ya da düşünsel bir metnin tutarlı birliğini oluşturan kararlı bir etken olarak kabul edilir.

Goldmann, anlama ve açıklama aşamasına geçilirken ortaya konması gereken ilk sorun olarak, eylem ve düşüncenin gerçek öznesinin kim olduğu sorununun öncelikle belirlenmesi gerektiğini vurgular.³⁸ Bu sorunun çözümü için üç bakış açısı ortaya koyar. İlk olarak, gerçek öznenin bireyin içinde görülebileceğini belirtir. Bu bakış açısı daha çok görgücülere, olaybilimcilere ve usçulara aittir. İkinci olarak, bazı coşumcu düşünürlerin yaptığı gibi, bireyi basit bir gölgeolaya indirgeyip, var olan tek gerçek özneyi topluluk içindeki bir birey olarak kabul eder. Ve son olarak, Hegel'ci ve özellikle de diyalektik Marksist bakış açısıyla, gerçek özneyi topluluğun ya da toplumsal sınıfın kendisi olarak kabul eder. Ancak bu topluluk ya da sınıfta bireylerin işgal ettikleri yeri her zaman için ayrıntılı bir şekilde belirtmek koşuluyla bu sonuncu bakış açısı ortaya konur. Görüldüğü gibi, öznenin kimliği üzerine dayanan bu üç farklı yaklaşım da farklı hareket biçimleri doğurur.

Goldmann, "*roman, yozlaşmış bir arayışın, daha geniş bir ifadeyle, kendisi de yozlaşmış olmasına karşın, farklı bir seviyede gelişmiş ve farklı şekilde varlığını sürdüren bir dünyada, gerçek (otantik) değerlere ulaşmak için yapılan bir arayışın tarihidir.*"³⁹, diyerek romana bir tanımlama getirir. Bu söylemde belirtilen gerçek değerler kavramıyla vurgulanmak istenen şey, yazımsal yapıtı gerek okuyarak, gerekse ayrıntılı bir şekilde gözlem ve inceleme süzgecinden geçirerek, tüketen okurun,

³⁷ Zima, **Manuel de Sociocritique**, s. 37.

³⁸ Goldmann, **Roman Sosyolojisi**, s.74.

³⁹ Goldmann, A.g. y., s. 18.

eleştirmenin ya da araştırmacının, gerçek olmasını istedikleri değerler değildir. Bu değerler, genelde romanda üstü kapalı bir tarzda sunulur, açıkça görölmezler. Ancak romanın içsel evrenini oluştururlar. Her romanın kendine özgü gerçek değerleri vardır, ancak bu değerler hiçbir zaman kalıplaşmış standart değerler olmayıp, bir romandan diğerine farklılık gösterirler.

Yazın toplumbiliminin temel konusu, toplumsal grup ya da sınıflar arasındaki benzerliklerin ve bir ölçüde farklılıkların araştırılması ve toplumsal gruplarda şu ya da bu biçimde var olan anlamlı yapıların irdelenmesidir. Goldmann'ın kaleme aldığı yapıt, yazınsal boyutta iki eylem ortaya koyar: Bu, yapıtın anlamlı yapısının ortaya konması ve açıklamasıdır. Bununla birlikte, Goldmann'ın konuyla ilgili yazdığı metinler daha çok birinci aşamayla, yani anlama aşamasıyla ilgilidir. Yapıtın ortaya çıkmasını sağlayan koşulların oluşmasının incelenmesi aşaması, başka bir deyişle açıklama anı, onun dikkatini gerektiği ölçüde çekmez veya bu aşamada yaptığı incelemeleri çok önemli bulmaz.

Oysa Goldmann'ın önemsemediği ve üzerinde ısrarla durduğu yazın toplumbilimi, “*yazını toplumsal yapıdaki değişim süreci içinde, yazar, yapıt, toplum, basın, yayın, dağıtım ve okur ilişkileri bağlamında ele alan bir bilim dalı*”⁴⁰ olarak da tanımlar. Yazınsal ya da sanatsal yapıtın, kısacası ekinsel ürünün somut bir nesne haline gelmesi ve ondan yararlanacak kitleye sunulması aşamasına kadar geçirdiği pek çok evre vardır. İlkin, yapıtın oluşmasını gerektirecek düşünsel tohumların olgunlaşması, böyle bir yapıta gerek yazar, gerekse okur cephelerinde gereksinim duyulması zorunludur. Yani yazar, içinde bulunduğu grup ya da toplumu dengeleri bakımından ele almalı, yeni dengelerin sağlanması için nelerin değişeceğine karar vermeli, düşünsel düzlemde yapıtı oluşturmalıdır. Daha sonra düşünsel yapı ve olguların somut bir şekilde kâğıt üzerine aktarılması gerekir. Kâğıt üzerine aktarılan düşünsel eylemler, doğrudan birey ya da toplumların önüne çıkamayacağı için, daha somut bir ürün haline getirilmelidir. Yani kitap olmaya gereksinimleri vardır. Bu aşamada yazarın kendi başına üstesinden gelemeyeceği durumlar söz konusudur. Düşünsel edimlerin kitaba dönüşmesi için basım ve yayıncının devreye girmesi gerekir. Basım ve yayıncı kendi paylarına düşen görevi yerine getirirse bile, henüz ortaya çıkan kitap, okur kitlesine ulaşamamış, bu nedenle de asıl amacını yerine getirememiştir. Bu demektir ki, kitabın ilgili kitleye ulaşabilmesi

⁴⁰ Akten, “Yazın ve Toplum ilişkisi üzerine kuramsal bir yaklaşım”, s. 162.

için dağıtımçı gibi araçlara gereksinim vardır. Dağıtımçı, kitapçılara ve kütüphanelere yaptığı dağıtım işlevini bitirse bile, yine arzulanan hedefe yeterli ölçüde ulaşamaz. Çünkü ortaya konan ekinsel ürünün tanıtımı olmadan, hedef kitlenin ondan haberdar olması son derece sınırlıdır. Yani, yapıtın olumlu ya da olumsuz yönde bile olsa, tanıtıma gereksinimi vardır. Bu tanıtım, gerek reklâm yoluyla, gerek eleştiri yoluyla, gerekse bir takım ödüllendirme ya da cezalandırma yoluyla yapılır. Cezalandırma deyince; resmi ve yasal yollardan alınan toplatma kararları, yazarının cezayı gerektiren soruşturmalar geçirmesi veya sansür gibi konular anlaşılmalıdır.

Yapılan farklı tanıtım kampanyaları sonucunda, bir yapıtın az ya da çok satılması veya az ya da çok okunması sağlanmış olur. İşte bütün bunların ışığında yazın toplumbiliminin, *“yalnızca yazarla, yapıtla ilgilenmediğini, yazarla yapıt arasındaki alışverişi, okumanın toplumbilimsel anlamını ve hatta alımlama estetiği düzleminde araştırmayı amaçladığını, yapıtın basımı, yayını, dağıtımı, okur tarafından seçim koşullarını niceliksel açıdan da araştırdığını”*⁴¹ söyleyebiliriz.

Ekin yapıtlarının üretiminin özdeksel ve ekonomik koşullarının çözümlenmesi de incelenecek yapıtın anlaşılması ve açıklanmasında önemli rol oynar. Yapıtın ortaya çıkması, basım ve dağıtımı, kitabın hazırlanmasından günümüz yazarının kurumsal, hukuksal, özdeksel durumunun incelenmesine varıncaya kadar tecimsel amaçla okur kitlelerine ulaştırılmasına varıncaya kadar birçok öge, yapıtın aydınlatılmasında toplumbilimsel yönden gerekli ve zorunludur. Kitap tüketiminin de bir toplumdaki diğerine farklılık ya da zıtlık gösteren toplumsal ve estetik değer yargılarına göre çeşitlilik gösterdiğini, bu değerlerin ve estetik alımlama biçimlerinin değişken olduklarını gözden uzak tutmamak gerekir.

Goldmann, bir yapıtta anlatısı yapılan toplumsal grubun dünya görüşünü elde edebilmek için, grubu olası tüm yapılarıyla ortaya koymak, içsel ve dışsal yapılarını gerek parçalayarak, gerekse bütünleştirerek anlamak ve betimlemek gerektiğini söyler.⁴² Tüm bu aşamalardan sonra elde edilen bulguları açıklamak gerekir. Bir yapıyı anlamak, farklı öğelerin ve bütünü meydana getiren süreçlerin, diğer tüm öğelerle birbirine

⁴¹ Akten, A. g. m., s. 163.

⁴² Lucien Goldmann, **Marxisme et Sciences Humaines**, Gallimard, Paris, 1970, s. 106

bağımlı ilişkilerini oluşturan farklı süreçlerin doğasını ve anlamını kavrayabilmektir.⁴³ Bu, bütünsel olmayanın betimi ya da çözümlemesidir. Toplumsal bir olguyu açıklamak, onu çevreleyen dinamik yapının bir sürecinin anlaşılabilir betimlemesini ortaya koymaktır: Bu da, bütündeki bir parçanın dile getirilmesidir. Anlama, temel ilişkilerin betimlenmesindeki temel yapıyı; açıklama, kısmi yapılardaki daha geniş yapıların anlaşılmasını içerir.

Oluşumsal yapısalcılığın ortaya koyduğu ilkeler gereğince, yalnızca yapılar değil, toplumsal olgular da algılanmalı ve açıklanmalıdır. Bir toplumda yaşamın ve ekinin bir parçası haline gelmiş bu olgular bile, yazarın ve onun yarattığı yapının dayandığı yapı taşlarını oluşturur. Anlama aşamasında, olgular ve yapılar arasındaki anlam ilişkileri bulunarak, bu ilişkilerin tüm çıplaklığıyla gözler önüne serilmesi gerekir. Ancak her yapının veya olgunun daha geniş bir yapılar ağıyla ilişkili olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İşte açıklama aşaması da bu geniş ilişkilerin ortaya konmasından başka bir şey değildir. Böyle bir çözümlemeyle, yapıt kendi içyapısında öyküleme tarzı ve biçimsel eleştiri bağlamı dışında incelenir.

Goldmann, anlama aşamasında yazın toplumbilimcisinin, anlamlı yapıları ortaya koymaya çalışırken, metin dışına gerektiğinden fazla çıkmamaya özen gösterme, metin dışı öğeleri göz ardı etmeme ve olabildiğince nesnel davranma zorunluluğuna değinir. Bu nedenle, yazın toplumbilimcisi, kendisini yapacağı çözümlemede başkalarını bilerek ya da bilmeyerek etkileyebilecek veya yönlendirebilecek art düşüncelerden soyutlamasını bilmelidir.

Açıklama ve anlama birbirinden ayrı iki süreç olarak düşünülmemeli; iki farklı aynaya yansıyan ve doğal olarak farklı açılardan görünen tek bir süreç olarak kabul edilmelidir. Zaten Goldmann: “*Açıklama ve anlama, farklı iki entelektüel süreç değil, iki referans kadranına taşınmış aynı süreçtir.*”⁴⁴, der. Bu bakış açısı temel alındığında her insana özgü olgu ve ideolojilerin, içinde buldukları yapıların sayısı ölçüsünde farklı anlamlar dile getirebileceğini söylemek olasıdır. Goldmann’ın, *Düşünceler*’in çözümlemesinde ortaya koyduğu gibi, jansenizmin hem burjuvanın, hem monarşinin, hem de Descartesçı usçuluğun temsilcisi olması, aynı görüntünün ya da olgunun farklı ortamlarda farklı işlevler üstlenebileceği anlamını taşır.

⁴³ Goldmann, *Pour une sociologie du roman*, s. 353.

⁴⁴ Goldmann, A. g. y., s. 354.

Bu yöntemle göre, bir yapıtı, yazarının özyaşamöyküsü ve yazarın geçmişte sahip olduğu toplumsal ya da diğer etkilenmelerle açıklamak söz konusu değildir. Yapılabilecek bu türden bir çalışma, tek anlamlı, yalın ve toplumsal gerçeklikleri yansıtmaktan uzak, öznel yönü ağır basan bir çalışma olmaktan öteye gitmez. Oysa yapıtın, kendine özgü ve özerk bir içsel mantığı vardır. Yapıtın kendi mantığını bir kenara bırakıp, onu yazarın ya da başka bireylerin yaşamöyküsü veya deneyimleriyle açıklamak anlamsız olur. O bir dünya görüşünün ifadesidir ve içerdiği bu dünya görüşü inceleme konusu edilmelidir. Yaşamöyküsel, toplumsal çevresel, ailesel ve ekinsel etkiler kuşkusuz vardır ve gerçektir, ancak büyük olarak nitelendirilen yazın ve sanat yapıtlarının eleştirisi ve incelemesinde onların işin içine girmemesi için gerekli dikkat gösterilmelidir. Aynı şekilde, yapıtın incelenmesinde ruhbilimsel ve ruhçözümsel yöntemlerin kullanılması, belirli bir dünya görüşüne sahip herhangi bir grup içinde yaşayan bireyin özyaşamöyküsünden hareketle, o dünya görüşünü doğuran düşünsel evrenin neden ve nasıl ortaya çıktığını bulmaktan başka bir işe yaramaz.

1. 6. Olası Bilinç

Goldmann'a göre bir yapıtı meydana getiren, bilinci toplum katmanlarınca biçimlendirilmiş ve toplumsal biçimde oluşmuş bir özne söz konusudur. Bu özne toplumsal gruptur ve eylemin öznesi de bu gruptur. Zira birey, çok seyrek olarak tümüyle bir anlamı ve özlemlerini yönlendirebilme bilincine sahip olur. Özlem ve istekleri yönlendirebilmekte mademki birey yetersizdir, o halde “*ekinsel yaratının öznesi, tek başlarına bireyler değil, toplumsal gruplardır.*”⁴⁵

Gerek birey olarak, gerekse grup olarak toplumun temsilcisi olan özne, nesne konumundaki topluma son derece karşıt olarak düşünülmemelidir. Toplumu gözlemleyen ve onu yansıtan özne, ister bilimsel, ister toplumsal, isterse sanatsal olsun, aynı toplumun bir parçasını oluşturur. O halde yapıta ağırlığını koyan düşünce, dışarıda bir yerlerde değil, toplumun içerisinde oluşur. Ele alınıp incelenen nesne de hem yapıcı bir öge, hem de düşünce yapısının en önemli öğelerinden biridir.⁴⁶

Öznenin ve nesnenin görece kimliğiyle oluşmuş bir bütün olarak özne, nesnenin olası bilincine aittir: Özne nesnede bilinç haline dönüşebilir. Ancak bu olası bilinç, tek

⁴⁵ Goldmann, A. g. y., s.15.

⁴⁶ Lucien Goldmann, *Marxisme et Sciences Humaines*, p. 55.

bir bireyin bilinci değil, bir grubun ya da toplumsal bir sınıfın bilincidir. Olası bilinç; bir toplumsal grubun ulaşabileceği en üst düzey gerçekliğe olan en üst düzeydeki katılım olarak tanımlanabilir ve bu üst düzey katılım olmadığı hallerde toplumsal grubun yapısı bozulabilir. Ancak, böyle bir ortak bilinç oluşturulmuşsa, gelecek ile şimdiyi açıklamak ve şimdi ile geleceği biçimlendirmek olasıdır.

Tek bir birey tarafından kaleme alınmış olsa da, yazınsal öneme sahip ve büyük diye nitelendirebileceğimiz yapıt, yaşadığı toplumda yazarın karşılaşmış olduğu olay ve olguların tümüyle basit bir yansımasından ya da yazarın bilinçsiz itkilerinin bir simgesinden başka bir şey değildir. Bu görüşü ortaya koyan yazın toplumbilimcileri, yapıtta yer alan öğelerin genellikle yapıtın ortaya çıktığı toplumun genel yapı ve gereksinimlerinin yapıta yansıdığını, yazarın kişisel özyaşamöyküsünün ya da ruhsal durumunun yapıtta yer alsa da, bunların önem taşımadığını, aslında yapıtın ortaya çıkmasını zorlayan şeyin yazarın kendi istemi değil de, toplumun gereklilikleri olduğunu söyler. Buna göre, yapıtı ortaya koyanın birey değil, toplum ya da sınıf olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öyleyse, yapıtın oluşumunda yazarın rolü nedir? Yazar, yaşadığı toplumda belirli bir saygınlığı, bilimsel deneyim ve birikimi olmasından dolayı, o toplumun seçkin tabakasını oluşturan bireylerin bir üyesidir. Seçkin sıfatını kazandığına göre, toplumda kabul gören ortak bir anlayışın ya da dünya görüşünün savunucusudur. O halde yazar, yapıtın oluşum aşamasında toplumun bir sözcüsü ve simgesidir. Bunun dışında yapıtın okura sunulma sürecine varıncaya kadar herhangi bir işlevi yoktur. Ancak bu sürecin devamında tanıtma ve bilgilendirme işlevi üstlenebilir. Yazarın, yaşadığı toplumun sözcüsü olmak yerine, başka toplumların sözcülüğünü yapması da olası, ancak az rastlanan bir durumdur. Bu durumda, herhangi bir toplumsal grubun düşünsel yapısına denk olan bir yapıt, bu grupla oldukça az ilişkide bulunan bir birey tarafından da ortaya konabilir.

Goldmann'ı ilgilendiren şey, gerçek ortak bilinç değil, dünya görüşünü ortaya koyabilen, toplumsal yapılarla yazınsal yapılar arasında aracılık yapan ve uzlaştırıcı rolü oynayan olası ortak bilinçtir. Yazınla toplum arasında var olan benzerlik, gerçek bilinçle değil, olası bilinçle ve bazen anlama ve açıklama aşamasını oluşturan iç dünyaya yönelik dünya görüşüyle başkalarına aktarılır. Başka bir deyişle bir yapıt, bir sınıfın gerçek bilinçle oluşturulmuş ideolojisini yansıtmaz, bunu ancak o toplumun ruhsal yapısı yansıtır.

Goldmann'a göre, açıklanmamış kavram dizgesine sahip bir sanat yapıtının çift yönlü bir işlevi vardır: Bu kavram dizgesi, bir yanda yapıtın birliğini düzenlerken, diğer yanda bir toplumsal grubun bilinci olan dünya görüşünü dile getirir. Yazınsal yapıt, birey olarak bir yazarın ürünü değildir; ancak ortak bilinci, bir toplumsal grubun ya da sınıfın çıkarlarını ve değerlerini yansıtan, toplumun aynası ve simgesi konumundaki bir bireyin kaleminden çıkmış, topluma özgü bir üründür. Kendi içlerinde tutarlı nitelikleriyle, yalnızca büyük yapıtlar bir topluluğun bilincini veya dünya görüşünü dile getirebilir. Bu demektir ki, tutarlı yapılardan ve tutarlılıktan yoksun sıradan yazınsal ürünlerde, toplumun ortak bilincinin belki kırıntılarını bulmak olasıdır, ancak bu türden yapıtlar tümüyle toplumun dünya görüşü ve ortak bilincini yansıtmaktan uzaktır.

Goldmann'a göre dünya görüşü deneye dayalı bir olgu değildir. Aynı zamanda, az ya da çok, kalıcı hale gelmiş değerlerin farklı düzeyleriyle şekillenmiş, günlük deneyim ve gereksinimlerin dünyasına özgü bir şey de değildir. O, toplumun veya sınıfın sahip olduğu eski değer ve dengeleri değiştiren, yıkan, bu dengelerin yerine yenilerini getiren ya da öneren ortak görüştür. Bir toplumsal grubun bilinci yalnızca yazınsal anlamda büyük bir yapıtta yapılanıp dünya görüşü olarak ortaya çıkar; bu da, değerlerin ve normların anlamlı bir bütünü oluşturur. Bu yüzden büyük yapıtta bulunan dünya görüşü, bir grubun üyelerinin gerçek ve deneye dayalı bilincini değil, olası bilincin en üst düzeyi olan ideal bilinci ifade eder. Bu durumda potansiyel bir bilinç söz konusudur, çünkü bu potansiyel bilinç bir yapıtın henüz ortaya çıkmamış biçiminde bulunur ve orada bir yazın toplumbilimcisi tarafından çözümlenip yeniden ortaya çıkarılır. Goldmann'ın bu konudaki çalışmaları ve ortaya koyduğu örnek çözümlenmeler olası bilincin açığa çıkarılmasındaki haklılığını kanıtlar. Burada yazın, günlük deneyim dünyasını aşan bir üretim formu olarak ortaya çıkar, ancak bu edilgen bir yeniden üretim olarak kabul edilmemelidir. Lukács'ın 'öz' dediği, Goldmann'ın ise '*bir grubun olası bilincinin en fazlası*' dediği ideal bilinç, böylece ortaya çıkar. Gerçeği değiştiren ve aşan yapılandırıcı eylem olarak öngörüldüğü için, bu bilinç etken bir role sahiptir.⁴⁷

⁴⁷ Pierre V. Zima, **Goldmann, Dialectique de l'immanence**, Gallimard, Paris, 1973, s.72.

“Ortak bilinç, ne asıl, ne de özerk bir gerçekliktir: Toplumsal, siyasal, ekonomik yaşama özgü birey davranışlarının toplamından meydana gelen bir şeydir.”⁴⁸

Üstü örtük bir biçimde, ekonomik, toplumsal, siyasal, vs yaşamı paylaşan bireylerin toptan davranışlarında oluşarak ortaya çıkar. Kolektif bilinç ile yapıtın içeriği arasındaki ilişkilere gelince yapıt, tamamen grubun veya sınıfın ortak ekinsel, siyasal ve düşünsel edimleri ile ortak itkilerinin yansıma alanıdır. Doğal olarak yapıtın içeriği de toplumun ya da grubun tümünü ilgilendiren konulara yönelik olacaktır. Sorunlara, bunalımlara, yetersizliklere umar oluşturacak düşünsel yapıları, çözüm yolu ve önerileri yaratacak arayışların ardından koşacaktır. İşte bütün bunlar, bir birikim halinde zaten yazarın ya da sanatçının kafasında var olan şeylerdir. Zira toplumun bir simgesi olarak yazar, her aydın çevresinden elde ettiği düşünce biçimlerini kendi yorum ve tekniğini de katarak yeniden şekillendirir. Yazarın dile getirme biçimiyle yeniden şekillenen ortak bilinç, yapıtın içeriğini oluşturan yapı ve öğeleri ister istemez kendi isteği doğrultusunda yönlendirir.

Yapıt, ekini ortaya çıkaran toplumsal grupların olası bilinciyle olan ilişkileri çerçevesinde ele alınır. Goldmann'ın yapıtında öngörülen, bu toplumsal grupların bilincidir. Grup bilinci tek bir bireyin bilinci olmaz ancak bireyin kişisel bilinci ortak bilincin şekillenmesinde katkı sağlayabilir. Ancak o grubu oluşturan yazar, düşünür, sanatçı, siyaset adamı ve ekonomist gibi aydınlardan oluşan kişilerin bilinçli olarak oluşturdukları ortak tutum ve davranış biçimi, o grubun ortak bilinci olarak ortaya çıkar. Burada bilinç sözcüğü bir *'tanık özne'* nin varlığına gönderme yapar, dünyadan soyutlanmış, toplumun yapısını ve sorunlarını bilmeyen ve umursamaz bir özne anlatılmak istenmez. Bilinç olgusu her zaman isteyerek yapılan bir şeydir. Nesnenin özneye diyalektik olarak ilişkiye girmesini gerektirir. Ancak tanık özne de vazgeçilmez bir öge değildir. Bu özne, toplumsal bir tarzda tanımlanmış eylemler arası bir birliğin ürünüdür. Bireysel özne, grupla birlikte, birden çok anlama sahip, kararlı, etkili, karmaşık olgular meydana getirir. Ortaya konması gereken ilk sorun bilincin nesneye tam uygunluk sorunudur. Unutmamak gerekir ki, dünya bilincin ürünü değildir. Bize kendi başına bir gerçeklik olarak verilen öncel bir şeydir.

⁴⁸ Goldmann, *Pour une sociologie du Roman*, s. 9

Gerçek bilinç ile olası bilinç arasında ayırım yapmak gerekir. Her ikisi arasındaki fark, öznenin bilincinin oluşumcu karakterinden kaynaklanır. Olası bilinç, bir sınıfın bilinci, kendinde ve kendi için olan bir sınıfın bilinci olabilir. Olası bilinç ile yazınsal ya da felsefi yapıt arasına dünya görüşü girer. Dünya görüşü, gerçeğin bütünü ve nadiren de olsa bireylerin düşünceyle ilgili gerçeğin tümü üzerindeki birleştirici ve tutarlı görüş açısidir.

Goldmann'a göre, düşünsel, yazınsal ve sanatsal yapıtlar, toplumbilim için özel bir değer taşır. Çünkü bu yapıtlar, özel toplumsal grupların olası bilinçlerinin maksimumunu taşırlar. Bu yapıtlarda anlayış, düşünce ve davranış, bütünsel bir dünya görüşüne yöneliktir. Yazın toplumbiliminin görevleri arasında zaten, dünyanın bütünsel ve tutarlı bir biçimde ortaya konmasından yararlanabilecek toplumsal grupların ve anlamlı yapıtların sınırlarını belirlemek de vardır.

Her toplumsal grup, bilincini ve düşünsel yapılarını, toplumun bütünündeki ekonomik, toplumsal ve siyasal eylemiyle sıkı sıkıya bir ilişkiyle hazırlar. Ancak ortak bilinç, bireysel bilinçlerin dışında bir şey olarak algılanmamalıdır. Zira her birey, bir grubun önemli bir bölümünü oluşturur ve bilinci farklı ve çoğu kez zıt ortak bilinç öğelerinin karışımıyla ortaya çıkar. Üstelik toplumsal statü olarak, üyesi olmadığı veya organik bir bağının bulunmadığı grupların etkisine açıktır. Böylece ortak bilinç, grubun her bir üyesinin bilincinde ancak potansiyel bir gerçeklik olarak var olabilir. Toplumbilim söz konusu grubu ancak bir bütün olarak ele alıp incelerse bu gerçekliği bir bütün olarak ortaya çıkarabilir.

O halde ortak bilinç her koşulda deneye dayalı bir gerçeklik değil, bir yönelimdir. Üstelik tüm bir toplumu oluşturan farklı toplumsal gruplar arasında birey, tarihsel gelişimde özellikle önemli bir rol üstlenen ve ekini yaratıda karar veren bir konumda bulunur. Eylemleri ve bilinci toplumun baştan aşağı yapılanmasına ve bunun sonucunda da, insanlar arası ilişkiler birliğinin oluşturulmasına ve insanlarla doğa arasındaki ilişkilerin yapılanmasına yönelik gruplar söz konusudur. Bu türden gruplar ise, toplumsal gruplardır.

Sanatçı ya da yazarın işi gerçekleri ve ortaya konmak istenenleri kopyalayıp aynı ya da farklı kitlelere göstermek veya bunları öğretmek değildir. Onun toplumda ve yapıtta üstlendiği işlev, boyutlarını kendisinin belirleyeceği bir evrende, varlıkları ilgili

yerlere yerleştirmektedir. Yapıtın kazanacağı önem ve değer, onun oluşturduğu ve düzenlediği evrenin tutarlılığı oranında artar.

1. 7. Dünya Görüşü/İdeoloji

Yazınsal yapıt nedir? Kendine özgü, özerk yapısı içinde barındırdığı varlıkları, insanları, eşyaları ortaya koyma ediminin ürünüdür yazınsal yapıt. Bu ürünleri de ortaya koyan yazarlardır. Roman, öykü ve tiyatro gibi yazınsal türler de yazarın yaşam çizgisi üzerinde yer alan mekanik şeylerden değil, yazarın bilincinden doğan şeylerdir. Yapıtta yer alan dünya görüşünün tutarlılığı sayesinde, yazınsal değer taşıyan bir metin, yapıt özelliği kazanır.

Dünya görüşü dendiğinde ne anlıyoruz? Goldmann, dünya görüşünü farklı yapıt ve yazılarında ayrıntılı olarak anlatmanın yanı sıra, kısa ve net olarak da tanımlar:

“Dünya görüşü, gerçeğin bütünü üzerinde tek ve tutarlı bakış açısıdır”⁴⁹.

Bir başka tanımı da *Le Dieu caché*’de şöyle yapar:

“Dünya görüşü, bir grubun üyelerini aynı duygu, düşünce ve özlemler etrafında birleştirirken, diğer gruplara ters düşen şeydir.”⁵⁰

Bu kısa tanımlamalardan da anlaşılacağı gibi, dünya görüşü, bir toplumsal grubun ya da sınıfın önde gelen seçkin aydınları tarafından, ait oldukları topluluğa ya da bir başka topluluğa yönelik olarak ortaya koymuş oldukları toplumsal, siyasal, ekonomik, düşünsel ve yazınsal alanlarda var olan dengeleri yıkabilecek, düzenleyebilecek veya yeniden yapılandırabilecek özellikleri taşıyan bütünsel düşünce dizgeleridir. Bu düşünce dizgelerine dünya görüşü ya da *ideoloji* denir.

Goldmann’a göre yapıttaki gizli kavramsal dizge, ikili bir işleve sahiptir: Bir yandan yapıtın birliğini düzenler, öte yandan toplumsal bir grubun bilinci olan dünya görüşünü ifade eder. Yazınsal yapıt, yazarın bireysel olarak ortaya koyduğu bir ürün değil, yazarın içinde bulunduğu toplumun yazar aracılığıyla ortaya koyduğu üründür.

⁴⁹ Goldmann, *Recherches dialectiques*, s.46.

⁵⁰ Lucien Goldmann, *Le Dieu caché, Etude sur la vision tragique dans Les Pensées de Pascal et le théâtre de Racine*, s. 26.

Topluma ait olduğu için, bireysel bilinci değil, ortak bilinci açığa çıkarır, bir grubun ya da bir sınıfın çıkarlarını ya da toplumsal değerlerini ortaya koyar. Ancak tutarlılıkları ve ortaya koyduğu anlamlı yapılarıyla yalnızca büyük yapıtlar bir toplumun dünya görüşünü ya da ortak bilincini dile getirebilir. Sıradan, herhangi bir düşünsel, toplumsal ya da ekonomik dizge gibi bütünlükleri, anlamlı yapıları ortaya koymayan aşk romanları, yaşamöyküsel romanlar gibi yapıtlar bu bilinci yansıtamaz, bireysel sınırlar içinde kalırlar.

Dünya görüşü olarak Goldmann'ın dile getirdiği şey, gerek bireysel, gerekse toplumsal yaşam esnasında kazanılan deneye dayalı bir olgu ve günlük deneyimler dünyasına ait değildir.

“Büyük olarak nitelendirilen yapıtta, bir toplumsal grubun dünya görüşü olarak ortaya koyduğu çeşitli değerler ve normların anlamlı bütünlüğüdür. Bu nedenle, yapıtta bulunan dünya görüşü deneye dayalı bilinci, bir grubun üyelerinin gerçek bilincini dile getirmez ancak ideal bilinci ya da olası bilincin maksimum biçimini dile getirebilir. Maksimum bilinç ile olası olduğu ölçüde tüm toplumun ortaya koyduğu dünyayı algılama ve yorumlama biçimidir.”⁵¹

Bu durumda, yapıt içinde potansiyel bir bilincin bulunması söz konusudur ve yazın toplumbilimcisi tarafından açığa çıkarılmayı bekler.

Goldmann, ekinsel bir yapıtı incelerken, yalnızca yapıtları ortaya koyan yaratıcı bireyden hareketle yazarı incelemeyi, aynı zamanda toplumu ve yazınsal bir metne doğrudan katkısı bulunan ortak grupları da inceler. Goldmann bunları metodolojik çalışmasına uygulamak için yeni kavramlar oluşturur: Tutarlı anlamlı yapılar, benzer yapılar, olası bilinç gibi. Dünya görüşü kavramını düşünce dizgesine uyarlar. Dünya görüşü onda yalnızca kolektif öznelerin ortaya koyabileceği, bireysel olmayan bir olgudur. Yazarın bilincinden değil, toplumsal grupların bilincinden söz eder.

“Goldmann; ayrıcalıklı gruplar adını verdiği düşünürler, yazarlar ve sanatçılar, herkes kendi bakış açısından aynı anlamlı yapıya yönelerek ortak bir “dünya görüşü”nde birleşirler. Böylece, toplumun olası en üst bilincini yansıtırılar. Dünya görüşü, gerçekliğin bütünü üzerine, açık, seçik ve birlikçi

⁵¹ Zima, Manuel de Sociocritique, s.37.

bir bakış açısidir. Dünya görüşü, bazı benzer koşullarda benzer ekonomik ve toplumsal durumlarda bulunan bir topluluğa, yani, bazı toplumsal sınıflara kendini kabul ettiren düşünce dizgesidir.”⁵²

Goldmann’a göre ortak gerçek bilinci ya da ideolojiyi üretmek veya ortaya koymak büyük yapıtlar için değil, orta derecede öneme sahip yapıtlar için söz konusudur. Yazınsal yaratının ortak karakteri gerçek ortak bilinçten kaynaklanmaz, ancak yapıt evreninin yapıları, bazı toplumsal grupların ya da onlarla mantıklı bir ilişki içinde bulunanların düşünsel yapılarıyla benzerlik gösterir. Bir yapıtın içerdiği dünya görüşü, yapıtta var olan yapı ile toplumsal grubun olası bilincinin çok uyumlu olduğunu ortaya koyar. Bu durumda dünya görüşü, Goldmann’ın yazın toplumbiliminin en önemli ulamını oluşturan şeydir.

Tutarlı dünya görüşünü bulup ortaya çıkarmak için, yaratıcı bir bireye, bir birey aşkın özneye gereksinim vardır. Ancak bu birey sıradan değil, bir deha yazar ya da bir başka deyişle ayrıcalıkları olan bir kişi olmalıdır. O halde dünya görüşü, toplumsal grup ya da sınıf içindeki, düşünür ve yazarlar gibi seçkin tabakanın ortaya koyduğu tutarlı görüştür.

Goldmann’a göre yazınsal deha sorunu, estetiğin en önemli sorunudur. Büyük yazarların yapıtları kendi dâhiliklerinden mi, yoksa ortaya koydukları yapıtta yaratılan evrenin iç tutarlılığından dolayı mı büyüktür? Örneğin, yaşadığı yüzyıla göre, birçok şeyi açıklama biçimi şaşkınlık yaratan Aristoteles’in *Poetika*’sı bu türden bir deha ürünü sayılır. Dönemin koşulları içinde ait olduğu toplumun ekinsel ve toplumsal düzeyi düşünülecek olursa, Aristoteles’in toplumsal bilinç ve dünya görüşünü yansıtmış olması zor bir olasılıktır. O halde *Poetika*’daki bu durum, Goldmann’ın savlarıyla karşıtlık oluşturur. Ancak büyük bir olasılıkla Aristoteles, kurguladığı evrendeki şeyleri yerlerine oldukça iyi bir şekilde yerleştirdiği için, yapıtı büyük niteliğini kazanmıştır.

Oluşumsal yapısalılık, ekinsel yaratıyla dile getirilmiş birim ve belirli bir toplumun yapısının gelişimi arasındaki bağ ile toplumsal grupların kazandıkları bilinci oluşturan düşünsel yapılar ya da katmanlar arasındaki birliği incelemek için yöntem oluşturur. Aynı şekilde sanatçı tarafından yaratılmış düşsel evren ile bu yapılar arasındaki bağı da açıklamaya çalışır. Tüm bunları yapmaya çalışırken, toplumsal

⁵² Akten, “Yazın ve Toplum ilişkisi üzerine kuramsal bir yaklaşım”, s.164.

grupların dünya görüşlerine verdiği önemi özellikle vurgulamak gerekir. Yapı ve ilişkileri incelerken, toplumun ekonomik yaşamı ve ekinsel yaratılar arasında da bu dünya görüşlerinin yer aldığı bilinciyle hareket eder.

Goldmann, birçok araştırmacının da yapmayı düşündüğü gibi, dünya görüşlerini dizgeli bir biçimde tipleştirmeyi amaçlar. Çeşitli yapıt ve konuşmalarında XVII. yüzyılın felsefi ve edebi ürünlerinde sözü edilen toplumsal sınıfların ve onların dünya görüşlerinin ayrıntılı bir sınıflamasına değinir. Ona göre, XIV. Louis döneminde, Fransız toplumu beş sınıftan oluşur: Soylular ve efendiler, siyasetçi ve subay sınıfları, hâkimler sınıfı, zenginleşmiş sınıf ve sıradan halk sınıfı veya zanaatkâr ve köylüler. Farklı sınıflardan oluşan bir toplumda, düşünce dizgelerinin, ekonomik projelerin, yazınsal ve dinsel beklentilerin farklı olması kaçınılmazdır. Farklı gruplar arasındaki farklı beklentiler bir yandan kendi dünya görüşlerini oluştururken, diğer yandan geniş anlamda farklı toplumsal sınıflarla olan her türden iletişim ve ilişki sonucu, grupların kendilerine özgü bilinçleri ve dünya görüşleri de gelişme gösterir ve değişime uğrar.

O halde dünya görüşü, bir toplumsal sınıfın bilinci anlamına gelir. Bu konuda Goldmann: “*Toplumsal bir sınıfın maksimum bilinci, her zaman dinsel, düşünsel, yazınsal ve sanatsal planda açıklanabilen ruhsal olarak tutarlı bir dünya görüşünü oluşturur.*”⁵³, der. O halde yazınsal, düşünsel ve sanatsal tüm yaratılar aslında sanatçı veya yazarın yaşadığı toplumda şekillenmiş birer dünya görüşünün dışı vurulmasından başka bir şey değildir. Bu yapıtlar, belirli toplumlara ait dünya görüşlerinin birer simgesi olma özellikleriyle de bireysel emekle ortaya çıkmış toplumsal ürünlerdir. Yani yapıtın ortaya konmasında gerçek özne yine toplumun kendisidir.

Özne nesneye karşıt olarak düşünülmemelidir. Toplumı gözlemleyen ve onu yansıtan özne, ister bilimsel, ister toplumsal, isterse sanatsal olsun, aynı toplumun bir parçasıdır. O halde düşüncenin kendisi ve yapıtların yaratılmasında gerekli düşünsel esin, dışarıda bir yerlerde değil, toplumun içerisinde oluşur. Onu başka yerlerde aramamak gerekir. Doğal olarak ele alınıp incelenen nesne veya yapıt da aynı yere özgü bir öğedir, hem de toplumsal düşünce yapısının en önemli öğelerinden biridir.

⁵³ Lucien Goldmann, **Sciences humaines et Philosophie**, Denoël, Paris, 1978, s.109.

1.8. Birey Aşkın Özne

Goldmann, toplumsal ve ekonomik yapının gelişmesiyle ortaya çıkan yeni toplumsal bağlar ve bu bağların geleneksel romanın yapısına yansımaları inceler. Ona göre geleneksel romanın başkışisi, önceleri liberal ekonominin gereği bireyseldir. Daha sonra, liberal ekonomiden tekelleşme ve kartelleşmeye doğru ekonomik gelişmeler hızlandıkça, romanın başkışileri bireysellikten kolektifliğe geçerler. Ve son aşamada da, pazar ekonomisinin her şeyi kendi kendine düzenleyen, insanlara özgü ilişkileri ortadan kaldıran, işlevleri azaltan, insanı şeyleştiren düzeneği içinde roman başkışisi edilgenleşir ve hatta silikleşir.

Yaptığı bu incelemeler sonrasında, bireyselliğin zamanla toplumsal kimliğe bürünmek zorunda kaldığını, bu zorlamayı da özellikle ekonomik ilişkilerin gerektirdiği sonucuna varır. Ekonomik, siyasal, dinsel ya da düşünsel zorlamalarla oluşmuş belirli ortak çıkar grupları, ister istemez kendilerini ilgilendiren konularda ortak hareket etme ve tavır koyma bilincine sahiptir. Bu ortak eyleme katılım tamamen gönüllü olarak gerçekleşir. Bir takım şeylerin tetiklemesiyle de olsa, oluşan bu ortak eylem biçimi ve yaşam tarzı, bir bakıma bireyi etkisiz bir konuma getirerek birey aşkın özneyi ortaya çıkarır. Dolayısıyla, yeni bir ürünün üretimini yapan kimse aslında bireysel gereksiniminden dolayı değil, toplumsal gereksinim ve istekten dolayı bu ürünü ortaya koymuş olur. Aynı şekilde, yazınsal ve sanatsal yapıtlarda da toplumsal yan ağırlık kazanır.

İşte, Goldmann, özellikle tiyatro ve romanın gözde yazınsal türler olmaya başladığı XVII. ve XVIII. yüzyıldan bu yana alışılmalı bir biçimde kullanılan kişi kültürüne karşılık, özne olarak birey ötesini, yani bir topluluğu seçer. Bu seçimini açıklamak için, bir piyanoyu taşıyan üç kişi örneğini verir: Gerçek anlamda taşımak eylemini yapan kimdir? Piyanonun bir köşesinden tutup kaldıran A kişisi mi? Yoksa diğer köşeden kaldıran B kişisi mi? Veya her ikisinin dışında kalan ve onlara yardımcı olan C kişisi mi? Burada bireyi aşan bir durumla karşı karşıyayız ve bir birlik söz konusudur. Buradaki taşıma eylemine bireyler bilinçli olarak kendi bireysel kararlarıyla katılmışlardır ancak, bir araya gelişleriyle yeni bir bilinç oluşur. Ortaya çıkan bu bilince 'ortak bilinç', birden çok bireyin bir araya gelip ortak bir amaç uğruna aynı eylemi yapması sonucu ortaya çıkan özne biçimine de '*birey aşkın özne*' denir.

Piyano örneği, ortak öznelere varlığını gösteren en çarpıcı örneklerden biridir. Bu, tüm düşünceler, toplumsal ve ekinsel eylemler için geçerlidir. Yazınsal bir inceleme, yazar ve yapıt arasındaki ilişkileri kısıtlamamalıdır. Yapılan inceleme veya çözümleme, yalnızca yapıtın ‘iç birliğinin’ varlığından yararlanmalıdır. Buna karşın, ‘yapıt ile onu yaratan kişi’ arasındaki aynı tip bir ilişkiden yararlanmamalıdır. “*Toplumbilimsel çözümleme, gerekli bağları ayırır ve onları, yapılandırmayı seçmenin ve aydınlatmanın daha kolay olduğu kolektif birimlere bağlamaya çalışır.*”⁵⁴

“*Ekinsel yaratının gerçek öznesi birbirinden ayrı bireyler değil, toplumsal gruplardır.*”⁵⁵ Fakat bireysel yaratıcı, varlığı ya da toplumsal konumu ve yapıtının üstlendiği anlam nedeniyle bu toplumsal gruplardan birinin parçasıdır ve toplulukta yaşayan diğer bireylere göre ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Gruplar, çevreleyen dünya tarafından ortaya konan sorunlar için, üyelerinin bilincinde “tutarlı bir yanıt” yapılandırır. Tutarlılık veya “dünya görüşü” denen şey toplumsal grup tarafından hazırlanır ve yazarın düşsel eyleminden hareketle en üst düzeye ulaşır. Böylece yapıt, grubun kendi düşünce ve duygularını daha açık ve anlaşılabilir biçimde algılamasını sağlar.

*“Yapıt, toplumsal grubun bilinçli olarak ortaya çıkardığı, bilinci ve davranışına rehberlik etmesi için temel bir biçimde bizzat grup tarafından hazırlanıp, “anamlı yapı” olarak en üst düzeyde ifade edilmiş, sanat işlevidir.”*⁵⁶

Burada, ruhçözümsel yöntem ve Goldmann’ın toplumbiliminin sanatsal yapıta bakış biçimlerindeki farklılık ortaya çıkar. Freud’ün yorumunda sanat yapıtı, bir yüceltme, bir bilinçsiz sürecin meyvesidir. Goldmann’a göre, tam aksine, en ileri düzeyde ve maksimum olası bir bilinçle ortaya çıkmış ekinsel bir yaratıdır. Bu sürekli bilinçli olma durumu, bilincin dayattığı sansürlerden bir intikam almak değildir. Ancak bilincin kendisi de aydınlatılmaya gereksinim duyar.

Goldmann’a göre, piyasa için ürün yapılmasıyla bireysel üstünlük ortadan kaldırılır. Nesnenin insanın önüne geçtiği dönem, kişinin tüm temel önceliğini ve

⁵⁴ Goldmann, *Pour une sociologie du Roman*, s. 343.

⁵⁵ Goldmann, *Roman Sosyolojisi*, s. 13

⁵⁶ Goldmann, *Pour une sociologie du Roman*, s. 347

bireysel yaşamının önemini ortadan kaldırır. Roman da biçimsel bir değişikliğe uğrayarak bundan kendi payına düşeni alır. Geleneksel romanın “sorunsal başkışisi” sahneyi terk eder ve yerini kişinin parçalanmışlığı alır.

Kapitalizme bağlı olarak, yazın ve toplumda bu gelişmeler yaşanırken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında liberal bir yapıya sahip olunmasına karşın devlet, kapitalizmin düzenli aralıklarla ortaya çıkan krizlerini kontrol altında tutmayı amaçlar ve sık aralıklarla ekonomiye el atma ve aksayan yönleri düzeltme gereği duyar. Bu yeni dönem tarihteki yerini “düzenlenmiş kapitalizm” dönemi olarak alır ve bu dönemin yazınsal ifadesi ‘Yeni Roman’ olarak ortaya çıkar. Mademki gerçek yaşamda bireyin işlevi artık yok sayılacak kadar azdı, Yeni Romanda da artık ona yer verilmemeliydi, ya da gerektiği kadar verilmeliydi. Zaten Yeni Roman da bunu yaparak, insanı nesnenin tutsağı durumunda, nesnenin ardından gelen bir varlık olarak göstermeye çalışır.

Roman, gerçek olmayan bir dünyada, gerçek değerlere ulaşmak için yapılan gerçek bir arayışın tarihi olması nedeniyle, kaçınılmaz olarak aynı zamanda, hem bir özyaşamöyküsü, hem de bir toplumun yaşadığı tüm olayların kaydedildiği bir günlüktür. En önemli nokta ise; roman yazarının, yarattığı dünyaya göre bulunduğu konumun, diğer tüm edebi türlerdeki yazarların buldukları konumdan çok farklı olmasıdır. Ve Goldmann, roman yazarının yarattığı başkışinin bilincini aşması gerektiğini savunur.

Piyasa için yapılan üretim, insanlardaki bilincin, bu üretim yapısı tarafından yeni bir ekonomik gerçeklik sayesinde devre dışı bırakılması üzerine kuruludur. Bu yeni ekonomik gerçeklik “değişim değeri”dir. İnsan ve mal arasındaki doğal ilişki, “kullanım değeri” olarak tanımlanır.⁵⁷

Önceleri toplumlar, gereksinim duyulan malı üretmek ya da üreten birilerinden istemek zorundaydı. Yani üretici ile tüketici arasında doğrudan bir bağ vardı. Bugün ise, tüketici üreticiyle karşı karşıya gelmeden, malı satın alacak kadar para bulmak zorundadır ya da yeterli parası olan kişi, insan ögesini bir kenara bırakıp, satışa sunulmuş mallardan istediği ölçüde satın alma olanağına sahiptir. Bu durum, artık insanın insana önem vermediğinin, buna karşın para ve mala değer verdiğinin göstergesidir. Malı üretenler için, ürettiği malın “kullanım değeri” önemli değildir. Yani

⁵⁷ Goldmann, **Roman Sosyolojisi**, s. 26.

o malî kimin kullanacağını, nerede kullanılacağını hiç mi hiç düşünme gereği duymaz. Önemli olan daha fazla mal üreterek piyasaya sürebilmektir, şirketinin verimliliğinin artmasıdır. Kişiler ve gruplar arası bu türden ilişkiler veya ilişkilerin yok olması sonucunda, günümüz insanının toplumsal yaşamında, özellikle de ekonomik yaşamında, varlıklar ve nesnelere arasındaki tüm gerçek ilişkiler yok olmaya ve yerlerini, arabulucuların devreye girdiği, yozlaşmış ilişkiler yani “değişim değerleri” ile kurdukları ilişkiler almaya başlar. Kullanım değerleri var olmaya, hatta ekonomik yaşamı yönlendirmeye devam eder.

“Ancak kullanım değerinin ortaya koyduğu tüm eylemler, tıpkı roman evrenindeki yozlaşmış değerlerin ortaya koyduğu eylemler gibi artık örtük biçimdedirler.”⁵⁸

Bu demektir ki, ekonomik yaşam, her alanda üretim işini üstlenen toplum dışında kalmış problematik bireylerce yönlendirilir.

Özellikle burjuva toplumu ve kapitalist ekonomi anlayışının insanlar arasında yarattığı ilişki kopukluğu nedeniyle, toplum çoğu kez gerek bireysel, gerekse toplumsal bağlamda kendisine aykırı bir tutuma karşı koyamaz durumdadır. Toplum üyelerinin karşılaşılan sorunu kendi sorunu olarak görmeyip, çözüm yolunu hep başkalarında göstermesi de bu yozlaşmışlığın ve ilişkilerdeki çürümüşlüğün belirtisidir. Böylesine aykırı durum ve sorunlar karşısında oluşturulmaya çalışılan gruplar bile bazen kapitalizmin ürünleri olarak nitelendirilir.

Modern insan, uygulamaya koyulan küresel ekonomik dizgeler sonucunda neredeyse edilgen bir konuma düşürülür. Bireye ve topluma sürekli “*biz sizi düşündük, sizin için yaptık*” mesajı verilerek, onların küçük üretime yönelik girişimleri bile maliyetteki fazlalık nedeniyle kapatılmaya zorlanır. İnsanların edilgenleştirilmesi düşünsel ve siyasal alanda da gerçekleşir. Toplumsal yaşama etkin katılım eksikliği sonucu ortaya çıkan büyük bireysel ve toplumsal değişime toplumbilimciler siyasetten uzaklaştırma ya da siyasetsizleştirme adını verirler. Goldmann bu durumu büyük bir görüngü olarak kabul eder ve bu kavramı siyasetsizleştirme, kutsallığını yok etme, insanlıksızlaştırma ve şeyleştirme gibi kavramlarla derecelendirir.⁵⁹ Tüm bunların

⁵⁸ Goldmann, A. g. y., s. 26

⁵⁹ Goldmann, A. g. y., s. 57.

sonucunda bireylerin eylemlerinin önem ve anlamını tümüyle kaybetmesi ve birer edilgen izleyiciye dönüşmesi, yani insanların şeyleşmesi söz konusudur.

Eskiden insanların sahip olduğu özerkliğe artık nesnelere sahiptir. Yine önceden nesnelere kontrol edebilen insan, artık nesnelere kontrol etmekten uzaktır ve nesnelere egemenliği altına girmiştir. Böylesine değişmiş ve altüst olmuş bir dünyada insana özgü duygu ve düşüncelerin varlıklarını kanıtlamalarının tek yolu yalnızca şeyleşmeden geçer. Bu amaçla sanat ve yazın da zorunlu olarak şeylerin ifadesine yönelir.

Yapıtların değerlendirilmelerinde burjuvazi gibi dizgelerin ayrıntısıyla irdelenmesi kaçınılmazdır. Çünkü *“burjuva toplumu gibi en gelişmiş toplumdaki toplumsal ilişkileri tanımlayan kavramlar, aynı zamanda gelmiş geçmiş tüm toplumların üretim ilişkilerini ve yapısını da kavramımıza izin verirler. Yalnızca onların kalıntılarını taşımazlar, aynı zamanda gelişirken onların anlamlarını da kazanırlar.”*⁶⁰ Böylece, yapıtın yazınsal bir ürün olarak ortaya çıktığı toplumdaki yapıları ve olguları daha kolaylıkla gözler önüne serme olanağına sahip olunur.

Goldmann'a göre, bir yapıt tutarlı oldukça, dünya görüşü yapılandırıldıkça bu yapıt ait olduğu ulam içinde belirli bir değere sahip olduğu ölçüde, ortaya koyduğu kavramların değeri yazınsal olduğu kadar felsefidir de. İşte Goldmann'ın yazınsal, toplumbilimsel, tarihsel ve hatta ruhbilimsel niteliklere sahip kuramı içerdiği tutarlılıklar ölçüsünde felsefi bir değer kazanacaktır.

⁶⁰ Henri Lefebvre, **La Production de l'espace**, Anthropos, Paris, 1974, s.79.

İKİNCİ BÖLÜM
(ANLAMA AŞAMASI I)
2-ANLATI YÖNTEMLERİ

2.1. Bakış Açıları:

Bir yapıtın eleştirilmesi ve çözümlenmesinde, yapıtın içinde barındırdığı anlatıya yönelik yöntem ve biçemlerin gözden geçirilmesi genelde zorunlu bir yol olarak kabul edilir. Böylece, yazar ve anlatıcının bulunduğu konum ve bakış açıları, eleştirmen ya da çözümlenmeyi yapan kişi için olumlu ve ayrıcalıklı bir durum oluşturur. Yazarın veya anlatıcının kullandığı yöntemlerin ayırımına varabilen araştırmacı, daha nesnel ölçütler içerisinde eleştirisini ortaya koyar. Goldmann'ın oluşumsal yapısalılık yöntemi de böyle bir çalışmayı yadsımadan yapmanın gerekliliğini ortaya koyar, ancak irdelemede ağırlık noktasını daha çok açıklama aşamasına verir.

Yazar ve okur romanın ilgi alanında yer alan yaşamış ya da yaşayan gerçek insansı varlıklardır. Yazar, metni yazan ya da onu üreten kişidir. Okur ise onu tüketen, onu alan ve belirli bir an ve uzamda okuyan kişidir. Anlatıcı ve anlatıcının kurgusal bir kişi olarak karşısına alıp anlatıyı aktardığı kişi (narrataire) ise yalnızca yazınsal ve dilbilgisel figürlerdir; her zaman için gerçek bir kişilikleri yoktur; kimi kez roman kişilerinde gerçek bir varlığa sahip olurlar. Anlatıcı, öyküyü anlatan dilsel özelliştir. Sözcüklerle varolur. Metinle ortaya çıkar ve kişilerden biri olur. Yalnızca metin içinde bulunabilir, metin dışında hiçbir varlığı yoktur. Çoğu kez kurgusaldır, düşseldir, anlatılan öyküye aittir. Anlatının dinleyicisi ise, bir çeşit somut okurun bireysel görünümüdür. Anlatıcı ona kurgusal, gizil bir alıcı olarak başvurur.

Üç ciltten oluşan *Özgürlük Yolları*'nda Sartre, çoğunlukla üçüncü tekil şahıs anlatıyı yeğler. Ancak, karşılıklı konuşmalara ve iç monologlara oldukça fazla yer verildiği için pek çok kez anlatı birinci tekil şahısta sürdürülür. *Akıl Çağı*: “*Vercingétorix Sokağının ortasında iri yarı bir adam Mathieu'yü kolundan yakaladı; öbür kaldırımında bir polis bir aşağı bir yukarı gidip geliyordu.*”⁶¹, şeklinde başlar ve anlatının hangi şahısta yapıldığını açıkça ortaya koyar. Çoğunlukla üçüncü tekil şahıs

⁶¹ Jean-Paul Sartre, *Akıl Çağı*, çev.: Samih Tiryakioğlu, Oda Yayınları, İstanbul, 1994, s. 13.

anlatı tüm yapıt boyunca sürer. Üçüncü şahıs ve özellikle monologlarda yer alan birinci tekil şahıs dışında, farklı şahıstaki anlatılara çok az yer verilir.

Üçlemenin tamamında yer alan öykü, klasik anlamdaki bir romanın öyküsünden farklıdır. Özellikle de üçlemenin son iki cildinde - *Bekleyiş* ve *Tükeniş*- yer alan olaylar, bir romana özgü olaylardan çok, gerçek anlamda tarihsel bir yapıtın konusunu oluşturabilecek düzeydedir. Olaylar süredizinsel olarak sunulsa da, yapıtın bütünü göz önüne alındığında, hep aynı uzam ve zamanda, aynı kişilerin öyküsü anlatılmaz. Örneğin birinci ciltte, daha çok başkişilerden birisi olan Mathieu merkezli ve Mathieu'ün çevresinde, bir takım büyük kaygılardan uzak, tek tek bireyler arasında geçen gündelik olaylar öykülenir, *Bekleyiş*'te olay, bireysel boyutların dışına çıkar, geniş kitleleri ilgilendiren bir niteliğe bürünür. Öykülemek için seçilen olaylar, özellikle Avrupa uluslarının ve halklarının öylesine gerginleşmesine yol açmıştır ki, bu olayların ortaya çıktığı zaman dilimi içerisinde tüm Avrupa merkezlerinde karşılaşılan insan manzaraları romana yansıtılır. Böylesine bir ortamı anlatmak elbette ancak üçüncü tekil şahısta olanaklıdır. Çünkü birinci ve ikinci tekil şahıs bir anlatıda, bakış açısı oldukça dardır ve anlatı nesnellikten uzaktır, daha çok öznedir. Çok farklı uzamlar ve kişilerin başka bir şahısta anlatısı yapılması durumunda, romandaki uzam ve kişileri izleme, karıştırmama olanaksızdır. Hatta *Bekleyiş*'te kullanılan eşzamanlı anlatıda anlatıcı öykülemeyi üçüncü tekil şahıs yapmasına karşın, sinema tekniğinin kullanılmasıyla, sahne bir paragrafta bile birkaç kez değişir ve bu yüzden kişiler birbirine karışır.

Aynı şekilde üçüncü ciltte, birden çok uzam ve onlarca kişi söz konusudur. Bu ciltte, bir önceki toplumsal kriz, kriz olmaktan çıkar, Avrupa'nın, özellikle de Fransızların yazgısını yakından ilgilendiren bir büyük soruna dönüşür. Savaş patlak verir ve savaş sahnelerinin üçüncü tekil şahıs anlatı yine burada yazara büyük kolaylık sağlar. Çünkü üçüncü tekil şahıs anlatım yapılırken, olayları dışarıdan gözlemleyen ya da roman kişisi gözüyle olayları izleyen anlatıcı her an ve her ortamda olay ve kişilerle ilgili yorumlarını, düşüncelerini ve hatta ön bilgi ve ön yargılarını dile getirebilir. Böyle bir anlatıcı genelde Tanrı konumunda her şeyi gören ve bilen biridir. Oysa birinci veya ikinci tekil şahıs anlatıyla bunları dile getirme olanağı ancak gerek iç konuşma, gerekse karşılıklı konuşma ortamlarında verilir. Romanı, birinci tekil şahsın bakış açısından yazmak ya da anlatmak oldukça zor ve ustalık isteyen bir tekniktir. Bu bakış açısı, anlatıcıya dar ve sınırlı olanaklar sunar. Çünkü olayların merkezinde bulunan ve anlatım

işlevini üstlenen ben-anlatıcı, her şeyi görme, bilme, sezme gücüne sahip değildir. O diğer kişiler gibi üstün özellikleri olmayan normal bir insan konumundadır.

Yer yer başkilerden Mathieu bir tanık anlatıcı konumunda anlatıyı yönlendirir. Ancak bunu, daha çok gördüklerini ve işittiklerini başkasına anlatmak yerine, iç monolog tarzında kendi kendine yaptığı konuşmayla gerçekleştirir, böylece olaylar aynı zamanda okura da öykülenir. Kitaplarda yer alan gerek zamansal, gerekse uzamsal bölümlenmelerde kişiler değiştiği için, zaman zaman Mathieu'nün tanık anlatıcı rolünü Marcelle, Boris, Lola, Sarah ve Brunet gibi diğer kişiler üstlenir. Sartre, bu şekilde sözü kişilerine bırakarak olayları az da olsa dışarıdan gözlemler.

Anlatıcı hiçbir zaman gerçek anlamda yazarın kendisi olamaz, ancak yazar tarafından anlatıcıya bir işlev, bulunmuş bir rol verilebilir. Anlatıcının kendisi kurgusal bir roldür ancak bütüncede yer alan romanların anlatısı doğrudan Sartre tarafından görevlendirilmiş bir anlatıcı tarafından yapılır. Neyi anlatacağı konusunda yazar Sartre ona suflörlük yapar.

Peki, romanda konuşan kimdir? Olayları gören ve onları anlatan kimdir? Yazar olarak Sartre'ın kendisi mi, yoksa bir başka anlatıcı var mıdır? Anlatının odaklanmasını (*focalisation*) ve bakış açısını belirlemek o kadar da kolay değildir. Anlatıcı bazen Sartre'ın kendisi, bazen Mathieu'nün kimliğine bürünmüş Sartre, bazen de yazar dışındaki bir anlatıcıdır. Bir yerde gerçek bir tarihçi anlatıcı varken, başka bir yerde karşımıza diplomat anlatıcı çıkar. Diplomat ya da tarihçi anlatıcı olayların gelişimini bilir, girişimlerde bulunur, uluslar arası toplantılara girer ve antlaşmalar bile imzalar. Anlatıcının felsefe yönünün kuvvetli olması, sözlerde ve eylemlerde bir felsefeye hizmet ettiğini ortaya koyması, anlatıcı olarak filozof Sartre'ı ele verir. Romanın genelinde de anlatıyı sürdüren, felsefenin yanı sıra toplumsal ve siyasal olaylara ve dizgelere hâkim olan bu Sartre'dır. Bütün bunlar göz önünde bulundurulursa, anlatıcı bazen sıfır noktasından, bazen içeriden, ara sıra da dışarıdan olayları gözlemler ve anlatısını ona göre sürdürür.

Yazar anlatma görevini çoğunlukla karşılıklı konuşma, doğrudan veya dolaylı söylem tekniğini kullanarak kişilerine bırakır. Her şeye karşın yazar Sartre, kendi adına söz almaz ve doğrudan öykünün içinde değildir. Bu nedenle anlatı *elöyküsel* (*hétérodiégétique*) bir nitelik taşır.

Görünüşte, romanın tamamında birincil anlatı savaş ve yıkım olarak gözüke de, gerçek anlamda ilk planda anlatılmak istenen kişinin özgürlüğü ve özgürlüğün elde edilmesidir. Bu özgürlük, yazarın toplumsal bir görünüme büründürmek istediği, ancak yarıda bıraktığı kavramdır. Gerilim, savaş, yıkımlar ve toplumdaki ruhsal durumun bozulması, verilmek istenen felsefenin anlatılması amacına yönelik ikincil anlatılardır ve duruma uygun bir arka plan işlevi üstlenirler. Hatta savaş, Sartre'ın Dos Passos ve Virginia Woolf gibi yazarlardan ödünç alıp kullandığı, belki de biraz daha geliştirdiği eşzamanlı anlatıya son derece uygundur.

Zaman zaman kişiler olayları kendi bakış açılarından yine diyalog yönteminden yararlanarak anlatırlar.

Yazar Sartre, romanın anlatıcısı rolünü üstlenirken, kimliğini saklama gereği duyar. Anlatıcı adına “ben” adlı kullanılmaz. Anlatıcı, öyküleme düzleminde elöyküsel, anlatı düzleminde üstü örtük bir biçimde *benöyküsel*dir (*homodiégétique*).

Anlatıcı her şeyi bilir ve görür. Öykülenen olaylar, önceden okuyup bilgilenmeyi ya da yaşanmışlığı gerektirdiği için, kitapta her şeyi bilen (*omniscient*) ve her yerde varolan (*omniprésente*) bir anlatıcı gerekli, hatta zorunludur. Aksi halde olaylar süredizinsel bir biçimde öyküleneceği için, romanda bir uzamdan diğerine, belirli bir zaman diliminden başka bir zamana geçiş gibi, zamansal ve uzamsal kopukluklar söz konusu olmayacaktır. Bunun sonucunda olaylar, görgü tanığı olarak anlatımı yapan kişi tarafından öykülenecek, böylece anlatı tarihsel nitelik kazanmaz ve gerçek olmaktan çıkıp öznelleşecektir.

2.2. Öyküleme

Sartre, *Akıl Çağı*'nda geleneksel anlatım tekniklerine bağlı kalır. Bu anlatım yönteminde iç monolog vardır ve bireyler birbirleriyle olan ilişkileri ölçüsünde gelişir, ancak hiçbir zaman aynı kimliğe bürünmezler. Fakat *Akıl Çağı* ve *Bekleyiş* gibi aynı dizinin ardışık iki cildinde niçin iki ayrı anlatım tekniğini kullandığı konusunda yine Sartre'ın kendisi açıklama yapar:

“İnsanları kaplayan bu toplumsal olguyu betimlemek için geleneksel anlatı yöntemleri yetersiz kalırdı. Bunun için

eşzamanlılık romancılarından teknolojik buluşlarını ödünç aldım.”⁶²

Bekleyiş'te Münih krizinin insanlar üzerinde bıraktığı etkiler ve ortak deneyim yer alır. Kitaptaki bireyler genelleşme aşamasındadır, bireysel ruh durumdan toplumsal ruh durumuna geçilir. Sartre, Virginia Wolf ve Dos Passos'un eşzamanlı anlatı tekniğini kullanır.

Bekleyiş ile birlikte, romanda anlatılan kriz, bireysel düzlemden toplumsal düzleme taşınır. Bu ciltte merkezdeki kişi, bir önceki ciltte ikincil bir rol üstlenen komünist militan Brunet'dir. Sartre, herhangi bir ortama girer gibi kişilerin bilincine girer ve her şeyi bilen bir anlatıcılığı yadsır. Ancak montaj, hemen hemen televizyondan canlı yayın yapan sahneye koyucunun montajıyla aynıdır. Sartre, bir durumdan bir başka duruma geçerken, kendisini olayın içine sokmak için yoğunlaşmış okurun gözünde, her şeyi birbirine karıştırmak ister. *Bekleyiş*, birleştirilmesi güç yüzlerce rengârenk küçük kumaşın bir araya getirilmesi sonucu oluşmuş bir üründür adeta. Yöntemler değişiktir ve çoğunlukla mizah egemendir. Sartre, bu yöntemlerle aynı zamanda başka romanlara da yol açar. Sonuçta, tuhaf ve kötü yerleştirilmiş de olsa, endişe veren bir savaş arzusu, anlatı ögesi olarak Sartre'in romanında şekillenir.

Akıl Çağı'ndaki olaylarda yer birliği vardır. Bunun aksine *Bekleyiş*'te, Münih krizi patlak verir ve bu kriz yalnızca bir yerde değil, her yerde aynı ölçüde duyumsanır. Durağanlık yerine devingen, çok kişili ve çok uzamlı bir öyküleme söz konusu olacağı için, Sartre, “Amerikan tekniği” denen bir tekniği kullanmayı yeğler.⁶³

Akıl Çağı'ndaki 'ben', dış dünyayla daha fazla iletişim kurma bağlamında durağandır. Bireyler kendi içlerindeki devinimleriyle yetinir, daha fazlasını yapmazlar. Yani *Akıl Çağı*, bireyler düzeyindeki ilişkilerden yararlanarak bir sav koyar ortaya. Sartre, *Bekleyiş*'te karşıt sav ileri sürer. Yani bu kez, 'ben' durağan değil, devinimlidir. Ancak bu iki savın birleştirildiği bir bireşim önerilmez. *Tükeniş* de *Bekleyiş*'teki savın yinelenmesidir, bireşim nitelikli olarak okurun önüne gelmez. Bir hiç uğruna insanlar silâh altına alınırlar, boş yere yıkımlar ve ölümler yaşanır. Sartre, belki de dördüncü cildi bir bireşim olarak düşünür, ancak daha sonra bu kitabın yayınlanmasından vazgeçer.

⁶² Denis Hollier, *Politique de la prose, Jean-Paul Sartre et 40 ans*, Gallimard, Paris, 1982, s. 65.

⁶³ Hollier, A. g. y., s. 63-64.

2.2.1 Akıl Çağı

Üçlemenin ilk cildi olan *Akıl Çağı*, diğer iki ciltten nerdeyse tüm yönleriyle farklıdır. Kişileri, kişilikleri, olayları ve anlatım yöntemleriyle diğer ciltlerden ayrılır. *Akıl Çağı*'nın anlatısı gelenekseldir. Birinci ciltte anlatı üçüncü tekil şahısta her şeyi bilen ve gören bir anlatıcı tarafından yapılır. Daha ilk sahnede anlatıcının, Vercingétorix Sokağında iriyarı bir adamın Mathieu'nün kolundan yakaladığını, aynı sokağın karşı kaldırımında bir aşağı bir yukarı giden polis memurunun varlığını belirtmesiyle, anlatıcının konumu ve bakış açısı ortaya çıkar. Anlatıcı tanrısal konumda her şeyi rahatlıkla görür, tüm düşünce ve konuşmalardan haberdardır ve anlatısında tanrısal bir bakış açısından yararlanır. Sahip olduğu konumun sağladığı avantajlarla romanda geçen olay ve öykülerin tümüne egemendir. Roman kişilerinin eylemlerini ve eğilimlerini önceden bildiği için anlatımda herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmadan söz ve edimlerin aktarımını yapar. Ancak olayların içinde doğrudan yer almaz, elinde kamerasıyla dolaşır, sahneleri hem görüntüler, hem de anlatımını yapan bir anlatıcı-kameraman rolündedir. Okur olayları onun gözünden ya da kamerasından izler:

“(...) Bir köşede iki masa vardı. Bunlardan birinde bir erkekle bir kadın bir birlerine bakmaksızın, kesik kesik konuşuyorlardı. Öbüründe Boris ile İvich'i gördü. (...) Konuşan İvich idi, sert hareketler yapıyordu.(...)”⁶⁴

“Hep böyleydi o: Dili düğümleiverirdi. Birazdan da kendini tutamayacaktı artık, boşanacaktı. O ana dek vakit geçirmekten başka yapacak bir şey yoktu. Mathieu bu sessiz patlamalardan korkuyordu. (...)”⁶⁵

“(...) Aslı yoktu bunun, yalnız değildi. Marcelle yakasını bırakmamıştı, onu düşünüyor, şöyle diyordu içinden: “Namussuz, bu işi yaptı bana, yatağını kirleten bir çocuk gibi, içimde unuttu kendini (...)”⁶⁶

“Aşağılık adamım” diye düşündü. İvich uslu-akıllı bir tavır takınmıştı, Mathieu, canı gönülden tiksinti duydu ona. Konuşmadan yan yana yürüdüler. Işık içinde yüzüyorlar,

⁶⁴ Sartre, *Akıl Çağı*, s. 214.

⁶⁵ Sartre, A. g. y., s.21.

⁶⁶ Sartre, A. g. y., s.31.

birbirinden tiksiniyorlardı. Ancak aynı zamanda Mathieu kendini İvich'in gözleriyle görüyor, kendine tiksinti duyuyordu. (...)"⁶⁷

Anlatıcı zaman zaman da, anlatı sahnesinin dışında kalan kişi ve uzamlarla ilgili her şeyi biliyormuşçasına akıl yürütür, kameranın göremediği ortamlar için bile öncelemelerde bulunur. Ve ortaya koyduğu öncelemeler tamamen ilgili kişi ya da olayların gerçeklikleri olur. Öncelemeler daha sonra, okuru yanıltmayan gerçeklikler olurlar.

"Marcelle uyanalı epey olmuştu şimdi. Kendi kendini yiyip bitiriyor olmalıydı. Onu yatıştırmak: 'Ne olursa olsun gitmeyeceksin oraya' demek gerekiyordu.(...)"⁶⁸

"Jacques bakışları dalgın, üzgün ve ciddi gülümseyişiyle yine masasının başına oturmuş olmalıydı. "Kaygı veriyor bu çocuk bana, bebek de değil artık" diyordu herhalde. (...)"⁶⁹

Romanda kullanılan anlatım tekniklerinin yanında, okuru olayın içine çekmek ya da okurun gözünde anlatımı yapılan sahnenin canlandırılması anlamına ve işlevine sahip, gösterme yöntem ve tekniklerine pek yer verilmez.

"(...)Marcelle geç saatlerde yattığı için sabah nedir bilmiyordu artık. Ara sıra yaşantısı bir gün öğle üzeri duruvermiş de nesnelere üzerine yağmurlu, umutsuz ve alabildiğine gereksiz, bitmez tükenmez bir öğleyin çökmüş gibisine geliyordu. Dışarıtı günlük güneşlikti. Herkes açık renk şeyler giymişti. Mathieu dışarıda, Marcelle olmaksızın başlayan ve daha şimdiden bir geçmişe sahip bugünün, canlı, neşeli ışıltısı içinde yürüyordu. (...)"⁷⁰

Geleneksel ve gerçekçi romanlarda karıştığımız türden betimlemelere neredeyse hiç yer verilmez. Geleneksel romanlarda kişi ve uzam betimlemeleri en ince ayrıntısına kadar, gerçeğe benzer bir ortam sunmak ve okuru uzama yerleştirmek

⁶⁷ Sartre, A. g. y., s.106.

⁶⁸ Sartre, A. g. y., s.129.

⁶⁹ Sartre, A. g. y., s.143.

⁷⁰ Sartre, A. g. y., s. 91.

amacıyla yapılırken, Sartre'ın romanlarındaki betimlemeler yalnızca olay ve kişileri uzamda bir yere yerleştirme ve okurun gözünde eylemlerin geçtiği sahneyi canlandırma amacına yöneliktir. Okur sahneyi gözünde canlandırırken, yapıtta yer alan betimlemeye ilişkin ayrıntıları bulamaz. Yalnızca genel bilgi ve verilen ipuçlarından hareketle imgelemine canlı tutarak, kendi roman evrenini kendisi oluşturur. Hatta Sartre felsefesinin gereğine uygun olarak okur, imgelediği roman evreninin nitelik ve büyüklüklerinin seçimini yapmakta özgürdür. Sartre'ın betimlemelerinde resim yapar gibi ayrıntılı bilgiler yoktur, çoğu kez okur betimlenen nesne ya da uzamı imgeleminde canlandırmakta güçlük çeker:

“Tozlu, dar ve uzun bir yoldu burası. Duvarlarında bir deponun asık yüzlü çirkinliği ve şarap kokusu vardı. Koyu renkte badana edilmişti bu duvarlar. Daniel sarı ışığın içine daldı. Her zamankinden daha iç karatıcı, daha yoğun bu. Gün ışığı salonun dibine yığıyordu onu. Daniel'e göre deniz tutmasının ışığıydı bu. (...)”⁷¹

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi, betimlenen uzamla ilgili sözlerin bile betimlenmeye gereksinimi vardır. *Bir deponun asık yüzlü çirkinliği* veya *deniz tutmasının ışığı* hangi koşulları ya da nitelikleri belirtir? Bunlar, bir tümcenin sonuna konmuş üç nokta gibi ancak okurun kendine göre yorumlayacağı şeylerdir. Aynı biçemdeki bir betimleme, Mathieu'nün, Lola'nın odasına gizlice girerek, parasından gereği kadar almak amacıyla yaptığı eylemin anlatımında da vardır:

“Oda loştu, uykunun nemli kokusu her yanına sinmiş duruyordu hala. Mathieu bakışlarıyla loşluğu araştırdı, ölüm sanki insanca bir duyguymuş gibi, onu Lola'nın yüz çizgilerinde okumaya can atıyordu. (...)”⁷²

Ender olsa da, romanın anlatısında ikinci tekil şahıs anlatıya da rastlanır. Üçüncü tekil şahsa göre bir romancı için çok daha zor bir anlatı yöntemi olan ikinci tekil şahıs anlatı, romanda daha çok kişilerin iç diyalog sırasında kendi kendilerine seslenme anlarında yer alır. İkinci şahıs anlatı yapmak, anlatıcının sürekli anlatısı yapılan başkişinin yanı başında durmasını ve sürekli ona olayları öykülemesini gerektirir. Oysa

⁷¹ Sartre, A. g. y., s.167.

⁷² Sartre, A. g. y., s.270.

üçüncü tekil şahıs anlatıda, yazar ya da anlatıcı başkişilerden farklı uzamlarda bulunabilir, anlatısını her zaman aynı yerden yapabilir veya kişilerle birlikte olay yerlerinde yer alabilir. Yani bu türden anlatı tekniğini kullanan anlatıcı, ikinci tekil ya da ikinci çoğul şahıs anlatı tekniğini kullanan yazara göre daha özgürdür ve hareket alanı da daha geniştir:

“(...) Keyif içinde yüzerken: “Ben de az fesat değilim”, diye düşündü. Fesatlık o olağüstü çabukluk duygusuydu: İnsan birden bire benliğinden kopuyor, ok gibi ileriye fırlıyordu. Çabukluk seni ensenden yakalıyor, dakikadan dakikaya artıyordu. Dayanılmaz çok tatlı bir şeydi bu. Frenler alabildiğine açık ölümle göz göze gidiyordun. Beklenmedik anlarda sağda solda beliren ufak tefek engelleri çiğneyip geçiyordun. (...)”⁷³

Yazar, başkişilerin duygu ve düşüncelerini dışarıya yansıtmak için sık sık ve uzun bölümler şeklinde sözü/anlatıyı onlara bırakır. Bazen başkişinin sayfalarca süren bu türden anlatısı, birinci tekil şahıs ancak çoğunlukla iç diyalog ya da iç monolog yöntemleriyle yapılır. Bu gibi bölümlerde anlatıyı yapan Mathieu mü, anlatıcı mı, yoksa doğrudan doğruya yazar Sartre’in kendisi midir? Bu konuda kesin çizgilerle ayırım yapmak güçtür. Çünkü sözler, örneğin Mathieu’nün ağzından çıkan sözler ya da aklından geçirdiği düşünceler olarak görünse de, Sartre’in dünya görüşü ve yaşam felsefesiyle öylesine örtüşür ki, bu sözleri söyleyenin Sartre’dan başkası olamayacağı neredeyse kesinlik kazanır. Kişinin ağzından çıkan doğrudan söylemin hemen ardından konulan tırnak işaretinden sonra anlatıcının söylediği sözler, bu kez arada anlatıcının olduğunu anımsatır.

“Esnedim, okudum, sevdim. İz bırakıyordu bunlar! Yapıp ettiklerimin her biri kendinden ilerde, gelecekte inatçı bir bekleyiş yaratıyor, bu da olgunlaşıyordu. Bu bekleyişler ben’im, dört yol ağızlarında, kavşaklarda, XIV. Belediye dairesinin büyük salonunda kendimi bekleyen, orada kocaman bir kırmızı koltuğa oturmuş kendimi bekleyen benim. Karalar giymiş, kolalı yakalar takmış olarak oraya gelmek: Sıcaktan gebererek oraya gelmek ve: ‘Evet, evet, onu eş olarak almayı kabul ediyorum’

⁷³ Sartre, A. g. y., s.196.

demek için bekliyorum.” Başını sert sert salladı ancak yaşantısı sıkı duruyordu çevresinde.”⁷⁴

“Dişsiz bir yaşam sürdüm ben”, diye düşündü. Dişsiz bir yaşam. Hiçbir zaman ısırmadım, bekliyordum, daha sonraya saklıyordum kendimi, şimdi de bakıyorum ki dişim kalmamış artık. Ne yapmalı? Kabuğu kırmalı, kefeni yırtmalı mı? Söylenmesi kolay. Ne kalacak ki geriye hem? Küçük yapışkan bir zambak parçası: Ardında parlak bir iz bırakarak toz içinde sürünüp ilerleyecek.”⁷⁵

Yine anlatıda, geçmişe dönük eylemler ya da kişinin geçmişi hakkında bilgi vermek amacıyla “geriye dönüş tekniği” de kullanılır. Ancak Sartre’ın, romanlarının ağırlık merkezini şimdiki zaman oluşturduğu için, geçmişe ya da geleceğe çok fazla yer verilmez. Elbette geçmiş ve geleceği, şimdiki zamanın tamamlayıcısı zamanlar, alt yapının oluştuğu ve olay örgüsünün yayılacağı kipler olarak tasarlar:

“Mathieu bir gün önce karşılaştığı adamı anımsadı, yüreği burkuldu. Gomez gitmişti. Günün birinde Paris-Soir gazetesinde Irun’un düştüğünü okumuş; parmaklarını kara saçlarının arasında dolaştırarak atölyede uzun uzun gezinmişti. Sonra sanki Dôme’dan sigara almaya gider gibi başı açık, sırtında ceket aşıya inmiş, bir daha da dönmemişti.”⁷⁶

“Yedi yaşındaydı. Pithiviers’de dişçi olan Jules amcasının evindeydi. Bekleme salonunda yapayalnızdı, varolmayı önlemece oynuyordu: Hani insan çok soğuk bir şey içer de onu boğazının gerisine akıtacak olan küçük yutma hareketini yapmayarak dilinin üstünde tutar ya. Tıpkı onun gibi, kendi kendini yutmamaya çalışmak gerekiyordu. Kafasını iyice boşaltma işini başarmıştı. Fakat o boşluğun da bir tadı vardı. (...)”⁷⁷

Birkaç kez başvurulmakla birlikte, romanda mektup yoluyla anlatı tekniği de kullanılır. Mektupların en uzununu, karşı cinsellikten sıkılıp, eşcinsellikten yana eğilimini ortaya koyan Daniel Sereno’nun, duygularını ya da kinini Mathieu’ye anlattığı

⁷⁴ Sartre, A. g. y., s.241.

⁷⁵ Sartre, A. g. y., s.242.

⁷⁶ Sartre, A. g. y., s.57.

⁷⁷ Sartre, A. g. y., s.69.

mektuptur. Daniel duygu ve düşüncelerini veya başka bir deyişle, iç dünyasını doğrudan anlatma yolunu benimsemez, Mathieu'ye aşağı yukarı otuz sayfadan oluşan bir mektup bırakarak, duygularının ve kininin anlatısını bu şekilde yapmayı yeğler. Kitapta oldukça geniş yer tutan bu mektubun tamamına yer verilmeden, belirli bir aşamadan sonra, Mathieu tarafından “*bunlar kokmuş düşünceler*” olarak tanımlanır ve trenin penceresinden atılır. Belki de kendisine karşı yöneltilen suçlamalar karşısında Mathieu, yeterince dayanma gücüne sahip değildir veya eleştiriyi yapanın kendisinden daha tutarlı kişiliğe sahip olmasını bekler. Romanda yer alan bir diğer mektup da, Marcelle'in Daniel'e yazdığı mektuptur. Bu mektubu yine Daniel, Marcelle ile olan ilişkisini Mathieu'ye kanıtlamak amacıyla verir. Ancak bu mektup diğeri kadar uzun değildir.

Mektup tekniğiyle, anlatıya farklı bakış açıları kazandırma amacı taşısa da, Sartre bunu, daha çok farklı teknikleri kullanarak anlatıya çeşitlilik kazandırmak ve Daniel'in uzunca bir süre, bu konuşmayı Mathieu'ye yapmasını engellemek amacına yönelik olarak kullanır. Mektubun devreye girmesiyle genelde diyalog tarzında yapılan anlatı kendiliğinden tekilleşir, diyalog ya da monolog mektubun tamamlanmasına kadar kesintiye uğrar ve dinleyici veya okur edilgen bir duruma getirilerek, tek taraflı anlatı devreye girer:

“*Sevgili Mathieu,*

Bu mektubun ne derece yersiz olduğunu biliyor ve senin ne derece şaşıracağını gözümi önüne getirmeye çalışıyorum. Kaldı ki sana neden yazdığımı ben, kendim de bilmiyorum; bir dosta açılma yollarının, suç yolları gibi kaygan bir yokuş olduğunu düşünmek gerekir. Geçen Haziran ayında sana karakterimin bir yanını açıklarken, belki de, farkında olmadan seni, yaptığım seçimin tanıdığı durumuna sokuyordum. Bunu yaptığımı pişman olacaktım, çünkü yaşamımın bütün olaylarını sana onaylatmak zorunda kaldığımdan ötürü, sana karşı benim için daima yorucu, senin için de daima zararlı olacak etkiye karşı kin duymak zorunda kalacaktım. (...) Daniel Sereno”⁷⁸

⁷⁸ Jean-Paul Sartre, **Bekleyiş**, çev.: Nazan Dedehayır-Haluk Dedehayır, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1971, ss. 402-409.

Marcelle'in Daniel'e yazdığı mektupta Melek olarak seslenilen kişi Daniel'in kendisidir. Narin, bakımlı ve bir bayana benzeyen fiziksel görünümünden dolayı Marcelle ona bu adla seslenir:

“Her zamanki gibi yine haklısın sevgili Meleğim. Menekşeymiş onlar. Ancak bana yazdıklarından hiçbir şey anlamadım. Yarın müsait olmadığıma göre, cumartesi olsun bari. Annem “şekerlemeler için bir güzel azarlayacağım onu” diyor. Çabuk gel Melek. Ziyaretini sabırsızlıkla bekliyorum. Marcelle”⁷⁹

Bazen kişiler arası bir haberleşme aracı olarak kullanılır mektup, bazen evinden kaçan birinin anne-babasına bıraktığı not:

“Sevgili kardeşim Mathieu, sağdan soldan da araştırdım ancak benden istediğin parayı bir türlü denkleştiremedim. İnan ki çok üzgünüm. Öğle üzeri bana uğrar mısın? İşinle ilgili söyleyeceklerim var. Gözlerinden öperim. Daniel”⁸⁰

Sevgili Mathieu,

Görevli olarak Marsilya'ya geldim, Sarah da küçüğü alıp gelecek. Salıya dönüyorum, sizleri görmeden gitmem. Pazara saat dört treninde beni bekleyin; otelin birinde bir yer ayırtın, bir puntuna getirip Juan-les-Pins'e uğrayacağım. Konuşulacak pek çok şey var. Sevgiler. Gomez”⁸¹

“Sevgili anneciğim. Katillerin hükmü süreceği zaman gelip çattı, ben onların kurbanıyım. Belki biraz üzüleceksin. Beni anlamamı dilerim. Philippe”⁸²

Leitmotiv değeri taşıyan bazı sözler sıkça kullanılır. Örneğin başkahraman ya da daha doğrusu başkişilerden Mathieu için leitmotiv, “hapı yutmuş biriyim”⁸³, “Ben namussuzun biriyim” ve “Bütün Fransızlar namussuz”⁸⁴ sözleriyken, Boris için

⁷⁹ Sartre, **Akl Çığı**, s. 297.

⁸⁰ Sartre, A. g. y., s. 258.

⁸¹ Sartre, **Bekleyiş**, s. 97

⁸² Sartre, A. g. y., s. 147.

⁸³ Sartre, **Akl Çığı**, ss. 164,213,217,221,226,227,243,269,293,383

⁸⁴ Sartre, A. g. y., ss. 146,147,148

Mathieu'nün eski bir öğrencisi olan Hortiguère'e karşı olan takıntısıdır:⁸⁵ “(...) *Bütün Fransızlar... Mathieu irkildi: “Bütün Fransızlar namussuz” diye düşündü. Gomez yazmıştı bunu bir kez Madrid'den.*”⁸⁶

Olaylar tekil bakış açısıyla gözlemlenir. Gözlemi yapan çoğu kez anlatıcı-yazar olsa da, zaman zaman başkişilerin bakış açılarıyla gerek doğrudan anlatım, gerekse iç konuşma yöntemiyle bireysel anlatı, düzenli bir biçimde romanın başından sonuna değin sürdürülür.

Bireyin bireyle olan kişisel ilişkilerini ve sorunlarını konu edinen *Akıl Çağı*'ndaki can sıkıcı küçük şeyler ile insanı rahatsız eden daha büyükçe sıkıntılar, romanın sürükleyiciliğine katkıda bulunur. Bu gibi sıkıcı ve rahatsız edici olayları niteleyen sözcükler ya da eylemler, romanda neredeyse otuz kez yinelenir ve değişik söylem biçimleriyle sunulur.

Karşılıklı konuşmaları vermek için genellikle konuşma çizgileri kullanılırken, zaman zaman bu karşılıklı konuşma biçimi, peş peşe gelen tırnak işaretleri içinde verilir. Ancak bu yöntem oldukça seyrek kullanılır. Romanın neredeyse tamamında diyaloglar konuşma çizgilerinden yararlanılarak, doğrudan söylem şeklinde okura aktarılır. Daha çok iç diyalog tarzında yapılan anlatıda geçen konuşmalar metin içinde kullanılan tırnak işaretleriyle verilir:

“İvich öfkeyle parıldayan gözlerini ona dikerek: “Sabır işi!” dedi. “Hepiniz böylesiniz işte. Hepinizi benim yerimde görmek isterdim! O lanet olası yerde iki yıl oturmak, iki yıl sabretmek! Bunun iki yılını çalmak demek olduğunu anlıyor musunuz?” Öfkeyle: “Bir kez gelir dünyaya insan” dedi. (...)”⁸⁷

2.2.2 Bekleyiş

Bekleyiş'te anlatı, 23 Eylül 1938 günü saat 16.30'da başlar ve 30 Eylül 1938 Cuma günü Fransa Başbakanı Edouard Daladier'nin Münih Antlaşmasının imza töreninden Fransa'ya uçakla dönüşüyle son bulur. Yani anlatılan zaman dilimi yalnızca bir haftalık süredir.

⁸⁵ Sartre, A. g. y., ss. 281, 283.

⁸⁶ Sartre, A. g. y., s. 146.

⁸⁷ Sartre, A. g. y., s. 83.

Anlatının özünü, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gerilim ve her an savaşın çıkabileceği beklentisi oluşturur. Çekoslovakya'yı meydana getiren birçok farklı etnik ulustan, Alman kökenlilerin, baskı altında tutulduklarını söyleyerek, kendilerine özerklik verilmesini ya da Almanya'nın güvencesi altında olmaları gerektiğini duyurmaları, sorunun başlangıcı olur. Almanya'nın bu duruma el koymak istemesi ise ortaya çıkan gerginlik ve tedirginlik ortamının, farklı uzam ve kişilere yayılması ve yansımaları sonucunu doğurur. Almanya'nın Çekoslovakya'ya saldırması halinde, İngiltere ve Fransa'nın da, Çekoslovakya'nın yanında yer alacaklarını ilan etmeleri, gerilimin tüm Avrupa, hatta dünyada artmasına neden olur. Kısaca romandaki birincil anlatı, insanların savaş tehdidi karşısındaki koşulları ve ruhsal durumlarıdır. Tarihsel gerçeklikler bağlamında, İkinci Dünya Savaşının sözü edilen nedenden dolayı çıkma olasılığı ve savaşın önlenmesine ilişkin tarihsel girişim ile diplomatik manevraların anlatısı, temel öykünün içine yerleştirilmesine karşın, ikinci planda kalan bir anlatıdır.

Bu ikinci ciltte Sartre, *Akıl Çağı*'nda uyguladığı tekniklerden farklı olarak, İngiliz ve Amerikan yazarlarının kullandıkları o dönemin yeni anlatım tekniklerini kullanmayı dener.

“Amerika’da bir yenilgiyi, işçi sınıfının yenilgisini ve bir ulusun öyküsünü üç ciltlik kitabında anlatan Dos Passos’a öykünerek, özgürlük hakkında bir kitap oluşturmak ister. Her iki kitapta da kullanılan teknik, sinemadan alınmış yeni bir tekniktir.”⁸⁸

Çoğunlukla Joyce ve Faulkner'de karşılaşılan iç monolog tekniğini, Steinbeck ve Dos Passos'ta görülen davranışçılığı, Hemingway ve polisiye roman yazarı Hammet'in yapıtlarında görülen durumların çözüme kavuşturulmadan, karanlıkta bırakılması tekniklerini kullanır. Sartre'ın amacı, yalnızca yeni teknikleri kullanmış olmak değil, anlatısını yapacağı büyük olayın, yani savaş tehdidinin ve bu tehdidin tüm Avrupa ulusları üzerindeki etkisini, ancak bu tekniklerle daha kolay anlatabileceğini kavramasından kaynaklanır. Aynı anda Avrupa'nın, hatta dünyanın çeşitli yerlerinde büyük kitleleri ve bu kitlelerin geleceklerini etkileyecek olaylar, görüşmeler ve hatta çatışmalar olduğu için, okura bu farklı uzamlardaki atmosferi aynı anda vermenin yolu,

⁸⁸ Dominique Viart, *Le Roman Français au XX. Siècle*, Hachette, Paris, 1999, s. 66–67.

elbette ki eşzamanlı olarak, kamera bakışıyla yapılan anlatıdır. Böyle bir anlatım tekniğinde anlatıcının rolü yalnızca olaylara dışarıdan bir kameraman olarak bakmaktır, olayların içinde yer almaz. Sartre, *Bekleyiş* ve belirli bir oranda da *Tükeniş* adlı romanı için: “İçerden bir anlatıcının ve her şeyi bilen tanıkların olmadıkları durum romanları olarak yalnızca bu romanları düşleyip yazdım.”⁸⁹, der. 1938 yılında, savaşın tehdidi altında ve savaşın bilinçleri gereğinden fazla meşgul ettiği bir dönemde, parçalanmış ve eşzamanlı bir görüntüyü vermek için Sartre ve onun başkalarından ödünç alıp geliştirdiği anlatım teknikleri için tüm koşullar uygundur.

Romanda, 27 Eylül Salı gününe kadar öykülenen olaylar, eşzamanlı olarak, kameranın farklı ortam, kişi ve uzamları aynı anda yansıtması şeklinde sürerken, bu bölümün sonrasında anlatı, tek sahenin uzun bir biçimde anlatılmasına dönüşür. Bu da, toplumdaki kararsızlığın ve belirsizliğin biraz daha netlik kazanması ve kararlılığa doğru ilerlemesinden kaynaklanır. ‘Parçalı anlatı’ (*récit fragmenté*) daha çok farklı uzamlardaki farklı kişilerin eylemlerinin fazlalaştığı durumlarda yeğlenir. Olayların yoğunluğunun azaldığı noktalarda alışıl gelmiş anlatıya başvurulur. Olaylar yeniden ivme kazandığında ve sayıları arttığında parçalı anlatıya geri dönülür:

“*Odette yerinden sıçradı ve: “Korkuttunuz beni, Jacques yanınızda mı?, dedi. Charles içini çekti. Mathieu, “hayır” dedi. “Hayır, dedi Maurice, ne gerekiyorsa o olsun.” Anahtarların asılı olduğu tahtadan anahtarını aldı, sidik kokuyor burası, içi bulanıyor insanın; “Madam Salvador’un çocuğu” dedi Zézette, “herifleri odasına alınca oğlanı dışarı salıyor, o da önüne gelen her yere çişini yapıyor.”*⁹⁰

Roman kişilerinin düşleri bile, ruhsal yapılarının ve tedirginliklerinin de etkisiyle, olayların anlatımı gibi parçalı bir biçimde sunulur:

“*Mathieu top gibi yusuvarlak olunca Jacques onu fırlattı, Mathieu, füzelerin alt üst ettiği karanlık deliğe düştü, savaşın ta ortasına; savaş kızışmıştı, bir bomba camları parçalayıp yatağına yanına yuvarlandı. İvich doğruldu, bomba açıldı, bir demet gül oldu, içinden Offenbach çıktı: “Gitme, dedi, İvich, savaşa gitme, sonra ben n’aparım?” Zafer; Philippe*

⁸⁹ Viart, A. g. y., s. 67.

⁹⁰ Sartre, *Bekleyiş*, s. 76.

namlusunun ucuna süngü takıyor, zafer, zafer diye bağıırıyordu. Şarapneller Pierre'in yanaklarını, diş etlerini koparıp götürmüştü, gözleri, küçümseyen gözleri kalmıştı. (...) Maud sordu: "Sofrayı toplayabilir miyim?" Viguiet ölmüştü, kokuyordu; Daniel pantolonunu çıkardı, düşünüyordu; (...) Hannequin uyuyamıyordu, beni askere çağırırlar diye düşünüyor ve bunu yadırgıyordu, yanında oturan kadının başının ağırlığını omuzlarında duyuyordu, briyantın, saç kokusu, kolunu sarkıttı, kadının baldırına dokundu, zevkli ancak yorucu. Karnının üstüne düşmüştü, artık bacakları yoktu. "Sevgilim" diye haykırdı. Uykulu bir ses: "Ne diyorsun?" dedi. "Rüya gördüm, dedi Odette, sen uyu sevgilim, uyu."91

Bekleyiş, her şeyi bilen ve gören bir anlatıcının eşzamanlı anlatısıdır. Ancak anlatıcı olayların içinde değildir. Yalnızca beyaz perdenin ya da ekranın karşısına oturmuş, farklı uzam ve kişilerden gelen görüntüleri değerlendiren ve onların anlatısını yapan bir konuma sahiptir. Ekrandaki ya da perdedeki görüntü sık sık değişir. Öyle ki, bazen on tümcelik bir paragrafta, neredeyse her bir tümcede farklı bir kişinin ya da sahnenin anlatımı yer alır. Birçok kameranın peş peşe farklı uzam, sahne ve kişilerin görüntüsünü aynı anda ekrana göndermesi gibi bir anlatı da söz konusudur. Herkesin aynı ruhsal durum içinde olması, eşzamanlı anlatıyı, görünüm ve duyguları daha iyi yansıtır ve elverişli bir anlatım tekniği haline getirir.

Sartre, bazı durumlarda başkişilerin gözlerini, kişi ve sahnelerin anlatımında birer araç olarak kullanır. Yani başkişinin bakış açısıyla anlatıcının bakış açısı çakışır. Tanık özne ile anlatıma daha çok yer verilir:

"Yine de bir damla gözyaşı Niçin, Allah'ım niçin? Duraksıyor. Ansızın, elini uzatsa: "Bütün bunlar bir yanlış anlamadan ibaret, seni seviyorum, seni seviyorum! dese.

"Kendini üşütme."

—Üşütmem, üşütmem, Allahısmarladık.

—Gidiyor. Belli belirsiz bir el sallayışı, parıltılı bir bakış ve işte ağır ağır, sert, güzel kalçalarını biraz sallayarak gidiyor, saat on yedi elli beş. (...)"92

91 Sartre, A. g. y., s. 191.

92 Sartre, A. g. y., ss. 143–144.

Anlatıda çoğunlukla *-di'li geçmiş (passé composé)* zaman ve *-miş'li geçmiş (plus-que-parfait)* zaman kullanılır. Bu da olay ve eylemlerin geçmişin belirli bir zaman aralığında tamamlanmışlığını gösterir. Yazar, geçmiş zaman kullanımıyla, olay ve edimlerin geriye alınıp yeniden yaşanamayacakları, düne ait eylem ve seçimlerimizin bugünü ve yarını bağlayamayacağını vurgulamak ister.

Anlatıda bir sahnede bulunan kişilerin edimleri dile getirilirken, aynı edim bir başka sahnedeki ya da uzamdaki kişinin veya kişilerin edimi olarak sıralanır. Kişilerin yaptıkları aynı eylemlerin birbiri ardına sıralanması ve sahnenin sık aralıklarla değişmesiyle okur, sahnenin ve kişilerin ayırımına varamaz, belirsizlik ön plana yerleşir. Olayların geçtiği dönemin Avrupa'sında, özellikle de Fransa'da, savaş olur mu, olmaz mı? Olursa nerede patlak verir? Savaş hangi ülkeleri daha çok etkiler ve hangi ülkeler savaşa girer? Başlaması halinde savaş ne kadar sürer? İşte, yazarın niyeti de, yanıtları belirli olmayan daha birçok sorunun ortaya koyacağı gibi, zaman, uzam ve olaylarda var olan belirsizliği, kullandığı bu anlatım tekniğiyle anlatıya yansıtmaştır:

“Chamberlain uyuyordu. Mathieu uyuyordu, Kabyle merdiveni otobüse dayadı, bavulları sırtına yükleyip, yan demirlere tutunmadan turmanmaya başladı. İvich de uyuyordu. Daniel, bacaklarını yataktan dışarı çıkarmıştı. Kafasının içinde çanlar alabildiğince çalıyordu. Pierre, Kabyle'in kirli pembe tabanlarına bakıyor, “sırtındaki Maud'un bavulları” diye düşünüyordu. (...)”⁹³

Aynı biçimde ardı ardına gelen sahnelerin anlatımında, anlatımı yapılan sahne için kullanılan sözcükler, bir sonraki anlatının başlangıç ifadesi ya da o sahnenin de konusu olur. Bu da, zamanda ve olayda sürekliliği ifade eder. Bu yöntemle, uzamlar farklı olsa da aynı durum karşısında farklı kitlelerin aynı tepki verebilecekleri, insanlığı ilgilendiren savaş gibi bir büyük sorun karşısında tüm ulusların davranışları gözler önüne hiçbir kopukluk olmadan serilir. Sürekliliğin gösterilmesi amacıyla da uzun tümcelerde nokta konulması gereken yerlere virgül konularak, süreklilik ve kesintisizlik düşüncesi verilmek istenir:

⁹³ Sartre, A. g. y., s. 83

“(...) Koca Louis'nin başı dönüyor, dönüyor, adamın dişleri parlıyordu, bu bir kâbustu, kafasının içi sesten, ışıktan karmakarışık, Koca Louis başka ışıklara, başka seslere doğru ilerliyordu, anlaşılan bütün gece peşini bırakmayacaklardı, Starace'in gülüşü, bir inip çıkan esmer suratu, Mario'nun kurnaz tilki yüzü, Koca Louis kusmak istiyordu, Pierre'in midesinin içinde deniz bir kalkıyor, bir iniyordu.”⁹⁴

Romanın genelinde, geleneksel ve gerçekçi romanda karşılaşılan türden betimlemelere çok az rastlanır. Var olan betimlemeler de, klasik romanın betimlemelerinden farklı olarak uzam ve kişilerin ayrıntılı betimlemesi şeklinde değil, daha çok kişilerin uzam ve diğer kişilerle olan ilişkileri bağlamında kısa kısa betimlemeler olarak verilir. Olaylar ön planda olduğu için, betimlemeden çok fazla yararlanılmaz. Yani olayların öykülenmesinin ivediliği ve zorunluluğu betimleme ediminin ikinci planda kalmasına neden olur. Tanrısal bakış açısı ağırlıklı olarak duyumsanır:

“(...) Maviye çalan yeşil, pıhtılaşmış deniz, sütlü kahverengi, öylesine düz, öylesine bir örnek, her günkü deniz, iyot, ilaç kokuyordu, onların denizi, onların deniz rüzgârı, bunlar için yüz frank ödetiyorlardı, dirseklerinin üzerine doğruldu, gri kumda oynayan çocuklara baktı, küçük Simone Chassieux ortopedik potininin içindeki sol ayağını gülererek sürüyor, koşuyordu. Merdivenin yanında tanımadığı, sıska bir çocuk duruyordu, parmağını burnuna sokmuş, kumdan tepe yapmakta olan üç küçük kızı dikkatle seyrediyordu. Küçük sivri omuzlarını kaldırıyor, dizlerini büküyordu, şişkin göğsü taş gibi duruyordu. (...)”⁹⁵

Yeni Romanın, nesnelere öne çıkarılarak kişilerin ikinci planda sunulma tekniğine uygun olarak zaman zaman nesnelere betimlenmesine daha çok önem verilir:

“(...) Trenin dört bir yanı buz yığının arasına sıkışan bir gemi gibi, çayırımlarla çevrilmişti; otlar tekerleklerle tırmanacak, ayrı tahtaların arasından geçecekti, tabiat hareketsiz duran trenin içine süzülüyordu. Tuzağa düşen tren düdüğünü çalıyor, acı acı çalıyor; tren ağır ağır ilerliyordu, Maurice'in yanına

⁹⁴ Sartre, A. g. y., s. 173.

⁹⁵ Sartre, A. g. y., ss. 37–38.

oturan adamın kafası, bej rengi yakasının içinde sallanıyordu.(...)”⁹⁶

Anlatı bazen roman kişilerinden birine yaptırılırken, yazar anlatıcı araya girer, sahneyle ilgili okura kısa bir açıklama yaptıktan sonra yeniden sözü kişiye bırakır. Görünüşte birinci tekil şahıs olarak yaptığı anlatı ediminden uzakta kalmaz, gerektiği anda araya girer. Araya girdiğinde bile bağımsız bir tümce şeklinde değil, kişinin ağzından çıkan tümcenin bir devamı gibi, virgülün ardından kendi söylemini getirerek yapar bunu. Sözü kişiye bırakmasının gerçek nedeni de, duygu ve korku yoğunluğunun yaşandığı bu sahnelerde doğrudan kişilerin ağzından duyguların okura yansıtılmasını sağlamak, okuru sahnenin gerilimi içine çekmektir.

“Sokağa bakmak istemiyorum, Milan pencerede duruyor, dışarı bakıyor, sesi çıkmıyor. Henüz görünmüyorlar. Evlerin ötesinden ayak sesleri geliyor. Onları duyuyorum. Marika’ya doğru eğiliyor,

“Şurada dur diyorum.

— Nerede?

— Duvarın dibinde, iki pencerenin arasında.”

(...) Cevap vermiyorum. Pat pat ayak sesleri, pat pat. Yere, yanına oturuyorum, külçe gibiyim. Marika’yı kucağıma alıyorum. Milan pencerede duruyor, ne yapacağını bilemeyen haliyle turnaklarını yiyor.”⁹⁷

Gerekli gördüğü durumlarda yazar, anlatıda araya girerek, İngiltere Başbakanı Chamberlain ve Başdanışmanı Horace Wilson’un ve bunların, Nazi Almanya’sının başında bulunan Hitler’e verdikleri notanın anlatısını yapar, sonra yeniden ana anlatıya geri döner:

“Pierre eğilerek Maud’u öptü.

İhtiyar adam çok kızgındı. Kalın kaşlarını çatarak dik dik Wilson’un gözlerinin içine bakıyordu. Kestirip atan bir sesle: “Bir nota, işte verdiğiniz bütün taviz!” dedi. Horace Wilson başını salladı. Kendi kendine, “niye numara yapıyor?” diye düşündü. Sanki Chamberlain bir nota olacağını bilmiyor muydu? Her şey bir gün evvelinden kararlaştırılmamış mıydı?

⁹⁶ Sartre, A. g. y., s. 248.

⁹⁷ Sartre, A. g. y., s. 43.

Bu oyunu oynamak için şu düzenbaz Doktor Schmitt ile yalnız kalınca, baş başa vererek anlaşmışlar mıydı?

—Küçük Maud'cuğunu kollarının arasına al, sıkıntıdan patlıyorum bu akşam.”⁹⁸

Anlatı zaman zaman bir sahnenin ya da kişinin anlatımı ve betimlenmesiyle sürdürülür. Bu türden anlatılar, daha çok geçmişe dönük olayların ve belki de özlemlerin dile getirilmesi amacıyla kullanılır. Geleceğe ya da içinde yaşanılan ana yönelik bu tür betimlemelere pek rastlanmaz.

“(…) Sarah onun hakkında böyle düşünüyordu. Gidip sorması gerekli değildi, tanırdı onu, kara kıvrıkcık saçlı bir kafanın içine girebilse, yerinden sökülüp alınamayan, değiştirilemeyen bu düşünceyi her an orada bulabilirdi, o da kendince sert bir kadındı, hiç unutmazdı. Pijamalıydı, eğilmiş Gélü Meydanına bakıyordu, henüz hava serindi, gökyüzü bulanık maviydi, binaların kenarlarında grileşiyordu, kaldırım taşlarının, balıkçı tezgâhlarının tahtalarının üzerinde suların aktığı saatte, yola çıkışın ezgisini, sabahın kokusunu hissediyordu. Sabahın enginliği içinde tertemiz, vicdan azabı vermeyen bir yaşantı. Katalonya'nın çatlamış toprağının üstünde el bombalarının ufak öbekler halinde duruşu. Arkasında yarı aralık pencerenin ardında, gecenin, uykunun doldurduğu odada, kendisini kollayan, kendisini yargılayan bu düşünce, çektiği vicdan azabı vardır. Yarın yola çıkacaktı, garda onları kucaklayacaktı; o çocuğunu alıp otele dönecekti, büyük merdivenlerden inerken, İspanya'ya gitti diye düşünecekti. Onun İspanya'ya gidişini hiç affetmeyecekti; bu kalbine saplanıp kalmış bir acıydı. (...)”⁹⁹

Savaş tehdidinin toplumun her kesimini etkilediğini göstermek için Sartre, bazen alışık olduğumuz roman kişilerinin dışında farklı ortamlara özgü kişileri de devreye sokarak anlatıyı çeşitlendirir. Başbakan Daladier'nin, büyük bir olasılıkla savaş kararı alınması beklentisi içinde olunan taraflar arasındaki bir toplantıdan ülkesine dönüşü sırasında, bir gazetecinin birinci tekil anlatısına yer verilerek, savaş kararının alınıp alınmadığını öğrenirken duyumsadığı heyecan ve korku onun ağzından son derece gerçekçi bir şekilde anlatılır:

⁹⁸ Sartre, A. g. y., s. 62.

⁹⁹ Sartre, A. g. y., s. 107.

“(…) Mavi tulumlu bir adam bir merdiven getirip uçağa dayıyor, kapı açılıyor, biri merdivenden iniyor, arkasından biri daha iniyor, sonra Daladier; kalbinin atışlarını kafamın içinde duyuyorum. Daladier omuzlarını kaldırıp, boynunu kısıyor, Sarraut yanına yaklaşıyor.

“N’oldu?” dediğini duyuyorum.

Daladier bir elini cebinden çıkarıyor, anlaşılmasız bir hareket yapıyor. Başını öne ileri fırlıyor, sürü üstüne atılıyor, onu yakalıyor. Yerimden kımıldayamıyorum. Konuşmayacağını biliyorum. General Gamelin uçaktan atılıyor. (...) Sarraut,

- “Ne oldu?” diye soruyor. Ne oldu Generalim? Savaş mı?

—Evet, çaresiz, diyor general.

Ağzım kuruyor. Gebereceğim! Dumur’a sesleniyorum: “Ben tüyüyorum, sen tek başına resimleri çekiver.” Kapıya koşuyorum, yolda koşuyorum, bir taksi çağırıp: “Huma’ya!” diyorum.”¹⁰⁰

Romanın genelinde alt alta sıralanan konuşma çizgileriyle verilen diyaloglar, bazı bölümlerde konuşma çizgilerinin, sanki kesintisiz bir metin söz konusuymuş gibi, metin içinde verilir. Bir söylemin bitiminden hemen sonra konuşma çizgisinin sıralandığı görülür. Bu yöntem, gerçekte konuşma çizgilerinin metin içine yerleştirilmesiyle oluşturulmuş diyaloglardır:

(…) Madam Leutier. – Yirmi dört numarada olanları ben biliyorum, dedi. Mösyö Viguiet. – Viguiet mi? Tanımıyorum. Yeni bir kiracı olsa gerek? – Yoo! Hayır, hani şu ufak tefek yaşlı adam, nasıl bilmezsin, Thérèse’e şeker veren adam. – Ha! Şu kibar adam mı? Vah, vah! Üzüldüm doğrusu; Viguiet, hiç akla gelir miydi? – Niye canım, yaşlı adamın biriydi! – Ah! Ah! dedi Madam Leutier, biliyor musunuz? Kocama da söyledim, adamcağız zamanında öldü, başına gelecekleri bilmiş olacak, belki bizler altı aya kalmaz onun yerinde olmadığımızı üzülürüz. Yeni bir icatları varmış, biliyor musunuz? – Ya! Kimin? – Onların canım, Almanların. İnsanları sinekler gibi öldürüyormuş, hem de çok acı veriyormuş. – (...)”¹⁰¹

Bir yandan anlatıda “geriye dönüş tekniği” kullanılarak geçmişin anlatısı yapılır. Diğer yandan da “ileri sapım” tekniğinden yararlanılarak geleceğe ait düşünce ve projeler ortaya konur. Başkişi Mathieu, geleceğe yönelik planlarını, savaş tehdidi

¹⁰⁰ Sartre, A. g. y., s. 294.

¹⁰¹ Sartre, A. g. y., s. 210.

altında yaşamaya başladıktan sonra değiştirmek zorunda kalır. Bu yüzden onun bir eski, bir de yeni geleceği vardır:

“Onları yakından gördüm, Fritzleri. Dört yıl istila sırasında. Neler çekmedik! Kasabayı yerle bir etmişlerdi, haftalarca taş ocaklarında saklandık (...)”¹⁰²

“Eski geleceğimde kadınlar ve erkekler 20 Haziran 1940’da, 16 Eylül 1942’de 8 Şubat 1944’de beni bekliyor, bana işaret ediyor.”¹⁰³

Yine gazetecinin anlatısında, Başbakan Daladier’nin uçağının alana inmesinin beklenmesi sırasında yaptığı bir eğretilenmeyle dile getirilen olay, *Tükeniş*’te anlatılan bir sahneyi önceler:

“(...) Dumur, “Bir gün gelecek, diyor, bir tarlanın ortasında burnumuz havada böyle bekleyeceğiz. Yalnız üstümüzde haki elbiseler, uçak da bir Messerschmidt olacak.” “Merak etme, diyorum, korkudan altlarına eden bu heriflerin savaşa gireceği yok. (...)”¹⁰⁴

Yazar, öncelemesini yaptığı durumu *Tükeniş*’te şu şekilde dile getirir:

“(...) Motor gürültüsü büyüdü, Mathieu, doğan güneşin içinde uçağı gördü.

“Makarnacıların bu”, dedi Charlot. (...)

“Makarnacıların uçağı mı? Ne de anlarmışsın uçaktan!” dedi Lubéron. “Duymuyor musun motor ne düzenli işliyor? Bir Messerschmidt bu, evet, 37 modeli.”¹⁰⁵

Ancak ilk anlatı ile ikinci anlatı arasında değişen tek şey, artık savaş beklentisinin olmayışdır, savaş başlamıştır, Mathieu ve arkadaşları küçük bir köyün yakınlarındaki tarlada, elleriyle gözlerine gelen fazla ışığı engellemeye çalışarak, havada uçan uçağın hangi ulusa ait olduğunu tahmin etmeye çalışırlar.

¹⁰² Sartre, A. g. y., s. 333.

¹⁰³ Sartre, A. g. y., s. 351.

¹⁰⁴ Sartre, A. g. y., s. 293.

¹⁰⁵ Jean-Paul Sartre, **Tükeniş**, çev.: Nazan Dedehayır-Haluk Dedehayır, Altın Kitaplar basımevi, İstanbul, 1983, s. 46

Akıl Çağı'ndaki başkişi, işlevini *Bekleyiş*'te sürdüremese de, yazar yine de başkişiliklerden Mathieu'ye zaman zaman anlatıcı işlevi yükler. Böylece Mathieu'nün düşünceleri anlatıcı tarafından her yönüyle okura yansıtılır. Kimi zaman konuşan Mathieu, kimi zaman da Mathieu kimliğindeki Sartre'dır. Yazar-anlatıcı onun içini okur, kendisini onun yerine koyarak konuşur, her şeyi ayrıntısıyla bilir ve görür. Ancak anlatıcı, anlatısını çok kısa anlar için Mathieu'ye bırakır, hemen araya girme, açıklık getirme ve ayrıntılaşma gereksinimi duyar. Anlatıda genel olarak bir tanık kişi ya da elinde kamerasıyla dolaşan bir kameraman gibi, anlatıcı kişi ve olayların karşısında yerini alır ve bu bakış açısıyla anlatısını yapar:

"(...) Saat sekiz otuz, Hitler birazdan Sportpalast'a girecek. Juan-les-Pins'deyim, Berlin'deyim ancak gözlerim burada. Bir yerlerde siyah uzun bir araba bir kapının önünde duruyor, içinden bej renkli gömlekler giymiş adamlar iniyordu. Sağında ve arkasında, kuzey-doğuda bir yerlerdi. (...) Mathieu, yan yatırılmış bir termos ve yan yana ekmek dilimleri gördü: Karnı acıktı, Juan-les-Pins'deyim, Berlin'deyim, Paris'teyim, bir hayatım yok, bir geleceğim yok. Oysa burada karnım acıkıyor. Burada, şu şişman esmer kadının ve şu küçük kızın yanında. Mathieu kalktı, filedeki bavuluna uzandı, açtı, el yordamıyla Odette'in yaptığı paketi bulup aldı. (...)”¹⁰⁶

Anlatı zaman zaman roman kişilerinin dışına çıkarak ya da başka bir deyişle, roman kişilerinin içine tarihsel kişilikler eklenerek sürdürülür. Olayların geçtiği 1938 yılında İngiltere'nin Başbakanı Chamberlain, Fransa Başbakanı Daladier, Almanya'nın başında bulunan Hitler, Çekoslovakya Devlet Başkanı Benès, bu ülkelerin dışişleri bakanları ve büyükelçileri birer tarihsel kişilik olarak romandaki yerlerini alırlar. Bu kişilerle ilgili olarak yapılan anlatı, yazar-anlatıcının ağzından, tanık özne bakış açısıyla verilir. Burada tanık özne konumundaki anlatıcı yazarın kendisidir. Yazar bu olayların bazılarının içinde yer alır ve olayları yaşar. Bu nedenle gerilim ve savaşla ilgili olayların anlatısında yazar, bilinmesi gerekenleri doğrudan kişisel deneyimlerinden aldığı için, romanda her şeyi bilen tanrısal bir bakış açısını yeğler:

¹⁰⁶ Sartre, *Bekleyiş*, ss. 314–315.

“Sarraut sordu, “Tamam mı? Harekete geçeyim mi?”

Kâğıdı parmaklarının arasında döndürüyordu. Daladier, çakısıyla bir kibriti yontmuş, iki dişinin ortasına sokmuştu, iskemlesine büzülüp oturmuş, cevap vermiyordu.

Sarraut tekrarladı. “Harekete geçiyor muyum?”

Bonnet alçak bir sesle,

—Bu, savaş demektir, dedi. Başlamadan kaybedilmiş bir savaş”

—Daladier yerinden sıçradı. Bonnet’ye karşı koyulması güç bir şekilde baktı.

Bonnet, açık renk, derin gözlerini kaçırmadı, üstüne alınmadı. Bir karıncayıya benziyordu. Champetier de Ribes ve Reynaud¹⁰⁷, durumu beğenmeyen halleriyle, seslerini çıkarmadan biraz geride duruyorlardı. Daladier iyice çökmüştü.”¹⁰⁸

Anlatıda olayların bireye ve topluma aktarılma aracı olarak radyo, dergi, gazete ve afişlerden yararlanır. Günün koşullarında teknolojik gelişimini henüz tamamlayamayan radyonun yerine, çoğunlukla ulusal ve yerel gazeteler ön planda yer alır. Kişilerin kendi dünya görüşleri doğrultusunda okudukları gazeteler de önem kazanır. Romanda yer alan birçok kişinin gerçek birer tarihsel kişilik olması gibi, sözü edilen gazetelerin, birçoğu da günümüzde bile yaşamını sürdüren gerçek gazetelerdir ve anlatı zamanının araçları konumundadırlar. Hatta Brunet, hem Fransız Komünist Partisi üyesidir, hem de partinin resmi yayın organı *L’Humanité*’de yazılar yazar. Ancak tarihsel gerçeklik bağlamında, kısa adıyla *L’Huma*’da, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında aynı adı taşıyan böyle bir kişinin varlığı söz konusu değildir. Özellikle radyo ve gazeteler, kitlelerin bilgilendirme ve Avrupa’da gerginliğin seyrini izleme araçlarıdır. Bu dönemde yerel gazetelerin günlük baskı sayılarını artırmaları ve daha önce satış yapamamaktan dolayı kapanan gazetelerin yeniden yayın yaşamına başladıkları da bir gerçektir. Böylece kitle iletişim araçlarının anlatı içerisinde kullanılmasıyla, olaylara gerçek bir boyut kazandırılır.

¹⁰⁷ Alıntıda adı geçen Albert Sarraut, o dönemde Edouard Daladier hükümetinde İçişleri Bakanı, Georges Bonnet ise Dışişleri Bakanındır. Champetier de Ribes, Muharip Gaziler ve Malûller Bakanı, Paul Reynaud ise Daladier’nin partisinde etkili bir siyasetçidir. Ancak Reynaud, öykülenen bir haftalık zaman diliminin ardından, Eylül ayı sonunda Daladier ile savaş ve Hitler konusunda anlaşmazlığa düşerek partiye bağlarını koparır. Bu olaydan iki yıl sonra, 1940 yılında da Fransa’nın başbakanı olur.

¹⁰⁸ Sartre, A. g. y., ss. 249–250.

Adı anılan olayların, kişilerin ve adların öykülenen zaman dilimi içinde gerçek anlamda var olmaları, romanı bir tarihsel roman atmosferine yerleştirir. Zaten Sartre'ın felsefesinde temel olan 'varolma' eylemi, belirli bir zaman ve uzam gerektirdiği için tarihsellikle iç içedir. Sartre, romanın hem düşünsel, hem de tarihsel bir değer taşımasını özellikle arzulamış gibidir.

2.2.3. Tükeniş

Bekleyiş gibi, *Tükeniş* de eşzamanlı bir anlatıyla başlar. 15 Haziran 1940 Cumartesi sabah saat 9.00'da New York'ta Gomez'in edimlerinin anlatılmasıyla başlayan anlatı, aynı günün öğleden sonrası saat üçte, Paris'te bulunan Gomez'in eşi ve çocuğunun Alman işgaline uğrayan Paris'ten uzaklaşma çabalarının anlatımıyla eşzamanlı olarak devam eder. Yani Paris'te saat 15.00, New York'ta ise henüz sabahın 9.00'u dur. Bu eşzamanlı anlatı *Tükeniş* boyunca devam etmez. Özellikle Mathieu'nün Alman askerlerinin kurşunlarıyla yaralanması ya da ölmesi sonrasında sahneden ayrılmasıyla, anlatı yeniden geleneksel bir boyut kazanır.

Sartre, zaman zaman sözü roman kişilerine vererek biraz arka planda kalsa da, ya da ikincil anlatıcı konumunda yer alsada, anlatıcının varlığı romanın tüm noktalarında her an az ya da çok duyumsanır. Anlatıcının üçüncü tekil şahıs ve genelde *-di'li geçmiş* zamanda yapıldığı romanda, nesnellik söz konusudur. Nesnel bir yaklaşımda anlatıcı çok fazla göze çarpmaz ve daha siliktir. Bu durumda anlatıcı da öykünün dışında yer alır metin dışıdır. Anlatıcının kendisinin yer almadığı bir öykünün anlatımı söz konusu olduğu için elöyküsel bir anlatı vardır. Anlatıcı, roman genelinde metin dışı anlatıcı olsa da, anlatının bazı anlarında bir yargıyı yorumlamak, kişiler hakkında düşünce ve yargılar ortaya koymak, bir ayrıntıya değinmek ya da anlatısının seyrini ilgilendiren bir konuda açıklama yapmak için araya girer. Ancak yazar-anlatıcı hiçbir zaman doğrudan olayların içinde değildir, kendi öyküsünün anlatısını yapmaz. Yani roman boyunca anlatıcının konumu metiniçi anlatıcı (*intradiégétique*) olmadığı gibi, anlatısı da benöyküsel değildir.

Bazen öykünün dışında yer alan anlatıcı, kısa ya da uzun süreli, öyküde yer alan kişilerden birine anlatıcı rolünü verebilir. Bu durumda, bu kişi ikinci anlatıcı olur. İkinci anlatıcının anlatısı, mektupla aktarma, not, gazeteden belirli bir bölüm, günceler gibi farklı görünümde olabilir. Diğer iki ciltte olduğu gibi yazar, *Tükeniş*'te de ikinci anlatıcı

kullanma yoluna sıklıkla başvurur, ancak bu kitapta mektup, not, gazete alıntısı gibi ögelere rastlanmaz.

Anlatıcının konumuyla ilgili olarak, metinlerde farklı durumlar saptanabilir. Anlatıcı kimi kez her şeyi gören, her şeyi bilen bir konumdur ve sıfır odaklanma noktasında tanrısal bir bakış açısıyla bakar, belirli bir noktada durmaz, her an her yerde olabilir. Bazen Hitler’le görüşen siyaset adamlarıyla birlikte, kişilerin düşünde, anlatımı yapılan bir savaş noktasının ötelindedir. Bilgi verir, bilgi aktarır. Özellikle eşzamanlı anlatının yapıldığı anlarda bir kameramandan farksızdır, tanık özne konumundadır. Bu durumda roman kişilerinden daha fazlasını bilmez ve yorum yapmadan olayları gözlemler ve anlatır. Yani dış odaklanma noktasındadır ve anlatısı daha tarafsızdır.

Sartre, gerek daha önce yaptığı yolculukları sırasında, gerekse savaş öncesinde silah altına alındığı yerlerde edindiği gözlemleri yapıtına yansıttığı için, Sartre’ın yazar mı, anlatıcı mı, yoksa roman kişisi Mathieu Delarue’nün kendisi mi olduğuna karar vermek güçtür. Ancak anlatıcının üstlendiği rol kurgusal olduğuna ve gerçek anlamda böyle bir kişi olmadığına göre, yazar Sartre anlatıcı değildir. Çünkü anlatıcı da romanın diğer kişileri gibi yalnızca roman dünyasında vardır. Sartre, Mathieu Delarue ile benzer özelliklere sahip olsa da, savaş sırasında farklı yer ve konumlarda buldukları ve yazgıları farklı olduğu için, onun kendisi değildir. O halde ortada anlatımı üstlenen, bu kişilerin dışında bir anlatıcı söz konusudur. Roman gibi kurgusal bir anlatının öykülenmesini, o anlatının yazımıyla karıştırmamak gerekir. Yazmak ve öykülemek edimlerinin her ikisi de farklı düzlemlerde gerçekleşir. Anlatıcı, yazar değildir, ancak yazar anlatıcı rolünü üstlenen kişi olabilir. Anlatıcı, anlatıma dayalı metinlerde, sesini şu ya da bu şekilde duyuran, gizli veya açık bir şekilde kimliğini açığa vuran bir varlıktır. O halde Sartre anlatıcı değildir, ancak olayları, kişileri ve uzamları iyi bilen bir anlatıcı-yazar bu görevi üstlenir. Romandaki anlatıcı kimliğini açıkça ortaya koymasa da okumanın her aşamasında okur, anlatım işlevini felsefeci Sartre’ın üstlendiğinin farkındadır. Çünkü anlatı aşamasında roman kişilerinin, varoluş felsefesinin ilkeleri gereğince, varlıklarını ortaya koyup koymadıklarını sorgular. Sıkıntılarını, bunalımlarını ve seçimlerini anlatırken, kendilerini ne denli yaratabildiklerine değinir.

Öyküleme ‘ben’ adının kullanılma sıklığına bağlı olarak öznel ya da neseldir. *Tükeniş* boyunca da öyküleme genelde nesnel bir biçimde yapılır. Çünkü üçüncü tekil şahıs kullanılır, anlatıcının kişisel görüşlerine doğrudan yer verilmez, olaylar tarihe mal

oldukları biçimleriyle aktarılır. Yani anlatıcı-yazar tarihsel bir roman tarzında yazılan kitabın anlatısını nesnel bir biçimde, tarihsel gerçeklere bağlı kalarak yapar. Zira tarih, olmuş ve tamamlanmış olaylar bütünüdür, kişilerin istek ve niyetlerine göre değişmez, değiştirilemez. Sartre, tarihsel bilgi ve belgelere romanında yer verirken, romana özgü estetik kaygısını göz ardı eder. Nesnelliği ön planda tutmayı yeğler. Anlatıcı tarihsel nitelik taşıyan olaylara kendi yorumunu katmaz, ancak düşünsel boyuttaki eylemlerde yorumu dolaylı yollardan ve kişilerin ağzından yapar. Bu durumda anlatımın bir yönü nesnel, diğer yönü ise öznelidir.

Romanda 'o' adılımı kullanmakla, anlatıcı kendisine daha esnek ve geniş bir devinim alanı sağlar. Böylece tanrısal bir konum kazanan anlatıcı yapıtta kendisini gizleme gereği duymaz, her yerde olduğunu duyumsatır. Kişilerle ilgili açıklamalarda bulunur, eleştiriler yapar. Olayları içten ve dıştan betimler. Nesnellik yine ön planda tutulur. Ancak karşılıklı konuşma ve iç monolog yöntemiyle, anlatıcının sözü roman kişilerine bıraktığı durumlarda nesnellikten uzaklaşılır. Her şeye egemen bakış açısının verdiği ayrıcalıklarla anlatıcı, iç monologa kadar inerek kişilerin iç dünyasını tanıma ve tanıtmaya, bilinçaltında oluşan çatışmaları veya düşünceleri açığa çıkarma olanağı bulur.

Özellikle *Bekleyiş* ve bir ölçüde de *Tükeniş*'te kullanılan sinema tekniğiyle eşzamanlı anlatı tekniği gereği, uzam ve sahnelerde sıklıkla değişiklik söz konusudur. Bu da, okurun anlatıda kimin anlatısının yapıldığını sorgulamasına olanak tanır.

Bekleyiş'te savaşın ya da barışın beklentisi vardı. Bekleyen kitleler, bunalım ve yılgınlık duyumsar. *Tükeniş*'te ise, savaş başlar, hatta 14 Haziran 1940 akşamı Almanlar Paris'i ele geçirir. Artık savaş beklenmez, o ansızın gelip kapıyı çalar. Öylesine ansızın ve hızlı gelir ki, Fransızlar ne yapacaklarını bilemeden bozguna uğrarlar. Bu kez insanların beklentisi farklıdır. Bazıları savaşmayı, bazıları barışı, bazıları teslim olmayı, bazıları ise aylardır bekledikleri cephelelerden ayrılıp evine dönmeyi isterler.

Diğer iki ciltte olduğu gibi, bu ciltte de ileri sapım tekniğine başvurulmuş zaman zaman geleceğin anlatımına yer verilir. Daha 17 Haziran akşamının anlatısı yapılırken, bir gün sonrasında yaşanacak olaylar öncelenir. Anlatıcının durduğu yer birden bire günümüze taşınır, anlatıcı bugünden geçmişe bakar ve geçmişin anlatısını yapar. Padoux kasabasının kilisesinin çan kulesinde, sabahın ilk ışıklarıyla Alman askerlerine karşı direnmeye çalışan küçük bir gruptaki Pinette savaşmayı ve ölümü seçer. Mathieu

de aynı ölümlerle aynı yazgıyı paylaşmayı seçer. Bu olayın anlatımında anlatıcı gelecekteki geçmişe bakarak anlatısını gerçekleştirir:

“Mathieu derin bir nefes aldı, sessizce koluna girdi.18 Haziran 1940’da öldürülen, soylu, yumuşak huylu, cesur şefkatli, genç bir memurun koluna girmişti. Mathieu’ye bakarak gülümsedi, Pinette geçmişin derinliklerinden gülümsemişti; Mathieu bu gülümseyişi gördü ve kendini yapayalnız hissetti. Onu benden ayıran bu kabuğu kırmak için, onunkinden başka bir gelecek istememek, onun yarın son olarak göreceği güneşten başka bir güneş arzulamamak gerek; aynı anda aynı dakikaları yaşamak için, aynı ölümlerle ölmeyi istemek gerek.”¹⁰⁹

Anlatıda, aynı şekilde ileri sapım tekniğinin yanı sıra, geriye sapım tekniğinden de yararlanır anlatıda. Mathieu’nün ağabeyi Jacques ve eşi Odette, Paris’ten uzaklaşıp, güney batı yönüne doğru araçlarıyla giderken, geceledikleri açık havada, dört yıl önceki tatillerinin anısına dönerler:

“Boris, Yoors’da tedavideyken Lola da gelip orada kalmıştı. Haziran başında Boris’i Marsilya’ya göndermişlerdi. Lola da Boris’in yanına gelebilmek için Paris’e geçmişti. Sonra birden bire araya “olaylar” girmişti, Boris başka bir haber alamamıştı. Bir sarsıntı onu İvich’e doğru savurdu, arabanın arka koltuğunda o kadar az yer kaplıyorlardı ki, Boris’e geldikleri günü hatırlattı. O zaman kendilerini koca kentte kaybolmuş iki öküz farz ederek eğlenmişler, Coupole’ün ya da Dôme parkının sıraları üzerinde, tıpkı böyle birbirlerine sarılmışlardı.”¹¹⁰

“(…) 36 yılında Hyeres’deydik, hatırlıyor musun? Çadırda uyumuştuk, güzel anılarımdan biridir bu.”¹¹¹

Geriye sapımlarda, *Bekleyiş*’te, özellikle Mathieu ile Boris’in, *Sumatra* adlı kafede otururlarken bıçağı kendi ellerine sapladıkları sahneye birkaç kez dönülür. Bir leitmotiv gibi, bu olay defalarca söz ve düşünceler arasında yerini alır.

¹⁰⁹ Sartre, *Tükeneş*, s. 189.

¹¹⁰ Sartre, A. g. y., s. 69.

¹¹¹ Sartre, A. g. y., s. 201.

Romanın anlatısı, anlatıcının devrede olduğu anlarda genelde *-di'li geçmiş* zamanda yapılır. Roman kişilerinin anlatı işlevini üstlendikleri an ve repliklerde ise şimdiki zamanda anlatı kaçınılmazdır. Ender de olsa geçmişe dönük anlatılar şimdiki zamanın hikâyesiyle (*imparfait*) okura aktarılır:

“Pancurları hiç açmıyordun, bütün gün karanlıkta oturuyorduk, evi konserveyle doldurmuştun, Lucienne’e de kızılıyordun, Lucienne evden ayrılınca bir başka insan oluyordun (...)”¹¹²

Anlatıcı, Tanrı konumuna sahip biri olarak, yine ara sıra roman kişilerinin düşüncelerini okur, ara sıra da onların düşlerinin tanığı olur ve her şeyden haberdardır:

“Mathieu ambara girip kendisini otların üzerine attı. Öyle bir uyku bastırmişti ki... Mutsuz olunca daima uykusu gelirdi. Kırmızı bir küre başladı dönmeye, balkondan kadın yüzleri sarktı, onlar da dönmeye başladılar. Mathieu rüyasında kendini gökyüzünde görüyordu; balkondan sarkarak yeryüzüne bakıyordu. Yeryüzü yemyeşildi, bir pire gibi sıçrayıp duruyordu. Mathieu, aman beni görmesin, diye düşündü. Oysa yeryüzü, o dev pire, beş parmağını kaldırıp Mathieu’yü yakaladı.”¹¹³

Anlatıcı-yazar, anlatısını bazen Brunet’ye, bazen Lola’ya bırakır, okur onların gözüyle olaylar hakkında bilgi edinir, onların ağzından çıkan sözleri işitir. Ancak bu anlatılar birer iç diyalog şeklindedir:

“Eskiden bana dokunduğunda eriyip gidiyordum. Şimdi kuru topraktan farksız vücudum; parmakların değdikçe kırılıp ufalanıyorum, yaralıyor beni. (...)”¹¹⁴

Romanda ara sıra montaj tekniğinden de yararlanır. Daha çok bir kafede işitilen şarkı sözleri ve İspanya iç savaşı ile İkinci Dünya Savaşının seyrine ilişkin gazete ve radyo haberleri bu teknikle romanlarda yer alır. Romancı, genel ekin bağlamında bir değer ifade eden bir söz ya da yazıyı olduğu gibi alır, yapıta belirli bir amaçla yerleştirir. Yazar yapıtında kullanmak istediği metne gerçeklik kazandırmak için,

¹¹² Sartre, A. g. y., s. 201.

¹¹³ Sartre, A. g. y., s. 114.

¹¹⁴ Sartre, A. g. y., s. 217

genellikle aslına uygun biçimiyle yaptığı alıntıya yer verir. Montaj yaptığı metni de kendi metniyle uyumlu hale getirir. Roman genelinde yer alan bu türden alıntılardan birkaçı şöyledir:

“Uçaklar Valencia’yı bombaladılar. (...) Kırk uçak kentin merkezi üzerinde bir saat dönerek yüzeli bomba attı. Ölen ve yaralananların kesin sayısı henüz belli değil” (Excelsior Gazetesi)¹¹⁵

“Il a mis dans le mille Emile”¹¹⁶

*“Kimdir kıskanç, zorlu yaman?
Kumarda kaybedince hile yapan?
Kimdir kıskanç, zorlu yaman?
Johnny Palmer’dir, Johnny Palmer.”¹¹⁷*

“Hitler, iki eliyle masaya dayanmıştı. Önündeki uçsuz bucaksız insan denizine bakıyordu, denizin sesini dinliyordu. Sağ elini kaldırdı, deniz sakindi.

“Sayın vatandaşlarım,

Öyle bir sınır vardır ki oradan, zararlı bir zaaf doğuracağı için, geriye çekilmesi imkânsızdır. Reich’in dışında, devletleşmiş iki büyük ülkede yaşayan on milyon Alman, Reich’e katılmak istiyordu. İlgisizlik göstererek onları kendi hallerine bırakmak isteseydim, Alman tarihinin önüne çıkmaya hakkım olmazdı. Bu halkın Führer’i de olmaya manen hakkım olmazdı. Yeteri kadar fedakârlık ve feragat yükledim. Artık aşamayacağım bir sınıra varmıştım. Avusturya’daki plebisit, bu duygunun ne kadar haklı olduğunu gösterdi. (...)¹¹⁸

“Hitler’in sözleri kuşku uyandırıyor, Başkan Roosevelt inanmıyor... Birleşik Devletler Müttefikler için elinden geleni yapacak. İngiliz Hükümeti Çekler için elinden geleni yapacaktır; sargı bezleri, ilaçlar, süt kutuları, yoksulluk! Cebelitarık’ın İspanyollara geri verilmesi için Madrid’de öğrenci gösterisi.”¹¹⁹

¹¹⁵ Sartre, **Akl Çağı**, s. 146.

¹¹⁶ Sartre, A. g. y., s. 221.

¹¹⁷ Sartre, A. g. y., ss. 226–227.

¹¹⁸ Sartre, **Bekleyiş**, ss. 316–317.

¹¹⁹ Sartre, **Tükeniş**, s. 16.

“Altın çerçeveli gözlüğü olan adam Gomez’e bakıyordu. Gülümsüyordu zenciler, genç kadın gülümsüyordu, biletiçi gülümsüyordu, not to grin is a sin.”^{,120}*

Çevrimin son cildini oluşturan *Tükeniş*'te, dil düzensizleşir, tümceler hiç ara verilmeksizin birbirini izler; görünür bir anlatı yapısı olmaksızın, genel karışıklığı yansıtmak amacıyla, söylem çokluğu içinde, yavaş yavaş tümcelerın yoğunluğu azalır; daha az anlam yüklü sözcükler dizisi olurlar. Bireysel özgürleşmeden hareketle toplumsal özgürleşmenin temelleri atılmaya başlanır. Dil herkesin anlayabileceği düzeye iner.

2.3. Doğrudan Söylem/Dolaylı Söylem

Öykülemeye dayalı anlatı türlerinde kullanılan söylem biçimlerini üçe ayırmak olasıdır. Bunlardan ilki *doğrudan söylem (discours direct)*dir. *Özgürlük Yolları*'nın genelinde yazar doğrudan söylem yöntemini kullanır. Roman kişilerini gerek kendi aralarında karşılıklı olarak konuşturur, gerekse tek bir kişinin olduğu durumlarda, monolog ve iç diyalog yöntemlerinden yararlanarak, söylemin doğrudan verilmesine aracılık eder. Bu yöntemde kişinin ağzından çıkan söz herhangi bir değişikliğe uğratılmadan, yalnızca yapılan eylem belirtildikten sonra iki nokta konularak, asıl aktarılmak istenen söz, ortaya çıktığı biçimiyle tırnak içerisinde okura aktarılır. Doğrudan söylem yönteminin kullanılması elbette yazar için bir avantajdır. Bu yöntemle hem anlatıyı doğrudan roman kişisine yaptırır, hem de verilmek istenen mesajın ya da ortaya konulmak istenen durumun gerçekçi olmasını sağlar. Ancak, Dominique Maingueneau, doğrudan söylemin aktarılması yönteminin kullanıldığı anlatı biçimlerinde gerçeklik kaygısının olduğunu belirtir.¹²¹ Romanlardan yapılan aşağıdaki alıntılarda kullanılan söylem biçimi daha açık bir şekilde görülür:

“Toplanın arkadaşlar, diyorum, aşağı inelim, içkiler benden.”

Yüzüme bakmaya devam ediyorlar; Charvel başını kaldırıyor, bana bakıyor.

* *Gülümsememek günahdır.*

¹²⁰ Sartre, A. g. y., s. 17.

¹²¹ Dominique Maingueneau, *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours*, Hachette, Paris, 1976, s. 124.

“Oldu, Oldu! diyorum. Savaş başlıyor! Aşağı inelim, ben ismarlayayım, içkiler benden.”¹²²

İkinci söylem şekli ise, *dolaylı söylem (discours indirect)*dir. Bu yöntem kullanılarak da bir kişinin sözleri gerek okura, gerekse başkalarına aktarılabilir; ancak bu yöntemde, ortaya çıkan sözcelemdeki kişilerde ve eylem zamanlarında değişiklik yapma zorunluluğu vardır. Bu yöntem aslında, üretilen ses ya da sözcelemin, başkasının yorumlama ve yeniden biçimlendirmesine maruz kalarak, başka bir alıcıya aktarılma biçimidir. Asıl söz ile sözün aktarıldığı kişi arasında bir aracının yorumu ve söyleyiş biçimi söz konusu olduğundan, aktarılan sözde varolan kişi adlarında ve eylem zamanlarında değişiklikler ve uyumlar zorunludur. Tüm bir romanın tek bir söylem biçimi kullanılarak yazılması akla yatkın olmayacaktır. Bu nedenle, anlatılarda kullanılan söylem biçimi daha çok doğrudan söylem olsa da, zaman zaman gerek yazar, gerekse anlatıcı söylenen bir sözü aktarırken yorumlamaya, değiştirmeye ya da yeniden şekillendirmeye gereksinim duyar. O halde *Özgürlük Yolları* adlı üçlemede, her aşamada dolaylı söylem biçiminin kullanılması kadar doğal bir şey yoktur ve bu yöntemden de sıklıkla yararlanılarak söylemin aktarımı sağlanır:

“Nereye gittiğimi sormuyor. Nereye gittiğimi hiç sormaz.”¹²³

“Philippe, imdat diye bağırarak istiyordu.”¹²⁴

“Bir ses, işte şuracıkta: Senin koltukların insanı baştan çıkarıyor, demişti.”¹²⁵

Üçüncü biçim ise genellikle günlük konuşma biçimlerinin dışındaki anlatı biçimlerinde rastlanılan ve çok az kullanılan bir yöntemdir. Herhangi bir kişinin çeşitli nedenlerle, daha önce söylediği bir takım sözlerin ya da yaptığı bir takım davranışların bir başkası tarafından yorumlanarak başkasına aktarılma yöntemidir. Bu yöntem *serbest dolaylı söylem (discours indirect libre)* denir. Bu yöntemde kişinin eylemini belirten *“dedi”*, *“karşılık verdi”*, *“yanıtladı”* türünden aktarım edimleri kullanılmaz.

¹²² Sartre, *Bekleyiş*, s. 295.

¹²³ Sartre, A. g. y., s. 126

¹²⁴ Sartre, A. g. y., s. 274.

¹²⁵ Sartre, A. g. y., s. 340.

Sartre'ın romanlarında çoğunlukla karşılıklı konuşma ve iç konuşma biçimleriyle anlatıya ağırlık verilmesine karşın, zaman zaman serbest dolaylı söylem kullanılarak anlatıya zenginlik kazandırılır:

“(...) Şaşkın ve umutsuz sürüklenip götürülse bile, eski bir kömür çuvalı gibi sürüklenirse bile batıp yokoluş biçimini kendisi seçmeliydi: Özgürdü, her şeyde özgürdü, hayvan ya da makine olmakta özgürdü, olur ya da olmaz demekte özgürdü, mırın-kırın etmekte özgürdü. (...) Kimsenin ona akıl öğretmeye hakkı yoktu. İyilikle kötülük, ancak kendisi yaratırsa varolacaktı. (...)”¹²⁶

2.4. Karşılıklı Konuşma, İç Diyalog ve İç Monolog

En az iki kişi arasında geçen karşılıklı konuşmaya diyalog denir. Bu konuşma tarzı daha çok kurmaca yapıtlarda, roman ve öykülerde kullanılır.

“Diyalog yöntemi, kurmaca nitelik taşıyan romanın omurgasının vazgeçilmez yapı taşlarından biridir. Doğal olarak bunun birtakım nedenleri vardır ve bu nedenler diyalogun işlevselliğinde yatar. Her şeyden önce diyalog yöntemi romana çeşitli açılardan güç katar, romanın yazınsal ve düşünsel dokusunu zenginleştirir. Diyalogun basit ancak temel işlevi, gizli olanı açığa çıkarmak, soyut olanı somutlaştırmaktır.”¹²⁷

Diyalog, öyküleme yapılan olaylar dizisinin geliştirilmesinde, olay örgüsünün daha karmaşık bir hal almasında ya da karmaşıklığın çözüme kavuşturulmasında, anlatıda yer alan kişilerin toplumsal ve ruhsal durumlarının açıklık ve kolaylıkla ortaya konmasında, anlatıya gerçeklik kazandırmakta ve kişilerin duygu ve düşüncelerinin doğrudan okura iletilmesinde romancıya destek olur. Diyalog yöntemi yalnızca bu kadarla kalmayıp, okurun sürekli betimleme veya ruhsal çözümleme gibi ağır ve uzun metinleri okuması sonucu, duyumsadığı usançtan uzaklaşmaya, daha sonraki olayların devamını dinginlik içinde öğrenmeye yöneltir. Yine diyalog yardımıyla farklı ekin ve ağızlardaki insanların ekinel yaşamı ve konuşma biçimi okura rahatlıkla aktarılır. Sartre bu teknikten, altından kalkılması zor düşünsel savları ve kişilerinin karakterlerini

¹²⁶ Sartre, **Akl Çağı**, s. 314.

¹²⁷ Tekin, **Roman Sanatı**, s. 255

ortaya koyarken, dünya, ekonomik dizge, savaş ve barış gibi, insanların farklı görüş ve yargılarının çok olduğu konularda, sıklıkla yararlanır.

Sartre, *Özgürlük Yolları* adlı yapıtının başından sonuna kadar diyalog yönteminden yararlanır. Söylemleri doğrudan söylem biçimiyle aktardığı için, üç ciltten oluşan yapıtın her anında diyaloglara başvurur. Anlatıcının sözü dışında başkasının sözünün aktarılması söz konusu olduğunda, hemen diyaloglar devreye girer. Kitaplarda dolaylı söylem kullanılmadığı ve kişilerin sürekli seçim ve eylem yapması söz konusu olduğu için, betimleme ve ruhsal çözümlemelere çok fazla yer verilmez. Diyaloglar verilirken, bazen karşılıklı konuşma çizgilerinden yararlanır. Bu tür konuşmalarda anlatıcının kullandığı aktarım edimleri çok fazla değildir:

“—Seviyor musun beni?

Boris yüzünü ekşiterek: “Evet” dedi.

—Neden yüzünü ekşitiyorsun?

—Ekşitiyorum işte, sıkıyorsun beni.

—Niçin? Gerçekten sevmiyor musun beni?

—Seviyoruum.

—Niçin bunu hiç kendiliğinden söylemiyorsun? Benim mi sana sormam gerek hep?

—Olmuyor da ondan. Püf noktasıdır bu, böyle şeyler ulu orta söylenmez gibime geliyor.”¹²⁸

Zaman zaman diyaloglarda konuşma çizgileri kullanılmaz ve konuşan kişinin adı verildikten sonra iki nokta konur. Daha sonra konuşma tırnak arasında doğrudan verilir:

“*Boris: “Birden içmek gerek”, dedi.*

Mathieu atıldı: “Sakin ha, boğazını cayır cayır yakarsın.”

Boris ciddi: “Votka dediğin bir yudumda içilir.”, dedi.

İvich kadehini aldı: “Bir yudumda içeyim, daha iyi, daha çabuk biter.”¹²⁹

Bazen kesintisiz bir metin içinde kullanılan tırnak işaretlerinin içinde konuşmalar verilir. Bu türden diyaloglar, özellikle tutsak kamplarındaki kalabalığı, iç içe girmişliği yansıtmak amacıyla, tutsak kamplarıyla ilgili anlatıların olduğu bölümlerde kullanılır.

¹²⁸ Sartre, *Akl Çağı*, s. 48.

¹²⁹ Sartre, *A.g. y.*, s. 218.

Bu gibi yerlerde herkese yeterince yer yoktur, aş yoktur, söz hakkı ve özgürlük yoktur. Kalabalığın konuşmaları bile içinde buldukları ortama uygun olarak sık satırlarla verilir. Bu kez konuşan kişinin adından sonra iki nokta yerine yalnızca nokta kullanılır:

“(...) Lambert keyiflenip köylülere bağırdı. “Merhaba, baba! Terhis olduk, bitti!” On ses, yüz ses meydan okurcasına tekrarladı. “Terhis olduk, bitti! Bitti savaş. Evimize dönüyoruz.” Köylüler hiç cevap vermediler, duymamışlardı sanki. Kıvrıkcık saçlı, sarışın, Parisliyi andıran biri Lambert’e sordu. “Ne zaman dönebileceğiz, biliyor musun?” “Yakında”, dedi Lambert. “Yakında, Blondinet.” “Öyle mi? Emin misin?” “Görmüyor musun? Hani bizim başımızda bekleyen adamlar? Gerçekten esir olsaydık, o zaman görürdün nasıl sararları çevremizi.” Moûlu sordu. “Öyleyse niçin yakaladılar bizi?” “Yakalamak mı? Bizi yakalamadılar ki. İlerledikleri sürece ayaklarına bağ olmayalım diye bir kenara koydular bizi. (...)”¹³⁰

İç diyalog tekniği bir anlamda iç monologla aynıdır. Roman kişilerinin içinde buldukları duruma göre, sanki karşılarında birisi ya da birileri varmışçasına kendi kendilerine konuşmaları şeklinde kullanılan yöntemdir. Söyleme, genellikle konuşma havası egemendir. Kişinin heyecan, korku, sevinç gibi duyguları da zaman zaman iç diyalog ifadelerine yansır; kişinin korku, üzüntü, iç dünyasındaki çatışmaları ve hatta sırları konusunda bilgi sahibi olmamızı sağlayan tekniklerden biridir. İç konuşma tekniği, yine Sartre’ın romanında sıklıkla başvurduğu bir tekniktir. Örneğin, *Bekleyiş*’te, ailesinden, Pitteaux’dan, toplumdaki, kısacası savaş ortamından kaçıp, bir anlamda edilgen bir direniş gösteren Philippe, kendini kanıtlama ve varolma çabası içindeyken, bu teknikle duygularını çok rahatlıkla dile getirir, annesiyle evlenen generale, kendisiyle kavga eden Maurice’e, savaşa karşı olduğunu haykırdığı için kendisiyle kavga eden işçiye karşı başkaldırısını ve durumlar karşısındaki tutumunu okura iletir.

“(...) Fakat ne yaptım? O zamandan beri neler oldu? Pijamamı bavulumla koyup her günkü gibi evden çıktım ve her şey değişti arkamda, yola bir büyük kaya parçası düştü, yola gömüldü, artık geri dönemem. Fakat bu ne vakit, ne zaman oldu.

¹³⁰ Sartre, *Tükeniş*, s. 247.

*Bavulumu aldım, sessizce kapıyı açtım, merdiveni indim...
Düdü. (...)*¹³¹

Zaman zaman kişiler arasındaki diyaloglar Sartre ile Sartre arasında geçiyor gibidir. Kişiler, yazarın verdiği rol çerçevesinde, üstlendikleri karakter veya sorumluluğun bilincinde, parçası oldukları felsefenin temel ilkelerini bilmek ve ona göre söylemde bulunmak zorunda kaldıkları için, karşılıklı konuşmaları okuyan okur, iki Sartre'ın karşılıklı konuştuğu izlenimine kapılır.

Bir yapıttaki anlatımın söze yansıyan ya da yalnızca düşünce düzeyinde kalan biçimleri vardır. Sesli olan biçimi dışa yansıyan anlatım, sessiz olanı ise içe dönük olandır. Her iki anlatma biçimi de roman kişilerinin gereksinimlerinin veya duygularının dile getirilmesi amacıyla yönelik olarak kullanılır. İnsan doğası gereği zaman zaman sorunları ya da duygularıyla baş başa kalıp, onları iç dünyasında çözmek veya düzene koymak ister. İnsanın bu özelliğini bilen Sartre, onun iç dünyasında şekillenen duygu ve düşünceleri açığa çıkarmak için iç monolog tekniğinden yararlanır. Bu teknik aracılığıyla okurunu roman kişinin iç dünyasına götürür. İç monolog denilen bu yöntemin uygulandığı bölümlerde anlatıcının varlığı ortadan kalkar, olası yorum ve açıklamalar okura bırakılır. Bu durumda yazar, duygu ve düşünceleri konuşma havasında vermez, çünkü açıktan konuşmanın, iç konuşmayı gölgeleme tehlikesi vardır ve bu durumda açıktan yapılan karşılıklı konuşmadan ayrılması güçleşir.

İç monolog, modern romanın en önemli biçimlerinden biridir, dolayısıyla Sartre'ın romanlarında da bu tekniğin gereği kadar yer alması oldukça doğaldır. Başkişilerden biri olan Mathieu, arkadaşı Pinette gibi, Almanlara karşı savaşarak ölmeyi seçtiği anların sonunda, çan kulesinde yaşamda kalan tek kişidir. Düşmana ateş ederken bile iç monologunu sürdürür:

*“(...) Parasına el süremediğim Lola için bir kurşun, bir tane de yüzüstü bırakmamam gereken Marcelle için, sevişmek istemediğim Odette için de bir tane. Bu, yazmaya cesaret edemediğim kitaplar için, bu, yapmaktan vazgeçtiğim yolculuklar için, bu da toptan nefret ettiğim halde hala anlamaya çalıştığım tüm insanlar için. (...)*¹³²

¹³¹ Sartre, **Bekleyiş**, s. 187.

¹³² Sartre, **Tükeniş**, s. 240.

Anlatıcı, anlatısını genel olarak üçüncü tekil şahısta yaparken, kimi zaman başkişiyeye yaptırdığı iç konuşma yoluyla anlatıyı birinci tekil şahsa çevirir. Sık sık monologlara yer verildiği için, bu bölümlerdeki anlatı birinci tekildir. Monologların önemli bir bölümü de iç diyalogdur.

Bazı monologlar iç diyalog özelliği taşır. *Akıl Çağı*'ndaki diyaloglar çoğunlukla doğrudan söylem olarak çıkar karşımıza. Çoğunlukla konuşma çizgisiyle verilen diyaloglar, zaman zaman iki noktadan sonra ya da tırnak işareti kullanılarak da verilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
(ANLAMA AŞAMASI II)
3- ANLATI YERLEMLERİ

3.1. Zaman

3.1.1 Akıl Çağı

Zaman, içinde olayların geçtiği, durağan ve donuk olmayan, durdurulamayan ve sürekli değişimin gerçekleştiği bir olgudur ve anlatı sanatları için oldukça önemlidir. Çünkü anlatının oluşması için gerekli öykü ya da anlatılan şeyler zaman içinde ve zamanla birlikte var olur. Bu nedenle bir romandaki öykü mutlaka belirli bir zaman diliminde gelişip ortaya çıkar, yine bu öykü belirli bir süre sonunda başkalarıyla paylaşılır ve belirli bir sürede kaleme alınıp somut bir öge olarak okurun karşısına çıkar. Böylece zaman roman sanatının en vazgeçilmez öğeleri arasında yer alır.¹³³

Geleneksel romanın zaman anlayışı oldukça istençdışıdır; ölçütlere uyması koşuluyla yeniliklere çok açık bir kavram değildir. Geçmişte belirli bir zamanda başlayan dolantı, içinde bulunulan zamana taşınır ve düğüm noktası şimdiki zamanda oluştuğundan sonra, çözüm gelecek zamana bırakılır. Modern romanda ise anlayış oldukça farklıdır, zaman kesitleri artık bağımsız kesitler olarak değil, konunun seyrine göre bağımsız veya içice geçmiş olarak verilmeye başlanır. Süredizinsel zaman yerini ruhsal zaman alır. Bu nedenle zamanı göstermekten çok sezdirme yolu yeğlenir. Bazı romanlarda zaman neredeyse başkişidir.

Özgürlük Yolları adlı üçlemenin özellikle son iki cildi *Bekleyiş* ve *Tükeniş*'te zaman, başat öğelerden biridir. Bölümlenmeler bile zamansal kesitlerden oluşur. Zaman kavramı yaşanan uzamın durumuna göre değişir. Kimi zaman bitmek tükenmek bilmeyen saatler ve dakikalar yaşanırken, kimi zaman su gibi akıp gider. Zaman, sık sık süredizinsel olarak okura anımsatılır. İnsanlar zamanla birlikte sıkılır ya da rahatlar. Sıkıntı veren olayların yaklaştığı ya da tehlikenin arttığı ortamlarda zaman oldukça dardır ve dakikalar düzeyinde çok kısa kesitler halinde durmaksızın zamansal ifadeler kullanılır.

¹³³ Tekin, *Roman Sanatı*, s.110

Buna karşın, *Akıl Çağı*'nda zaman oldukça siliktir. Hatta olayların hangi yıl meydana geldikleri, öykülenen olayların ortaya çıkış süreçlerinin ne olduğu açıkça dile getirilmez. Sıklıkla zamanla ilgili çok kesin ifadelere rastlanmasa da, arada bir saat ve dakika gibi ayrıntılı zaman ifade eden tümcelerle karşılaşmak olasıdır:

“Saat onu yirmi beş geçiyordu; Mathieu erken gelmişti. Küçük mavi evin önünden durmaksızın, hatta başını bile çevirmeksizin geçti. (...)”¹³⁴

Bir takım ipuçlarına karşın, öykülenen zamanın hangi yılın, hangi ayı, hangi günü olduğu, belirli değildir. Ne var ki, zamanın açıkça verilmemesi, anlatının zamansal bir konuma yerleştirilmesine engel değildir. Uzamın zamana bağlı olarak sahip olduğu özellik ve değişmelerden hareketle, olayların geçtiği mevsim ve aylar, anlatıda yer alan olayların geniş toplumsal olaylarla olan bağlantıları düşünülerek olayların geçtiği yıl ya da yıllar belirlenebilir: “- *Ya ağabeyin? Hep Ateş-Haç* mı?*”¹³⁵

Bunun gibi, havanın sıcak ya da soğukluğuna değinildiğinde mevsim sezinlenebilir. *Akıl Çağı*'nda hava genellikle sıcaktır. Bu ipuçları bizi mevsimin yaz ya da yaz başlangıcı olduğuna götürür. Okullardan ve öğrenim yılından, yılsonu sınavlarından söz edildiğinde, Haziran ayının söz konusu olduğu anlaşılır:

*“Dün son derslerimi vermek üzere liseye gittim, dedi,”¹³⁶
“(...) İki ay önce... Hiçbir şey anımsamıyordu, ya da Paskalya tatilinin ertesinde olmuştu bu iş. (...)”¹³⁷*

Paskalya Bayramı genelde Nisan ayı içerisinde olduğuna göre, iki ay sonrası Haziran ayıdır ve olayların geçtiği zaman diliminin saptanması olasıdır. Ancak romanın bir yerinde Haziran ayı doğrudan dile getirilir:

“(...) Onun evinden çıktığımda yağmur başladı, acayip bir Haziran ayı bu. (...)”¹³⁸

Marcelle'in 1928 yılı yazından kalma bir gençlik fotoğrafını erkek arkadaşı ve aşığı Mathieu'ye göstermesi ve anlatı anında otuz yaşına yaklaştığının dile getirilmesi bize olayların geçtiği yılı yaklaşık olarak verir. Marcelle'in yazından hareketle, romanda öykülenen olayların otuzlu yılların sonları, ya da daha kesin bir ifadeyle 1938 yılı Haziranında geçtiği kolaylıkla anlaşılır.

Öyküleme zamanı kesin takvimsel belirlemelerle verilmemesine karşın, “yaz ortası değil”,¹³⁹ “Paranızı 5 Temmuzdan önce alamazsınız”, “yaz, başkalarının yazı”¹⁴⁰ gibi zamana özgü ifadelerle, olayların yaz mevsimine doğru başladığı ve yaz aylarının başlangıç dönemini kapsadığı açıktır. Bu söylemlerin yanı sıra, “boğucu sıcak”, “güneş ışığının kör eden parlaklığı”, “Flanel ceketini giymek istiyordu ancak her istediğini kolayca yerine getirmek âdeti değildi. Hem sonra kucağında bu yükü, güneşin altında kıpkırmızı, kan ter içinde yürümek de komik olacaktı .(...)”¹⁴¹ türünden sözler, yaz mevsimini çağırır. *Akıl Çağı*, 13 Haziran 1938 tarihi öncesindeki 48 saatlik bir zaman dilimini kapsar. Yalnızca iki güne sığdırılan, ancak okura sanki aylar geçmiş gibi gösterilen bir zaman kesiti vardır. Zamanın kesin süredizinsel ifadelerle verilmemesi, aynı olay etrafında farklı uzamlarda geçen sahneler, okuru zamanın algılanması konusunda şaşırtır.

Özgürlük Yolları'nın birinci cildi, roman sanatına özgü çok fazla kurallar ve yenilikler içermez, geleneksel roman biçiminde kaleme alınmıştır. Hatta *Akıl Çağı*'nda, klasik yapıtlarda karşılaştığımız, zaman, yer ve eylem birliği vardır. Dolantı, Mathieu'nün kişiliği, başkalarıyla olan ilişkileri ve onun özgürlüğü bulma çabaları etrafında yoğunlaşır. Romanda yer alan eylem ya da olay, yalnızca Mathieu'nün özgürlük peşinde koşması ya da sahip olduğu özgürlükten ödün vermemesidir. Kişiler

¹³⁴ Sartre, *Akıl Çağı*, s. 15.

¹³⁵ Sartre, A. g. y., s. 152.

* Fransızca karşılığı *Croix-de-Feu* olan bu örgüt, İkinci Dünya Savaşı öncesinde eski savaşçı askerler tarafından kurulmuş milliyetçi ve sağ eğilimli bir örgüttür. 1937 yılına kadar başkanlığını Albay de la Rocque yapmış, daha sonra Fransız Toplumsal Partiyi kurarak başına geçmiştir.

¹³⁶ Sartre, A. g. y., s. 18.

¹³⁷ Sartre, A. g. y., s. 33.

¹³⁸ Sartre, A. g. y., s. 18.

¹³⁹ Sartre, A. g. y., s. 32.

¹⁴⁰ Sartre, A. g. y., s. 55.

¹⁴¹ Sartre, A. g. y., s. 112.

dışında kalan diğer öğeler, kendi yapıları ve koşulları içinde oldukça yoğundur. *Akıl Çağı*, gerçekçi roman türünün içerdiği birçok özelliğe de sahiptir. Bu romanda metinler arası ilişkiler de çok önemlidir. Üstelik roman türüne belirli bir uzaklıkta duran Sartre'ın alayından da söz edilebilir.

Romanda öykülenen olaylar, her şeyi bilen ve gören bir anlatıcı tarafından geçmiş zaman kullanılarak verilir. Anlatıcı olayların tanığıdır. Çoğunlukla şimdiki zamanın hikâyesi (*imparfait*) ve -di'li geçmiş zaman (*passé composé*) kullanılır. Anlatıcı olayların tanığı olduğu kadar, olayların olduğu zaman dilimlerinin de tanığıdır. Başkişilerin yaşadıkları dönemde, anlatıcı da yaşamıştır. Geçmiş zamanın kullanılması, anlatıların uzak bir geçmişte kaldıklarını göstermez, aksine bu anlatı yöntemi, romanda yer alan eylemlerin tamamlanmış olduğunu ancak yine de gündemdeki yerlerini koruduklarını gösterir. Zaman zaman geleceğe dönük olaylar anlatıcı tarafından öncelenmiş olsa da, genelde kişileri izleyen ve onların sona eren edimlerini anlatan bir anlatıcı olduğu için geçmiş zaman kullanılır. Karşılıklı konuşma tümceleri doğal olarak şimdiki zamandadır.

Kişiler arasındaki ilişkilerin zamansal boyutuna gelince; başkişilerden Mathieu, Brunet ve Daniel arasında on yılı aşkın bir arkadaşlık ilişkisi bulunduğunu, zaman zaman birbirinden hoşnutluk duymasalar da, koşulların onları bir arada olmaya zorladığı anlaşılır. Mathieu'nün, otuz dört yıllık yaşamında, ders verdiği lise, görüştüğü bazı eski öğrencileri ve diğer roman başkişileri dışında çevresi yoktur. Yine Mathieu'nün yedi yıldır Marcelle ile süren bir aşk ilişkisinin yanı sıra, üç yıldır tanıdığı ve felsefe dersleri verdiği Boris ve bir yıldır tanıdığı kız kardeşi Ivich vardır. Boris'in sevgilisi ve Boris'ten dolayı Mathieu'nün de görüştüğü müzikli barlarda şarkı söyleyen Lola diğer bir kişidir. Sarah adındaki Yahudi kadın ve onun İspanyol eşi Gomez de Mathieu'nün eski dostlarıdır.

3.1.2 Bekleyiş

Romanda zaman, olayların oluşum zamanı ve öyküleme zamanı olarak iki bağlamda kurgulanır. Yaşamda gerçekleşen bir olayın, hemen oluşum anında romana yansması ve romanda anlatımı olanaksız olduğu için, olay zamanı ile anlatma zamanı arasında belirli bir zamansal kopukluğun bulunması kaçınılmazdır. Bu kopukluğun ya da sürenin uzunluğu ya da kısalığına yazarın kendisi karar verir ve olayı anlatmaya

başladığı an, anlatma zamanı da başlar. *Bekleyiş*'te olay zamanı 1938 yılı Eylülünün son haftasıdır, ancak anlatma zamanı 1943'tür. 1938 yılında Avrupa'da çıkan savaş, neredeyse tüm Avrupa ülkelerinin yöneticilerinin ve bu ülkelerin insanların belleklerini sürekli meşgul eder. Ancak anlatma zamanında beklenen savaş, İkinci Dünya Savaşı olarak devam eder, hatta sona ermek üzere olan bir savaştır. Anlatıcı-yazar savaşın içinde bizzat yer alır, ülkesiyle birlikte kendisi de tutsak olur, özgürlüğünü kazanma uğraşı verir, insanların bilinçlendirilmesine çalışır.

Kitap, Berlin ve Londra'da saatin kaç olduğunu okura verilmesiyle eşzamanlı bir anlatıyla başlar. Tarih 23 Eylül Cumadır ve saatler Berlin'de 16.30'u, Londra'da 15.30'u gösterir.¹⁴² İki kent arasındaki bir saatlik fark, kentlerin birbirinden olan coğrafi uzaklıklarından kaynaklanır. Yani Almanya'da kullanılan yerel saat ile İngiltere'de kullanılan saat arasında bir saatlik fark söz konusudur. Gerçekte iki farklı zaman değil, aynı zaman dilimi söz konusudur. Farklı uzamlar arasındaki saat farkı, yapıt boyunca sık sık vurgulanır.

1938 yılının 23 Eylül tarihiyle başlayan son haftası, kaçınılmaz savaş haftasıdır. Olaylar, birkaç yıl sonrasında da olsa, anı anına, saati saatine, günü gününe yaşanmışçasına anlatılır. Hatta kitabın klasik anlamda olay ve uzam ayrımlarına göre yapılmış bölümleri olmamasına karşın, saatlerden oluşan zaman dilimleri birer bölüm olarak kabul edilebilir. Heyecan ve gerilimin arttığı bölümlerde bölümlenmeler, on beş dakika gibi, bir saatlik zaman diliminden de daha kısa zaman birimlerine göre yapılır.

Romanda öykülenen olaylar ve olgular bütününün oluş zamanı, çoğunlukla yazarın bize olayın geçtiği tarihi, ayı, günü ve hatta saati vermesiyle kesinlenir. Yapıt aynı zamanda tarihsel roman özelliği taşıdığı için, zaman genelde gün, ay, yıl ve saat belirtilerek verilir. Örneğin;

“(...) Juan-les-Pins’de, 23 Eylül 1938, saat 17.10’da beyaz keten elbiseli, şişman bir kadın portatif bir iskemleye oturdu, mavi camlı gözlüklerini çıkardı ve gazete okumaya başladı. Gazetenin adı “Petit Niçois” idi. Odette Delorme iri harfli başlığı görüyordu. “Soğukkanlılık”, biraz daha dikkat ederek

¹⁴² Ali Tilbe, Sartre'ın *Bekleyiş* adlı romanına Goldmann'cı bir yazın toplumbilimsel yaklaşım (Makale), **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Editör Köksal Alver, Hece Yayınları, Ankara, 2004, s. 103.

öteki başlığı da sökebildi: “Chamberlain, Hitler’e bir mesaj gönderdi.” (...)”¹⁴³

“(...) Philippe, hırsından boğularak, ah!, daha sonra, daha sonra, bir tabela koyacaklar, üstüne Philippe Brésigne 1938 yılında 24’ü 25 Eylülle bağlayan geceyi bu otelde geçirdi yazacaklar, diye düşünüyordu. (...)”¹⁴⁴

“(...) Karanlıkta sıkılan bir el, bir kalem ucunun hışırtısı, Philippe’in yüzü karanlığın içinden sıyrıldı, ona doğru geldi, gölgeli aynada solgun, hafif bir sallantı, buz gibi bir bira boğazından lıkır lıkır geçiyor, nefesini kesiyor, Micheline marka lokomotif Paris ile Rouen arasında otuz metre daha ilerledi; insanların bir saniyesi, 1938 Eylülünün yirmi dördüncü gününün yirminci saatinin üç bininci saniyesi. (...)”¹⁴⁵

Öykülenen olayın ve zamanın ne kadar sürdüğü, bir önceki olayla bir sonraki olay arasında ne kadar zaman geçtiği özellikle vurgulanır veya belirli bir an hareket noktası olarak alınır:

“Karşılardaki saat on üç otuz beşi gösteriyordu. Tren kalkalı yedi dakika oluyordu.”¹⁴⁶ “Boris içmeyi bıraktı, birden aklına gelmişti. Lola’nın anlaşması bir ekimde son buluyordu, Boris ile Lola da gitmiş olacaktı. (...)Boris parmaklarıyla saydı: 26, 27, 27, 29, 30, buraya beş kere daha geleceğim.(...)”¹⁴⁷

Romanın ya da romanda yer alan olayların zamansal boyutu bir takım tarihsel ipuçlarından hareketle kesinleşir. Örneğin, Çekoslovakya’daki Sudètes Bölgesinin kaderi için Almanya, İngiltere, Fransa ve ilgili ülke arasında, Münih’te imzalanan ve koşulları tek tek sıralanan Münih Antlaşmasından hareketle öykülenen olayların geçtiği tarihin 29 Eylül 1938 olduğu açıkça anlaşılır.

Romanlar, her zaman içinde bulunulan an göz önüne alınarak yazılmış olsalar da, geçmiş ve geleceği ilgilendiren, hem geçmişe hem de geleceğe uzanan anlatıları vardır.

¹⁴³ Sartre, **Bekleyiş**, s. 33.

¹⁴⁴ Sartre, A. g. y., s. 188.

¹⁴⁵ Sartre, A. g. y., ss. 263–264.

¹⁴⁶ Sartre, A. g. y., s. 231.

¹⁴⁷ Sartre, A. g. y., s. 271.

İçinde bulunulan andaki olaylar saniyesi saniyesine öykülense de, öykülerin okura ulaştıkları an, her şey geçmişte kalır. Romanda yer alan ve romanın yapı taşlarını oluşturan her ögenin bir geçmişi ve geleceği vardır. Bu, zaman ögesi için de geçerlidir. Roman yazarı, romanı oluşturan bu öğeleri daha açık bir biçimde ortaya koymak, onları yaşayan hareketli birer öge haline getirmek için geriye dönüşler ya da zaman zaman ileriye sapımlar yapar. Yazar bu tekniği, olayları ve kişileri daha iyi tanıtmak, okuru bilgilendirip aydınlatmak için yakın geçmişe veya daha eskilere götürerek yapar. Kimi zaman İngiltere’de II. Frederic dönemine, kimi zaman anlatılan olayların bir yıl öncesine, yani 1937 yılına, sıklıkla da Birinci Dünya Savaşının olduğu yıllara gidilir.

“(...) İkinci Frederik devrinin kat kat beyaz yakaları gibi bir sıcaklık; ihtiyar bir İngiliz, bu ısının orta yerinde sıkılıyordu, Yedinci Edouard devrinden bir ihtiyar İngiliz, bütün geri kalanlar ise 1938 yılını yaşıyorlardı. (...)”¹⁴⁸

“(...) 6 Şubat 1899’da Nimes’de dünyaya gelmiş olan, 6 Ağustos 1907’de arkadaşı Julot Truffier’nin bindiği salıncağın ipini, bakalım ne olacak diye kesmeye çalışırken sol gözüne bıçak sapladığı için ‘tek göz’ adı takılan Pascal Montastrue, her cumartesi yaptığı gibi, 24 Eylül cumartesi günü de sabah saat on bir sularında, Passy rıhtım caddesinde, metro istasyonunun biraz berisinde, susam ve düğün çiçekleri satıyordu.(...)”¹⁴⁹

“(...) 37 yılının Ekim ayında bilmediğim koşullar altında üvey oğlumu tanıdınız ve fikirlerinizi ona aşıladınız. Sizin etkinizle, subay olduğum için bana karşı, benimle evlendiği için de annesine karşı kabulüne imkân olmayan bir tavır takındı, açıkça harp aleyhtarı olan genel gösterilere katıldı. (...)”¹⁵⁰

Romanda yıllar, hatta kuşaklar boyunca süren olaylar anlatıldığı gibi, günler, hatta saatler süren olaylar da anlatılır. *Bekleyiş*’te bir haftalık olaylar dizisi anlatılır. Ancak, zaman zaman geriye sapım tekniği ve uzamların çokluğuyla romanın zamanı genişletilir. Zaman zaman başvurulmuş ileriye sapım tekniği yardımıyla bazen kişilerin yazgılarına da yer verilir. Böyle bir teknikle dört yıl sonrasına yönelik bir tahminle ilgili zamanın hesaplanması bütünüyle matematiksel işlemlerden yararlanılarak yapılır.

¹⁴⁸ Sartre, A. g. y., s. 33.

¹⁴⁹ Sartre, A. g. y., s. 115.

¹⁵⁰ Sartre, A. g. y., s. 149.

Roman kişilerinden Boris, 1942 yılında savaşta öleceğini tahmin ettiği için, o ana kadar yaşadıklarının bir dökümünü yapar:

“42 yılında, öldüğü anda, bebekken yediği mamalar da dâhil, 365 X 22 yani 8030 kere kahvaltı etmiş olacaktı. Her on kerede bir kere omlet yediğini kabul etse, 803 omlet yemiş demektir. Boris, şaşkın, yalnızca 803 omlet mi? diye düşündü. Hayır! Akşam yemekleri de var, 16060 yemek, 1606 omlet eder. Bir amatör için çok fazla sayılmaz. Ya kahveler! Kahvelere kaç kez gideceğim hesaplanabilir: Günde iki kere gittiğimi ve bir yıl sonra askere çağrılacağımı kabul edelim, 730 eder. 730 mu? Çok az. (...)”¹⁵¹

Metnin parçalı kompozisyonu, yazarın kullandığı yazım tekniğiyle ilgilidir. Sartre, kişileri ve olayları birbirine karıştırarak eğlenir. 1938 Eylülü sonlarındaki olayların anlatıldığı *Bekleyiş*, 1944’de tamamlanır. Sartre, ilk iki cilde uygulamak isteğiyle, romanın zamansal çerçevesini kesinler. Anlatı eşzamanlı yapıldığı için, aynı paragrafta birden çok kişi veya kişilerin anlatısına yer verilir. Bu türden anlatı doğal olarak sahnelerdeki yoğunluğu artırır, okurun daha dikkatli bir okuma yapmasını gerektirir:

“Saat 15.30’da Mathieu korkunç bir geleceğin eşiğinde beklemekteydi; aynı anda, saat 16.30’da Milan geleceğini yitirmişti. İhtiyar adam yerinden kalktı, dizleri bükülmeden canlı, soylu adımlarla salonda ilerledi: “Baylar!” dedi ve kibarca gülümsedi; belgeyi masanın üzerine koyarak yumruğu ile sayfalarını düzeltti; Milan masanın başına dikilmişti.(...)”¹⁵²

Alıntıda iki farklı saat, aslında farklı iki uzama ait aynı zaman dilimini gösteren yerel saattir. Mathieu, Juan-les Pins’de, Milan, Çekoslovakya’da, ihtiyar adam denilen İngiltere Başbakanı Chamberlain, İngiltere’dedir. Kişiler ve olaylar birbiri içine girer. Anlatı neredeyse gerçek zamanla uyumlu bir biçimde, dakika dakika, saat saat yapılır. Zaman zaman saatler geçmek bilmez, saniyeler bile ayrıntılarda yer alır: “1938 Eylülünün (...) üç bininci saniyesi.”¹⁵³

¹⁵¹ Sartre, A. g. y., s. 272.

¹⁵² Sartre, A. g. y., s. 10.

¹⁵³ Sartre, A. g. y., s. 264.

Yapıttaki olayların oluşum zamanı Eylül ayının son haftasıdır, yani mevsim yaz sonundan sonbahara geçiş olmasına karşın, anlatı boyunca havanın sıcaklığından oldukça fazla söz edilir. Oysa bu mevsimde Avrupa ülkelerinde hava sıcaklıkları fazlasıyla düşer. Sıcaklığın fazlalığı ya da aşırılığı tamamen eğretilmeli anlamda havanın sürekli ısınmış olmasına gönderme yapar. Bu sıcak hava, Avrupa ve Avrupa insanının savaşın eşiğindeki bunalım ve gergin bekleyiş günlerini vurgular.

3.1.3 Tükeniş

Bekleyiş'in anlatısının bittiği 29 Eylül 1938 tarihinden yaklaşık yirmi bir buçuk aylık bir sürenin ardından, 15 Haziran 1940 günü başlayan *Tükeniş*'in anlatısı, bu kez eşzamanlı olayların anlatımı değil, ardışık olayların anlatısıdır. 1938 yılı Eylülünün sonunda Münih'te varılan antlaşmanın ardından Avrupa'da sular durulmaz. Almanya, Çekoslovakya ve Polonya'ya saldırır. Buna karşılık Fransa ve İngiltere daha önce verdikleri sözün ardında durarak, Ekim 1939'da Almanya'ya karşı savaş ilan ederler. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Alman ordusu Fransa'nın içlerine doğru ilerlemeye başlar. 14 Haziran 1940 akşamı Alman ordusu Paris'e girer, hiçbir direnişle karşılaşmadan kenti işgal eder. Alman ordusu aynı şekilde Fransa'nın kırsal kesimlerinde hızlı bir şekilde ilerler, geçtiği yerlerdeki Fransız askerlerini tutsak eder. Paris'in işgal edildiği günün ertesinde Amerika'da başlayan anlatı, Fransa'daki farklı uzamlarda devam eder. Farklı sahnelerin anlatımı kısa zaman aralıklarıyla birbirini izler. Örneğin, Daniel'in saat 15.00'de Paris'te başlayan anlatısı bir sonraki bölümde saat 15.35 sonrasında devam eder.

Savaş kapıdadır, hem de Almanlar belirli bir hızla, kuzeyden güneye doğru işgallerini sürdürür. Özellikle Almanların yaklaştığı bölgelerde, geri plandaki mevzilere yedek askerler yerleştirilir. Çoğu kez stratejilerinin ne olacağını bilemeden beklerler. Askerlerin bu beklemesi sırasında zaman göreceli olarak oldukça farklı boyutlar kazanır. Kimi zaman bitmek bilmeyen, kimi zaman sel gibi akan, kimi zaman da tümüyle ortadan kalkan bir kavram olur. Zamanın ortadan kalkmasıyla uzam da adeta yok olur.

Romanın anlatısının başladığı 15 Haziran 1940 tarihinden, tutsak edilen Fransız askerlerin Alman askerler tarafından tutsak toplama kampına götürülüşlerine kadar olan zamanı süredizinsel olarak izlemek oldukça kolaydır. Söz konusu ana kadar, olaylar

bazen tarih belirtilerek, bazen gün ve saat belirtilerek anlatıldığı için, anlatıdaki olayların oluş zamanını kesinlemek olasıdır. Kamptaki olayların ya da olay diye adlandırılabilen küçük eylemlerin öykülenmeye başlanmasıyla tarihler artık belirsizleşir. Saatler artık tahminlerle ifade edilir. Zamanın belirginliğini yitirmesiyle, hiçbir anlam taşımayan tutsak kampındaki zamanın önemsizliği ön plana çıkarılır. Anlatıda yine saatlerden, hatta günlerden söz edilir, ancak hangi günün hangi saatinden ya da hangi ayın kaçınıcı gününden söz edildiğini anlamak güçleşir. Örneğin, son bölümde anlatı arasında anlatıcı tarafından verilen saat, yalnızca günün hangi bölümünde bulunduğu konusunda bilgi verir, bunun dışında ayın hangi günü olduğu konusunda ipucu vermez:

“(...) Dewrouckère sallana sallana geliyordu. Arkasında Perin ile mürettip vardı. Brunet, saat üç oldu herhalde diye düşündü. Üçünün de yüzleri asıktı. (...)”¹⁵⁴

Anlatı, tutsaklığın başladığı tarihten başlayarak aralıksız olarak yine süredizinsel olarak mı sürdürülür, yoksa arada anlatısı yapılmayan zamansal boşluklar söz konusu mudur? Bu konuda herhangi bir ipucu yoktur. Kesin bir şey var ki, kitaptaki tüm anlatı zamanı bir aylık bir süreyi geçmez. Çünkü kitabın sonlarına doğru tutsaklar 14 Temmuz’da serbest bırakılacaklarını ümit ederler. Romanda geçen *“Pazar günleri böyle olur.”* sözü zamanın kesinlenmesinde yeterli bir ayrıntı değildir. Aradan kaç Pazar geçmiştir? Geçmişe dayalı bir gözlemin ifadesi mi vardır, yoksa bulunulan yerde edinilen bir deneyim mi söz konusudur?

Savaş tutsaklarının bazıları işgal altında oldukları için artık Fransa’ya özgü yerel saat yerine işgalciye ait yerel saati kullanır:

“Brunet çavuşa döndü. “Saatin kaç?” “On ikiyi on geçiyor.” “Saatinin doğru çalıştığından emin misin?” Çavuş gülümseyerek saatine baktı. “İsviçre saatidir.” Brunet karşı odadakilere seslendi. “Saatiniz kaç?” “On biri on geçiyor.” Çavuş böbürlenerek, “Ben size ne dedim?” dedi. Gasson öfkeyle, “Sen bize on ikiyi on geçiyor dedin, moruk.” diye

¹⁵⁴ Sartre, *Tükeniş*, s. 331.

*homurdandı. “Öyle ya Fransız saatiyle on biri on geçiyor.”
(...)”¹⁵⁵*

Baccarat tutsak kampında tutulan binlerce Fransız savaş tutsağı, 14 Temmuz’da serbest bırakılacakları inancını taşır. Kampta kulaktan kulağa dolaşan söylentiler çabucak çarpıtılır ve herkes onlara inanır:

“(…) “Yalnız Hitler’in bir iyi yanı var. Söylediğini her zaman yapıyor. 15 Haziran’da Paris’te olacağım dedi, oldu. Hem de dediğinden önce oldu.” Lambert, “Bizi serbest bırakacaklarını söyledi mi?” diye sordu. “Tabii. 15 Haziran’da Paris’te olacağım, 14 Temmuzda karılarınızla dans edeceksiniz, dedi.”¹⁵⁶

Yirmi bölümden oluşan *Tükeniş*’in ilk bölümleri, 15 Haziran 1940 tarihinden başlayarak süredizinsel biçimde birbirini izleyen günler ve saatler temel alınarak bölümlenir. Kimi kez bir günlük, kimi kez bir saatlik bir zaman dilimi tek başına bir bölüm oluşturur. Belirli bir saatte başlayan anlatı sona erdiğinde, yeni bir saat ifadesiyle bir başka bölüme geçilir: “*New York, 15 Haziran 1940, cumartesi saat 9*”¹⁵⁷, “*Fransa’da saat üç.*”¹⁵⁸, “*Marsilya, saat 14*”¹⁵⁹, “*Padoux, saat 3*”¹⁶⁰, “*Saat 4*”¹⁶¹

Ancak son bölümler artık zamansal değil de uzamsal ayrımlara göre bölümlenir. Özellikle başkişilerden Mathieu’nün düşmana karşı savaşarak varolmayı ve ölmeyi seçmesine kadar büyük bir önem taşıyan zaman, onun on beş dakika süren varolması ve savaşı sonrasında belirsizdir. Hatta 14 Temmuz tarihinde serbest bırakılmayı ümit eden tutsaklar, altı hafta sonra serbest kalmaktan söz ederler ancak tutsak oldukları 19 Haziran tarihinden Temmuz ortasına kadar altı haftalık süre yoktur: “ (..)Lambert, “*Eğer Almanlar onu yakalayıp deliğe tıkarlarsa, ben acımayacağım hiç.*” dedi.

¹⁵⁵ Sartre, A. g. y., s. 314–315.

¹⁵⁶ Sartre, A. g. y., s. 336.

¹⁵⁷ Sartre, A. g. y., s. 9.

¹⁵⁸ Sartre, A. g. y., s.18.

¹⁵⁹ Sartre, A. g. y., s. 62.

¹⁶⁰ Sartre, A. g. y., s. 79.

¹⁶¹ Sartre, A. g. y., s. 97.

“Görüyor musun herifi, serbest kalmamıza altı hafta kala, başını alıp gidiyor.” dedi Moûlu.”¹⁶²

Mathieu'nün Padoux'daki çan kulesinde arkadaşlarıyla birlikte Alman askerlerine ateş etmesi, radyo veya televizyondaki bir canlı yayın programı gibi anlatılır:

“Top arka arkaya iki kez patladı, başlarının üzerinde boğuk bir ses duydular, tavandan tepelerine alçı parçaları yağdı. Charisseau saatini çıkardı. “On iki dakika.”

Mathieu ile Charisseau korkuluğa kadar süründüler. Mathieu, Pinette'in yanına çömeldi; Charisseau sağında, öne eğilmiş olarak ayakta duruyordu.

“Hiç de kötü sayılmaz, on iki dakika.” diyordu. “Hiç kötü sayılmaz.”

Hava ıslık çaldı, haykırdı, Mathieu'nün suratının ortasına çarptı. Kaynar su gibi sıcak, ağır bir hava. Mathieu yere yuvarlandı. Kandan göremiyordu, bileğine kadar kan içindeydi. Elleriyle gözlerini ovuşturuyor, eliyle yüzündeki kanı temizliyordu. Kendi kanı değildi bu. (...)”¹⁶³

Mathieu'nün savaştığı bu sahnede, zaman geçmek bilmez. Mathieu bir yandan yaşamı, yapmak isteyip de yapamadıkları ve sevdikleri adına kurşunlarını düşman askerler üzerine gönderirken, bir yandan da dakika ve saniyeleri sayarak bu dünyadaki 'var olmaya' ne kadar dayanabildiğinin hesabını yapar. Hedefinde on beş dakika vardır. En azından başkaları onun için *“on beş dakika var oldu”* diyebilmelidir diye düşünür. On beş dakikalık zaman dilimi onun için ulaşılmak istenen amaçtır. Ve on beş dakika ancak varolabilir, dayanabilir var olmaya. Sonra tüm bunalım ve sıkıntılarından kurtulur:

*“Yedi dakika” (Tükeniş, 236), “On dakika”*¹⁶⁴

“(...) Kafasına bir giriş düştü. Tüfeğini bırakıp devrildi. Öfkeden köpürerek, on beş dakika, diye düşündü, on beş dakika dayanmak için her şeyi fedaya hazır! (...)Yalnız kalmıştı Mathieu. Yüksek sesle “Allah kahretsin!” dedi. “On beş dakika bile dayanamadılar, dedirtmeyeceğim.””¹⁶⁵

¹⁶² Sartre, A. g. y., s. 335.

¹⁶³ Sartre, A. g. y., s. 239.

¹⁶⁴ Sartre, A. g. y., s. 237.

¹⁶⁵ Sartre, A. g. y., s. 240.

“Korkuluğa yaklaşip ayakta ateş etmeye başladı. Büyük bir intikamdı bu; tetiği her çekişte eski bir utancının öcünü alıyordu. Parasına el süremediğim Lola için bir kurşun, bir tane de yüzüstü bırakmamam gereken Marcelle için, sevişmek istemediğim Odette için de bir tane. Bu, yazmaya cesaret edemediğim kitaplar için; bu, yapmaktan vazgeçtiğim yolculuklar için, bu da toptan nefret etmek istediğim halde, hala anlamaya çalıştığım tüm insanlar için.(...) On dört dakika otuz saniye. (...)Mathieu bir daha ateş etti. Ateş etti temizledi. Tanrı kadar güçlüydü, özgürdü.”

On beş dakika.”¹⁶⁶

Mathieu'nün gözünde varolabilmenin yanında belki de kalıcı rahatlık ve güvenliğe kavuşma isteği vardır:

“Eğer gökyüzü her şeye egemen bir konumda ise ve kalıcı güvenliği sağlayabiliyorsa, çok büyük bir olasılıkla ölümün de yanı başındadır. Bu yüzden Mathieu, Alman askerleriyle çatışmayı mahzende değil de, gökyüzünü görebildiği, onu soluyabildiği, bir buzun üzerinde çıplakmış gibi kendini hissettiği, çok yüksek, kendisinden çok yukarıda, çocukluğunun anılarını barındıran çan kulesinde istemiştir.”¹⁶⁷

Gökyüzü ışıkla, yeryüzü karanlıkla ilgilidir. Gece ve karanlık kendindeliliğin göstergesidir. Işık ise, bilinçtir. Mathieu'nün gün ağardığı an ışıkta ölmesi ya da öldüğünün okura duyumsatılması, bilinçlenme, dolayısıyla varolma sonrası ölümdür. Gece ise, ölüm ve yok olmayı veya varolamamayı simgeler.

Özellikle 1914 yılında yine Avrupa'da patlak veren büyük savaşa çeşitli nedenlerle sık sık göndermeler yapılır, böylece savaş koşullarından, sosyo-ekonomik yapıdan, düşman askerlerinden ve halkın savaşa karşı olan tutumlarından söz edilir:

“(...) Askeri madalya, Legion d'Honneur nişanı, savaş madalyası. Bunları 14 savaşında kazandım, o zaman sen daha doğmamıştın, işte benim delillerim. (...)”¹⁶⁸

¹⁶⁶ Sartre, A. g. y., s. 240–241.

¹⁶⁷ André Helbo, *L'enjeu du discours, Lecture de Sartre*, Editions Complexe, 1978, s. 127

¹⁶⁸ Sartre, *Tükeniş*, s. 258.

Bazı bölümlerde zaman biraz daha akışkandır, akacak bir delik bulduğunda akması gerektiği kadar akar, biraz da donmuş, katı bir madde gibidir, bir türlü akıp gitmez:

“Yola doğru yürümeye başladılar, gidişleri akşam serinliğinde bir anlık bir çatlak yarattı, bu çatlaktan biraz zaman aktı, Almanlar ileri bir hamle daha yaptılar, demir gibi beşparmak Mathieu’nün yüreğine yapıştı. Sonra ıstırap dindi, zaman yeniden pıhtılaşmıştı, geriye içinde meleklerin dolaştığı sonsuz bir bahçe kaldı. Mathieu, nasıl da bomboş, diye düşündü. Dev gibi sonsuzluk, doğayı ikinci sınıf askerlere emanet ederek birden uçuverdi.(...)”¹⁶⁹

3.2. Uzam

Romanın, diğer birçok türden farklı olarak, her zaman toplumsal bir yanı vardır. Öyle ki toplumun içinde oluşmayan, toplumu yansıtmayan roman neredeyse yoktur. Elbette, özellikle modern romanda gösterilebilecek bazı örnekler vardır, buna karşın roman insana özgü ya da eşyaya özgü dünyada, her koşulda toplumu ilgilendirir ve onu konu alır. Bu durumda uzam, romanın toplumu yansıtmasında ve ona açılmasında, daha doğrusu romanın toplumsal bir nitelik kazanmasında önemli bir rol oynar. Uzam kaçınılmaz olarak toplumsallaşmanın gerekliliklerini içerir. Hatta daha geniş bakış açısıyla uzam, uygarlıkları ve ekinleri yansıtan aynadır.

Romancı, uzamı yalnızca olayları ve kişileri bir yere yerleştirmek amacıyla kullanmaz. Önceden tasarlayıp kurguladığı şeyleri belirli amaçlar doğrultusunda uzama yerleştirmek ister. Romancının uzamı kullanmaktaki amacı, genellikle olayların ortaya çıktığı çevreyi tanıtmak, romanda yer alan kişileri daha iyi resmetmek, romanda anılan toplumu ayrıntısıyla ve daha açık bir biçimde okura aktarabilmek ve anlatıya uygun koşulları oluşturmaktır. Bu amaçla uzam genellikle ayrıntılı olarak farklı yöntemler kullanılarak betimlenir, gerekirse bir resim ya da fotoğraf tarzında okurun gözünde canlandırılır. Betimlenen ya da resmedilen uzamın gerçek bir uzam olması söz konusu değildir. Bu uzam tamamen kurgusal olabileceği gibi, kısmen gerçek veya yazarın daha önce tanıdığı olduğu tümüyle gerçek bir uzam da olabilir. Önceleri geniş boyutlar içeren

¹⁶⁹ Sartre, A. g. y., s. 170.

romandaki uzam, giderek daha küçük boyutlara indirgenmeye başlar, bir oda boyutuna, hatta daha da küçük boyutlara iner.¹⁷⁰

Özgürlük Yolları'nın genelinde uzam, geleneksel roman anlayışı içindeki gibi, anlatıcı tarafından ayrıntılı bir şekilde verilmez. Uzam genel özellikleriyle aktarılırken, uzamın betimlenmesi, anlatıcı-yazardan çok, roman kişilerinin bakış açıları kullanılarak yapılır. Bu yöntem klasik romandaki uzamın sunulma yönteminden farklıdır, çünkü klasik roman anlayışında uzam, yazar-anlatıcının gözüyle betimlenip okura yansıtılırken, gerçekçi romancılar kullandıkları farklı bir yöntemle, olayların geçtiği uzama romanda yer alan kişilerin bakış açılarıyla bakmayı yeğler. Böylece uzam, yalnızca bir arka plan olmaktan çıkar, roman kişilerinin baktıkları, ruh hallerini ve konumlarını yansıtan bir ayna olur. *Özgürlük Yolları*'nın içerdiği uzam ya da uzamlar da bu biçimde, okurun gözünde hiçbir zaman arka plan olarak algılanmaz. Sartre'ın romanında dünya donuk bir görünümde sunulur. Kişilerin hatlarında ve karakterlerindeki belirginliğe karşın, çevre ve dış dünya yetersiz betimlemeden dolayı net olmayan bir görünüme sahiptir. Özellikle kişi ya da kişilerin ruhsal durumlarını yansıtmak söz konusu olduğunda arada bir ayrıntılı betimlemeye gereksinim duyulur. Ancak üç ciltlik yapıt, çoğunlukla Paris ve Paris'e özgü uzamlarda geçtiği için, yazar uzamın olayların önüne geçmesini engellemek amacıyla uzamı yeniden gerek kendi, gerekse roman kişilerinin bakış açısıyla ayrıntıya girerek betimlemekten kaçınır.

3.2.1 Akıl Çağı

Akıl Çağı'nda olaylar, Mathieu ve onun dar arkadaş çevresinde geçer. Romandaki uzam geniş anlamda genellikle Paris'tir. Roman kişileri arasındaki ilişkiler ve sıradan gündelik olayların tümü bu kentte geçer. Ancak dar anlamda uzam, Paris'in mahalleleri, sokakları, kafeleri, barları, kişilerin kaldıkları ev ya da otel odalarıdır. Başkişi Mathieu, her ne kadar romanda kentteki konumundan ayrıntılı olarak söz edilmese de, bugünkü Luxemburg Parkının arkasında kalan Montparnasse Bulvarı ile Montparnasse Mezarlığı arasındaki Huygens Sokağı 12 numarada oturur. Bu nedenle, oturduğu evin hemen yanı başında yer alan Luxemburg Parkı, Mouffetard Sokağı ile Seine Nehrinin karşı kıyısındaki, Hot el de Ville'in hemen kuzey-doğusundaki Rivoli Sokağı gibi sokak,

¹⁷⁰ Tekin, **Roman Sanatı**, ss. 129–130

cadde ve parklar ile Sumatra, Falstaff, Clarisse¹⁷¹, Biarritz, La Source, d'Harcourt, Biard, Le Palais du Café, Capoulade, Les trois mosquétaires¹⁷² gibi kafe ve eğlence yerleri romanda yer alan uzamlardan yalnızca birkaçıdır. Roman kişilerinden Lola, Sumatra adlı kafede şarkı söyler. Bu nedenle bu uzam roman kişilerinin buluşma yeridir. Anlatılan yerler kurgusal değil, gerçek anlamda var olan uzamlardır, Sartre'ın kendisi de bu yerlerin bir kısmına gerek eğlenmeye, gerekse bir şeyler içmeye gitmiştir.

Uzam, aslında romanın daha ilk sayfasında Paris'ten Madrid'e taşınır. Sokakta içki parası dilenen bir kişinin, Mathieu'nün verdiği paraya karşılık kendisine bir Madrid pulu vermesiyle, Mathieu'nün içinde küllenen bir yara yeniden kanar:

“Mathieu, belirsiz bir üzüntüyle uzaklaştı. Yaşantısında bir dönem olmuştu sokaklarda, kahvelerde, içkili yerlerde sürtüyor, önüne gelen çağırabiliyordu onu. Şimdiyse çoktan bitmişti bu: Bu gibi işlerden hiçbir zaman bir şey çıkmıyordu. Hoş adamdı ha. Gidip İspanya'da dövüşmek istemişti canı. (...) “Mathieu, yaşlıyım ben” diye düşündü.”¹⁷³

Mathieu, 1936 Temmuzunda iyiden iyiye alevlenen ve artık geri dönülmez bir hal alan İspanya iç savaşına katılmak ister, ancak bir türlü bireysel bağımsızlığından vazgeçip, isteğini yerine getiremez, bundan dolayı zaman zaman pişmanlık duygusuna kapılır, ancak yine de kendisine bir gerekçe bulmakta zorlanmaz. Romandaki olayların ortaya çıktığı dönemde Fransa'da sosyalist ve sol partilerin oluşturduğu Halk Cephesi iktidardadır. Hükümetin başkanı da Léon Blum'dur. Halk Cephesinin kurulma amacı faşizme karşı koyma olmasına karşın Fransız Hükümeti, İspanya iç savaşında General Franco'nun güçlerine karşı çarpışan cumhuriyetçilere ve işçi sınıfına destek vermeme kararı alır. Bu nedenle, roman başkişilerinden Yahudi asıllı Sarah ile evli olan Gomez'in İspanya Savaşına etkin olarak katılmasıyla, anlatının uzamı sık sık İspanya, Valencia ve Madrid'e taşınır. Ancak İspanya'dan yalnızca dışarıdan bir bakışla söz edilir. İspanya içinde bir tanık anlatıcı yoktur. Ve genelde İspanya, Fransızlar için utancın, insanlık görevinin yerine getirilmemesinin simgesi olarak kabul edilir:

¹⁷¹ Sartre, **Akl Çağı**, ss. 68, 374, 383.

¹⁷² Sartre, A. g. y., ss. 316, 335.

¹⁷³ Sartre, A. g. y., s. 14.

“(...) Excelsior dokunaklı bir gazete değildi: Suya sabuna dokunmazdı hiç. Ne yapsa kızdıramazdı insanı, okurken yaşama zevki diye bir şey bırakmıyordu içinizde. Mathieu okudu: “Uçaklar Valencia’yı bombaladılar. (...) Kırk uçak kent merkezi üzerinde dönerek yüz elli bomba attı. Ölen ve yaralananların kesin sayısı henüz belli değil.”¹⁷⁴

“Gazeteyi katladı, birinci sayfadaki özel muhabirin olay yerinden yolladığı haberi okumaya başladı. Ölü sayısı daha şimdiden elliyi, yaralı sayısı da üç yüzü bulmuştu, ama sonu gelmemişti henüz bunun, yıkıntılar altında da ölümler vardı muhakkak. Elde uçak yoktu, uçaksavar yoktu. Mathieu belli belirsiz suçlu hissediyordu kendini. Elli ölü, üç yüz yaralı, ne ederdi tamı tamına? Bir hastane dolusu mu?(...) “Namussuzlar! diye mırıldandı, kendini de daha çok suçlu hissetti. (...)”¹⁷⁵

Genelde olaylar dar ve sınırlı uzamlarda geçer. Olaylara ve kişilerin ruhsal durumuna göre uzamlar esenlikli ya da eseniksizdir. Örneğin; Marcelle’in odası, hamile olduğunun kesinleşmesine kadar hem Mathieu, hem de Daniel için son derece esenlikli bir uzamdır. Marcelle’in hamileliğinin ortaya çıkışından başlayarak, aynı oda söz konusu kişilerin tiksinti ve sıkıntı duydukları bir uzama dönüşür. Çünkü o ana değin hem Daniel, hem de Mathieu, herhangi bir sorumluluk taşımadan daha hoşça vakit geçirirken, hamilelikten sonra sorumluluk almak ve çözüm bulmak zorunda kaldıklarını duyumsarlar. Çözüm bulmak da her ikisi için belirli bir bedel ödemeyi gerektirir. Daniel için sorunun çözümü Mathieu’dedir, çünkü Marcelle’in karnında taşıdığı bebek onun bebeğidir. Mathieu için bebeğin doğumuna izin vermek, baba olmak, özgür olmanın, dolayısıyla da kendisinin sonu demektir. Anlatıda yer alan uzamlara da dıştan içe bir bakış söz konusudur:

“(...) Kusmak geliyordu içinden. Odadaki pembe duman birden boşalmıştı sanki; nesnelar arasında büyük boşluklar vardı. Mathieu: “Bunu ben yaptım ona!” dedi içinden. Sonra lamba, kurşun gibi yansılarıyla ayna, küçük saat, berjer koltuk, kapısı aralık dolap birden amansız makineler gibi göründü gözüne. Birisi onları çalıştırmaya başlamıştı (...)”¹⁷⁶

¹⁷⁴ Sartre, A. g. y., s. 146.

¹⁷⁵ Sartre, A. g. y., ss. 146–147.

¹⁷⁶ Sartre, A. g. y., s. 27.

Paris ve Paris'te yer alan yerlerin dışında, Laon'dan, İspanya'dan, Valencia'dan, Viyana'dan, Juan-les-Pins'ten söz edilir. Laon, roman kişilerinden İvich'in doğduğu, ailesinin yaşadığı, ancak kendisinin gitmek istemediği bir kuzey kentidir. 1917 Rus Devrimiyle birlikte babası, ailesini de yanına alarak Rusya'dan sığınmacı olarak Fransa'ya gelir ve Laon kentine yerleşir. Ailesini, marangoz hızarları ürettiği bir atölyeyi işleterek geçindirir. İvich, bu kentten Paris'e öğrenim yapmak amacıyla gelir, ancak derslerindeki başarısızlığı onu sevmediği Laon'a geri dönmeye zorlar. Laon, yaptığı öğrenim konusunda babasının yaptığı baskının da etkisiyle İvich'i boğan, tüm ağırlığıyla üzerine çöken, dar ve sınırlı bir uzamdır. Özellikle Paris'i tanıdıktan sonra, iyiden iyiye küçülen bir kenttir Laon. Üstelik genç bir kızın gereksinimlerine yanıt verebilecek, dolu dolu yaşayabileceği bir yer de değildir:

“İvich umutsuz: “Laon'a dönmek istemiyorum.” dedi. “Sınıfta çakıp da bir daha oraya dönersem, bir daha kurtulamam oradan. ‘Son şansındır bu’ dediler bana.”¹⁷⁷

“(...)Bir kez gelir dünyaya insan.” dedi.”Kuşma tarzınızı bakılırsa, ölümsüz sayıyorsunuz siz kendinizi. Sizi göre kaybolmuş bir yılın yerine yenisini koymak mümkün!” Gözleri yaşardı. “Yerine yenisinin konulabileceğinin aslı yok. Gençliğim damla damla akıp gidecek orada. Hemen yaşamak istiyorum ben, daha başlamadım, beklemeye de vaktim yok, yaşlandım ben, yirmi bir yaşımdayım”¹⁷⁸

İspanya, Barselona ve Valencia gibi uzamlar, faşizme karşı diğer ülkelerden destek göremeyen ve tek başına kalan İspanyol işçi sınıfı ve solunun savaş alanlarıdır. Diğer ülkelerde yaşayan sol görüşlü ya da faşizm karşıtı insanlar arasında karşı koymanın ve faşizmi durdurmanın simgesidir bu uzamlar. Faşist Almanya ve İtalya, General Franco birliklerini her açıdan desteklemesine karşın, İngiltere, Amerika ve Fransa, İspanya'nın iç işlerine karışmama kararı alırlar. İspanyol sosyalist ve komünistleri yalnız bırakılır. Ülkelerinde faşizmin egemen olmasını istemez, savaşırlar. Bu bakımdan sözü edilen uzamlar, içerden bakıldığında, tümüyle bir ulusun büyük

¹⁷⁷ Sartre, A. g. y., s. 83.

¹⁷⁸ Sartre, A. g. y., s. 83.

sıkıntılarla karşılaştığı, ancak vazgeçmenin olası olmadığı geniş uzamlardır. Dışarıdan bakanlar için bulunulması gereken yerlerdir.

Viyana, Rusya gibi, kaçış uzamıdır. Viyana, Almanlar tarafından kendi topraklarına katılınca, özellikle Yahudi kökenliler için yaşanılmayacak bir kente dönüşür. Ve bu kentte yaşayan Yahudilerin çoğunluğu henüz faşizmin egemen olmadığı, ancak geliştiği Fransa'ya sığınır. Rusya da, Avusturya gibi, Lenin ve daha sonraları Stalin'in baskıcı rejiminden insanların kaçıp uzaklaştıkları bir ülkedir. Rusya, geniş bir uzam olarak genelde insansal ilişkilerde soğuk algılanan, işlerin zorlamayla yürütüldüğü ve hala yoksulluktan kurtulamamış koca bir ülke görünümündedir.

Juan-les-Pins, Fransa'nın güneyinde, Akdeniz kıyısında yer alan Antibes kentinin en canlı, en hareketli bölümünü oluşturan turistik bir yerleşim birimidir. Romanda bu uzam, genelde varlıklı burjuva ve soylu kesimin yazlıklarının, hatta köşklerinin bulunduğu ve yaz tatillerini geçirdikleri yer olarak tanımlanır. Roman kişilerinden Mathieu'nün ağabeyi Jacques'ın da Juan-les-Pins'te bir yazlığı vardır. Her fırsatta burjuva ve sermaye karşıtı olduğunu ortaya koyan Mathieu bile ilk kez, tatilini geçirmek amacıyla ağabeyinin yanına gitmeyi düşünür. Juan-les-Pins, sahip olduğu güneş ve güzellik kadar, zengin ve burjuvaların gözünde esenlikli bir uzamdır ve başkalarının gözlerini kamaştırır:

“(...) Mathieu denize son bir defa baktı; henüz savaş patlamamıştı. İnsanlar villalarda rahat rahat akşam yemeklerini yiyorlardı; ne bir top, ne bir asker, ne de tel örgüler, filo Toulon'da Bizerte'de demir atmış, bekliyordu; barışın son akşamlarının birinde bir çiçek panayırını andıran denizi seyretmeye henüz imkân vardı. (...)”¹⁷⁹

Akıl Çağı'nda, sınırlı uzam olarak Mathieu'nün gösterişten uzak evi, Daniel'in sevimli dairesi ve Lola'nın kaldığı otel odası vardır. Mathieu'nün evi kendisi için, kaçış ve sığınma uzamıdır. Fazla eşyadan yoksun, yalın bir evdir. Ancak özellikle romanın son bölümünde Daniel, Marcelle ile evlenme kararı verdiğini bildirdiğinde, Mathieu'yü büyük bir sıkıntıdan kurtaran sahne bu uzamda geçtiği için, Mathieu bu uzamda kendisini rahat ve mutlu duyumsar. Sıkıntı, Marcelle ile evlenmek zorunda kaldığında, hep peşinden koştuğu özgürlüğünden yoksun kalma olasılığıdır. Buna karşın Daniel'in

¹⁷⁹ Sartre, *Bekleyiş*, s. 65.

evi, içinde barındırdığı üç kedisiyle öteden beri sevimli ve rahat bir uzamdır. Daniel'in borsada kazandığı paralar, evindeki eşya ve giysilerine de yansır. Lola'nın otel odası gerçek anlamda yalnızca yatıp dinlenmek amacıyla kullanılan bir yerdir. Lola sabahlara değin Sumatra'da şarkı söylediği için, yatağa ancak sabah saatlerinde girer. Odasının perdeleri gece gündüz sürekli kapalı olduğu için loş ve karanlık, dışarıdan birisi için sıkıcı bir ortamdır. Ancak Lola ve onun genç sevgilisi Boris için oldukça esenliklidir. Gerçi Boris bile, bazen Lola'nın aşırı ilgisinden dolayı tiksinti ve bıkkınlık duyduğu bu ilişki ve yerden uzaklaşmak ister, ancak yeterince güçlü değildir:

“Lola içini çekti, Boris de memnun memnun şöyle düşündü: “Amma da yaşlı görünüyor ha, kendisi söylemiyor ama kırk yaşlarında olmalı muhakkak.” (...) Lola'nın allak bullak olmuş yüzünü öpmek geldi içinden: “Gebermiş bu kadın, yaşantısını ziyan etmiş, yalnız kalmış, beni sevmeye başlayalı daha da yalnız kalmış belki.” (...).”¹⁸⁰

3.2.2. Bekleyiş

Savaş, yapıt boyunca söylemi sürükleyen temel bir motor görevi üstlenir. Chamberlain'in söylevi, halk arasındaki söylenti, Çekoslovakya'nın Almanya karşısındaki uzlaşmaz tutumu ve Hitler'in isteklerinden ödün vermemesi, ortamı gerginleştiren, insanların ruhsal durumlarını olumsuz yönde etkileyen öğelerdir:

“Avrupa, kırmızımsı, çıtırtılı, pul pul sıcak üzerine çökmüş halde terliyor, sıcaktan kavruluyor, nefes boruları kuruyordu.”¹⁸¹

Bekleyiş'te, uzamlar *Akıl Çağı*'ndaki uzamlara oranla oldukça geniştir. *Akıl Çağı*'nda bireyin ön planda olması, uzamların da genelde sınırlı dar uzamlar olmasını zorunlu kılar. Oysa *Bekleyiş*'te, bireysel sorunlar geride bırakılır, toplumları ve halkları ilgilendiren büyük sorunlara dikkat çekilir. Artık, uzamlar kentten ülkeye, ülkelerden Avrupa kıtasına ve hatta dünyaya yayılır. Kapalı dar ve sınırlı uzamların yerini açık ve sınırsız uzamlar alır. Uzamlar, geniş anlamda Fransa, Çekoslovakya, İngiltere ve

¹⁸⁰ Sartre, *Akıl Çağı*, ss. 39-40

¹⁸¹ Sartre, *Bekleyiş*, s. 9.

Almanya, kısacası neredeyse tüm Avrupa'dır. Ancak anlatının merkezi Fransa olduğu için, romanda ağırlıklı olarak Fransa ve Fransa'nın çeşitli kentleri ve bölgelerinde ortaya çıkan olaylar öykülenir. Birinci ciltteki gibi Paris, *Bekleyiş*'te de ana uzam olma özelliğini korur. Ancak uzam olarak Paris'in önemi ve romanda tuttuğu yer oldukça azalır, anlatı Juan-les-Pins, Marsilya ve Angoulême'e taşınır. Uzamlar belirlenirken bir önceki ciltte *-Akıl Çağı*'nda- yer alan kişilerin buldukları yerlere öncelik verilir.

Ancak, olayların toplumları ilgilendiren boyutlara ulaşmasıyla anlatıya çok sayıda yeni kişi ve uzam eklenir. Bunların başında sorunun kaynağı olan Çekoslovakya ve özellikle de Çekoslovakya'nın Sudètes Bölgesi gelir. Birçok etnik grubun yaşadığı Çekoslovakya'da azınlıkta sayılabilecek Çek kökenlilerin yönetimi, uyguladığı baskılarla diğer etnik grupları sindirme siyaseti güdüncü, Sudètes Bölgesindeki Alman kökenliler, bağımsızlık ya da Almanya'nın egemenliği altına girmek istediklerini dile getirirler. Yayılımcı bir siyaset izleyerek Avusturya'yı topraklarına katan Almanya, bu duruma sessiz kalmaz, ele geçirmeye yönelik gözdağı vermeye başlar. Böyle bir durumda Çekoslovakya iyice ısınan bir bölge olur. Öte yandan Slovak öğelerin Almanya ile işbirliğine gidip bağımsız olma istekleri de işin içine girince, Avrupa'daki güçlü ülkelerin gözü Çekoslovakya topraklarına çevrilir. Rusya bir yandan Almanya ile karşılıklı saldırmazlık antlaşmaları imzalarken, bir yandan da gerek Polonya, gerekse Çekoslovakya'nın paylaşımından yana gizli siyasal girişimlerini sürdürür. Ancak hemen yanı başlarında bulunan bir ülkenin Almanya ya da Rusya'nın eline geçmesine ve var olan dengelerin değişmesine razı olmayan Fransa ve İngiltere de bu sorun karşısında ortak hareket edeceklerini ve olası bir savaşta Çekoslovakya'nın yanında yer alacaklarını duyururlar. Öte yandan Çekoslovakya Devlet Başkanı Benès, tüm baskılara karşın izlediği siyasetten ödün vermez. Böyle bir konumda uzam olarak gerek Çekoslovakya, gerekse diğer Avrupa ülkeleri oldukça yoğun bir önem kazanır. Çekoslovakya'da aynı kent ve kasabalarda yaşayan farklı etnik gruplar arasında çatışmalar başlar. Kimileri yaşadıkları yerleri terk etmeye çalışır, kimileri karşıt gruba üstünlük sağlama çabası içine girer. İzlenen siyasetten ödün verilmemesi ve sürekli artan bu gerginlikler nedeniyle savaş her an patlak verecek bir noktadadır. Bu yüzden tüm uzamlarda gergin bir bekleyiş ve sıkıntı vardır. İnsanların gündelik uğraşlarında, ruhsal durumlarına varıncaya değin, her şey bu sıkıntılı bekleyişten etkilenir.

İngiltere'ye uzam bağlamında çok yer verilmez. İngiltere'den çok, İngiliz hükümetinin bireylerinden söz edilir. Anlatı İngiltere'ye taşındığında, yalnızca masa başına oturmuş, ya da kapalı uzamlarda görüşme yapan yöneticilerin buldukları yerler anlatının konusu olur. Ancak bu yerler hiçbir şekilde betimlenmez. İngiltere uzam olarak dıştan içe bir bakışla sunulur, ancak hiçbir şey büyük bir krize neden olan olayların anlatımının önüne geçemez. Aynı şekilde Almanya ve Almanya'nın herhangi bir yeriyle ilgili anlatı yoktur, ancak Hitler'in konuşma yaptığı meydan ve Sportpalatz'a yapılan canlı bağlantılarla bu uzamlardan yararlanır. Alman yöneticilerden Hitler ve onun dışişleri bakanı, bir iki diplomat dışında hiçbir yönetici anlatıda yer almaz. Yine Almanya söz konusu olduğunda dıştan içe bir bakış söz konusudur.

Dar anlamda romandaki uzamlar, anlatısı yapılan kişilerin buldukları ya da yaşadıkları ortamlar, eylem alanları, yaşadıkları ev veya oteller, tatilde buldukları ya da gitmek zorunda kaldıkları yerleşim birimleridir. Aynı zamanda sokaklar, içkili ve şarkılı barlardır. Bu uzamlar bazen roman kişilerinin gündelik yaşamlarında buldukları yerlerdir, bazen de ülke yöneticilerinin ortaya çıkan krizi çözmek amacıyla gittikleri ülke ve kentlerde kaldıkları konaklama yerleridir. Uzamlar da zaman zaman kişileştirilir ve tüm Avrupa'nın yaşadığı sıkıntıyı duyumsar:

*“(...) İhtiyar adamın kaldığı otel, tepede, heybetli, fakat ıssız haliyle, ne yapacağını bilemeyen bir insan gibi sıkılıyordu. Angoulême'de, Marsilya'da, Gand'da, Dover'da insanlar düşünüyorlardı: “Ne yapıyor acaba? Saat üçü geçti, neden aşağıya inmiyor?” (...)*¹⁸²

*“Berlin'de saat 17.30, Paris'te 16.30, İskoçya'nı kuzeyinde hafif bir yumuşama. Von Dörnberg, Grand Otelin merdivenlerinde görüldü, gazeteciler etrafını aldılar, Pierry sordu: “Aşağıya inecek mi?” Von Dörnberg'in sağ elinde bir kâğıt vardı; sol elini kaldırdı ve “Chamberlain'in akşamüstü Hitler'i görüp görmeyeceğine henüz karar verilmedi” dedi.”*¹⁸³

Yukarıda sayılan uzamlar dışında, roman kişileri için önem taşıyan, Fas, Paris, Marakeş, Gemi, tren, Laon gibi birçok uzamlardan da söz edilir. Örneğin, Fas'tan Fransa'ya yapılan yolculuk anında gemi, Pierre adlı roman kişisi için son derece sıkıntı

¹⁸² Sartre, A. g. y., s. 9.

¹⁸³ Sartre, A. g. y., s.17.

veren, boğucu ve eseniksiz bir uzam iken, sevdiği kadın müzisyen Maud için durum tam tersidir. Yine *Akıl Çağı*'nda olduğu gibi İvich için, ailesiyle birlikte yaşadığı Laon insanı sıkı, soluk almasını zorlaştıran bir uzamdır. Paris ise özgürlüklerin, varolmanın, ekinin ve yaşamının merkezi konumunda oldukça esenlikli bir ortamdır. İvich'in gözünde Paris'in her şeyi güzeldir, garsonları bile. Paris ve Paris'in sokakları gözünde tüter, Paris'e büyük bir özlem duyar. Gerçek kişiliğini ancak orada bulabildiğini söyler:

“Garson birkaç kere başını sallayıp uzaklaştı: Kaba herif, köylü. Paris'te garsonların bakışları kadife gibidir, söylenen söze inanırlar. Paris, onu yine görecekim. Gare du Nord'dan çıkar çıkmaz İvich'i tanıyacaktılar: Onu bekliyorlar. Yollar, vitrinler, Montparnasse Mezarlığının ağaçları... İnsanlar da İvich'i bekliyorlardı. Gitmemiş olan –Renata gibi- insanlar, ya da geri dönmüş insanlar. Kendime kavuşacağım. Yalnız orada Maine Caddesi ile Seine arasında gerçek İvich oluyordu.(...)”¹⁸⁴

Bu yüzden Laon'dan kaçarak Paris'e, Mathieu'nün yanına gelir, ancak Mathieu onu hem beklediği ilgiyle karşılamaz, hem de Mathieu, genel seferberlik ilan edildiği için silâh altına alınır. Mathieu'nün birliğine katılmak üzere trene binmek için gara giderken onu yanında bile götürmemesi üzerine duygusal anlamda yıkılan İvich, istemeyerek eski okul arkadaşlarından birinin eşi olmayı kabul eder, bunun sonucunda da Paris ona bu kez zindan olur. İvich'e göre olumlu anlamda her şey olan Paris, bir anda cehenneme ve sıkıntı veren bir uzama dönüşür.

Geçmişte ve olayların anlatıldığı anda kimi uzamların, belirli toplumsal sınıfların elinde bulunduğu ve o uzamlarda belirli sınıfların yaşadığından söz edilir:

“Zézette böbürlenerek Maxims'i gösterdi. (...) Maurice, Maxims'e baktı, başını hızla öte yana çevirdi. Maxims'i ona anlatmışlardı, cicili bicili berbat yerlerinden biriydi. 1914'de işçiler peş peşe geberip giderken, burada burjuvalar şampanyaları dikliyorlardı. Dişlerini gıcırdatarak söylendi.”¹⁸⁵

“Zézette omuz silkti, Maurice, Saint-Quen Caddesini düşünüyordu: Sabahları otelden çıkınca, bisikletlerinin gidonu üzerine eğilmiş, sırtlarında yiyecek torbaları, ıslık çalarak

¹⁸⁴ Sartre, A. g. y., ss. 381–382.

¹⁸⁵ Sartre, A. g. y., s. 18.

insanlar yanından geçerlerdi. Kendini mutlu hissedirdi: Bir kısmı Saint-Denis'de kalır, diğerleri yollarına devam ederdi, herkes aynı yöne giderdi, işçi sınıfı yola koyulmuş demektir. Zézette, "Burada burjuvaların içindeyiz" dedi."¹⁸⁶

"*Kırmızısız, çitirtılı, pul pul sıcak Avrupa'nın üzerine çökmüştü*"¹⁸⁷ ifadesiyle başlayan kitap, sonuna kadar hep bu sıcaklıktan ve bunalımdan söz ettiği için neredeyse tüm uzamlar okurun gözünde eseniksiz olarak canlanır. Ateş, sıcak ve yangınla insanlar bunalır. Ancak tüm bu bunaltan uzamlar arasında Mathieu, ağabeyi Jacques ve eşi Odette'in tatil yaptıkları güney kenti Juan-les-Pins gibi kısmen esenlikli uzamlar da vardır.

3.2.3 Tükeniş

Tükeniş'te, anlatılan olaylar, İkinci Dünya Savaşının başladığı 1939 Eylülünden on buçuk ay sonra başlar. Yani anlatı, 15 Haziran 1940 günü Gomez'in Amerika Birleşik Devletleri'nin, New York kentindeki anlatısıyla devreye girer. Anlatıyla birlikte romandaki uzam da New York'a taşınır. Gomez, *Bekleyiş*'te en son İspanya iç savaşında general rütbesiyle savaşırken, son romanda New York'ta bir sığınmacıdır. İspanya iç savaşının cumhuriyetçilerin aleyhine gelişmesi üzerine Gomez, Amerika Birleşik Devletleri'ne sığınır. İspanya savaşına katılmadan önce ressam olarak çalışan Gomez'in bu ülkeye sığınacağı, *Bekleyiş*'te öncelenir:

—*Seni halin nice olur, Gomez?*

—*Ya bir otel odasında beni temizleyiverirler, ya da Amerika'ya gider, kıt kanaat yaşarım. Ne çıkar? Bir yaşantım olacak ya.*"

—*Hiç pişmanlık duymuyor musun?*

—*Hiç duymuyorum.*

—*Resmi bıraktığına da pişman değil misin?*

—*Ona da pişman değilim.*"¹⁸⁸

¹⁸⁶ Sartre, A. g. y., s. 18.

¹⁸⁷ Sartre, A. g. y., s. 9.

¹⁸⁸ Sartre, A. g. y., s. 279.

Anlatının başlamasıyla birlikte General Franco'nun, savaştan yengin çıktığı, solcu gerillaların bozguna uğradığı anlaşılır. Gomez artık Amerika'da, Paris'te yaşayan eşi Sarah ve oğlu Pablo'dan uzakta yaşar ve haftada 60 Dolar karşılığında resim sergisi eleştirmenliği yaparak yaşamını sürdürür. Uzun süre eşi ve oğlundan haber alamaz. 15 Haziran günü, Paris'in Almanlar tarafından işgal edildiği günün ertesidir. Yani Paris, 14 Haziran akşamı Alman işgaline uğrar. Almanların Paris'e yaklaşmasıyla özellikle Yahudi kökenli Paris halkı, bir an önce kentten uzaklaşıp güneye ya da başka bir ülkeye gitmenin yollarını arar. Bu nedenle Gomez'in Yahudi kökenli eşi Sarah da kaçış yollarında sıkıntı çeker.

New York'taki Gomez'in anlatısıyla başlayan kitap, Paris'ten kaçan insanların yollardaki dramı, Paris sokaklarının boşluğu, Juan-les-Pins, Marsilya, Mathieu'nün birliğinin beklediği Padoux kasabası, kasabadaki yol, çan kulesi, tutsak kampı ve tutsakları Almanya'ya götüren trenle devam ederek sona erer. Anlatıda yer alan uzamlara genellikle sıcak, sıkıntı, bunalım ve stres egemendir. Sürekli beklemek ve ne yapılacağına bilinmemesi, bu uzamları katlanılmaz kılar. Yine bir ev, bir otel odası uzam olarak kullanıldığı gibi geniş bağlamda başta Fransa, Almanya, ABD ve İngiltere olmak üzere, farklı Avrupa ülkeleri de kullanılır.

Uzamlardaki sıcaklık ve bunaltıcı atmosferin varlığı daha da şiddetli bir biçimde sürer. Öyle ki, hem gerçek anlamı dışındaki, hem de gerçek anlamıyla sıcaklık Avrupa'yı daha Haziran ayının ortalarında kavurur. Her iki anlamıyla vurgulanmak istenen sıcaklığın sonucunda, kitleler tam anlamıyla bunalım yaşar. Bir önceki ciltte *"acaba savaş olacak mı?"* diye bekleyen insanlar ve gruplar, artık savaşın içindedirler. Bu kez, ne yapacaklarını ve nasıl davranacaklarını bilemeden sıkıntı veren bir bekleme ve kaçış karşısında bulurlar kendilerini. Aslında herkes kaçınılmaz görünen bozgunun emin olduğu için bir an önce buldukları bu uzamlarda yazgısını bekler:

*"Pantolonunu ayağına geçirdi, pencereye gidip perdeyi açtı. Sıcakta bir felaket gibi bembeyaz ışık... daha on üç saat sürecekti bu ışık. Gomez, öfkeyle bulanarak baktı yola. Aynı felaket ta uzakta, kara, yağlı toprakta; tozun, dumanın altında çiğlikler ve kan; buradaysa kırmızı tuğladan evcikler arasında ışık, yalnızca ışık ve ter...(...)"*¹⁸⁹

¹⁸⁹ Sartre, **Tükeniş**, s. 10.

Romanın ikinci bölümünde Gomez'in eşi Sarah ve oğlu Pablo'nun, Alman işgali altındaki Paris'ten bir an önce kaçma çabaları öykülenir. Anlatıdaki uzam Paris ve Gien arasındaki karayoludur. Gien, Paris'in güneyinde Orléans'tan sonra gelen ve Paris'e 140 kilometre uzaklıktaki küçük bir kenttir. Sarah, Paris'te bulabildiği bir taksi şoförüyle kendilerini Gien'e kadar götürmesi için anlaşır. Ancak yol, kentten uzaklaşan insanların bindiği otomobil ve at arabası türündeki binlerce araçla dolup taşar. Yollarda tıkanmalar ve karmaşa vardır. Böyle bir yolda ilerlemek hem güçtür, hem de araçlar için yeterince benzin bulmak olanaksızdır. Nitekim Gien'e yakın bir bölgede Sarah'ın bindiği aracın benzini biter. Taksi şoförüyle para konusunda kavga eder ve yolun geri kalan kısmını çocuğuyla birlikte, diğer binlerce insanın arasında yaya olarak gitmek zorunda kalır. Bu bölümle birlikte, savaşın yaşandığı uzamlardaki güçlükler, Alman uçaklarının alçaktan uçuşu ve bombardımanları anlatılarak, okurun gözünde gerçek anlamda bir savaş ve çile sahnesi canlandırılmak istenir.

Mathieu, dördüncü bölümünde, Fransa'nın Kuzey-doğusunda kalan Luxembourg sınırına yakın, Lorraine idare bölgesine bağlı Vosges'ın Epinal ile Ramberville yerleşim birimleri arasında yer alan, Padoux adlı küçük bir kasabada ortaya çıkar. *Bekleyiş*'te yedek asker olarak silâhına alınmak için yola çıkan Mathieu, bağlı olduğu birlikle bu kasabada, olası Alman saldırılarına karşı koymak ve iç kesimde yer alan birliklere zaman kazandırmak için görevlendirilir. Anlatının başladığı bölümde, mevsim yazdır; Mathieu ve birkaç silah arkadaşı geceyi bir sebze bahçesinin ortasında, açık havada geçirirler. Ancak düşmanın bilgi toplama girişimlerine karşı önlem almadan geceyi açıkta geçirmeleri, bağlı oldukları birliğin ne derece disiplinsiz olduğuna dikkat çeker. Daha ilk andan başlayarak, adı geçen birlik, oldukça dağınık bir görünüm sergiler. Mathieu aynı bölümdeki bir iç konuşmasında şöyle söyler:

“Neredeyiz? Otların içinde. Tarlalarda üniforma giymiş sekiz sivil adam, askeri battaniyelere ikişer ikişer sarınmış, bir sebze bahçesinin orta yerinde, bir çadır bezinin üzerinde yatıyorlar. Savaşı kaybettik; savaşı bize emanet ettiler, biz onu kaybettik. Savaş parmaklarımın arasından kaymış, kuzeyde bir yerlerde gürültüyle kaybolup gitmişti.”¹⁹⁰

¹⁹⁰ Sartre, A. g. y., s. 45

Padoux, her ne kadar orada görevli subaylar emirleri altındaki askerleri kendi başlarına bırakarak, savaş alanından kaçsalar da, savaşmanın, direnmenin ve varolmanın uzamıdır romanda. Düşman birlikleri Padoux'ya gelinceye kadar neredeyse hiçbir direnişle karşılaşmaz ve birçok yerleşim birimi zarar görmemek için kendiliğinden düşmana teslim olur. Az da olsa direnmeye kalkan birimler Almanlar tarafından yakılır, top ateşi altında yıkılır. Buna karşın, ön cephelerden çarpışarak geri çekilen küçük birlik, bu birliğe katılan Mathieu ve bazı arkadaşları, bir teğmenin kumandasında Padoux'da, savunma planları yaparak düşmana karşı koymanın yollarını ararlar. Padoux, aynı zamanda ülke genelinde egemen olan dağınıklık ve bozgunun en küçük kesitidir:

“—Bunun sağlığına çok iyi geldiğine inanıyor.” Gülerek ekledi. “Kumandanımız kendimiz olduk, emir verecek kimse kalmadı, ne istersek yapabiliriz. Akluma eserse okula gider, yüzbaşının yatağında kestirebilirim. Kasaba bize kaldı.”¹⁹¹

Padoux'daki kilisenin çan kulesi ve kasaba okulu gibi uzamlar da bu savaşın anlatımında ve özellikle karşı koyma edimlerinde önemli bir yer tutar. Kasabanın çan kulesinin üst kısmındaki sivri bölümün hemen altında yer alan dörtgen alanıyla savunma yapmaya ve düşmanı gözetlemeye uygun bir yerdir. Mathieu, Pinette, Clapot, Chasseriau ve Dandieu bu çan kulesine yerleştirilir. Betimlenen çan kulesi ve kulenin arkasında kalan ağaçlık alan ve kilisenin hemen karşısındaki belediye binasıyla günümüzde var olan çan kulesi ve ağaçlık alan örtüşür. Birçok uzam ve İvich ile ilgili bölümlerde söz konusu olan Laon, Sartre'ın daha önce çalıştığı veya gördüğü uzamlardır. Sartre, kurgulamayı kafasında daha iyi canlandırabilmek ve anlatıya gerçekçi hava katabilmek adına bu uzamları romanına yerleştirir. Böyle bir ortamda Mathieu ilk kez gerçek anlamda varolmanın farkına varır. Arkadaşları birer birer düşman kurşunlarıyla ölürken, Mathieu en azından bu dünyada on beş dakika varolabilmek için savunmasını sürdürür, düşman Alman askerlerine ve aynı zamanda o güne değin kendisinin varolmasını engelleyen düşmanına kurşun sıkar. Mathieu'nün en son olarak varabildiği nokta kendi bireysel arzularından uzaklaşarak, toplumu ve ülkesi

¹⁹¹ Sartre, A. g. y., s. 162

adına bir şeyler yapabilme istencidir. Kısacası yaptığı seçim ve giriştiği eylemle ilk kez bağlanmayı başarabilir.

“Çan kulesinin tepesinde dört köşe bir sahanlıktaydılar. Dört köşeye dikilmiş dört sütun küçük çatıyı tutuyordu. Sütunların arasında bir metre kadar yükseklikte bir taş duvar vardı. (...)”¹⁹²

Yine Padoux’da, bir tarafı kuzey-doğudaki Ramberville’e, diğer tarafı güneydeki Epinal’e uzanan ve kasabanın içinden geçen bir yol vardır. Bu yol romanda iki karşıt durum içeren bir uzam olarak kullanılır ve roman boyunca bu karşıtlıklar devam eder. Yolun bir ucu, yani kuzey yönü, düşman askerlerinin, tehlikenin, yaralı ve hastaların geldiği veya gelebileceği, insanı karamsarlık ve korku içinde yaşatan ve bu öğelerin hep gözlendiği yöndür. Düşmanın işbirlikçisidir, çünkü düşmanın ülkenin içlerine doğru ilerlemesine olanak tanır, ihanet eder. Öteki ucu ise düşmandan ve korkulardan uzaklaşmaya, esenliğe, kaçıp kurtulmaya ve umuda açılan kapıdır:

“Robertville’in yandığını görüyorlar, yine de, o savaş bitti, barış yakında gelir” diye tekrarlayıp duruyorlardı. Mathieu yola bakıyordu. Yol, iki yüz metre kadar ötede gecedan kurtuluyor, belli belirsiz bir beyazlık halinde ayaklarının dibine kadar akıyor, sonra arkasına geçip pancurları kapalı evlerin arasına yayılıyordu. Ölüm getiren, macera getiren güzel yol, tek yönlü olan güzel yol. Bu yol da eski çağlardaki nehirlerin vahşiliğini almıştı. Yarın katil yüklü gemileri kasabalara kadar taşıyacaktı.(...)”¹⁹³

Savaş cephelerini oluşturan bölümlerden biri de Rhin ve Vosges Dağları arasında, kuzey-doğudaki bölgedir. Bu bölgede konuşlandırılmış, siperlere yerleştirilmiş yüz binlerce Fransız genci vardır, hatta o yörede yaşayan insanlar da sayılırsa, milyonlarca insan bırakıp gitmekle kalmak arasında ikilem yaşar. Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman askerlerinin Fransız halkına kötü davranmadığını bilen halk, aynı tutumu sergileyeceklerinin beklentisi içerisinde yaşadıkları yerleri fazlasıyla terk etmezler. Bunda ekonomik koşullar gereği, ekilen tarım arazilerinin terk edilmek istenmemesinin

¹⁹² Sartre, A. g. y., s. 204.

¹⁹³ Sartre, A. g. y., s. 180.

de payı büyüktür. Savaş cepheleri ayrıntısıyla betimlenmese de, olup biten olaylar ve tarihsel gerçeklikler nedeniyle bu uzamlara da yer verilir.

Coğrafi planda Sartre, bir manzara, bir çiftlik veya herhangi bir yeri betimler. Betimlemesinde fazla ayrıntı yoktur. Genellikle dar bir coğrafya alanı olarak olayların yerini belirlemek için bu betimlemeyi yapar. Çoğunlukla betimlenen yer coğrafya bilgisine sahip olmayanlar için herhangi bir bölge ya da ülkedir. Oysa kullanılan yer adları ve betimlenen konum, gerçek anlamda var olan uzamlardır. Mathieu'nün savaştığı, belki de öldüğü yer de böylesine bir yerdir.

Anlatıda, çeşitli olanaklarla geriye dönüş yöntemi kullanılarak veya oradaki olayların öykülemesi yapılırken sık sık Paris'ten söz edilir. Paris, kırsal kesim insanları için lüksün, pırıltılı bir yaşamın simgesi olurken, kadınları narinlik ve hoş kokularıyla erişilmez birer mini puttur. Paris, güzelliği, devinimi, ekin merkezi olma özelliği ve insanlara sunduğu olanakları ölçüsünde özellikle orada yaşamış ve şu ya da bu şekilde oradan ayrılmak zorunda kalmış insanlar için özlem duyulan bir sevgili gibidir. Örneğin, Fransızlara karşı tüm kızgınlığına karşın, Gomez'in gözünde de bir simge olmaya devam eder. Ancak işgalden sonra Paris sokakları boşalır, özellikle genç nüfusun silâh altına alınması, insanların da kenti terk etmeleri yüzünden, kent daha çok yaşlılara ve kadınlara kalır. Her tarafa Nazi bayrakları asılır, bazı Fransız kadınları Alman asker ve subayların sofralarını ve gecelerini şenlendirir. Kent düşmana karşı direniş gösterilmeden teslim olduğu için herhangi bir yıkıma uğramaz, güzelliğinden hiçbir şey kaybetmez, ancak insanların ve dostlukların yokluğuyla ruhunu kaybeder:

“(...) Bütün gün dolaşmıştı; ayakta duracak hali yoktu, yine de yürümek gerekti. Ölü bir kentte yürümek gerekir. Daniel kendi kendine, küçük bir ödülü hak ettim, dedi. Ne olursa olsun, küçücük bir ödül; bir köşe başında çiçek gibi bitiverecek bir sevinç vesilesi... Her yan çöl, ufacık saray parıltıları ortalığa sıçramakta, siyahlı beyazlı güvercinler, taş devrinden kalma, taş kesilmiş kuşlar. Bu taş gibi görünümde tek sevinç belirtisi, Crillon Otelinde dalgalanan Nazi bayrağıydı.”¹⁹⁴

Akıl Çağı'nda olduğu gibi, *Tükeniş*'te de zaman zaman İstanbul ve Türklerden söz edilir. Ancak uzam olarak İstanbul, varılması gereken hedef, ulusal bilinçaltındaki

¹⁹⁴ Sartre, A. g. y., s. 142.

asıl düşmanla karşılaşma noktası gibi sunulurken, Türkler, daha çok kulaktan dolma bilgiler ışığında, vahşi ve acımasız kimliklere büründürülerek tanıtılmak istenir:

“(...) Daniel, İstanbul köpeklerini düşündü: Onları sokaklardan toplayıp çuvallara, küfelere doldurmuşlar, sonra ıssız bir adaya bırakmışlardı. Birbirlerini parçalayıp yemişlerdi. Engin denizden rüzgâr ara sıra onların ulumasını denizcilerin kulaklarına kadar iletliyordu: “Oraya konulması gereken köpekler değildi.” Daniel köpekleri sevmiyordu.”¹⁹⁵

“(...) Aklına İstanbul geldi yine: Kocalarını aldatan kadınları sudan korkan kedilerle bir çuvala koyup, Boğaz’da denize atarlarmış. Fıçılar, meşin torbalar, sepetler. (...)”¹⁹⁶

“(...) Livard sessizce kendi kendine güldü. Kendini yüksek gören bir aptal edasıyla: “Bizim de bir Hitler’imiz olsaydı, ne iyi olurdu.” dedi. “Ah be! Kardeşim.” dedi Gasson. “Hitler ve Fransız askeri ha? Korkunç, şimdi İstanbul’a dayanmıştı bile.” İçti gülen gözlerini kırptı. “Çünkü iyi kumanda edilirse, Fransız askeri dünyanın en iyi askeridir.” (...)”¹⁹⁷

3.3. Kişiler

Romandaki kişiler ve onların okura yansıttıkları karakterler kimi kez dramatik yöntemle, kimi kez de açıklama yöntemiyle verilir. Dramatik yöntemde kişilere ait özellikler bölük pörçük ve bilgi kırıntıları şeklinde romana yayılır. Açıklama yönteminde genellikle kişilere ait özellikler belirli noktalarda tümüyle sıralanarak kişinin gerçek kimliğinin bir an önce tanınması sağlanır. Kişiler ve karakterleri bir bütün olarak değil de parça parça verilir. Başkaları ile olan ilişkileri de sırası geldikçe okura sunulur. Kişileri tanımak ve özelliklerinin ayırımına varmak için roman okuru, geleneksel roman okurunun aksine edilgen değil, etken olmak zorundadır.

Romandaki başkişiler ya da ikincil kişileri yazarın kendisi değil, romanda üstlendikleri işlevler belirler. Yapıyı oluşturan tüm öğelerin merkezi konumunda bulunan kişiye başkişi ya da kahraman (*protagonist*) denir. Başkişi romanın varoluş

¹⁹⁵ Sartre, *Akl Çağı*, s. 110.

¹⁹⁶ Sartre, A. g. y., s. 116.

¹⁹⁷ Sartre, *Tükeniş*, s. 337.

nedenidir, roman onlara can vermek için vardır. Özellikle *Akıl Çağı*'nda başkahraman ya da başkişi sınıflandırması yapmak doğru değildir. Tüm kişiler kendi ölçütleri ölçüsünde var olma savaşımı verdikleri için birinin diğerine üstünlüğü yoktur. Bu sınıflandırmayı anlatısı daha çok yapılanlara göre yapmak, daha doğru olacaktır.

Kişilerin cinsiyete, toplumsal sınıfa, mesleklere, durağan ve dinamik olmalarına, karakter özelliklerine göre sınıflandırılmalar da olasıdır. Toplumsal tipler, daha çok belirli bir dönemin veya belirli bir felsefenin, hatta belirli bir dünya görüşü ve ideolojinin tipleridir. Ruhsal tipler, insana özgü ruhsal zayıflıklara sahip kişilerdir. Bunun yanı sıra entelektüel tipler de, memur, öğretmen, bürokrat gibi kişiler olarak kendi aralarında sınıflandırılabilir.

Sartre kişileri hem kendilerini, hem de birbirlerini sıkıştıran ve rahatsız eden kişilerdir. Kendi tiksintileri, boşlukları ve saplantıları dışında bir şey bilmez ve görmezler. Kurtarıcı bir coşkuya kapılmazlar; karşılıklarına çıkan her şey onları bunaltıya sürükler. Dünyanın anlaşılmazlığı ve anlamsızlığından, yaşamın saçmalığı ve boşunaliğinden içten içe kendilerini sorumlu tutarlar. Aşk bile bir başarısızlık konusudur onlar için. Başkaları ve çevreleriyle kurdukları ilişkiler hep acı verici, aldatıcıdır. Onların öncelikle göze çarpan yanları, tiksintileri ve varoluşun biyolojik koşullarını benimsemedeki beceriksizlikleridir. İnsanın etinden, cinsel istekten duydukları ürperti, cinsiyetten iğrenmeye kadar varır. Aşk bile hep pislik ve kusmuk kokar: *Bekleyiş*'te, Mathieu'nün İvich'in ağzından çıkan kusmuk kokusunu koklaması gibi.

Kişilerin birbiriyle olan ilişkileri kimi zaman ne kadar gerekliyse, kimi zaman da tümünden yadsınan olgulardır. Çünkü Sartre, kişinin bir başkasıyla olan karşılıklı anlayış ve saygıya dayanan gerek bireylerarası, gerekse toplumsal ilişkilerini normal ederek, kişinin bir başkasının egemenliği veya emri altında yaşamasına, o kişinin kendisini yaratabilmesi bağlamında şiddetle karşı çıkar. Bir söyleşide Sartre'a bu konuda yöneltilen soru üzerine, yanıtı kısa ve kesindir:

“Soru: (...) *“Cehennem başkalarıdır” cümlelerinizi açıklar mısınız?*

*Sartre: Kişi, boyun eğmek zorunda yaşadığı sürece öteki kişiler cehennemdir onun için.*¹⁹⁸

Mathieu'nün, metresinin çocuk düşürmesini istemesi, yalnızca özgür kalmak için değildir, cinsiyete karşı duyduğu kinin de rolü vardır bunda. Bu, belki de yaşama karşı duyulan bir kinden kaynaklanır. “*Sevgili düşman, kirli ve besinli yemek dolabı*”, işte Marcelle'in karnı için düşündükleri bunlardır. Yapıtta görülen eşcinsel tercihler de, kişilerin hem kendi cinsiyetlerinden, hem de karşı cinsten bıkkınlık ve tiksinti duymaları anlamına gelir. Örneğin, Daniel bu bıkkınlığı her olanakta dile getirir.

*“(...) Hani çalar saat sabahleyin çaldığında insan nasıl kalktığını bilmeden kendini ayakta buluverir ya, o da orası kesilmiş olarak bulurse kendini. Ancak ilkin o edepsizce hareketi, umumi helâda yapılan hareketi yapmak: Uzun uzun, sabırla düğmeleri çözmek gerek. (...) Pis iş! Seni çok iğrendiriyorsa, ustura orada, masanın üstünde.(...)”*¹⁹⁹

Sartre, kişilerini tüm bu sıkıntılardan kurtarmak için bir çıkar yol bulmaya gereksinim duyar: Bu çıkar yol özgürlüktür. Ancak Sartre, düşüncesinde yaşattığı gibi, özgür insanı roman evreninde yaşatmayı başaramaz ya da kişileri özellikle özgür yaşatmaz. Çıkar yol, kurtuluş, yani tutku olarak özgürlük bu üzü evreninin bulutlarını asla dağıtamaz. Sartre gibi, başkışileri de özgür oldukları sanısına kapılırlar. Oysa gerçekte hiç de öyle görünmezler. Kurtuluşu getiren bir özgürlük içinde değillerdir. Gerçi, Sartre, kişilerinin bu aşamada yargılanmalarını istemez; zamanla kişilerinin toplumsal bir özgürlüğe giden yolu açacaklarını vurgular, ancak projesinin son aşamasını bir türlü yayınlamaz. Bu durumda kitap ve süreç eksik ve askıda kalır.

Özgürlük Yolları'ndaki yakarıştta, karakter olarak gevşek ve titrek kişilerin özgürlüğe kahramanca yönelişleri anlatılır, ancak yazar bu özgürlüğü ne başkışilerine yaşıtır, ne de okurun bu özgürlüklerden belirli bir coşku almasını sağlar.

Sartre'in yarattığı kişilerin özgürlüğü nedir? Bu kişilerin gücü dünyadan kaçmakta, kendinden kopmakta, baskı yapan şeylerden kurtulmakta, onları yok etmekte yatar. Ancak kopmak, gerçek anlamda bir kurtuluş, bağlantısız olmak bir kaçış değildir.

¹⁹⁸ Jean- Paul Sartre, “Çeşitli konular karşısında Jean-Paul Sartre” (Söyleşi), çev.: S. Lokman, Yeditepe Dergisi, 1967, cilt: 18, sayı: 139, s. 9

¹⁹⁹ Sartre, *Akl Çağı*, s. 345–346.

Nitekim kişiler çoğunlukla bir şeye bağlanmaz, kendi özgürlüklerinden çok, başka şeylere inanırlar. Seçmek için seçim yaparlar. Oysa sıkıntı ve bulantıyı yenmek için bir takım değerlerden yoksun olan başka şeyler, söz gelimi özgürlüğün bağlanabileceği başka değerler bulmak gerekir.

Sartre, romanının kişileri üzerine okurlara seslenerek, onlardan şöyle bir istekte bulunur:

“İlk iki cildin kişilerinin yargılanmalarını istiyorum. Bu kişilerden bir tanesi iki savaş arasında Fransızların ruhsal çöküntülerini betimlemeyi dener, bir diğeri ise Münih Antlaşmasının ardından, geçici bekleyiş anındaki onca insanı etkileyen, karmaşa ve şaşkınlığı oluşturmaya çalışır. Yarattığım kişilerin pek çoğu, şu an itibarıyla en korkak ve zayıf kişiler olarak gözükseler de, daha sonra kahramanlıklarını kanıtlayacaklardır. Ve sonuçta yazmak istediğim şey, bir kahraman romanıdır. Ancak, bizim düşünen varlıklarımızın (diğer yazarlarımızın) yaptıklarından farklı olarak, kahramanlığın kolay olacağını hiç düşünmedim.”²⁰⁰

Ancak herkesin anladığı şeylerden farklı anlam yükler kahramanlık sözcüğüne. Korkaklık ya da kahramanlığın insan doğasına özgü şeyler olamayacağını, zaten insanın doğuştan bir takım yeteneklerle donanmış olarak dünyaya gelmediğini dile getirir:

“Korkak yaratılış yoktur. İnsanı korkak yapan yaratılışlar değildir; bir şeyden vazgeçme ya da bir şeyi bırakma eylemidir. (...) Korkak kendini korkak yapar, kahraman ise kendini kahraman. Korkak, ya da kahraman olmak insanın elindedir.”²⁰¹

Sartre’ın dünyasında ne renk vardır, ne gerçek kurtuluşa özgü bir özgürlük sesi, ne de özgürlük çağrısı.²⁰² Her şeyin çözümü olarak genelde kapalı bir anlatımla sunduğu ‘özgür olma’ düşüncesi dışında ayrıntılara girmez. Marx ya da Engels gibi toplumsal veya ekonomik yaşam dizgelerinin işleyişlerine özgü önerisi yoktur.

²⁰⁰ Michel Contat, M. Rybalka, **Les Ecrits de Sartre**, Gallimard, Paris, 1970, s. 113.

²⁰¹ Jean-Paul Sartre, “Varoluşçuluk deyince”, çev.: Asım Bezirci, **Yeni Ufuklar**, 1959, cilt: 8, sayı: 88–89, s. 136–137

²⁰² Jean-Paul Sartre, **Existentialisme**, Çeviren: Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, s. 46–49

Sartre'a göre kişinin özgürlüğü en basit biçimiyle 'seçmek'tir. Özgür olan kişi de edimlerinden ve seçimlerinden sorumludur.

“İnsan özgür olmak zorunda olduğuna göre, yaptığı tüm eylemlerinden sorumludur. Ortaya bir eylem koyduğumda, eylemimi seçerim, çünkü kendimi seçerim. Özgürlüğü tanımlamak gerekirse, bizzat kendimi seçmek ve olduğumdan farklı olma kapasitesi olarak söyleyebilirim. Konumumuzu değiştirmek istediğimizde, bu iş yalnızca bize aittir. Özgürlük varlığımın kumaşındır. Doğal olarak sorumluluğu ve seçimi de içerir.”²⁰³

Özgürlük Yolları'ndaki, kişiler yaşamaktan, bağlanmaktan, savaşmaktan ve hatta sevmekten korkarlar. En çok da varlığı tartışılan özgürlüklerinden yoksun kalmaktan korkarlar. Sartre, başkişilerinin silik kişilikli olmaları konusunda eleştiri alması üzerine, şöyle der:

“Bunca pısrık, titrek kişileri nasıl olurda sonradan kahramanlığa yükseltirsiniz? Şeklinde eleştiri yapanlar, insanın korkak ya da kahraman olarak dünyaya geldiklerini sanırlar, anasından nasıl doğmuşsa öyle kalacağına inanırlar. Korkak olmuştunuz suç sizin mi? Kim suçlayabilir sizi?”²⁰⁴

3.3.1 Akıl Çağı

Romanda kişi, öyküyü canlandırmak ve harekete geçirmek için devreye sokulan öge olarak tanımlanır.²⁰⁵ Belki yaratılışı gereği insan, her zaman yine insanla ilgili konularla ilgilenir, özellikle roman türünde eşya veya diğer yaratıklar pek fazla ilgisini çekmez. Bu nedenle, romanın gerek yazar açısından, gerekse okur açısından sürükleyici ve canlı olması için insan olgusuna gereksinim duyulur.

Dört cilt olarak planlanan, ancak üç cilt olarak yayınlanan Özgürlük Yolları'nın birinci cildi Akıl Çağı, okuru 1930'lu yılların sonlarına taşır. Sartre, bunu geçmişe duyulan bir özlem olarak değil, bireyin varoluşsal özgürlüğüyle ilgili tarihteki konumuyla bir düşünce bağı kurmak için yapar. Romandaki devinimi sağlayan kişiler,

²⁰³ Jean-Paul Sartre, *Existentialisme est un humanisme*, Nagel, Paris, 1946, s. 37.

²⁰⁴ Sartre, *Existentialisme*, s. 82.

²⁰⁵ Tekin, *Roman Sanatı*, s. 76.

her biri kendi ölçüsünde güçlükler ve sorunlarla kuşatılmıştır. Daha henüz İkinci Dünya Savaşıyla ilgili kriz öncesinde ve krizin büyük bir tehdit olarak ortaya çıkması üzerine yapılan Münih Antlaşmasının ertesinde, birey ve toplumların kendilerini tehlikeden uzak duyumsayıp rahatlamaları, aslında bir toplumun, daha doğrusu tüm Avrupa toplumlarının, tarih önündeki kaçışını önceler gibidir.

Akıl Çağı'nda yer alan ve sayıları onu geçmeyen kişiler, genelde burjuva aydınları olmalarına karşın, burjuvalara cephe alarak onların yaşam tarzlarını eleştirir, aynı zamanda bir takım toplumsal örgütlerle bağlanımları söz konusu olsa da, Fransa ve Avrupa'da gittikçe güçlenen faşizm karşısında edilgen kalırlar. Daha kitabın ilk sayfasında yemek parası dilenen bir dilencinin, Mathieu'nün verdiği para karşılığında ona, üzerinde İspanya iç savaşı direnişçilerinin Fransa'daki bağlantı adresinin yazılı olduğu bir kartı vermesiyle, roman kişisi sıkıntıya sürüklenir. Mathieu, sosyalist ve komünist yanlısı bir dünya görüşüne sahip olmasına karşın, faşizme karşı neredeyse tek başlarına savaş vermek zorunda kalan İspanya'daki sosyalist ve sol görüşlü kesimin yanında savaşmaya gitmez, bu yüzden zaman zaman içten içe rahatsızlık duyar, bunun sonucunda da sürekli sıkıntı duyumsar. Aynı şey Komünist Parti üyesi Brunet için de geçerlidir. Brunet, partiye yazılma ve bağlanma konusunda diğer kişileri zorlarken, *L'Humanité* adlı partinin resmi yayın organında yazılar yazmak dışında faşizme karşı etken rol oynamaz.

Roman kişileri gündelik yaşamda rastlanabilecek sıradan kişilerdir. Kişilerin eylemleri bireyseldir ve toplum adına düşünceden öteye giden edimleri yoktur. *Akıl Çağı*'ndaki kişiler için Sartre'ın kendi yorumu şöyledir:

*“Bazı kişilerin ve toplumsal grupların 1938 ile 1944 yılları arasında izledikleri yolu yeniden çizmek istedim. Akıl Çağı'nı sıradan bazı kişilerin ilişkilerini göstererek sıradan bir şeymiş gibi anlatmayı yeğledim.”*²⁰⁶

Akıl Çağı'nda kişiler arasındaki cinsiyet farkı belirgindir. Erkekler; Mathieu, Daniel, Brunet, Boris, Jacques ve bir bölümde az da olsa anlatıda yer alan Bobby'dir. Daha sonraki ciltlerde yer alacak olan Gomez, İspanya iç savaşında faşistlere karşı

²⁰⁶ Bernard Lecherbonnier, Dominique Rincé, Pierre Brunel, Christiane Moatti, *Littérature XX. siècle, Textes et Documents*, Collection Henri Mitterand, Nathan, Paris, 2002, s.515

savaş veren bir kişidir ve anlatının içinde çokça sözü edilmesine karşın, doğrudan anlatısı, Marsilya’da Mathieu ile buluşması esnasında yalnızca bir kez yapılır. Kadınlar; Marcelle, İvich, Lola, Odette ve bir ölçüde de Yahudi asıllı Sarah’dır. Gerçek anlamda başkışı, birincil kişiler veya ikincil kişiler şeklinde bir ayırım söz konusu değildir. Her biri neredeyse bir başkışidir. Bu nedenle kişilere kahraman yerine başkışı demek daha doğru olur. Yalnızca anlatıda bazılarında daha fazla yer verilir, bunun dışında işlev bağlamında birbirlerinden üstün değillerdir.

Eşzamanlı olarak yayınlanan *Akıl Çağı* ve *Bekleyiş*’te yer alan kişiler, okur için olumlu kişilikler değillerdir. Aynı zamanda sahte özgürlüklerin, sakat ve yaşlıların, tamamlanmamışlıkların, özgürlüğün çıkmazlarının birer betimlemesi de değillerdir. Her biri kendi ölçüsünde varlığını kanıtlama ve özgür olma çabası içindedir. En azından var olan durumlarını korumak isterler. İçlerinden özellikle varlık ve özgürlük sorunuyla ilgilenen, düşüncesini bu kavramlarla dolduran Mathieu’dür. Felsefe öğretmeni olmasının da verdiği öncelikle, ayrıntılı ve yoğun düşünceler içinde özgürlüğünün peşinden koşar. Ancak “*Mathieu, hep özgürlüğün peşinden koşsa da özgür değildir, çünkü bağlanmayı bilememektedir. Özgür olmadığı gibi bir hiçtir o, çünkü sürekli eylemlerin dışında kalmaktadır. Oysa varolmak eylemle olası olmaktadır.*”²⁰⁷

Brunet de, Mathieu’den farklı konumda değildir. Brunet için dünya tarihinin mutlak bir anlamı vardır. Brunet, Mathieu’den farklı olarak bağlanmayı bilir, çünkü yaşamak için bir belirginliğin, kesinliğin, saptanmışlığın olması gerektiğinin farkındadır. Bağlanması, bu gerekliliğe edilgen bir uyumdan başka bir şey değildir. Onun için önemli olan can sıkıntısından kurtulmaktır, bunun için bile tümüyle teslim olmayı kabul eder.

*“Brunet özgür değildir. İnsan bağlanmak için özgür olur, ancak o yalnızca özgür olmak için bağlanması halinde özgürdür. Brunet’de bir başka militan yaşamı vardır, ancak Brunet, özgürlüğünü özleyen bir militandır. Kopmak istediği durumlarda, hep boşluğa düşeceğini bildiği için, kopamaz, bağlandığı bağlar ortadan kalksa da o yine bağlantı noktalarına sadık kalır.”*²⁰⁸

²⁰⁷ Jeannette Colombel, *Jean-Paul Sartre, Un Homme en Situations*, Biblio Essais, Livre de Poche, Paris, 1985, s. 90.

²⁰⁸ Jeannette Colombel, A. g. y., s. 90.

*Akıl Çağı'ndan, Tükeniş'e kadar, sürekli merkezde yer alan ve okurun içinde buldukları durumu ve geleceklerini merak ettiği kişiler, ilk cildin tüm kadrosunu oluşturur. Bu kişiler Mathieu, Brunet, Marcelle, Daniel, Boris, İvich, Sarah, Lola, Gomez, Jacques ve Odette'dir. İkinci ve üçüncü ciltlerde kişi sayısı artar, ancak onlarca kişi arasında yine aynı kişiler temel anlatının kişileri olmaya devam ederler. Akıl Çağı'nın kişi kadrosunun dar olmasını Sartre, romanda ele aldığı bireysel bağlamdaki sıradan ilişkilere bağlar. "Her şeyin, yanılıcı bir şekilde süt liman görüldüğü, 1937–1938 yılları arasında, hala bazı ortamlardaki düş ve yansımaları koruyan, oldukça kapalı ve sıkı olsa da, bireysel öykülere sahip insanlar vardı. Bu yüzden Akıl Çağı'ndaki olayları sıradan olgular olarak ve yalnızca birkaç kişi arasındaki ilişkileri göstererek anlatmayı seçtim."*²⁰⁹, der.

Özgürlük Yolları boyunca karşımıza çıkan ve ilginç bir portre çizen Mathieu Delarue, her şeyden önce garip bir kişiliğe sahiptir. Mathieu, bir zıtlıklar yumağıdır adeta. Daha da önemlisi, küçük burjuva sınıfının özgür ya da özgürlük peşinde koşan bireyini simgeler. Özgür ve karakterli olmanın nasıl iç içe girdiğini, aynı zamanda nasıl birbirinden bağımsız olduğunu ortaya koyan karakterdir.

Otuz dört yaşındaki Mathieu Delarue, bir lisede felsefe öğretmenidir. Soyadından da anlaşılacağı üzere aslında sıradan, sokaktan gelen biridir ve diğerlerinden hiçbir farkı yoktur. Yıllarını genellikle genç yaştaki öğrencilerini bilinçlendirme ve bilgilendirmeye adanmıştır. Gerektiğinde aranan, ancak pek seveni yoktur. Kendisinden daha sağlam karakterli olanlarla ilişki kurmaktan kaçınır; özgürlük peşinde koşar; özgürlüğünden ödün vermez; ancak parasal sorunları ve iç çatışmaları yüzünden bir türlü seçim ve eylem yapamaz; sorunlarının üstesinden gelemez.

Mathieu'nün yaşantısı kaçırılmış olanaklarla doludur. İspanya iç savaşına katılmak istemesine karşın katılamaz. Edilgen bir tip olması yüzünden olmak isteği birçok şeyi olamaz, en önemlisi özlediği anlamda tümüyle özgür ve varolamaz. Bağlanmak ona göre değildir. Aşklarında bile sevmek ve sevilmek vardır, ancak bağlanmak yoktur. Çünkü ona göre bağlanmak özgürlüğün yok edicisidir. Bu nedenle hiçbir zaman evlenmeyi düşünmediği gibi, evlenemeyeceğini karşısındaki kişiye açıkça söyleyebilen bir karaktere sahiptir. Marcelle adında hastalıklı bir kızla yedi yıl boyunca

²⁰⁹ Contat, Rybalka, *Les Ecrits de Sartre*, s. 113.

süren aşk ilişkisi, Marcelle'in hamile kalmasıyla sona erer. O günün koşullarında, yasal olarak izin verilmeyen kürtaj yoluyla çocuğu aldırmanın doğuracağı tehlikeleri göze alarak, Marcelle ile evlenmeyeceğini açıklar. Çünkü bu evlilik onun özgürlüğünün sonu olacaktır. Gizlisi saklısı yoktur, öz eleştiri yapmaktan da geri kalmaz. Burjuva karşıtı olmasına karşın, burjuva kökenli bir aileden geldiği için kendisini bir "*burjuva, pis bir aydın ve başkalarına gereksinim duyan bir çoban köpeği*"²¹⁰ olarak tanımlar.

Özgür olmayı yeğler, başkalarının egemenliği altına girmek ona göre saçmalaktır. Tam özgürlük, ancak sağlıklı insanın özgürlüğü olabilir. Sakat ya da sağlıksız insan, ister istemez bir takım seçim ve eylemlerinden vazgeçmek zorundadır. Bu da, o insanın eksikliği anlamına gelir. Aynı zamanda Mathieu tutkuları olan bir kişi olmasına karşın, tutkularının tutsağı değildir, onlara karşın özgürdür ya da kendisini özgür kabul eder. Onun özgürlüğü, bilinçli, tasarlanarak, akıl yoluyla elde edilmeye çalışılan bir özgürlüktür. Rastlantısal ve bilinçsiz bir özgürlükten yana değildir.

Mathieu'de sorumluluk duygusu vardır, ancak kendisiyle ilgili sorunları hiçbir şey yapmadan erteleme çabası içine girer. Yaptığı tek eylem düşündürmektir. Ve ancak tek eylemlik bir varlığa sahiptir. Oysa başkaları adına riskler alır, fazlasıyla kaygı taşır. Başkaları tarafından beğenilmeyi beklemez, ancak eleştirilmeye de katlanamaz. Sol görüşlüdür. Kendisine göre çok daha az siyasetle ilgilenen kişiler İspanya Savaşında General Franco'ya karşı savaş verirken, o evinde oturup içkisini yudumlamayı yeğler.

Mathieu'nün haftada dört kez buluştuğu sevgilisi Marcelle, yaklaşık Mathieu'nün yaşlarında bir zamanlar kimya öğrenimine başlamış, ancak sağlık sorunları nedeniyle öğrenimini yarıda bırakmış, annesiyle birlikte aynı evi paylaşan ve yine sağlık sorunları nedeniyle sokaklarda fazla dolaşamayan hastalıklı bir kızdır. Yedi yıl boyunca Mathieu ile dört yıl boyunca da hem Mathieu, hem de Daniel ile aşk ilişkisi olan, birindeki eksikliği diğeriyle gidermeyi amaçlayan, zayıf kişilikli bir nesne kişidir. Hastalığının ne olduğundan açıkça söz edilmez. Sevgililerini annesinden gizlice evine alır. Ancak annesi her şeyin farkındadır. Haftada dört gece Mathieu'yü evinde kabul eder, geri kalan üç günde de ise Daniel'i evine alır. Ancak Mathieu, Marcelle'in tek aşğının kendisi olduğu sanısına kapılır. Aşkları ve buluşmaları sonucunda Marcelle, Mathieu'den hamile kalır, ancak Mathieu çocuğun dünyaya gelmesini istemez. Çocuk, o

²¹⁰ Sartre, *Akl Çağı*, s. 60.

dönemin koşullarında evliliği gerektirdiği için, Mathieu için özgürlüğün ortadan kalkması anlamına gelir. Çare kürtaj yoluyla çocuğu aldırmaaktır. Ne var ki, o günün toplumunda kürtaj suç sayılır, işin uzmanı olmayan ve kürtajı yasaya aykırı bir biçimde gizlice ve para karşılığı yapanların yardımını dilenmek gerekir. Marcelle'in karnındaki varoluş, Mathieu'ye büyük sıkıntı verir. Bu nedenle kürtajın yapılabilmesi için bir an önce para bulma zorunluluğu ortaya çıkar. Ancak, hem arkadaş çevresi, hem de ağabeyi Jacques, onu evliliğe zorlamak amacıyla, kürtajı yasal olmayan yollardan yapacak doktorun istediği parayı vermek istemez. Özgürlüğünü kaybetmemek için her şeyi göze alan Mathieu, hırsızlık pahasına da olsa parayı bulur, ancak Marcelle'in diğer aşığı Daniel, Marcelle ile evlenmeyi var olan koşullar altında kabul edince, kürtaja gerek kalmaz ve para sahibine geri verilir.

Başkışilerden Daniel Sereno, Mathieu'nün Öğretmen Okulundan (*Ecole Normale Supérieure*) arkadaşıdır. Yazın öğretmeni olan Daniel, yakışıklı, her zaman bakımlı, borsa işleriyle uğraşarak geçimini sağlayan bir kişidir. Anlatı boyunca farklı kişilik ve karakterler ortaya koyar: Melek Daniel, eşcinsel Daniel, dışavurumcu Daniel, garip Daniel gibi. Daniel farklı kimlikler altında çıkar okurun karşısına. Bu aydın ve yazının özellikle şiir alanıyla ilgilenen kişinin karmaşık karakterini ortaya koymak, hiç de kolay değildir.

Bir dönem Marcelle için duygulu, kibar ve yumuşak bir erkek, Marcelle'in deyimiyle 'melek' olan Daniel, bir başka sahnede erkeklikten kurtulmak isteyen farklı bir tiptir. *Akıl Çağı*'nda anlatılan sahnede, cinsel organını ustura ile kesip erkeklikten kurtulma çabası içindedir. Karmaşık ruh yapısı oldukça ayrıntılı bir biçimde sunulur. Daniel için bu organdan kurtulmak, kötülükten kurtulmak anlamına gelir. Kötülüklerin kaynağı olarak onu görür. Ancak, isteğini gerçekleştiremeyen Daniel karakteriyle Sartre bize, mitolojideki Ay Tanrıçası Kybele ve eşi Attis arasında geçen öyküyü anımsatır. Bir anlatıya göre Attis, Kybele'ye sadık kalma konusunda yemin eder, ancak onu aldatarak Kybele'yi çılgına çevirir. İhanetinden dolayı kendisini cezalandırmak isterken, erkeklik organını taştan yapılmış bir bıçakla keser. Neden olduğu trajediden büyük bir acı duyan Kybele, o andan itibaren yılda bir kez, din adamlarının organlarının kesimiyle sonlandırılan bir anma töreni düzenler.²¹¹ Bu mit, belki de annesini arzulayan bir çocuğun iğdiş olma isteği için kullanılmıştır. İğdiş olmuş ya da cinsel organını

²¹¹ <http://fr.wikipedia.org/wiki/Cyb%C3%A8le>, 18 Mart 2007 tarihinde bakılmıştır.

kaybetmiş bir erkeğin bir anneden farkı yoktur. Daniel bunu yaptığı takdirde Marcelle ile aynı cinsten olacaktır.

Sartre bazı yapıtlarında, lezbiyen ve eşcinselleri konu alır, onların sorunlarına ve haklarına yer verir. Aynı şekilde bu yapıtında da, Daniel'in kişiliğinde eşcinselleri, cinsel bağlamda özgür olabilmelerinin yolunu okura sunar. Ona göre toplumsal baskının şiddeti, bu gibi farklı cinsel seçim yapmış insanların seçimlerini açıkça söylemesine ya da gizlemesine neden olur. Böyle olunca kişi, karşısında bulunduğu önyargı ve kendi içtenliği arasında bocalar. Önyargı, başkalarının o kişi üzerindeki etkisi ve egemenliğidir. Kişinin suskunluğuna ve kendi cinsel seçimini gizlemesine neden olur. Kendi içtenliği ise, cinsel seçimini açıkça ortaya koyarak eşcinsel olduğunu her koşulda dile getirmesidir. Ancak bu durum, yaşamını yalnızca eşcinsel bir yaşam düzeyine indirgemesine yol açabilir. Sartre'a göre özgürlük her iki seçeneği aşarak, kişinin kendi yaşam biçimini oluşturabilmesidir.

Daniel bir şeylere ya da bazı kişilere duyduğu nefretten dolayı seçimini hızlandırır ve açığa vurur. Peki, Daniel kimden nefret eder? Ona kim ya da kimler baskı yapar? Kimden kurtulmak ister? Niçin kötülüğü arar? Bu soruların yanıtını vermek çok kolay değildir. Ancak kilisede yakaran kadınları ve insanların durumunu görünce, bir anlamda kötülüğün kaynağını bulur. Yaptığı bu buluş sayesinde ruhsal bir rahatlamaya kavuşur. Yapmak istediği şey belki de, bu kötülükten kurtulmak için onu ele geçirmektir. Evrensel kötülüğün kaynağı Tanrı ile erkeklik arasında kurduğu ilişki sonucunda, kendisi için içindeki kötülüğün arayışına başlar ve kendisini eşcinsel ilişkilere bırakır. Yani, önceleri toplumda yer alan önyargıların baskısını tümüyle üzerinde duyumsar. Belki de bu baskılar nedeniyle elinde jilet olduğu halde yapmak istediği şeyi yapamaz. Ancak daha sonra özellikle kadınlardan esinlenerek, olduğu gibi görünmenin kendisini rahatlatacağına ayırır. Bir mektupla da olsa cinsel seçimini Mathieu'ye bildirmekle de kendine özgü gizlerden kurtularak içtenliğine ve özgürlüğüne kavuşur. Yaptığı seçim sonucu kendisiyle barışık olmaya Tanrı'ya yüklediği sorumlulukla kavuşur:

“(...) Bu gece terden nemlenen örtülerin altında Tanrı vardı ve Daniel kendini Kabil gibi hissetmişti: İşte karşıdayım, beni nasıl yarattınsa öyle: korkak, boş, sapık.”²¹²

Tüm kötülükleri yapan kişiler Mathieu ve Hitler gibi erkekler olduğu için, belki bu yüzden onlardan öç alma düşüncesi vardır. Hem Mathieu'nün çaresizlik içinde kalarak Marcelle ile evleneceğine ya da onunla evlenmek zorunda kalacağına içten içe sevinir, hem de Marcelle'in onun malı olacak olmasını kıskanır. Kişiliği gibi, tüm bu karmaşık duygular içinde erkeklikten kurtulma girişiminden vazgeçer ve daha önce evliliğe zorladığı Mathieu'ye inat ve sırf onu cezalandırmak düşüncesine kapılarak Marcelle ile evlenme kararı alır. Yakışıklı ve varlıklı olmasına karşın bir başka kadınla ilişkiyi denemek istemez. Oysa oturduğu evin kapıcısının kızı kendisine âşıktır, ancak ona karşı tamamen ilgisiz kalır ve üç kedisiyle birlikte aynı evi paylaşır. Kedileri bile ona fazla gelir. Bu yüzden onları bir sepete koyup Seine nehrine atarak boğmayı amaçlar, ancak daha önceki eylemlerinde olduğu gibi yine başarısız olur, onları yeniden evine geri getirir ve yaşamında hiçbir şeyi başaramadığının ayrımına kendisi de varır.

Fiziksel bir değişikliğe uğramasa da, yaptığı seçimle artık Daniel için dünya tersine döner, eski yasa ve kurallar geçerliliğini kaybeder. Aynı şekilde biyolojik doktrinler de alt üst olur, Daniel bir kadına dönüşür. Kilisede kadınlara bakar, artık kendisinin de onlar gibi olduğunu, artık kendinden uzaklara koşmayacağını, aradığı kimliğin aslında çoktandır yanı başında olduğunu düşünür. Bu tür düşünceler sonrasında eşcinselliği benimser ve Marcelle ile evlenmek istencini ortaya koyarak, Marcelle'i, Mathieu'yü ve kendisini cezalandırmak ister.

İvich ve kardeşi Boris, 1917 yılındaki Rus Devrimi döneminde Rusya'yı terk ederek Fransa'ya sığınan ve kuzeydeki Laon kentinde oturan Rus asıllı bir ailenin çocuklarıdır. Yirmi bir yaşındaki İvich, Paris'te tıp öğrenimine başlayan ancak derslerinde yaşadığı başarısızlık yüzünden ailesinin isteği üzerine, yaşadıkları Laon kentine dönmek zorunda kalan, çelimsiz ve zayıf kişilikli bir kızdır. Zayıf kişilikli olması ve Laon'a dönmek istemediği için, başarısız olup sınıfta kalması durumunda kendini öldürmesinden korkulur. Kendisine bile güveni olmadığı için insanlarla konuşurken yüzlerine bakmaktan çekinir. Mathieu ona ilgi duyar, ancak o Mathieu'ye karşı ilgisizdir. İlgisizliği bir yana, çokbilmişliğinden dolayı ondan nefret eder. Mathieu

²¹² Sartre, **Bekleyiş**, s. 201.

de İvich'in zayıf kişiliği ve çirkinliği karşısında kendisini yalnız duyumsar. 1917 Rus Devriminin ortaya koyduğu barbarlık, Rus toplumunu oluşturan sınıflara ve hatta işçi sınıfına uyguladığı baskılar ve tek adam yönetimini benimsemesi, kısacası totaliterliği, Sartre'ı Rus komünizminden soğutur. Bu amaçla kitabındaki İvich ve Boris kişilerini, bu devrimin hoş olmayan taraflarını yansıtmak için kullanır.

İvich ilgisiz bir varlık konusunda iyi bir örnektir. Kendisinden başkasıyla ilgilenmez. Kendi dışındaki her şeyi reddettiği izlenimini uyandırır. Mathieu onun ilgisini çekmek için konser ve sergilere gitme önerisinde bulunur. Mathieu'ye zoraki olsa da eşlik eder, ancak kendisi için gelinen bu yerlerden hoşlanmaz, hatta kızgınlık duyar. Üstelik Mathieu'nün bu ilgi çekme çabaları, onun ilgisizliğiyle kendisine karşı kine dönüşür. Öyle ki, Mathieu'nün savaş tehlikesi üzerine silâh altına alınması üzerine Paris'ten ayrıldığında, İvich, Georges adındaki arkadaşını bulur, acı çekse de onunla birlikte olur ve daha sonra onunla evlenir.

İvich'in kardeşi Boris, Mathieu'nün liseden öğrencisidir. Anlatının başlangıcından başlayarak onun da Mathieu gibi bir felsefeci olmak için felsefe öğrenimini sürdürdüğüne tanık olunur. Sık sık Mathieu ile düşünce alışverişinde bulunduğu için, ona karşı hayranlık besler. Mathieu'yü hem çok sever, hem de onu olumlu ve olumsuz anlamda kıskanır. Boris'in ne yapacağına bir türlü karar veremeyen bir kişiliği vardır, kendisine asla güvenmez, bir şeyi yaparken sürekli başkalarının uyarı ve yol göstermelerine gereksinim duyar. Kendisinden çok yaşlı Lola adında bir şarkıcıyla bir yıldır süren bir ilişkisi vardır, ancak zaman zaman bu ilişkiden bunalsa da Lola'nın çekim alanının dışına çıkamaz. Sürekli genç ölmeyi ister ve yaşlanmaktan korkar.

Brunet, kırk yaşın üzerinde, Komünist Partisi üyesi ve militanıdır. *L'Humanité* adlı partinin resmi yayın organı konumundaki gazetede yazılar yazar, parti çatısı altında örgütlenmeye çalışır, bağlanmayı özgürlük olarak görür. Özellikle solcu dünya görüşüne sahip olmasına karşın, partiye üye olmaktan kaçınan Mathieu gibi insanların bağlanımlarını isteyen, onları bu konuda inandırmaya çalışan sözüm ona örgütçü bir kişidir. Ancak parti üyesi olmak ve ara sıra *l'Huma*'da yazı yazmak dışında etken bir kişiliği yoktur. Özellikle *Tükeniş*'te Almanlara tutsak düşmesinden sonra, savaş tutsağı diğer Fransız askerleri düşmana ve savaş sonrası olası siyaset çekişmelerine hazırlamak amacıyla örgütlemeyi düşünürse de bunda başarılı olamaz, hatta bir rahip bile ondan daha başarılı olur.

Lola, gençlik arzu ve isteklerinin artık son demlerini yaşayan, Sumatra adlı barda şarkılar söyleyerek yaşamını sürdüren, Polonya Otelinde kalan, genç Boris'i sevgili olarak elinde tutmaya çabalayan kırk yaşın üzerinde bir kadındır. Gençlik döneminde yeterince yaşayamadığı duygu yoğunluğunu, gençlik ve tazeliğini kaybetme endişesi taşıdığı bir dönemde hızlı bir biçimde yaşamak arzusundadır. Ancak karşısındaki Boris'e gösterdiği ilgi onu sıkan ve kaçışını tetikler.

Paris'te avukatlık yapan Mathieu'nün ağabeyi Jacques, daha çok burjuva sınıftan insanların davalarını üstlenir, aynı zamanda kendisi de bir burjuvadır. Romanın geneli boyunca Jacques, özgürlükçü kapitalist dünya görüşünün bir numaralı savunucusudur. Ortaya koyduğu düşünceler, tamamen kapitalist bir aydının düşüncelerini yansıtır.

Jacques'ın eşi Odette, Mathieu'ye karşı oldukça kibar ve anlayışlıdır. Bu anlayışlılık ve nezaket daha sonra *Tükeniş*'te Mathieu için karşılıksız bir aşk olarak ortaya çıkacaktır. Bunun dışında Odette, sessiz kadın nüfusun simgesi olarak algılanır.

Sarah, Yahudi asıllı, İspanya iç savaşında Franco'ya karşı savaş yürüten solcu milis subayı Gomez'in eşidir. İspanya'da savaşan ya da savaşmaya gitmek isteyen kişilerin Fransa basamağındaki bağlantılarını gerçekleştirir. Evinde toplantılar ve buluşmalar gerçekleştirir. Marcelle'in kürtağını yapabilecek bir doktorun bulunması için Mathieu'ye yardımcı olur.

Anlatıda adları geçen ancak birer gerçek kişilik olarak karşımıza çıkmayan Gomez, Bobby ve Ralph gibi kişiler de vardır. Gomez, faşizme karşı verilen savaşta İspanyolların yanında olmaktan kaçınmayan, etken olarak savaşan, ancak anlatıda yalnızca sözü edilen bir kişidir. Belki de romanda edilgen olmayan tek kişidir. Bobby ve Ralph, Daniel'in eşcinsellik bağlamında ilişkide bulunduğu, kendisi gibi eşcinsel kimliklere sahip genç insanlardır. Ancak Daniel'i gerçek kimliğiyle değil de Laliqne takma adıyla tanırlar.

1945'de yayınlanan *Bekleyiş*, *Akıl Çağı*'ndaki kişi kadrosunun tamamını, savaşın etkin bir tehdidi altına sokar. Ancak bakış açısı iki kat artar, çünkü kişilerin sayısı bir önceki cilde göre oldukça fazlalaşır. Kişi sayısının artmasıyla anlatı parçalanır ve bireyin anlatısından toplumun anlatısına geçilir.

3.3.2 Bekleyiş

Bekleyiş'te karşılaşılan yeni kişilerden ilki, bir generalin üvey oğlu Philippe Grésigne'dir. Askerlik dönemi gelmiş tüm Fransız gençlerinin askere alındığı 1938 yılı Eylül ayında, daha henüz 19 yaşında olduğu için silâhına alınamaz. Babasının ölümünden sonra annesinin evlendiği generali baba olarak benimsemeyen Philippe, baskıcı bir aile ortamında karakterini şekillendirmeye çalışır. İçten içe üvey babasına karşı beslediği kin ve öfke, onun benimsediği siyaset ve dünya görüşüne de yansır. Artık onun gözünde askerin var olduğu her şey, uzak durulması gereken olgudur, öyleyse savaş da kötü bir olgudur. Evden kaçması esnasında Philippe'in annesine bıraktığı mektupta, kullandığı "katil" sözcüğüyle üvey babası generalin şahsında tüm askerleri ve savaştan yana olanları mahkûm eder:

*"Sevgili anneciğim, katillerin hüküm süreceği zaman gelip çattı, ben onların kurbanıyım. Belki biraz üzüleceksin: Beni buna layık görmeni isterim. Philippe."*²¹³

Savaşa karşı çıkar, ülkeden kaçmak için girişimlerde bulunur. Çelişki ve tutarsızlıklar içinde, oturmuş bir kişiliği yoktur. Daha çok karmaşık ve kaybetmiş bir insan portresi çizer. Yalnızca siyasal değil, duygusal olarak da kaybetmiş biridir Philippe. Philippe'in annesine karşı itiraf ettiği duygular aslında Œdipe kompleksidir.

Bekleyiş'in kişi kadrosunda, *Akıl Çağı*'nda yer alan kişilerden Mathieu, Brunet, Boris, İvich, Marcelle, Lola, Gomez, Sarah gibi başlıca kişilerin yanı sıra 1938 Eylülünde İngiltere, Fransa, Çekoslovakya, Almanya ve hatta İtalya'nın başında bulunan başbakanlar, dışişleri bakanları ve diğer bakanların yanı sıra, büyükelçi düzeyindeki devlet adamları da yer alır.

Her biri aynı düzeyde rol üstlenmese de, romanda çok sayıda kişi yer alır ve anlatıda onlardan yararlanılır. Bazıları bazen bir sahnenin anlatılmasında, bazen de temel karakterin bulunduğu ortamlarda yer alan ve çoğunlukla aksesuar olmaktan öteye gidemeyen kişilerdir.

Devlet yöneticilerinin dışında romanda yer alan onlarca kişinin, yaşları yirmi ile kırk beş arasında değişir. Yani çoğunluğu gençler oluşturur. Ve bu kişilerin neredeyse

²¹³ Sartre, A. g. y., s. 147.

her biri bir toplumsal sınıfın simgesidir. Biri saflığı, biri gücü, biri korkaklığı, biri bilgiyi simgelerken, bir başkası güveni simgeler. Yine bu kişiler arasında tekerlekli sandalyeye bağımlı olup, kendisiyle ilgilenen hasta bakıcısına âşık olandan, zevki için para karşılığı erkeklerle birlikte olan, sokaklarda ya da barlarda ağlarına düşen avları kaçırmayan zenci fahişelere kadar birçok karakter var.

İngiltere başbakanı Chamberlain yaşlı ihtiyar olarak betimlenir. Buradaki yaşlı sıfatı, görmüş geçirmişlik, deneyimlilik, kurt siyasetçi olmak anlamında kullanılır. Chamberlain gibi, diğer tarihsel kişilikler, anlatısı yapılan dönemdeki gerçek kişilerle örtüşür.²¹⁴

Hitler, ülkesi ve ülkesinin çıkarları uğruna çalışan, düşmanları tarafından bile beğenildiği açıkça dile getirilen, ancak gözü doymazlığı nedeniyle bir an önce durdurulması gereken bir kişi olarak tanıtılır. Hitler aç gözlüdür, ancak açık sözlülüğü de ön plana çıkarılır. *Bekleyiş* ve *Tükeniş*'in baştan sona arka planındaki gerçek eyleyen kişi olarak sunulur. Kararları ve yaptırımlarıyla kitlelerin ve ülkelerin siyasetine ve yazgısına yön verir. Faşizmin yaygınlaşmasına ve belirli çevrelerde kabul görmesine en fazla katkıyı sağlayan gerçek kişidir.

Daladier, genellikle daha silik ve edilgen kalmakla suçlanan, bu yüzden olaylara yön veren değil, yön bulmuş olayların ve Chamberlain'in ardından olaylara katılan, ülkesini yenilgi ve yıkımdan kurtarmak için yeterince çaba harcamamakla suçlanan dönemin Fransa başbakanıdır. Yıkımdan kurtarmak bir yana, yıkıma neden olan ve yıkımın öncülüğünü yapan kişi olarak tanımlanır.

Mussolini, çok fazla ön plana çıkmamakla birlikte, Münih Antlaşması öncesinde tıkanan görüşmelerin yeniden başlatılması ve Hitler'le uzlaşmaya varılması konularında etkilidir. İspanya iç savaşında Hitler ile birlikte, faşist General Franco'ya destek sağlayan arka plandaki önemli kişilerdendir. Savaşın çıkması durumunda Almanların yanında yer alacağını açıklar.

²¹⁴ Neville Arthur Chamberlain (1869–1940): 1937 ile 1940 yılları arasında İngiltere başbakanlığı yapmıştır. 9 Kasım 1940'da ölmüştür. İtalya ve Almanya'ya karşı gerilimden uzak durma siyaseti izlemiştir. 29 Eylül 1938 tarihli Münih Antlaşmasıyla, Daladier ve Hitler ile birlikte barış adamı olarak alkışlanmıştır. Mart 1939'da Bohemya'nın, 1 Eylülde de Polonya'nın, Almanlar tarafından işgal edilmesiyle, 3 Eylülde İngiltere'nin Almanya'ya karşı savaşa girdiğini bildiren kararı ilan etmiştir. Norveç'te düşman karşısında İngiliz ordusu bozguna uğradıktan sonra, 10 Mayıs 1940'da yerini Winston Churchill'e bırakmıştır.

Dışişleri Bakanları, bakanlar, büyükelçiler düzeyinde adı geçen devlet yöneticileri, anlatıda etkin rol üstlenmez. Daha çok devlet ya da hükümet başkanlarının danışmanı veya kurul üyeleridir.

Özgürlük Yolları adlı yapıtta özellikle değinilmesi gereken kişiler arası ilişkilerden Mathieu-İvich ilişkisi vardır. Birinci ve ikinci ciltlerde karşılaştığımız bu yaklaşma ya da ilişki girişimleri, ikinci kitabın sonlarında Mathieu'nün silâh altına alınmak amacıyla Paris'ten ayrılmasıyla kopar. O ana kadar aralarında bir yakınlık oluşamamasının nedeni bir dış etkene bağlıdır. Bu da, Sartre'ın kendisidir. Genelde aşkı kaybetmeye zorunlu kılan ve onu mutsuz bir çabadan öte bir şey olarak görmeyen Sartre, bu yaklaşımda da iki bilincin birleşme çabasını boşa çıkarır ya da iki bilincin birleşmesini istemez. Aslında burada iki bilinç yerine tek bilinç demek daha doğru olur. Çünkü ikinci bilinç ve iç neden olan İvich, kitapta, herhangi bir insana yaklaşacak bir karakter çizmekten uzaktır. Bunun nedeni, İvich'in insanlardan uzak, dokunumlardan rahatsız ve umutsuz bir görünüm sergilemesinin yanı sıra, ailesi ve okuluyla ilgili sorunlarıdır. Çünkü İvich, okuldaki başarısızlığı nedeniyle yaz aylarında Laon'daki ailesinin yanına dönmek zorunda kalır. İvich sürekli mutsuz ve bezgin bir tip olduğu için, gerekli çabayı harcayan yalnızca Mathieu'dür. *Bekleyiş*'te Laon'dan kaçıp Paris'e gelmesine karşın, İvich'in Mathieu'ye karşı olan ilgisi konusunda olumlu çok şey söylemek güçtür. Çünkü İvich'in Paris'e geldiği gün, Mathieu onu ancak çok kısa bir süre görebilir ve ardından genel seferberlik gereği yedek asker olarak silâh altına alınmak üzere kendisine bildirilen birliğine katılmak için Paris'ten ayrılır.

Son neden ise, Mathieu'nün Marcelle'den olacak çocuğunun kürtajı için para ararken içine düştüğü çaresiz durum ve bu durum sonucunda farkında olmadan çevresini kendisinden uzaklaştırmasıdır. Daniel'in Marcelle ile evlenmeyi kabul etmesiyle rahatlayan Mathieu, İvich'e daha da yaklaşmak istese de, kadın avcısı konumuna düşmemek için, attığı adımlarda oldukça sakıncılı davranır.

Bu iki bireyin aşkını engelleyen en önemli etkenlerden biri de, İkinci Dünya Savaşıdır. İvich'in Mathieu'yü özlediği bir anda, Laon'dan kalkıp Paris'e gelmesiyle başlayacağı düşünülen aşka, seferberliğin ilanıyla aynı gün silâh altına alınan Mathieu'nün Paris'ten ayrılışı engel olur. Birliğine katılmak üzere Paris'ten ayrılacağı gün, ağabeyinin eşi Odette'i sevgi ile öpüp öpmeme konusunda ikilem yaşayan, Paris'teki son gecesini daha önce hiç tanımadığı İrene adlı bir kızla geçiren Mathieu,

kalbini ve beynini İvich'e yönlendirecek durumda değildir. Hatta kendisini yolcu etmek üzere gara gelmeyi teklif eden İvich'ten intikam alırcasına gelmemesini ister. Aksi koşullarda, Mathieu askere alınmasaydı bu ilginin sonu ne olurdu, bilinmez. Ancak okur, *Tükeniş*'in sonlarına doğru Mathieu'nün düşmanla çarpışırken romana veda ettiği anda bile, olası bir Mathieu-İvich aşkının gerçekleşmesini ümit eder ve bu konuda bir takım ipuçları bekler. Mathieu'nün ilgisizliği karşısında İvich kendisini başkasının kollarına atarak, belki de o da Mathieu'nün eylemine karşılık verir.

Bir dış etken konumundaki Sartre, zaten bu ilişkiyi *Bekleyiş*'te İvich'in “şey zannetmenizi istemem, ben size karşı bir ilgi duymuyorum”²¹⁵ sözleriyle çoktan bitirir. Ancak okur aşk bağlamında hem Mathieu'den, hem de İvich'ten yeni girişimler ve yeni karşılaşmalar bekler.

3.3.3 Tükeniş

Tükeniş'te anlatı, Paris'in Alman askerlerince işgal edildiği günün ertesinde, yani 15 Haziran 1940'da başlar. Yaklaşık dokuz ay önce başlayan savaş, Fransızların zararına olacak biçimde hızını ve şiddetini artırarak devam eder. Belirli yaş grupları arasında gençlerin tamamı asker ve yedek asker olarak savaşın olası olduğu bölgelere gönderilir, bir kısmı düşmanla çarpışır, bir kısmı da düşmanın olası geçiş yollarında düşmanı engellemek için bekler. Böyle bir sahne içinde, savaş oyununu oynayan aktörlerin yanı sıra figüran kişilere de gereksinim duyulması oldukça doğaldır.

Romanda sözü edilen uzam ve kişilerin bir kısmı gerçekte var olan kişilerdir. Bunların yanı sıra gerçek kimliği saklanan ve başka kimlikle romanda yer alan kişiler ve tamamen kurgusal kişiler de vardır.

Genellikle sahne arkasında kalsalar da, gerçek aktörler *Bekleyiş*'te anlatısı yapılan krizi önce yaratan daha sonra çözen kişiler olarak çıkarlar okurun karşısına. Herkesi derinden etkileyen kriz, önce birkaç ülkenin birkaç yöneticisi tarafından ortaya çıkarılır, daha sonra krizin doğurabileceği olumsuz etkileri belirli bir süre erteler ve sonunda krizi bir kitlesel yıkım haline dönüştürürler. Bunlar, sıkça adları geçen Fransız, İspanyol, Alman, Rus ve hatta İtalyan devlet adamları Pétain, Hitler, Molotov, Ribbentrop, Daladier, Chamberlain, Mussolini ve Çekoslovakya Devlet Başkanı Edvard Benès ve bunların çalışma gruplarında yer alan kişilerdir. Aslında tüm bu kişiler, romanda konu

²¹⁵ Sartre, *Bekleyiş*, s. 362.

edilen savaşın baş aktörleridir. Bu savaş, bir yandan Avrupa’da gittikçe genişleyen faşizm tehlikesine karşı koyma, onun yayılmasını engelleme ve kitlesel planda var olma savaşı, diğer yandan Birinci Dünya Savaşı sırasında kaybedilen toprak ve onuru geri kazanma savaşıdır.

Sahne arkasında yer alan kişiler, romanın anlatısı içinde kendilerine fazla yer bulamazlar. Kendilerini daha çok diğer kişilerin sözleri arasında ya da hakaret içeren sözlerinde gösterirler. Kişi söylemlerinden, yaşlı İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain’in görmüş geçirmişliği ve devlet içlerindeki deneyimi, Edouard Daladier’nin etkin bir siyaset izleyememeyi, Fransız General Philippe Pétain’in satılmışlığı ve ülkeyi aldatmayı, Hitler’in hırs ve başarıyı, Benès’in arkasındaki desteğe güvenerek konuşabilen zayıf kişiliği, Mussolini’nin fırsatçılığı simgelediği anlaşılır. Roman kişileri arasında bunların içinde en çok yergi alan Fransız yöneticiler olur. Çünkü Alman saldırılarına karşı Fransız orduları hiçbir varlık gösteremez, Fransız güçleri tümenden bozguna uğrayarak, ruhsal olarak Alman işgali altında olmayı ve tutsak edilmeyi kabullenir.

Aynı Fransız yöneticiler, İspanya iç savaşı sırasında, cumhuriyetçileri desteklemedikleri ve onlara yardım göndermedikleri gerekçeleriyle İspanyollar tarafından “*hain*” ve “*kalles*” olarak nitelendirilir. Özellikle Fransa temel alındığında, kitlesel savaşın aktörleri olan tarihsel kişilikler, yönettikleri halkın gözünde başarısızlığın ve savaşın kaybedilmesinin sorumlusudur. Onların başarısızlıkları, ordunun içinde yer alan en düşük rütbeli askeri bile olumsuz etkiler, savaş meydanlarından ve düşmanın ilerleme noktalarından toplu kaçışlar ya da düşmana tutsak oluşlar çoğalır.

Romanda anlatımı yapılan ikinci bir savaş ise henüz kitlesel niteliğe bürünememiş, bireysel “*varolma*” ve “*özgür olma*” savaşıdır. Bu savaşın aktörleri bu kez devlet adamları değil, bir kısmını daha önceki romanlardan tanıdığımız kişilerin oluşturduğu insan gruplarıdır.

Tükeniş’te anlatılan savaşta, diğer romanlarda karşımıza çıkan Mathieu, Brunet, Boris, Lola, İvich, Gomez, Sarah ve Daniel gibi kişiliklerin yanı sıra, toplumun çeşitli katmanlarından yetmiş dolayında kişi yer alır. *Akıl Çağı*’nın başkişilerinden yalnızca Marcelle yer almaz bu romanda. Kişiler silâh altına alınmadan önce, şu ya da bu toplumsal sınıfa aittir, tümüde askerlik ve vatan savunması gibi aynı amaç uğrunda ve

aynı şemsiye altında toplanarak yeni bir grup meydana getiren gençlerden oluşur. Roman boyunca birçoğunun anlatısına yer verilmez. Birkaçı karşılıklı konuşmaların kısa süreli öznesi ya da nesnesi olurlar. Adları ya sıklıkla anlatı içinde geçer ya da asıl anlatıyı tamamlayan aksesuarlardır.

Kişiler arasındaki toplumsal sınıf farkı, seferberliğin ilan edilip, herkesin aynı amaç uğruna bir araya geldiği askerlik hizmeti sırasında ortadan kalkar. Okuma yazma bilmeyen, iri yarı ancak yumuşak kalpli köylü çoban Koca Louis (Gros Louis) ile aydın sınıfın simgesi konumundaki Mathieu, aynı amaç için ve aynı koşullarda hareket ederler. Yine bir generalin üvey oğlu olan Philippe, savaşmamak için silâh altına alınmayı yadsır ve savaşa olan tepkisini ortaya koymak için ailesinden uzaklaşarak yurtdışına kaçma girişiminde bulunur. Fakat kaçışın çözüm olmayacağını ayımsayan Philippe, kalmaya ve düşüncelerini başkalarına aktarmaya karar verir. Sonunda barıştan yana olan Philippe gibi Daniel de, kaçıp uzaklaşmak istedikleri toplumla savaş konusunda aynı görüşü paylaşırlar.

Her şeye karşın kişilerin giydikleri giysiler bile, onların toplumsal konum ve içinde buldukları ruhsal koşulları yansıtır. Eşcinsel Daniel, yalnızca yeni giysiler giyer, eskiyen giysilerini bir daha kullanmaz. Yahudi Sarah, göğüslerini açıkta bırakacak sarı kimonoyu giymeyi yeğler. Jacques ve Odette de buldukları ortamın izlerini taşırlar: Jacques İngiliz kesimli süper bir spor kıyafet, Odette ise basit, uzun ve kırmızı kurdeleli, daha çok genç kızların giydiği türden bir kıyafeti benimser. Mathieu'ye gelince, bir otel garsonunun bile kullanmaktan sakınacağı kravatları vardır. Boris, şıklığı konusunda her zaman kaygılıdır.²¹⁶

Tükeniş, neredeyse bir bütün olarak seferber olmuş, sığınmacı, asker ve tutsak düşmüş bir toplum içinde geçer. Savaş, olaylara ve insanlara yön ve şekil veren tek öğedir. Savaşın henüz başlamadığı ancak temel itici güçlerden biri olduğu bir önceki cilde göre *Tükeniş*, tamamlanmış bir bozgunun öykülenmesi olarak sunulur ve barış antlaşmasına varıncaya kadar olan dönemdeki davranış biçimlerini anlatır.

Kitabın belirli bölümlerinde toplumsal sınıflar belirgin bir biçimde açığa çıkar. Özellikle kalabalık asker gruplarının savaş cephelerindeki bekleyişleri sırasında, üyesi oldukları toplumsal sınıfların anlatısına, geleceğe ilişkin düşüncelerine, özlem ve

²¹⁶ Helbo, *L'enjeu du discours, Lecture de Sartre*, ss. 223–224.

düşlerine yer verilir. Kişiler arasındaki düşünce farklılıkları, birbirlerine karşı olan tutum ve davranışlarda arka plana itilse de, dünya görüşü olarak hala izledikleri yol ve yöntemleri oluşturmaya devam eder. Örneğin, romanın son bölümlerinde binlerce tutsak Fransız askerinin bir tutsak kampındaki anlatısı esnasında aslında farklı dünya görüşleri ve inanışlara sahip olsalar da, aynı grup içinde yer alan kişilerin ortak edimleri okura yansıtılır. Kişiler arasındaki ideolojik çatışmalar azalır, kimi kez tümüyle yok olur. Yine de insanın doğasından kaynaklanan dürtüler nedeniyle, Brunet ve tutsak askerler arasında bulunan din adamları arasında örgütlenme ve yandaş bulma savaşı kızışır. Her şeye karşın, dönemin olağan toplumsal ve siyasal çalkantıları göz önüne alınırsa, Fransız Komünist Partisinin üyesi Brunet, eylem adamı Gomez, fırsatçı kuramcı Jacques ve zayıf kişilikli Daniel, temelde farklı dünya görüşü ve düşüncelere sahip olsalar da, aynı amaç uğruna bir araya gelmeyi başarırlar. En silik kişilikli İvich bile Hitler kadar varlığını ortaya koymaya çalışırken, savaşın çıkmasıyla Boris bir işe yarayacağına sevinir ve bu amaca katılımını vurgular:

“(...) Talihim var; kendini ezilmiş ya da koleradan ölüp gitmiş yaşlılarıyla karşılaştırınca, talihli olduğunu kabul etmek zorundaydı, onu tuzağa düşürmemişlerdi; insanın hayatını, beklenmedik bir kaza gibi ansızın alt üst eden savaşlardan değildi bu. (...)²¹⁷

Kendilerine önceleri oyun gibi görünün, sonradan tüm gerçekliğiyle ortaya çıkan korkunç bir savaş ve daha disiplinli düşman ordusu karşısında şaşkına dönen Fransız askerler, opera sahnesine dekor olarak yerleştirilmiş kişilere benzerler. En küçük rütbeli askerden, en yüksek rütbeli generaline kadar, herkes ne şekilde davranacağını, nerede ve nasıl önlemler alınması gerektiğini bilmez. Ordunun uğradığı beklenmedik bozgun, her düzeydeki birliğin yapı ve ruhsal durumunu etkiler. Sartre, kendisinin de var olduğu bu savaş sahnesi için: “Şaşkın şaşkın etrafımıza bakıyorduk, sanki hep Pazar günündeymişiz gibi geliyordu bize” (...) Bir kasaba bombalanıyor, yakılıyor, bir diğeri sırasını bekliyordu. Bana gerçek gibi görünmeyen bu sinema sahnesinde ben de rolümü oynuyordum.”²¹⁸, der.

²¹⁷ Sartre, **Bekleyiş**, s. 334.

²¹⁸ Simone de Beauvoir, **La cérémonie des adieux**, Gallimard, Folio, Paris, 1987, s. 490

Tükeniş, aslında tamamlanmamış bir cilt olarak yayınlanır ve romanda yer alan başlıca kişilerin yazgısı belirsiz olarak kalır. Belki de yaşadığı çağ ile bağını koparma kaygısı güden Sartre, yapıtta Brunet'nin aydınlığa kavuşturulmamış durumu içinde oluşturduğu ilişki ve tuhaf dostlukları bir kenara bırakmak zorunda kalır. Çünkü tutsak kampında Brunet'nin oluşturduğu böylesine “*dostlukların ve ilişkilerin devam etmesi halinde, bir savaşı anlatmayı amaç edinen ve gözü gelecekte olan roman, kaçınılmaz olarak geçmişe dönük bir anlatıya dönüşmek durumunda kalacaktı.*”²¹⁹

Özgürlük Yolları'ndaki kişiler, romanın adından da anlaşılacağı üzere henüz özgür olamamış, özgürlük yolunda olan kişilerdir. “*Ne söyleyeceklerini bilmez, ikilem yaşarlar. Belirgin olmayan bir gerçeklik içinde ne yapacaklarının bilincinde değillerdir.*”²²⁰ Ancak içinde yaşadıkları koşullar veya dünya siyasetini de etkileyen toplumsal ve siyasal öğelerin de zorlamasıyla bir takım şeylerin ayırımına varan kişiler, bilinçlenme ve bunun sonucunda da özgürleşme çabalarının ilk kıvılcımlarını yansıtmaktan da geri kalmazlar.

Özgürlük Yolları boyunca, göze çarpan en önemli şeylerden biri de, etraflarında kendi değer yargılarıyla örtüşen kişiler bulunsa da, Sartre'ın yarattığı bireylerin tamamen yalnız oluşudur. Mathieu özgürleşme çabası içinde tek başınadır, Daniel yolunu tek başına çizer. Kitleleri örgütlemek ve bilinçlendirmek uğraşı içindeki Brunet kimseye güvenemez, kararlarını tek başına alır. Roman kişilerinin bilinçli olarak yalnız bırakılması aslında Sartre'ın felsefesinin gereklerinden kaynaklanır. Ona göre, “*diğer insanların varlığı olanaklarımızın gizli ölümüdür. Ancak bilinç, bir şeylerin farkında olmalıdır. Bilinç (hiçlik) bir varlığa sahiptir. (...) Ben var olan tek şeyim ve dış dünya yalnızca bilincimin bir parçasıdır.*”²²¹ Bu anlayışa göre, roman kişileri henüz bilinç olmayı gerçekleştiremedikleri için başkaları ya da kendilerinin dışında kalan dünya henüz oluşamaz, bu nedenle kişiler yalnız kalmak zorundadır.

Roman kişileri bazen birbirleriyle olan ilişkilerinden ya da birbirlerinin karakterlerinden etkilenerek kendi tutumlarını belirlerler. Örneğin Daniel, kendi konumunu Mathieu'ye göre belirler. Onu tutarlı, kararlı, özgürlük ve kişiliğinden ödün vermeyen biri olarak görür ve kıskanır. Ancak onun doğru olanı yaptığına hep inanır.

²¹⁹ Colombel, *Jean-Paul Sartre, Un Homme en Situations*, s. 96

²²⁰ Colombel, A. g. y., s. 331

²²¹ Strathern, *90 Dakikada Sartre*, s. 59

Farklı cinsel seçimler yaptığında bile Mathieu'nün onayına ya da ona açılmaya gereksinim duyar. Aynı şekilde Boris de Mathieu'ye içten içe kızgın olmasına ve onu kıskanmasına karşın, Mathieu'nün düşüncelerine değer verir ve onun öğütleri doğrultusunda davranır.

Sartre, felsefesinde bir insanın sürekli olarak kendisini kendisi yapan bir takım edimler yapabileceğini vurgular. Öyle ki, özgürlüğün tanımını bu düşüncesinden hareketle, “*sürekli olarak bir şeyler yapmak ve bir şeyleri seçmek*” olarak yapar. Seçim yapmak da bilinçlenmek anlamına geldiğine göre, “*bilinç, sürekli bir arzu ve sürekli yenilenen projelerdir.*”²²² Yaşanılan anların anlamının ve anlamsızlığının ince ayrımını bilen biri olarak Sartre, her koşulda kişilerini gecenin karanlığında bırakmayarak, ışığın ve aydınlığın gözüktüğü noktaya kadar götürür. Kişilere yol gösterir, ancak onların elinden tutmaz. Yazar onları dünyanın saçmalığının ortaya çıkarılmasında, yaşadıkları bir deneyimden diğerine sürükler. Boşunalıkları, bilinçsiz olma durumlarını ve kötü niyetleri onlar aracılığıyla okura aktarır. Bunların ayrımına varan kişiler doğal olarak bilinçlenme ya da özgür olma yoluna girmiş olurlar. Bu koşullarda kişiler artık birer nesne olmaktan uzaklaşarak özne olmaya yaklaşırlar. Nasıl ki *Bulantı* adlı yapıtının başkışisi Roquentin, baktığı ağaç kökü karşısında, bulantı ve varoluş duygusuna kapılırsa, bu romanda da Mathieu, Alman askerlerine ateş ederken bir bakıma aynı duyguları yaşar. Aslında Mathieu ateş ederken Alman askerlerini öldürmek istemez, o yalnızca kendi bilinçli haliyle yaşamına son vermek ister ve yaşamına ateş eder.

Roman kişileri Sartre için, az da olsa biçimsel değişikliğe uğramış ayna görevi üstlenir, kimi kez Sartre'ın kendisini, kimi kez Sartre'ın kurgularını yansıtırlar. Yani tüm olgu ve olaylar oldukları biçimleriyle kişilere ve onların karakterlerine yansımaz. *Bulantı*'nın Roquentin'i ya da *Özgürlük Yolları*'nın Mathieu'sü, kuşkusuz Sartre'ın kendisidir. Aynı zamanda o değildir. “*Niçin benimle özdeş olan Roquentin ve Mathieu, zavallı acınacak halde, sıkıcıdırlar. (...) Delicesine yazmak tutkumu, gururumu, inancımı, yazgımı ve metafizik iyimserliğimi başkışilerimden aldım ve onları bu şekilde acınacak hale ben soktum. Yaşayan ilkedden yoksun Mathieu ve Roquentin, son derece acınacak halde olduklarını biliyorlardı.*”²²³ Mathieu'nün yaşam öyküsü ile Sartre'ın yaşam öyküsü, doğum tarihleri, öğrenim gördükleri okullar, yaptıkları öğrenim ve

²²² Colombel, *Jean-Paul Sartre, Un Homme en Situations*, s. 331.

²²³ Olivier Wickers, *Trois Aventures Extraordinaires de Jean-Paul Sartre*, Gallimard, 2000, s. 62.

yürüttükleri uğraşın yanı sıra, her ikisinin de etkin olarak savaşa katılması bağlamında, üst üste örtüşür. Fakat Sartre'ın tüm özelliklerini Mathieu'de bulmak da olası değildir. Gerek Brunet, gerek Daniel ve hatta Boris hem onun birer parçasıdır, hem de ondan çok farklıdır. Çünkü bunlar, bazı özellikleri ona benzese de, Sartre'a göre zayıf, silik, sorunları altında ezilen, çıkar yolları olmasına karşın umarsız görünen kişilerdir.

Sartre'ın, Mathieu ve Roquentin'den koparıp aldığı “yaşayan ilke” yazından ya da yazmak ediminden başka bir şey değildir. Bu ilke hem yaşayan, hem de yaşatan ilke olarak da dile getirilebilir, zira kalıcı olmayı ya da varolmayı sağlayan yazmak ve yazındır ancak. Mathieu, bir lisede felsefe öğretmeni olmak gibi aydın insanlara özgü bir uğraşa sahip olmasına karşın, hiçbir şey yazamamış, düşünmüş ancak yaşama geçirememiş, yazma özürlü bir kişidir. Aynı şekilde *Bulantı*'nın başkişisi Roquentin, tarihsel bir yaşam öyküsünü, büyük bir isteği olmasına karşın, kaleme almayı denemeye kalkışırsa da sonradan bu tasarısından vazgeçer. Garip ikizler olarak Mathieu ve Roquentin kalem tutma özürlü olsalar da, bir bıçakla ellerini kesme konusunda yeteneklidirler. Mathieu, Sumatra adlı kafede genç İvich'i etkilemek için bıçağı eline saplarken, Roquentin bunu sırf merakını gidermek için yapar.

Mathieu'nün kendisinden kaynaklanan sıkıntıları da vardır: İspanya'da savaşıp savaşmama, metresini terk etme ve komünist partiye girip girmeme konusunda kararsızdır. Roman sona yaklaştıkça nereye kaçması, nereye yönelmesi gerektiği konusunda kendi kendine sorular sorar. Artık yaşadığı dünyanın bir daha eskisi gibi olamayacağını bilir, Mathieu artık eski Mathieu değildir.

Sartre, yeni ruhlar uyandırır ve her birine olması gerekenin dışında bir özgürlük beğenisi verir. Diğer yazar ve kuramlara özgü romanlarda pek rastlanmayan, hem toplumun, hem de okurun tepkisini çekebilecek bazı tipler Sartre'ın romanlarında kendisini gösterir. Daniel'in eşcinsel kimliği ya da Marcelle'in çocuk aldırma girişimi, o dönemin, adam öldürme suçuna eşdeğer konulardır ve bunlar aşılmaz birer tabudur. Ancak Sartre, döneminin koşulları karşısında cesur davranarak, bazı tabuları yıkan yazar olarak bilinir.

Tükeniş'te yer alan yüze yakın kişi arasında birçoğu önem taşıyorsa da, Mathieu'nün ağabeyi Jacques, kötü niyetin simgesi gibidir ve bir birey ve burjuva kökenli bir avukat olarak hem burjuvazinin, hem de avukat olarak burjuvaların simgesidir. Üstüne üstlük, Mathieu'nün kökenini yadsımadan bir burjuva olduğunu

kabullenmesi için oldukça fazla baskı yapar. Özellikle *Akil Çağı*'nda, Mathieu'nün para bulmakta karşılaştığı güçlükler karşısında, Jacques, onun içine düştüğü zor durumu kendisine karşı kullanır. Jacques'ın romandaki yeri oldukça önemlidir. Ancak *Tükeniş*'te Jacques'ın üstlendiği işlev diğer ciltlere göre oldukça azdır.

Jacques'ın eşi Odette, karşılıksız seven bir kadındır. Eşinin haberi olmasa da içten içe Mathieu'ye karşı bir takım duygular besler ve Mathieu bu duyguların farkındadır. Ne var ki, Mathieu'nün bu duygulara karşılık verme olasılığı ve zamanı yoktur. Mathieu'ye sevgi besleyen Odette, aslında Jacques ile olan evliliğinin sürekli nesnesi olmaktan kurtulup, sevmek eylemiyle ilk kez varolmayı ve özgür olmayı seçer. Karşılık görmese de yaptığı seçimin verdiği rahatlığı duyumsar.

Romanda adı geçen ve toplumun farklı kesimlerinden gelen, ekinsel düzeyleri farklı birçok kişi söz konusudur. Ancak bunların neredeyse tamamı, savaş sahnesinde elinden bir şey gelmeyen asker rolünü oynar. İçlerinde general rütbesinde askerler olmasına karşın, onlar da sıradan askerler kadar çaresizdir. Kendi kişisel seçim ve kararlarıyla hareket edemedikleri için varlıklarını ortaya koyamazlar.

Tükeniş, bir takım soruların okurun belleğinde oluşmasıyla son bulur. Mathieu, ölmüş müydü? Ölmemiş miydi? Schneider kimdi? Almanya'daki tutsak kampına götürülen Brunet ve arkadaşları ile diğer roman kişilerinin sonu ne oldu? Sartre bu sorulara *Son Şans*'ta yanıt vermeyi düşünür, ancak bu projesinden daha sonra vazgeçer. Projeden vazgeçmesinin nedenlerinden biri 1949 ile 1950 yıllarında roman türünün bir açmazı girmesidir. Gerçi *Les Temps Modernes*'de "*Tuhaf Dostluk*" (*Drôle d'amitié*) adı altında bu dördüncü cildin ilk bölümü yayınlanır. Bu bölümde Sartre, komünist partiye ters düşüşünü, 1940 yılında Dunkerque Savaşında ölen Paul Nizan ve onun düşüncelerinin romandaki simgesi Schneider ile Komünist Partiden ayrılmış gazeteci Vicarios ve Brunet kişilikleri arasındaki çatışmaları anlatır. Ancak bu bölüm, "*içerdiği tiyatro tarzındaki diyalogları ve müzikal kompozisyon eğilimleri yüzünden değerini yitirir ve romandaki anlatı ölür.*"²²⁴

Özgürlük Yolları'nın geneli göz önünde bulundurulduğunda kişilerle ilgili bazı konularda çelişki ve zıtlıklarla karşılaşılır. Örneğin, cinsiyet ve cinsellik bağlamında kişiler arasındaki erkeklik-dişilik zıtlığı çok net biçimde ortaya konmaz. Çoğunlukla

²²⁴ Borgomano, Rallo, *La Littérature Française du XX. Siècle*, 1. *Le Roman et la nouvelle*, s. 79.

kişilerde farklı eğilimler, cinsel soğukluklar, karşı cinse aynı cinstenmiş gibi davranma biçimleri ön plana çıkar. Özellikle *Akıl Çağı*'nda sözü edilen eşcinsellerin çokluğu dikkat çeker: Ralph, Bobby, *Sumatra* adlı eğlence yerinin bir erkek müşterisi, kermesin yaşlı adamı ve Daniel gibi. “Aynı zamanda eşcinsel Daniel’in mazoşizmden başka hiçbir anlamı olmayacak biçimde, Marcelle ile evlenmeyi kabullenmesi de bir anlamda cinsiyetlerin belirgin bir tarzda ortaya konmamasına işaret eder.”²²⁵ Yine Marcelle’in Mathieu ile olan ilişkisinin erkekliğe özgü bir kusur olarak betimlenmesi, İvich’in dişiliğe özgü tüm ayrıcalıkları yadsıyan bir soğukluğun simgesi oluşu bu düşünceyi destekleyen öğelerdir.

Cinsiyetin net çizgilerle birbirinden ayrılmamış olması toplumsal yapılanma ve bölüşümü de kirletir. Yapıtın genelinde var olan kullanan/kullanılan, işleten/işletilen ya da sömüren/sömürülen karşıtlığı, toplumsal yapılanma ve bölüşümdeki kirlenme nedeniyle toplumsal ve ekonomik yaşamda bireylerin uygulamaya koydukları gereklilik değil, daha çok toplumsal ideoloji düzeyinde kalan olgudur. Örneğin, başkişi konumundaki Mathieu, felsefe öğretmenidir, Marksist dünya görüşünü benimser, burjuva yaşantısına tümüyle karşıdır, ancak burjuva yaşantısına özgü uzamlara, lüks sayılan müzikli *Sumatra* ve *Globe* kafelerine gitmekten geri kalmaz. Düşünce ve anlayış biçimi gereği insan yaşamına son derece saygılı olması gerekirken, yasal olmayan yollarla kürtaj yapan kişilerin peşinden koşar; Marcelle’in çocuk aldırması için elinden geleni yapar. Yine Marksist dünya görüşünü destekleyen ve henüz felsefe öğrencisi olan Boris, *Sumatra*'da kabare şarkıcılığı yapan burjuva Lola'nın aşığı olur. Burjuvalara özgü para izleği *Akıl Çağı*'nda merkezdeki yerini roman sonuna kadar korur. Mathieu'nün, Marcelle'in kürtajı için gereksinim duyduğu para *Akıl Çağı*'nda, neredeyse birincil dolantı olarak sunulur. Parayı bir an önce bulmak zorunda olan Mathieu, Daniel'in, Jacques'ın ve dolaylı da olsa Lola'nın karşısında ezilir, hatta özgürlüğünden ödün verir. Ancak sorunun çözümü karşılaştığı güç durumu ortadan kaldırır. Marcelle'in, Mathieu ile olan ilişkisini sonlandırma kararı aldığı esnada, Mathieu'nün parayı bir şekilde elde etmesi, paranın gücünün yararsızlığının ve boşunluğunun da altını çizer.

Yaş farklılıkları da yapıtta yer alan kişiler arasındaki grupların oluşumunu şekillendirmede başarısız olur. Genellikle uyumsuz çiftler olarak birlikteliklerini

²²⁵ Helbo, *L'enjeu du discours, Lecture de Sartre*, s. 72.

sürdürürler: Genç Boris, olgun kadını simgeleyen Lola'ya; Mathieu, kendisinden çok daha genç olan İvich'e âşıktır. Saflığın ve gençliğin simgesi Postacı Kız ile evli ve çocuk sahibi Pinette'in düşmanı bekledikleri yer olan Padoux'daki ilişkileri de bu türdendir.

Tamamlanmış kişilerle tamamlanamamış kişiler veya ezilmiş kişilerle özgür kişiler, birer karşıtlık olarak gözler önüne serilmek istenir. Mathieu'nün gözünde Brunet, "militan" ve "bağımlı kişi" olarak insan olmayı seçen tiptir. Boris de kendi zayıflık ve silikliği karşısında etrafında gördüğü "sağlam kişilikli" insanlardan hoşlanmaz. Mathieu onun lisedeki felsefe öğretmeni olmasına ve kendisine hayranlık beslemesine karşın, Mathieu'nün kararlı davranışları karşısında hoşnutsuzluğunu dile getirir. Mathieu'ye karşı aynı hoşnutsuzluğu Daniel, Lola ve hatta İvich de gösterir. Mathieu, kendisinin özgür olmasını sağlayan davranış biçiminde bilinçli değildir ve kendisini betimlemekte bir duraksama içindedir; yazgısı konusunda kendisini sorgulayarak bu çelişkiyi doğrular: "*Ayağa kalktı. Bir memur ayağa kalktı, para sıkıntıları olan ve eski öğrencilerinden birinin kız kardeşiyle buluşmaya gidecek bir memur. Acaba iş işten geçti mi? Ben artık bir memurdan başka bir şey değil miyim?*"²²⁶

İvich, ele geçmekten çok, ele geçirme tutumu sergiler. Ancak elde etmek istediği kişiler konusunda başarısızdır ve sonunda en istemediği kişinin gerçek anlamda malı olur. İvich gibi başlangıçta tümüyle nesne olan "*Odette, yapılabilecek sınıflandırmaların hiç birine girmeyen veya girmek istemeyen bir tiptir.*"²²⁷ *Özgürlük Yolları*, gerek karşılıklı konuşmaların, gerekse iç konuşmaların anlatımı yapılan olaylardan daha çok olduğu, tiyatro tarzında yazılmış bir romandır. Kişiler bile kendilerini yaptıkları eylemlerden çok, söyledikleri sözlerle ortaya koyarlar. Yazar, onaylamadığını belirtse de, kişilerin karakterleri, fiziksel görünüşleri ve dünya görüşlerine ilişkin açık ve örtük biçimde bilgilendirmelerde bulunarak şöyle der: "(...) *Eğer bugün Özgürlük Yollarını yeniden yazacak olsaydım, romanın her kişisini hiçbir açıklamada bulunmaksızın kendi duygularımı göstermeden ortaya koymak isterdim.*"²²⁸

Yapıt boyunca adı geçen kişiler arasında hem karşı cinsler, hem de aynı cinsler bağlamında farklı amaçlara yönelik eşleştirmeler yapılabilir. Örneğin, Mathieu-

²²⁶ Sartre, *Akl Çağı*, s. 56.

²²⁷ Helbo, *L'enjeu du discours, Lecture de Sartre*, s. 77.

²²⁸ Yavuz, *Edebiyatçı olarak Jean-Paul Sartre*, s. 197.

Marcelle, bir çift oluşturur. Mathieu, Daniel ve Marcelle'e karşı tek başınadır. Marcelle, birer erkek olarak Daniel ve Mathieu'ye karşıdır. Benzer biçimde Lola ile Boris de bir çift oluşturabilir.

Bekleyiş'te de *Akil Çağı*'ndaki ilişkilere bağlı olarak ya da bu ilişkilere bağımsız olarak erkek ve kadın kişiler arasında birçok çift vardır: Odette-Mathieu, Boris-Lola, Gomez-Sarah, Daniel-Marcelle, Ivich-Georges, Anna-Milan Hlinka, Charles-Hemşire Jeannine, Maud-Pierre, Philippe-Zenci fahişe Flossie, Postacı Kız-Pinette, gibi. Aynı şekilde, farklı amaçlara yönelik olarak erkek kişiler arasında da çiftlerden söz edilebilir. Daniel-Tanrı, Jacques-Mathieu, Brunet-Mathieu, Koca Louis-Zenci adam ve Philippe-İşçi. Ülkelerin yönetimindeki kişiler de kendi aralarında: Chamberlain-Hitler, Hitler-Mussolini, Daladier-Chamberlain, Ribbentrop-Molotov, Benès-Hitler olarak eşleştirilebilirler.

Ne var ki, *Akil Çağı*'nda karşılaştığımız eril-dişil zıtlığı *Bekleyiş* ve *Tükeniş*'te ortadan kalkar. Hatta *Tükeniş*'te genelde savaş cephelerinde ve tutsak kamplarında yer alan askerlerin anlatısı yapıldığı için neredeyse kadın erkek zıtlığından hiç söz edilmez. Romanda yer alan tüm çiftler artık aynı biçimde davranmaya başlarlar. Temeldeki farklılıklarına karşın, dayanışma içindedirler. Savaşı, yıkım ve sıkıntı anlamı taşıyan bu olayı aynı biçimde yaşarlar. Hatta önceleri tümüyle dünyayı umursamaz bir tavırla izleyen Odette bile, artık kendi varlığından ve Mathieu'den endişe duyarak diğer insanlara benzer.

Özgürlük Yolları, insanların varoluşlarının peşinde ve varoluşun onlara yüklediği anlam ve sorumlulukların arayışında oldukları üç ciltlik bir romandır. Romanda varolmak isteyen ya da varlığı silik bir görüntü olmaktan öteye gitmeyen, özgürlük arayışı içinde, elde edebildikleri özgürlüğü benimseyen ya da yadsıyan kişilerin öyküsü anlatılır. Roman, kişiler yararına olumlu eylemler içerdiği kadar olumsuzluklar da içerir. Vazgeçilmez kişilerden üçü, felsefe öğretmeni Mathieu, eşcinsel Daniel ve komünist militan Brunet'dir. “*Bu üç tipi Sartre, insan bilincinin üç ana tipi olarak kabul eder.*”²²⁹

Mathieu, dünya sorunları ve düşünce dünyası konusunda kendisini yetiştirmiş burjuva kökenli, verimsiz bir aydındır. Kendi deyimiyle, kendinden başkasına yararı dokunmayan ve ürün vermeyen kimse anlamına gelen “*Pazar günü yazarı*”dır. Otuz

²²⁹ Yavuz, A. g. y., s. 195.

dört yaşında olmasına karşın, varlığını kanıtlayamamış, kendisiyle barışık olmayan ve yaşamı, içinde bulunduğu ana kadar boşa geçmiş bir kişidir. Kısaca Mathieu, o ana değin bir “hiç” olduğunun ayırımına varamamış bir kişidir. Bu yüzden devinimli ve sürekli tedirgin bir bilince sahiptir. Kendisine göre varolan özgürlüğünü kaybetmek korkusuyla, hem insanlara, hem de örgütlere bağlanmaktan kaçır. Bu nedenle, ne yedi yıldır ilişki içinde olduğu sevgilisi Marcelle ile evlenebilir, ne de sözüm ona Marksist görüşleriyle hem İspanya Savaşı, hem de ülkenin içinde bulunduğu siyasal koşullar bağlamında, siyasal bir tutum almaya ve harekete geçmeye çalışır. Bir bakıma Sartre’ın modelidir Mathieu. Mesleği, yaşı, dünya görüşü ve bağlanma korkusu gibi konularda Sartre ile özdeşir.

Brunet, çocuk karakterli, Mathieu’nün aksine tek başına hareket etmekten kaçınan, diğer insan ve kurumlarla tüm iş ve ilişkilerini sahip olduğu bağlanımlar çerçevesinde düzenleyen bir tiptir. Komünist Partisinin etkin ve militan ruhlu üyesidir. Üzerine aldığı görevleri yerine getirmekten kaçınmayan, hatta her koşulda yerine getiren, grup bilinci ve sorumluluğu taşır. Aynı zamanda Partinin resmi yayın organı niteliğindeki *L’Humanité* adlı gazetede yazılar yazar, halkın ve parti yandaşlarının eğitilme ve örgütlenmelerine katılır. Her iki dünya savaşına etkin bir biçimde katıldığı için geçmişi ve şimdiyi karşılaştırıp yargılayabilen ender kişilerden biridir.

Romanda, savaş öncesinin kimi kez unutilan, kimi kez karamsar havaya bürünen koşulları, yapılan ve bozulan düzenlemeler, çoğu kez bir çift oluşturan kişilerin kaçır ve dönüşleri de anlatılır. Bu çiftlerden en içten olanı Boris ve İvich kardeşler olarak görünür, ancak onların kardeş ilişkilerinde bile bir belirsizlik söz konusudur. Romanın ortaya koyduğu belirsizliğe karşı Brunet, partideki sorumluluğunu üstlenerek kendini güvenceye alır. Brunet, sakın, insanı rahatlatan, bazen de abartılı bir karaktere sahiptir. Onun başkalarıyla olan dostluğu bile önceden düzenlenmiş, çok sayıda zayıf noktaları olan ve ulaşılmaz bir dostluktur. Buna karşın romanın devamında Mathieu’nün bağlanmayı ve varolmayı seçtiğini, oysa Brunet’nin sahip olduğu önceki bağlanımından da yoksun kaldığına tanık olunur.²³⁰ Daniel, parlak ve beyaz cildi, narin beden yapısı ve şık giyiminin yanı sıra, eşcinsel ilişkilere duyduğu yatkınlık ve bu ilişkilerden yararlanmasıyla, bir bakıma erkeğin kadınsı yönünü simgeler. Belki de cinsiyetlerine ve çoğalmalarına kızdığı için evindeki kedileri Seine Nehrinin sularına atarak boğmayı

²³⁰ Colombel, *Jean-Paul Sartre, Un Homme en Situations*, s. 92

amaçlayan Daniel, oturduğu evin kapıcısının kızının kendisine ilgi duymasına katlanamaz. Marcelle ile evlenmeye karar vermesi *Akıl Çağı*'nın sonunda başlıca düğümü çöze de, sonraki romanlarda eşi olan Marcelle'e olan ilgisizliği okuru şaşırtır. Son olarak, ıssız ve işgal edilmiş Paris sokaklarında tuzağına düşürdüğü Philippe'i kendine bağlama çabası içinde görünür.

Romanda tip özelliği taşıyan kişilerden biri de İvich'tir. Ancak İvich, varolma anlamında tüm olumsuzlukları üzerinde barındırır. Varlığı öylesine siliktir ki, ele geçirilmesi neredeyse olanaksızdır. Başlangıçta eğitim aldığı tıp alanında başarısız oluşu, yazgısını kendisinin değil de hep başkalarının çizmesi, kendisine duyduğu güvensizlik ve amaçsızlık, onu olumsuz insan tipinin romandaki örneği yapar. *Bekleyiş*'te istemiyle yaptığı seçim sonucu, ailesiyle birlikte yaşadığı Laon'dan kaçıp, Mathieu'nün yanına gelmesi, varolduğunun bilincine varması anlamına gelir, ancak iş isten geçer. Mathieu'nün onunla ilgilendiği dönemlerdeki seçimleri çoktan değişir. Yaptığı seçimin olumsuzluğuna katlanamayan İvich, yeniden kendini başkalarının eline bırakarak, bir nesne biçiminde yaşamaya devam eder.

Romanın genelinde yer alan kişileri, tüm kişi kadrosunu daha kesin bir çerçeve içinde görebilmek için, çeşitli toplumsal ve siyasal gruplar adı altında sınıflandırmak olasıdır: siyasetçiler, entelektüeller, askerler, burjuvalar, memurlar, işçiler, köylüler, serbest meslek sahipleri ve Yahudiler gibi.

3.3.4. Toplumsal ve siyasal gruplar:

Siyasetçiler:

İhtiyar Adam diye adlandırılan İngiltere Başbakanı Chamberlain, İngiltere Dışişleri Bakanı Horace Wilson, İngiliz diplomat Neville Henderson, Almanya'nın İngiltere Büyükelçisi Doktor Schmitt, Fransız Dışişleri görevlisi Sarraut, Fransa Başbakanı Edouard Daladier, Fransız Başbakanlarından Paul Reynaud, 1940 yılı sonrası Fransa Başbakanı General Pétain, Fransız devlet adamlarından Bonnet, Fransız siyasetçilerinden Ribbet, Çekoslovakya'nın ilk Cumhurbaşkanı Massaryk, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Halifax, Çekoslovak Dışişleri Bakanı ve daha sonra Devlet Başkanı Edvard Benès, Almanya Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop, İşçi Partisi sözcülerinden Beninque Ana, Çek diplomat Mastny, İngiliz diplomat Ashton Gwatkin,

Fransız diplomat Garcin, Uluslar arası alaydan solcu Stephan, Hitler, Mussolini, Stalin, General Franco, Churchill, Roosevelt ve Brunet.

Entelektüeller:

Mathieu, Daniel, Çek öğretmen Milan Hlinka, Boris, Amerikalı dergi yöneticisi Ramon, öğretmen Çavuş Pierné.

Askerler:

General André Corap, 1939–1940 yıllarında Fransız ordusuna komuta eden korkak General Gamelin, Padoux’daki ihtiyat birliğinden Binbaşı Prat, Philippe’in üvey babası olan general, İspanyol Ordusunda subaylar Herrera, Tilquin, Lopez; Birinci Dünya Savaşına katılmış yaşlı asker Arman Viquier, Subay Blamart, Subay Cormier, Teğmen Ulmann ve Gomez.

Bütün bu kişilerin dışında romanın genelinde adı geçen ancak ait olduğu toplumsal sınıf ve kökeni belirtilmeyen, daha çok savaş sahnesinde asker kimliğiyle karşımıza çıkan onlarca kişi söz konusudur.

Francillon (Boris’in arkadaşı), Blin (Boris’in arkadaşı), Berger (Hastanede Boris’in arkadaşı), Gabel (Boris’in arkadaşı), Ulrich (Mathieu’nün birliğinde asker), Cuiccioli (İtalyan asıllı asker), Latex (Padoux birliğinden altı çocuk babası asker), Payen (Asker), Gerin (Yaralı kaçak asker), Onbaşı Gabel, Grimaud, Ménard, Philippe, Padoux’ya gelen bir teğmen on beş asker, Closson (Hükümet binasında düşmana karşı koymak için mevzilenen dört askerden biri), Onbaşı Calpot, Chasseriau, Dandieu (Çan kulesinde yerleşen askerler), Girard, Moûlu, Tutsak askerler, Charpin (Delirmiş, sırtı çıplak asker), Blondinet, Julien, Çavuş, Gasson, Chaboche (Yazıcı), André, Cautrelle, Livard, Jurassie, Lucien, Ramelle, Martiel, Chabot ve Frisé.

Burjuvalar:

Jacques, Odette, Daniel, Mathieu, Lola, Pierre, François Hannequin (Eczacı), Birnenschatz (Kuyumcu), Georges (İvich’in eşi), Ramon (Amerikalı dergi yöneticisi), Marc (İrène’in zengin dostu), Neu (Borsacı) ve Raoul (Odette’in kardeşi).

İşçiler:

Brunet, Gomez, Maurice, Charlot (Şemsiyeci), Schwartz (Lehimci), Perrin (Orléans’ta demiryolu işçisi), Dewrouckère (Alsace’lı, Leus’te maden işçisi), Vernier

(Lyon’da bir matbaada dizgici), Julot (Sakat ve yaşlı işçi), Ribadeau (Taşımacılık yapan kişi).

Memurlar:

Jeannine (Hemşire), Nippert (Banka memuru), Longin (Sayman), Lubéron (Şirket çalışanı), Pinette (Kontrol memuru), Postacı kız, Schneider (Bordeaux’lu, bir avukatın yanında memur), Irène (Pitteaux’nun sekreteri), Madame Louise (Hastabakıcı), Gartiser (Alsace’lı Hastabakıcı).

Köylüler:

Lambert (Orta sınıftan kuzeyli köylü), Koca Louis (Marsilya’ya iş aramaya gelen çoban), Madam Reboulies, Chapin, Renard, Tournos, Simenon, Poulaille, Jeanne, Ursula, Clapot, Marie, Louise Chapin, Louison, Clouard Baba (Crévelly kasabasının insanları).

Serbest meslek sahipleri:

Jacques (Avukat), Lola (Kabare Şarkıcısı), Mösyö Serguin (İvich ve Boris’in babası), Pascal (Paris’te kör çiçek satıcısı), Maud, Ruby, Doucette, France, Emile, Andrée (Baby’s adlı müzik grubunun üyeleri), Mario, Starace (Denizciler), Maubert (Kravat satıcısı kadın), Mösyö Désiré (Kasap), Felix (Garson), Flossie (Bar kızı), Dumur (*L’Humanité*’nin foto muhabiri), Zou (Bar kızı), Suzanne Tailleur (Kadınlar Derneğinin üyesi), Pitteaux (Dergi yönetmeni), Ritchie (Gomez’in Amerikalı gazeteci arkadaşı), Marbot (Eski güreşçi).

Yahudiler:

Sarah, Pablo, Doktor Waldmann, Birnenschatz (Kuyumcu), Ella Birnenschatz (Kuyumcunun karısı), Ivy (Ella Birnenschatz’ın kız kardeşi), Weiss (Birnenschatz’ın sekreteri).

Özetle, *Özgürlük Yolları*, insanların kendi özgürlüklerini onayladıkları ya da yadsıdıkları bir uygulama alanıdır. Romanda var olan kişilerin bilinçlenme düzeyleri birbirinden farklı olduğu için, kişilerin tümünden aynı tür davranışları ve tepkileri beklemek olanaksızdır. Kişilerin varlıklarını ortaya koyma biçimleri de farklılık gösterir; “varolma”nın belirli bir standardı yoktur. Toplumun farklı gruplarından bir araya gelen romanın kişi kadrosu, önce kendi benliğinde, sonra da ait olduğu grup içinde ve grup yararına bilinçli birey ve bilinçli topluma geçiş sürecini yaşar. Bu süreç

içinde başarısızlığa uğrayarak, varlığını ortaya koyamadan silinip giden kişilerin olması da kaçınılmazdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
(AÇIKLAMA AŞAMASI I)
4- ROMANIN OLUŞUMU

4.1. Sartre ve Dönemi

Ölümünden bugüne çeyrek asırlık bir süre geçse de, doğumundan itibaren koca bir yüzyıla, damgasını vuran çok yönlü kişiliğiyle Jean-Paul Sartre'ın özyaşamöyküsünün gözden geçirilmesi, yaşadığı dönemi ve içinde bulunduğu toplumu daha iyi anlayabilmek açısından yararlı olacaktır. Sartre oyun yazarı, romancı, deneme yazarı, eleştirmen ve hepsinden önemlisi yaşadığı yüzyılın özellikle ikinci yarısından başlayarak, o yüzyıla düşüncelerini kabul ettiren ya da onları uzun yıllar tartışmaya açan bir düşündürüdür. Hatta düşünceleri uğruna mitinglere katılmaktan çekinmeyen etken bir eylem adamıdır. İnsanlığın yaşadığı iki büyük yıkımın yer aldığı, “dehşet ve şiddet yüzyılı” olarak anılan XX. yüzyılın neredeyse tüm olaylarına tanık olmuş bir insandır.

Sartre, 21 Haziran 1905 tarihinde Paris'te dünyaya gelir. Bir deniz subayı olan babasını sarıhummadan çok küçük yaşta kaybeden Sartre, annesiyle birlikte gittikleri Meulon'daki anneannesi ve dedesi Schweitzer'lerde büyür. Çocukluk dönemi koyu bir Katolik ortamda geçer. Küçük yaşta dönemin yazarlarının yapıtlarını okumaya başlayan Sartre, on üç yaşından itibaren yaptığı okumaların etkisinde kalarak yazmaya başlar. 1915 yılında yeniden döndükleri Paris'teki IV. Henri Lisesine devam eder. 1917 yılında annesi Anne-Marie, Joseph Mancy ile evlenir ve Sartre onlarla birlikte La Rochelle'e gitmek zorunda kalır. Üvey babasıyla sürekli tartışan Sartre, kötü bir dönem geçirir. Üvey babasının ölümü onun 1920 yılında öğrenimine devam etmek amacıyla Paris'e geri dönüşünü kolaylaştırır. Lise öğrenimini tamamladıktan sonra, Henri Bergson'dan yaptığı okumaların etkisiyle felsefe eğitimi almaya karar verir. 1924 yılında Öğretmen Okuluna (École Normale Supérieure) kabul edilir. 1928 yılında felsefe alanında yapılan “Öğretmenlik Yeterlilik Sınavı”nda başarısız olursa da, ertesi yılın Temmuz ayında tanıştığı Simone de Beauvoir ile birlikte sınava hazırlanır ve kendisi birinci sırada, Simone de Beauvoir ikinci sırada olmak üzere her ikisi de sınavda başarılı olurlar. Bu yıllarda daha çok Paul Nizan ve Raymond Aron ile arkadaşlık kurar. 1929 yılı Kasım ayında 18 aylık askerlik hizmetini meteoroloji kurumunda yapar. 1931 yılında Havre

Lisesine felsefe öğretmeni olarak atanır ve orada beş yıl öğretmenlik yapar. 1936–1937 yıllarında Laon’da, daha sonra Paris’te öğretmenlik uğraşını sürdürür. 1933 yılında Fransız Enstitüsünün bursuyla bir yıllığına Berlin’e gider, orada Husserl’in fenomenolojisiyle tanışır. İlk felsefi yayınları 1936 yılındaki ‘*Ben’in Aşkınlığı (La transcendance de l’Ego)* ve *İmgelemsel (L’imaginaire)*dir. Kısa süre sonra da ilk yazınsal yapıtları olan *Duvar (Le Mur)* (1937), *Bulantı* (1938) yayınlanır. İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte, 2 Eylül 1939’da silâh altına alınır ve Alsace bölgesine gönderilir. 21 Haziran 1940’da Alman askerlerince tutsak edilir. Diğer tutsaklarla birlikte 1941 Martına kadar kalacağı Trèves’deki tutsak kampına gönderilir. Bu kampta birçok Hıristiyan din adamıyla tanışır ve onlara Almanların okunmasına izin verdikleri tek yazar olan Heidegger’den yaptığı okumaları anlatır. Noel için hazırladığı *Bariona* adlı oyunu sahneler. Aynı yıl, sahte belgelerle göz sağlığının bozulduğunu ileri sürerek özgürlüğüne kavuşur. Paris’te yeniden öğretmenliğe başlar. Yine 1941 yılında *Sosyalizm ve Özgürlük* adlı entelektüel direniş grubunu kurar, ancak başarısızlığa uğrar. 1942 yılında Condorcet Lisesinin hazırlık sınıfı kürsüsünde ders vermeyi kabul eder. Yazmaya daha fazla vakit ayırır ve 1943 yılında *Varlık ve Hiçlik*’i (*L’Être et le Néant*) ve *Sinekler*’i (*Les Mouches*), 1944 yılında önce *Gizli Oturum*’u (*Huis Clos*) ardından Albert Camus’nün yönettiği direnişin resmi yayın organı niteliğindeki *Combat* gazetesinde özgürleşme üzerine bir röportaj kaleme alır. Aynı yıl kendisini tümüyle yazmaya ve gazeteciliğe vermek için öğretmenlikten ayrılır. 1945 yılının Ocak ayında *Combat* ve *Le Figaro*’nun özel habercisi sıfatıyla Amerika Birleşik Devletleri’ne bir yolculuk gerçekleştirir. Aynı yıl, ilk sayısı sonbaharda yayınlanan *Les Temps Modernes* adlı dergiyi Merleau-Ponty ile birlikte kurar. Yine aynı dönemde *Özgürlük Yolları*’nın ilk iki cildi *Akıl Çağı* ve *Bekleyiş*’i (*Le Sursis*) aynı anda yayınlar. Çok geçmeden *Varoluşçuluk bir insancılıktır (L’existentialisme est un humanisme)* adıyla yayınlanacak bir konferans verir. Tiyatro alanında *Saygılı Yosma’yı (La Putain Respectueuse)* kaleme alır ve ardından 1948 yılında *Kirli Eller (Les Mains Sales)* yayınlanır. Bu yapıtların yayınlanması gerçek anlamda bir skandal olur ve Sartre’a karşı oldukça sert komünist saldırılar başlar. Bu dönemde yapıtları gittikçe uluslararası alanda ünlenir. 1949 yılında *Özgürlük Yolları*’nın üçüncü cildi *Tükeniş* yayınlanır. 1950 yılından başlayarak Sartre kendisini siyasette daha çok göstermeye başlar. Kore Savaşının başladığı aynı yıl, Sovyet Çalışma Kamplarını eleştiren bir makale kaleme alarak komünizme bu kez

eleştirel bağlamda yaklaşır. Marx'ın yapıtlarını yeniden okur. 1952 yılında Camus ile arası açılır ve *Les Temps Modernes*'de *Komünistler ve barış*'ı yayımlar. 1953 yılında Merleau-Ponty dergideki görevinden ayrılınca, tek başına derginin yöneticisi olur. 1954 yılının Mayıs-Haziran aylarında Sovyetler Birliğine ilk yolculuğunu yapar ve Fransa-Sovyetler Birliği Dostluk Derneğinin başkan yardımcısı olur. 1955 yılında Çin'e gider ve orada Mao Zedung ile görüşür. 1956 yılında yönettiği dergiyle birlikte Cezayir Savaşları konusunda Cezayirlilerin Ulusal Özgürlük Cephesinden yana tavır sergiler. Kasım 1956'da Macaristan'ın Sovyetler Birliği'nce işgal edilmesi üzerine *L'Express*'de yayınlanan bir söyleşiyle ilgili olarak Sartre'ın, Fransız Komünist Partisiyle bağları kopar. 22 Mayıs 1958'de General De Gaulle'e karşı tavır alır. Ağustos 1960'da Cezayir Savaşında yapılan insanlık dışı uygulamalar konusunda *121'lerin Bildirgesini* imzalar. Aynı yıl *Diyalektik Usun Eleştirisi (Critique de la Raison dialectique)* adlı felsefi yapıtını yayımlar. 1964'de çocukluğunu anlattığı *Sözcükler (Les Mots)* basılır ve bunun sonrasında Nobel Yazın Ödülünü almayı yadsır. 1967 yılında, Amerikalıların Vietnam'da işledikleri suçlarla görevli Russell Mahkeme heyetinde yer alır. Araplar ve İsrail arasındaki *6 Gün Savaşları* sırasında İsrail savını destekler. 1968 Mayısında başkaldıran öğrencilerin yanında yer alır, Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği tarafından işgalini kınar. 1973 yılında Almanya'da üstlenen, *Bader-Meinhoff* da denilen Kızıl Ordu Fraksiyonu adlı örgütten yana tavır takınır. 15 Nisan 1980 tarihinde Paris'teki Broussais Hastanesinde yaşama veda eder.

Jean-Paul Sartre, filozof mudur, yoksa yazar mı? sorusuna yanıt verirken, onun ilk olarak filozof, sonra da yazar olduğunu belirtmek gerekir. Yani kendisini bir filozof olarak yetiştirir, düşünce, görüş ve ideolojilerini başkalarına daha kolaylıkla aktarabilmek için, geniş okur kitlelerinin kullandığı araçları, daha çok kişiye ulaşabilmek adına kullanır. Hangi alanda yazarsa yazsın, Sartre'ın ortaya koyduğu yapıtların neredeyse tamamı, temel olarak felsefeye dayanır. Farklı türlerdeki yapıtlarında bile ortaya koyduğu düşünce ve değerlendirmelerde yine felsefe ve ideolojisinden söz ederek, yinelemeye düşer.

Sartre, *Bulantı* adlı ilk düşünsel yapıtında, roman başkışileri aracılığıyla okura, dünya ve insan olgusunun varlığının, rastlantıya dayalı olarak ortaya çıktığını ve gereksiz olduğunu kavratmaya çalışır. Başkışı ya da okur, her şeyin nedensiz olduğunun ayrımına varır. *Varlık ve Hiçlik*'te, insanı tanımlamak için çevre ve karakter

özelliklerinin yetmeyeceğini, asıl önemli olanın bilinç olduğunu vurgular. *Varoluşçuluk bir insancılıktır*'da, 'varoluşun özden önce geldiği' sorunsalını ele alır. Bu üç yapıtın da dönüp dolaşıp özetle vurgulamak istediği şey, insanın önceden verilmiş hiçbir güce, hiçbir değere bağlı bulunmadığı, dolayısıyla yaşamını tümüyle kendi elinde tuttuğu ve kesinlikle özgür olduğudur.

Özgürlük Yolları'nda bu sonsuz özgürlüğü ele alır ve onu kullanmanın yöntem ve yollarını gözler önüne sermek ister. Üstlendikleri görev ve işlevleri farklı onlarca kişinin yer aldığı bu üçlemenin en önde gelen kişisi, Mathieu Delarue'dür. Mathieu Delarue, aslında soyadından da anlaşılacağı gibi, 'sokağın insanı' ya da 'sokaktaki insanlardan biri'dir. Önsel hiçbir ayrıcalığı yoktur, sıradan bir insandır. Ancak, *Akıl Çağı*'nda sanki yapıtı kaleme alan Sartre'ın, yapıtı yazdığı dönemlerdeki haliyle çıkar okurun karşısına. O da, Sartre gibi Paris'te bir lisede felsefe öğretmeni olarak çalışır, o da otuz yaşlarındadır, Sartre gibi tek başına ya da evlenmeden kız arkadaşlarıyla birlikte yaşamaktan yanadır, evliliğin özgürlüğü yok eden bir kurum olduğu inancını taşır, tek kaygısı özgür olabilmek ve elde ettiği özgürlüğü her koşulda koruyabilmektir. Yine o denli Sartre'a benzer ki, solcu düşüncelerle, kendisini komünizme yakın duyumsamasına karşın, tüm ısrarlara karşın komünist partiye üye olmaz. Mathieu'nün özgürlük dediği şey, aslında tek başına kalmaktır. Bir yandan özgür kalmak için kendisinden hamile kalan Marcelle ile evlenmeyi yadsırken, öte yandan sanki Marcelle onun eşiymiş gibi sorumluluğunu üstlenerek, kürtaj parası bulabilmek için herkesin önünde eğilir. Onun bu durumu, bilinçsizce giriştikleri bir eylemin kötü sonuçlarını ortadan kaldırma çabasıdır.

Üçlemenin ikinci cildi *Bekleyiş*'te, İkinci Dünya Savaşı öncesinin Avrupa uluslarını yakından ilgilendiren bir takım siyasal ve toplumsal olayları, Mathieu başta olmak üzere, diğer kişileri de bireysellikten uzaklaştırarak yavaş yavaş toplumsal nitelikli olayların önemini daha iyi kavramaya ve böylesine olaylar karşısında kendi buldukları noktayı belirleyerek, kendileri ve toplum adına bir seçim yapmayla karşı karşıya getirir. Örneğin, Mathieu tümüyle savaş karşıtı olmasına karşın, askerliğe ve savaşa katılma çağrısı aldığı anda, toplumsal gerekliliğin buyurduğu doğrultuda savaşa gitmekte ikircikli davranmaz. Hatta kendi dünya görüşünü paylaşan ve savaşın yapılmasını isteyenler gibi, savaşın sonunda yengin olarak cephelerden döndüklerinde, halkın karşısında saygınlık kazanacaklarını, bu sayede de desteklediği görüş ve sınıfın

iktidara taşınacağını var sayar. Mathieu bu durumda tercihini savaştan yana yapar ve işçi sınıfı ve komünizmin başarılı olacağına inanır.

Tükeniş'te, tarihin tüm dönemlerinde Fransa'nın uğradığı en büyük ve en hızlı bozgun olan 1940 yenilgisinin başlangıç dönemleri anlatılır. O ana kadar hep bağlanmaktan korkan ve tek başına olmayı seçen Mathieu Delarue, bu kez daha çok kendi payına bağlanmayı ve bağlanarak özgür olmayı seçer. Bir üyesi olduğu askeri birliğiyle birlikte Padoux adlı bir kasabada düşmana karşı koymak için beklerken, direnerek savaş cephelerinden geri çekilen bir müfrezenin başındaki teğmenin emri altına girmeye kendi özgür seçimiyle karar verir. Savunma ve düşmana karşı koyma amacıyla kilisenin çan kulesinde arkadaşlarıyla birlikte yerini alır. Sabahın ilk ışıklarıyla kasabaya giren Alman askerlerine, varolmasını ve özgürlüğünü o güne değin engelleyen arkadaşlarına, yapmak isteyip de yapamadıklarına ateş eder. Ateş etmesinin aslında sonu anlamına geldiğini bile bile umutsuzca ateş eder. Sonunda on beş dakikalık bir direnişten ya da on beş dakikalık varoluştan sonra, o güne değin yapamadığı bir şeyi yaparak, yani yaşamını anlamlandırarak gerçek özgürlüğe kavuşmuş olarak vurulur, düşer. *Tükeniş*'in sonunda tüm olaylar sonuçlanmadan, askıda kalır. Mathieu öldü mü? Brunet tutsak kampından kurtuldu mu, kurtulduysa sonu nasıl oldu? İngiltere'deki savaşçılara katılmak amacıyla yasadışı yollardan İngiltere'ye giden Boris'in sonu nedir? Uterus kanseri olan Boris'in bayan arkadaşı Lola bu hastalıktan kurtulabildi mi? Marcelle ve İvich'in yaşantısı nasıl oldu? türünden sorular yanıtsız kalır. Sartre, söyleşilerde bu türden soruları yanıtsız bırakır ve öykülerin sonunu tahmin etmeyi okurdan ister.

Hitlerin iktidarı devraldığı daha ilk yılda bir yıllık bir araştırma bursuyla Almanya'ya giderek, orada döneminin filozoflarından Edmund Husserl'in fenomenolojisi ve Heidegger ve Kierkegaard'ın düşünceleriyle tanışır ve Fransa'ya döndükten sonra yapıt verecek olgunluğa ulaşır. *'Ben'in Aşkınılığı* ve *İmgelemsel* adlı kuramsal ilk yapıtları, daha çok bu filozofların düşüncelerinin harmanlaştırılmış, yeni bir kalıba sokulmuş biçimi olarak karşımıza çıkar. İlk yapıt onun hem düşünsel, hem de yazınsal alanda tanınmasını sağlamaz, ancak 1938 yılında yayınlanan *Bulantı* adlı yapıtıyla hem felsefe alanına, hem de yazınsal alana ilk adımını atar. *Bulantı*'da, Heidegger gibi, varlık sorununu bu kez kuramsal olarak değil, bir roman biçiminde, başkişisi Roquentin'in edimleriyle ele alır. Nitekim *Bulantı*'nın yayınlanmasından sonra

patlak veren savaş nedeniyle silâh altına alındığında, önce meteoroloji alanındaki askerlik görevi sırasında, sonra da tutsak olarak kaldığı kamplarda okumaya ve özellikle yazmaya fazlasıyla zaman bulur. Daha önceden okuduğu Heidegger'in düşüncelerini, Almanların tutsak kampında yalnızca onun okunmasına izin verdiklerini ileri sürerek, iyiden iyiye inceleyen Sartre, onun *Varlık ve Zaman* adlı yapıtına karşılık, sonradan adı varoluşçuluk olarak konan felsefesinin tüm ayrıntılarını anlattığı *Varlık ve Hiçlik*'i (*L'Être et le Néant*) kaleme alır. Tutsaklık sonrası, 1943 yılında düşünsel alandaki başyapıtı sayılan bu yapıt okurun hizmetine sunulur.

Varlık ve Hiçlik yayınlanır, ancak bu yapıtta kuramsal olarak anlatılan düşüncelerin daha basite indirgenerek uygulamalı olarak gösterilmelerini isteyen Sartre, hem felsefesini tanıtip yaygınlaştırmak, hem de insanlığın bunca sıkıntı çektiği savaşı yeniden insanların gözünde farklı bir açıdan canlandırmak ister. Felsefesini anlatabileceği en uygun ve en somut örnek olarak savaşı seçer, üstelik o daha önce savaşı bizzat yaşar ve onu geçmişi ve geleceğiyle oldukça iyi bilir. İşte, bir bakıma adı geçen yapıtta ortaya koyduğu varlık sorunlarını uygulamalı olarak ele aldığı bu yapıtının adı da *Özgürlük Yolları* olur. 'Özgürlük' ya da 'özgür olmak', onun felsefesinde varolmakla eş anlamlıdır. İşte bu yapıtında geniş okur kitlelerine insanların nasıl varolabileceklerini ya da başka bir deyişle özgürlüklerini nasıl elde edebileceklerini anlatmayı amaçlar. Bunu yaparken, belirli bir dizgesel yöntem içinde kalmak koşuluyla önce bireyin bilinçlenmesi ve varolmasından hareketle, sonradan toplumsal bilinçlenme ve özgürlüğe doğru yönelme yapıtında ayrıntılı biçimde işlenir. Ancak toplumsal bilinç henüz olgunlaşamaz, özgür bireyin ve özgür bireylerden oluşan özgür toplumun sorumluluklarının farkına varmasına kadar uzanan süreç ne yazık ki tamamlanamaz.

4.2. Yapıtın Ortaya Çıkmasında Etkili Tarihsel Koşullar

Sartre büyük amaç ve büyük kurgularla tasarladığı romanı hakkında şunları söyler:

“Amacım, özgürlükle ilgili bir roman yazmak. 1938 ile 1944 yılları arasındaki bazı kişi ve toplumsal grupların izlemiş oldukları yolu yeniden çizmek istedim. Bu yol onları Paris'in özgürleşmesine, belki de kendi özgürlüklerine götürecekti. Bu

*arada, en azından tam bir bozgunun ve teslim olmanın koşullarının neler olduğunu da okura duyumsatmak istedim. Üç ciltten oluşan bu romanın tümünde aynı teknikleri kullanmam gerektiğine inanmadım. (...) Ancak, 1938 Eylülünün son günleriyle duvarlar yıkılır. Her zaman bir öz, her şeyin en küçük birimi (monade) olan birey, kendini aşan bir kesime bağlanmak gereksinimi duyar. Dünyada yalnızca bir bakış açısı olarak kalır, ancak genel bir varlık olmanın ve eriyip gitmenin de üstesinden gelir. (...) Bu durumun anlaşılmazlığını gözler önüne sermek için, “büyük ekran” a başvurmak zorunda kaldım. **Bekleyiş**’te, **Akıl Çağı**’nın tüm kişileri vardır, ancak diğer insanların kalabalığı arasında kaybolmuş ve aldatılmışlardır. Bazen bir kalabalıktan veya tek bir kişiymiş gibi bir ulustan, ona zevkler, arzular, sunumlar, kısaca Emile Zola’nın *Germinal*’de yaptığı gibi özellikler vererek söz etmekten kaçınmayı arzuladım. Veya o ulusu oluşturan bir bütünün elamanlarına indirgemek istemedim. Ben de eşzamanlılık konusunda Dos Passos ve Virginia Woolf gibi bazı romancıların kullandıkları tekniklerden yararlanmayı denedim. Sorunu onların bıraktıkları yerden aldım ve bu yolda yeni bir şeyler ortaya koymaya çalıştım. Başarılı olup olmadığıma okur karar verecektir.”²³¹*

Özgürlük Yolları, Fransa ve insanlık adına kötü niyetin beslendiği ulusal yıkım esnasındaki gerçek dünyanın keşfidir. Aynı konuda, onlarca insanın bir şeyler yazmış olması kaçınılmazdır. Ne var ki Sartre’ın yapıtında onlarınkine göre çarpıcı olan şey, Sartre girişiminin görece alçakgönüllülüğüdür. Başkaları toplumu bir bütün olarak resmederken, toplumsal grupların tüm bir dökümünü çıkarmayı yeğler. Oysa Sartre, *Bekleyiş*’te ortaya çıkan çok sayıdaki kişiye karşın, sınırlı bir toplumun betimlemesini yapar. Onun sunduğu toplumda entelektüeller ön planda yer alır. Birbiriyle kesişen küçük burjuvalar, Cévennes’li bir çoban, birkaç yabancı, bir general ve çatışan devlet yöneticileri vardır. Bunlar bir toplam değil, bir kitle, toplanmadan önceki dağınık haliyle görünen kitledir.

Sartre’ın yaşadığı dönem gerçek anlamda kargaşa, terör, yoksulluk ve açlıklarla dünyanın kutuplaşmayı en yoğun biçimde yaşadığı bir yüzyıla karşılık gelir. Doğum tarihi 1905 olmasına karşın, tarihsel anlamda daha henüz tamamlanmayan XIX. yüzyılın sonlarında dünyaya geldiği söylenebilir. Zira her ne kadar XIX. yüzyıl takvim olarak 1 Ocak 1801’de başlayıp, 31 Aralık 1900 tarihinde sona erse de, bazı tarihçiler bu yüzyılı 1814 yılı sonundaki Napolyon Savaşları veya 1815 yılındaki Viyana

²³¹ Contat, Rybalka, *Les Ecrits de Sartre*, s. 113

Kongresiyle başlatıp, 1914 yılındaki Birinci Dünya Savaşıyla başlamasıyla sonlandırılırlar.

Sartre'in doğumundan önce dünyada olup biten kayda değer olayları ve yaşadığı dönemin tarihsel olaylarının, kaleme aldığı yapıtlara ne ölçüde yansıdığını ya da onları ne derece etkilediğini anlayabilmek için, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın ilk yarısında insanlık tarihinde nelerin olduğunu hatırlamak yerinde olacaktır.

Tarihsel açıdan, 1799 ile 1815 yılları arasındaki savaşlar hem Fransa, hem de Avrupa'nın tarihinde olduğu kadar coğrafyasında da oldukça değişikliklere yol açar. Bu savaşlar sonucunda Avrupa haritası yeniden şekillenir. İspanya, Portekiz, Hollanda, Avusturya-Macaristan İmparatorlukları dağılır, buna karşın İngiliz, Fransız ve Alman İmparatorlukları ya da devletleri güçlenir. İtalya'da dağınmış olan küçük krallıklar bir birlik oluşturur. Zamanla gelişen ve yaygınlaşan ulusalcılık hareketleri sonucunda Balkan ülkeleri daha önce bağlı oldukları imparatorluklardan ayrılarak bağımsızlıklarını kazanırlar. Bu yüzyıl Avrupa için, kentlerin doğasını değiştiren, doğal güzellikleri de alt üst eden ikinci sanayi devrimidir. Bu sanayileşme sonucunda toplumların içinden yeni zenginler veya zengin sınıflar ortaya çıkar. Kısacası bu yüzyılda burjuva toplumu oldukça gelişir, tüm ekonomi ve yönetim alanlarına egemen olur. Burjuvazinin gelişmesine koşut olarak, sınıf bilinci de gelişme göstererek, işçi sınıfı kimliğini bulmaya çalışır. Yine bu yüzyılda ağırlık ve öncelik verilen bir konu da, gerek misyoner işlevleri, gerek ekonomik katkı ve yaptırımlar, gerekse silahlı ordular yardımıyla Afrika'nın ve bazı Uzak Doğu ülkelerinin sömürgeleştirilmesidir.

Bu dönemde özellikle burjuva sınıfının koruması ve güdümü altında bulunan sanat ve yazın alanlarında önemli gelişmeler olur, dünya çapında yapıtlara imza atılır. Özellikle roman türü bu yüzyılda, farklı yazınsal kuramlar altında altın çağını yaşar. Fransa'da Balzac, Baudelaire, Chateaubriand, Flaubert, Hugo, Lamartine, Mallarmé ve Zola; İngiltere ve Amerika'da, Charles Dickens, Lord Byron, Edgar Allan Poe, Walt Whitman, Charlotte Brontë; Rusya'da, Dostoyevski, Tchekhov, Tolstoy; Almanya'da, Goethe, Heinrich Heine, Henrich von Kleist, Georg Büchner ve İtalya'da Giacomo Leopardi, Alessandro Manzoni gibi birçok tanınmış şair ve yazar XIX. yüzyıl boyunca yapıt verir. Yine bu yüzyılda resim, müzik ve yontuda Avrupa'da oldukça önemli ürünler ortaya konur, tanınmış birçok sanatçı yetişir. İki savaş arasında yazın dünyasına egemen olan yazınsal akımların başlıcalarından özellikle *gerçeküstücülük (surréalisme)*

ve *varoluşçuluk (existentialisme)*tan söz edilebilir. Bu iki akım savaş ve sıkıntıların getirdiği koşulları hem yadsıyan, hem de içinde barındıran ortak özelliklere sahiptir. Özellikle varoluşçuluk, gerçeküstücülüğün bazı yönlerinden yararlanır.

Tanınmış siyaset adamları arasında, Napolyon Bonapart, III. Napolyon, İtalyan birliğinin oluşturulmasında en önemli rollerden birini oynayan Giuseppe Garibaldi, Alman birliğinin kurucusu Otto von Bismarck, İngiltere kraliçesi I. Viktoria, Avusturya ve Macaristan İmparatoru I. François-Joseph sayılabilir. Sartre'ın yapıtını kaleme aldığı döneme değin, bu yüzyılda dünyada siyaset adamları olarak Winston Churchill, Chamberlain, Friedrich Ebert, Adolf Hitler, Theodore Roosevelt, Mao Zedung, Lenin, Stalin, Troçki, Georges Clemenceau, Jean Jaurès, Edouard Daladier, Charles de Gaulle, Benito Mussolini ve Francisco Franco unutulmayan adlardır. Bilim adamlarından Albert Einstein, Henri Poincaré; sanayicilerden Henry Ford, André Citroën; yazın adamlarından Michel Butor, Kafka, Virginia Woolf, André Gide, William Faulkner, Albert Camus, John Steinbeck; filozoflardan Martin Heidegger, Edmund Husserl, Bertrand Russell, Max Weber, Kierkegaard, Michel Foucault sayılabilecek adlardan yalnızca birkaçıdır.

Bilim adamları olarak Darwin, elektromanyetizmin kurucusu Maxwell, Louis Pasteur, Sigmund Freud; filozoflar Hegel, Kierkegaard, Karl Marx, Henri Bergson, Edmund Russel ve Herbert Spencer XIX. yüzyıla damgasını vuran kişilerden bazılarıdır.

XIX. yüzyılda ulaşılan ekonomik, endüstriyel, sanatsal ve yazınsal gelişmelerin yanı sıra, bilim ve teknoloji alanında da insanların ve ülkelerin işini oldukça kolaylaştıracak buluş ve ürünler ortaya konur. Vagon, telgraf ve Mors Alfabesi, telefon, dinamit, fotoğraf makinesi, ampul, radyo, lastik tekerlek, uçak, makineli tüfek, dizel motor gibi birçok buluş bu dönemde insanlığın hizmetine sunulur ya da yıkımını hazırlar.

Özetle söylemek gerekirse, XIX. yüzyılda insanların belleğinde yer eden ve tarihin konuları arasında yerini alan üç önemli olay ya da daha doğru bir deyimle üç önemli gelişme gerçekleşir. Bunlar: Sanayileşme, demokratikleşme ve ulusallaşmadır.

Sartre'ın yaşadığı XX. yüzyıla gelince, bu yüzyıl, iki dünya savaşının yaşandığı dönemdir. 1914 yılında başlayan ve 1918 yılına kadar süren Birinci Dünya Savaşı ve 1939 ile 1945 yılları arasında yapılan İkinci Dünya Savaşı, hem Sartre'ın, hem de tüm

Avrupalıların yaşantısında ve düşünce dünyasında oldukça geniş bir yere sahiptir. Özellikle ikinci büyük savaş sonrasında dünya, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği merkezli olmak üzere iki süper gücün ortaya çıkmasına tanık olur.

İki büyük yıkımın neredeyse tam ortasında hem Avrupa, hem de dünya bir başka yıkımı daha yaşar, bu da, ülkeleri ve insanları son derece güç koşullarda yaşamaya zorlayan 1929 yılındaki Amerikan kökenli ekonomik krizdir. Savaşı ve yıkımları yaşamış olan Avrupa ülkeleri, alt yapılarının yıkılması, çalışacak genç nüfusun savaşlarda yaşamını yitirmesi ve ekonomiye ayıracak yeterince kaynağa sahip olamamaları nedeniyle bu krizden gereğinden fazla etkilenir.

XX. yüzyılın iki büyük savaşı kadar, ülkelerin siyaset ve ideolojilerini derinden etkileyen bir olay da 1917 yılı Şubatında *Bolşevik Başkaldırısı*yla Rusya'da gerçekleştirilen Rus Devrimidir. Savaşlarda verilen iki milyona yakın ölü ve altı milyona yaklaşan yaralının yanı sıra, ekonomik göstergelerin, sivil halkın ve ordunun moralinin bozulması üzerine, Rus Parlamentosunun alt kanadı *Duma*, Çar II. Nikola'ya, önlem alması ve yeni bir hükümet oluşturması yönünde uyarı ve istekte bulunmak zorunda kalır. Ancak Çar'ın bu isteğe ilgisiz kalmasıyla, kendiliğinden oluşan başkent Petrograd'daki fabrika işçilerin grevinin, her şeyi göze alan geniş halk kitlelerine yayılmasıyla, çok geçmeden Çarlık rejimi yıkılır, yerine Marksist- Leninist bir yönetim getirilir.²³²

Almanya'da 1933 yılında yapılan seçimlerle işbaşına gelen ve 1945 yılına kadar iktidarda kalan Alman İşçileri Ulusal Sosyalist Partisi lideri Adolf Hitler'in, Almanya'nın başbakanı olmasıyla, Avrupa tarihi kendisini derinden sarsacak bir kişilikle karşı karşıya kalır. Yönetimi III. Reich Hükümeti olarak adlandırılan Hitler, önceliği ülkesinin ekonomik kalkınmasına ve hemen ardından yeniden silah teknolojisini oluşturarak, silahlanmaya verir. Birinci Dünya Savaşında kaybettiği topraklar ve saygınlığın sıkıntısını yaşayan Alman Hükümeti, kısa sürede etrafında bir güvenlik çemberi oluşturmaya çalışırken, kendi ulusundan olan değişik ülkelerdeki halkların, toplumsal, siyasal ve ekonomik haklarının savunuculuğuna soyunur. Onun

²³² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980**, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 128.

döneminde Nazi hareket ve eylemleri yaygınlaşmaya ve gittikçe daha acımasız bir hareket olmaya başlar.

Avrupa ülkelerinin ve dolayısıyla Fransa'nın siyasetinin belirlenmesinde etkili bir öge, özellikle 1930'lu yılların hemen başlarında faşist yönetim biçimlerinin gelişmesi ve Avrupa'nın dört bir yanında yayılmasıdır. Güneyde Mussolini önderliğindeki İtalya, kuzeyde başında Hitler olan Almanya yavaş yavaş diğer ülkelerdeki faşist hareketleri kışkırtır ve doğrudan veya dolaylı biçimde destekler. Bu amaçla, 1936 yılında İspanya'da başlayan ve 1939 yılı Mart ayı sonuna kadar süren iç savaşta, sosyalistler ve cumhuriyetçiler ortaklığına karşı diktatörlük amaçlayan General Francisco Franco'nun birliklerini destekler. Bu amaçla yalnızca İtalya, Francisco Franco destek olsun diye otuz bin İtalyan askerini İspanya'ya gönderir. Savaş sonucunda diğer Avrupa ülkelerinden bekledikleri yeterli desteği göremeyen cumhuriyetçiler, Franco'nun birlikleri karşısında oldukça fazla kayıp vererek bozguna uğrar. İşkence ve ölümlerden korkan sağ kalan insanların bir kısmı da, ülkeden kaçıp Fransa ve diğer demokratik ülkelere sığınmak zorunda kalırlar. 1 Nisan 1939 tarihinde General Franco savaşın resmen bittiğini açıklar. Bu savaş, yükselen faşizme karşın, İspanyollara destek sağlamayan özellikle Fransız ve İngiliz sosyalist ve komünistleri için bir utanç savaşıdır. Özellikle 1936 yılında farklı uluslardan gönüllülerin de bulunduğu altı yüz kişilik bir grup, cumhuriyetçilere destek vermek amacıyla Barselona'ya gitse de, genel anlamda sosyalist ve komünistlerin büyük çaplı ve hükümet düzeyinde destek vermemesi, Fransızlar için bir utanç kaynağı olur.

Bu sırada, Fransa'da bölük pörçük bir görünüm sergileyen sosyalist ve komünistler, sağcı hükümetlerin etkin olmayan siyasetlerine, sık sık yönetimi üstlenen hükümetlerin değişmek zorunda kalmasına, burjuva toplumuna, gittikçe yükselen ve genişleyen faşizm tehlikesine ve Nazilere karşı partiler düzeyinde ortaya atılan, bir Halk Cephesi oluşturma ve işbirliği düşüncesini destekler. 3 Mayıs 1936 seçimlerine işbirliği yaparak giren bu partiler, 608 milletvekilinin seçildiği parlamentoda 386 milletvekilliği elde ederek hükümeti kurma hakkını elde ederler. Komünist Partinin dışarıdan desteklemesiyle, SFIO (*Section Française de l'Internationale Ouvrière*)'in genel başkanı Léon Blum başkanlığında, 1938 yılının nisan ayına kadar görev yapacak Halk Cephesi Hükümeti kurulur. Özellikle işçi ve iş yaşamı alanlarında köklü yenilikler gerçekleştirilir. Ancak Halk Cephesi hükümetinin gerek İspanya Savaşında İspanyol

cumhuriyetçilere destek vermemesi, gerekse ekonomik alanda önemli adımlar atmaması, hükümeti dışarıdan destekleyen Komünist Partisinin desteğini çekmesine neden olur. Parlamentodaki çoğunluğunu kaybeden hükümet, Nisan 1938'de görevinden çekilmek zorunda kalır ve yerini Edouard Daladier'nin hükümetine bırakır.²³³ Fransa'da Halk Cephesinin ülkeyi yönetmeye devam etmesini isteyen Sartre, Léon Blum hükümetinin görevi bırakma sürecinde, solculuktan ümidi keser ve Simone de Beauvoir'a yazdığı bir mektupta, siyasal alanda kendisinin artık gri renkli olduğunu belirtir. Aynı zamanda savaş öncesinde, Münih Antlaşmasının yapıldığı sırada tutumunu ortaya koyamaz, faşizm karşıtları lehinde tutum sergileyemez. Kendi bireysel barışseverliği ile Nazi karşıtlığı arasında hep ikilem yaşadığını ve bu yüzden zaman zaman içten içe rahatsızlık duyduğunu vurgular.²³⁴ İkinci Dünya Savaşı öncesinde imzalanan Münih Antlaşması, üzerinde durulması gereken bir başka önemli tarihsel konudur. Özellikle 1938 yılında Almanya'nın Avusturya'yı topraklarına katmasının ardından, Çekoslovakya'nın Sudètes'ler bölgesinde çoğunluğu oluşturan Alman kökenlilerin Almanya'ya bağlanma istekleri daha da güçlenir. Bölge halkının, Henlein adında bir kişinin önderliğinde kendi ulusal devletlerini oluşturduklarını ve III. Reich Hükümetiyle uyum halinde olduklarını açıklamalarından sonra, Benès idaresindeki Çekoslovakya hükümeti, daha sıkı önlemler alarak, Alman kökenli vatandaşların üzerindeki baskıyı artırmak zorunda kalır. Bu baskıyı Alman basınının da kışkırtması ve sert bir kampanya başlatması sonucu Alman Hükümeti, Çekoslovakya'dan soydaşlarına gerekli özgürlük ve hakları vermesi konusunda baskı yapmaya başlar. Böylece Çekoslovakya sorunu ortaya çıkar.

Bu sorun karşısında Fransa tarafsız kalacak bir konumda değildir, çünkü 1924 Lozan Antlaşması ve 1925 yılında imzaladığı Locarno Antlaşması gereğince, Çekoslovakya'nın bütünlüğünü güvence altına almış bir ülke statüsündedir. Yine bu antlaşmalar çerçevesinde, herhangi bir Alman saldırısı karşısında derhal yardım gönderme sözü verir. Henlein ve Prag Hükümeti arasında sürdürülen görüşmeler sonucu, Alman kökenlilerin yararına bir takım haklar ve ayrıcalıklar elde edilirse de, açıkça Berlin tarafından yönlendirilen Sudètes bölgesindeki şiddet olayları daha da artar. 12 Eylül 1938 tarihinde Çekoslovakya Hükümetine sert çıkar. Fransa'da, Ulusal

²³³ Edmond Maestri, *Les Grandes Questions du XX. siècle*, l'Etudiant, Paris, 2005, s. 32.

²³⁴ Bernard-Henri Lévy, *Le siècle de Sartre*, Editions Grasset et Fasquelle, Paris, 2000, s. 360.

Cephe Hükümetinin görevi bırakması sonucu hükümeti kuran Edouard Daladier, meclise izleyeceği siyaseti kabul ettirebilmek için yeterli çoğunluğa sahip değildir. Uzlaşmadan yana olan yeni dışişleri bakanı Georges Bonnet, İngiltere'nin sakinimlı tutumundan da yararlanarak, sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesi için Rusya'nın da katılacağı görüşmelerin başlatılması için girişimde bulunur. Zaten Stalin'in uyguladığı görevden alma ve sürgünler nedeniyle zayıf düşen Kızıl Ordu, bu aşamada Batılı ülkelerle Almanya arasında bir savaşın olmasından yana değildir.²³⁵

Çekoslovakya'yı oluşturan farklı kökenli halklardan biri olan Almanlar, baskı altında yaşadıklarını, dillerini konuşamadıklarını, zorla öz benliklerinin yitirilmesi uygulamalarıyla karşı karşıya bırakıldıklarını, Çeklerin azınlıkta olmasına karşın çoğunluğu yönettiklerini ileri sürerek, Polonya sınırındaki Sudètes Bölgesinde özerklik veya bağımsızlık isteyerek, Almanya'dan yardım ister. Bunun üzerine Almanya öncelikle, kendi yanında yer almaları koşuluyla kendilerine özgürlük verileceğini söyleyerek, Çekoslovakya'nın en büyük etnik gruplarından biri olan Slovakları yanına çeker. Böylece, Çekoslovakya'da var olan toplumsal yapılar her geçen gün daha zayıf hale getirilir, etnik gruplar arasındaki kin ve çatışmalar çoğalır, genel otorite sarsılır. Bu koşullar altında, aldığı önlemleri gittikçe daha da sıkılaştırmak zorunda kalan Benès hükümeti, Almanya'nın verdiği gözdağıyla karşı karşıya kalır. Gözdağı ve güvenlik endişelerinin günün birinde kapısını çalacağını bilen Fransa ve İngiltere'yi yanına almayı başaran Edvard Benès, Almanların Çekoslovakya'ya saldırması halinde Fransa ve İngiltere'nin savaşın tarafları olacaklarını ilan etmeleriyle, iyiden iyiye Almanya'nın direnişine kulak asmaz.

Çabalar sonuç verir ve 15 Eylül 1938 günü İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain, Berchtesgaden'de Hitler'le bir araya gelerek Sudètes Bölgesinin Almanya'nın topraklarına katılmasını kabul eder. Fransa başlangıçta bunu kabul etmez görünse de, bazı askeri liderlerin çizdiği karamsar tablo karşısında Daladier ve Bonnet, Çeklerin, Sudètes Bölgesinin Alman topraklarına katılması konusunda ikna edilmesi için İngilizlerle anlaşır. 21 Eylül günü, Almanlara karşı direnmeleri halinde, kendilerini desteklemeyeceklerini Çeklere bildirir. 22 Eylülde Godesberg'de yeniden bir araya gelen Chamberlain ve Hitler görüşmesinde, Hitler isteklerini daha da ileriye götürerek, isteklerinin kabul edilmemesi halinde 1 Ekim tarihinde Çekoslovakya'yı tümünden ele

²³⁵ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980, s. 284

geçireceği gözdağını verir. 28 Eylülde, Chamberlain yeni bir konferansın yapılmasını önerir. Başlangıçta bu öneriyi kabul etmeyen Hitler, Mussolini'nin aracılığıyla konferansa katılır.

Sonuçta, yürütülen diplomasi siyaseti sayesinde 29 Eylül 1938 tarihinde Münih Antlaşması yapılır; Avrupa'nın kapısında bekleyen savaş, bir anlamda ertelenir. Antlaşmaya göre, Çekoslovakya'ya saldırmaması karşılığında Almanya'nın istekleri kabul edilerek, Çekoslovakya, daha önce Fransa ile imzalamış olduğu antlaşmalara karşın, tek başına bırakılır. 29 Eylül günü, Hitler, Daladier, Chamberlain ve Mussolini Münih Antlaşmasını imzalar. Bu antlaşmaya göre Çekoslovakya'nın 85 000 kilometrekarelik bir bölümü ve üç milyonun üstündeki nüfusu Almanya'ya bağlanır. Ülkenin geri kalanının bütünlüğü garanti altına alınır.²³⁶ Böylece İspanya iç savaşının dışında, Fransızlar ikinci kez sorumluluk üstlendikleri bir halkı tehlike ve yıkım karşısında tek başına bırakır. Fransızlara güvenen halkların birbiri ardına aldatılması Sartre'ın yapıtında, farklı roman kişilerinin ağzından Fransızlara sövgü olarak geri döner. Bütün bu tarihsel olaylar *Bekleyiş*'te romanı oluşturan diğer anlatılarla dönüşümlü olarak anlatılır. Öyle ki, Hitler'in Çekoslovakya'ya gözdağı verdiği ünlü Spotpalast'taki söylevi doğrudan Hitlerin ağzından ancak bir radyo aracılığıyla verilir. Aynı şekilde, Münih Antlaşmasının ayrıntılı kararları bile romanda aynen yer alır.

Münih Antlaşmasının ömrü çok uzun olmaz. Alınan kararlar çerçevesinde, Çekoslovakya'nın Sudètes Bölgesini kendisine bağlayan Almanya, bununla yetinmez, doğrudan Prag'a korku salmaya başlar, Çekoslovaklar, Alman egemenliğini kabul etmek zorunda kalırlar. Almanlar, daha antlaşmanın üzerinden bir yıl bile geçmeden Polonya'nın yarısını işgal ettiklerinde, İngiltere ve Fransa daha önce verdikleri sözü tutarak 3 Eylül 1939 tarihinde Almanya'ya karşı savaşa girdiklerini ilan ederler. Böylece 1945 yılına kadar sürecek olan savaş başlar. Savaş, hem tarafları, hem nedenleri, hem de sonuçları açısından özellikle Avrupa uluslarının yazgısı üzerinde oldukça etkili olur.

Yapılan bu antlaşma, İngiltere ve Fransa'da coşkulu gösterilere yol açar. Çünkü korkulan ve birçok insanın yok olmasına neden olacak bir savaş, şimdilik uzaklarda gibidir. Chamberlain gibi Daladier de, antlaşmanın imzalanmasının ardından ülkelerine

²³⁶ Armaoğlu, A. g. y., s. 288.

döndüklerinde zafer kazanmış komutan gibi karşılanırlar. Buna karşın Fransız kamuoyu, Münihçiler ve Münihçi olmayanlar diye ikiye ayrılır. Bir kısmı barışı savunurken, bir kısmı ne pahasına olursa olsun, Fransa'nın saygınlık ve güvenilirliğini koruması için Çekleri arkadan vurmaması gerektiğini ileri sürer. Özellikle sosyalist ve komünist siyasetçiler ise, Sovyetler Birliği'nin yer almadığı bir antlaşmayı Fransa'nın imzalamaması gerektiğini savunur. İngiltere'de ise, Winston Churchill'in başını çektiği tutucu çevreler, antlaşmanın Nazi Almanya'sının korkutmaları altında, İngiltere ve Fransa'nın baskılarıyla Çeklere zorla kabul ettirildiğini savunarak, böyle bir uzlaşmanın ne barış, ne de güvenlik sağlayacağını, aksine her iki ulusu da daha zayıf ve daha tehlikeli bir duruma sürükleyeceğini, bu yüzden antlaşmanın bozulmasının yerinde olacağını söyler.

Bütün bunların ötesinde, Fransa, 1930'lu yıllarda dünya çapında olaylar ve özel siyasal karışıklıklar yaşar. Birinci Dünya Savaşının yol açtığı yıkımlara, ekonomik krizlerin sonuçları da eklenince, ekonomik ve toplumsal yaşamda ağır faturalar ortaya çıkar. Önce bir takım skandallarla çalkalanan Fransa, 1934 yılının Ekim ayında Asturias maden bölgesindeki maden işçilerinin başkaldırısıyla karşı karşıya kalır. Bu olay, Fransa'da en kayda değer işçi sınıfı ayaklanması olarak siyaset tarihine geçer. İşçi sınıfı karşıtları bu olayı, ülkenin toplumsal barışına ve ekonomisine indirilen büyük bir darbe olarak nitelendirir.

1936 yılında kurulan Halk Cephesi Hükümetinin ve sonra gelenlerin genelde barışsever olmaları, Fransa'nın İspanya sivil savaşına katılımını engeller. Hitlerin, Ruhr bölgesini yeniden işgali, Avusturya ve Çekoslovakya'nın ilhakı gibi siyasal darbeler karşısında Fransa, bekleme siyaseti uygular. İngiltere ile birlikte 1938 yılı Eylül ayında yapılan ve kendisine bir üstünlük sağlamayan antlaşmayı saflıkla kabul eder. Daha önce savunma ve işbirliği antlaşması imzaladığı ülkelerin Almanya işgaline uğramaları karşısında tepkisiz kalır. Polonya'nın işgaliyle Almanya'ya savaş açar, ancak Almanya'ya karşı etkili askeri operasyonlar yapamadığı gibi, sürekli savunmada kalır ve Doğu Avrupa'yı rahatça kullanmaları için Hitlerin ordularına bırakır.

Avrupa'da iki savaş arası dönem henüz taşların yerine oturmadığı bir dönemdir. Birinci Dünya Savaşının yenginleri ile kaybedenleri arasında açık veya kapalı bir çatışma her zaman duyumsanır; bu çatışmalar yeni bir savaşa yol açar. Yani kendisine verilen gözdağının büyümemesini ya da daha önce kaybettiklerini geri almak isteyen

ülke ve yönetimler, gerek belirli birliktelikler içinde, gerekse tek başlarına hareket ederek, savaşın içinde yer alırlar. Örneğin Almanya, kaybettiği toprakları geri almak için 13 Mart 1938 tarihinde Almancasıyla *Anchluss*'u yani Avusturya'yı ele geçirme eylemini gerçekleştirir. Böyle bir durumda ne Almanlara, ne de Ruslara güvenebilen Polonya, kendi kaçınılmaz yazgısını beklemekten başka bir şey yapamaz. Nitekim İkinci Dünya Savaşının resmen başlaması, bu ülkenin önce Almanlar, sonra da geri kalanının Ruslar tarafından işgal edilmesiyle başlar.

Savaş öncesinde Almanya ve Rusya, 23 Ağustos 1939 tarihinde dönemin dışişleri bakanları Ribbentrop ve Molotov aracılığıyla Moskova'da içeriği gizli bir saldırmazlık ve işbirliği antlaşması yapar. Bu antlaşma aslında Polonya ve Baltık ülkelerinin, Almanya ve Rusya arasındaki paylaşım antlaşmasından başka bir şey değildir. Nitekim antlaşmadan bir hafta sonra, 1 Eylül 1939 günü III. Reich Hükümetine bağlı askeri birlikler Polonya'nın yarısını işgal ederken, diğer yarısını da 17 Eylül 1939 tarihinde Stalin'e bağlı Kızıl Ordu işgal eder. Bu işgalleri, bugünkü adı Moldova olan Besarabya'nın Ruslar tarafından, Baltık ülkelerinin bir bölümünün hem Ruslar, hem de Almanlar tarafından işgal edilmesi izler. Üstelik antlaşma öncesinde Nazi Almanya'sının uygulama ve siyasetini sürekli eleştiren Rusya basını bile, bu antlaşma ve işgaller sonrasında Almanya'ya karşı sağır dilsiz bir tutum sergilemeye başlar.

Rusya'nın Almanya ile böylesine bir ortaklığa girişi Fransa'daki komünist çevrelerde başlangıçta Rusya'nın ihaneti ve işçi sınıfının arkadan hançerlenmesi olarak değerlendirir. Daha sonraları Rusya'nın amacının farklı olabileceği, önceki siyasetinde herhangi bir değişiklik olmadığı yönünde değerlendirmeler yapılırsa da, pek inandırıcı olmaz. 1940 ve 1941 yıllarında tamamen uyum içinde hareket eden Almanya ve Rusya, 1941 yılı sonunda iki düşman kampa ayrılır. Aralık 1941'de Hitler'in orduları tüm güçleriyle saldırdıkları anda Rusya'nın yardımına şiddetli kış soğukları yetişir. Askerleri ve donanımı aşırı soğukta donan Almanlar büyük kayıplar vererek bozguna uğrar. Buna karşın Ruslar da çok sayıda kayıp verir. Almanların kendilerine saldırmasını neden gösteren Ruslar, daha sonraki aylarda savaş cephesinin genişlemesini ve Almanya'nın gücünü kaybetmesini de fırsat bilerek, Almanya'nın iç bölgelerine kadar ilerler.

Bu savaş için Fransa'nın yaptığı hazırlık ve Almanlara karşı yaptığı savunma, başlı başına irdelenmesi gereken bir konudur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında,

Almanya ve İtalya'nın kendisiyle dost olamayacağını varsayan Fransa, İtalya ve Almanya sınırına iki savaş arası dönemde savunma mevzileri yapmaya başlar ve bu mevzileri güçlendirir. Maginot Hattı denilen bu savunma hattı, Alman saldırısının hep kendi sınırlarından ve Belçika üzerinden geleceği öngörüsüne göre hazırlanır. 10 Mayıs 1940 günü Almanların, Belçika ve Hollanda'nın tarafsızlığını yok sayarak, bu ülkeler üzerinden geçip Maginot Hattına saldırmasıyla, güç birliği oluşturan Fransa ve İngiltere güçlerinin dikkatini kuzey cephesine çekmeyi başarır. Alman saldırılarına karşı kuzey cephesini desteklemek için diğer mevzilerden bölgeye kuvvet kaydırılması sonucu zayıflayan Lüksemburg Hattından ilerleyen Alman ordusuna bağlı General Guderian'ın panzerleri, 14 Mayıs 1940 günü büyük bir hızla Sedan bölgesinden ve Ardennes'lerden geçerek, kuzeydeki ittifak güçlerinin arkasından Dunkerque'e ulaşmayı başarır. Bu bölgedeki ittifak güçlerinin güneyden ve kuzeyden Alman kuşatması altında kalması üzerine İngiltere ve Fransa, bulabildikleri her türlü deniz aracıyla bölgedeki kuvvetlerini boşaltmanın yollarını ararlar. 4 Haziran günü Dunkerque Almanların eline geçer ve binlerce Fransız asker İngiltere'ye sığınmak zorunda kalır. Almanların uyguladıkları bu taktik karşısında, başarısız olan ordunun büyük kayıplar vermesiyle, Fransa'nın tüm savunma planları alt üst olur. Beklenmedik Alman baskınıyla karşı karşıya kalan Fransız ordusu, ne yapacağını bilemeden dağılır. Bir kısmı cephelerde direnmeye, bir kısmı hat boyunca güneye çekilmeye, geri kalan kısmı da teslim olmaya başlar. Artçı mevzilerde bekleyen yedek kuvvetler içinde, ana cephenin dağıldığının anlaşılması üzerine, ümitsizliğe kapılma ve kaçma olayları çoğalır. Yeterince cephane ve mühimmata sahip olmayan artçı birlikler, boş yere düşmana karşı direnerek, düşmanın öfkesini çekmemeyi de gerekçe göstererek, Alman askerlerine teslim olurlar. Askerlerin direniş eylemleri, ülkenin iç bölgelerinde değil, daha çok Belçika ve Almanya sınırlarına yakın bölgelerde görülür.

Ülkenin iç kesimlerinde kayda değer bir direnişle karşılaşmayan Alman askerleri, Fransa topraklarına girişlerinden otuz dört gün sonra, başkent Paris'i ve ülkenin tüm kuzey bölgeleri de dâhil, neredeyse yarısını işgal ederler. Genç erkek nüfustan yoksun, daha çok yaşlı ve kadın nüfusun kaldığı Paris, düşman saldırısına karşı direniş göstermeden teslim olur. Paris sokakları ve kamu kurumları Alman bayraklarıyla süslenir. Zaten seferberlik ilanı ile boşalan Paris, işgal altında tümüyle sokakların boş, mağazaların kapalı olduğu Pazar günlerini andırır.

Ülke ekonomisini ayakta tutan işçi, memur, esnaf, sanatkâr ve tarım alanında çalışan tüm genç iş gücünün yanı sıra, entelektüel düzlemde fikir üretecek, yapıt ortaya koyacak yazar ve sanatçı kesiminin de silâh altına alınmasıyla, ülkenin hem ekonomik üretiminde hem de yazınsal ve sanatsal üretiminde belirli bir düşüş gözlenir. Köylünün tarlasında çalışacak insan, fabrika sahibinin fabrikasında çalışacak nitelikli işgücü, işini bilen esnaf sıkıntısı çeken Fransa, ekonomik alanda da bozguna uğrar. Almanya bu işgücü açığını tutsak ettiği asker ve sivilleri çalıştırma yoluna giderek, hatta işgal ettiği ülkedeki henüz çocuk sayılabilecek nüfusu ülkesine transfer ederek gidermeye çalışırken, Fransa'nın ekonomisi her geçen gün biraz daha kötüye gittiği için, savurganlığı önleme ve az ile yetinme kampanyaları başlatarak tüketimi azaltmayı amaçlar.

10 Haziran günü İtalya, Fransa'ya karşı savaşa girdiğini duyurur. 17 Haziran 1940 günü karşı çıkmasına ve savaşa devam edilmesini istemesine karşın Paul Reynaud, parlamentoda istediği kararları çıkartamayınca, başbakanlıktan çekilir, yerine geçen General Pétain önderliğindeki hükümet, Almanlarla ateşkes yapmak istediğini duyurur. 22 Haziran günü Ateşkes imzalanır. Ateşkes, Fransızları aşağılamak için, 11 Kasım 1918 tarihinde Rethondes'da bir tren vagonunda General Foch ve Alman delegasyonunu tarafından imzalanan Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki ateşkes antlaşmasına misilleme olarak, yine Rethondes'daki aynı tren vagonunda General Huntziger ve General Keitel tarafından imzalanır. Bu altı haftalık savaş boyunca Fransa 92 000 askerini kaybeder, tarihinin en ağır kaybını verir; antlaşma hükümlerine göre Fransa, işgal altında olmayan topraklarında bile ancak sınırlı bir egemenlik hakkına sahip olur. Alsace ve Lorraine bölgesi Almanya'ya bırakılır.²³⁷

Almanlarla sürekli işbirliği halinde olmakla suçlanan Pétain ve hükümeti, Paris'ten ayrılarak Vichy'e yerleşir. Ülkedeki tüm yetkileri kendisinde toplayan General Philippe Pétain, yönetimi ele aldığı ilk andan başlayarak reklâm, afiş ve diğer her tür propaganda araçlarını kullanarak kendisini Fransa'nın tek lideri olarak göstermeye çalışır. Öyle ki, işgal altındaki yerlerde halkın okur-yazarlık oranını artırmak için hazırlattığı alfabelere bile üstü kapalı olarak kendi düşünce ve propagandalarını koydurur; her alanda kendisini kabul ettirmek için tam bir beyin yıkama kampanyası başlatarak halkın savaşı ve işgali beyinlerinden silip atmasını amaçlar.

²³⁷ Armaoğlu, A. g. y., s. 367.

Demokratikleşme, eğitim ve kalkınma alanında atılımlar başlatan General Pétain, işgal altındaki ülkesini kurtarmaktan çok, düşmanı ile işbirliği yaparak, *Zorunlu Çalışma Hizmeti (Service du Travail Obligatoire)* gibi düzenlemelerle, on altı yaş üstündeki tüm gençleri Almanya'daki iş sahaları ve fabrikalara göndererek eğitir. Aslında onları Almanların zorlamasıyla Almanya'daki fabrika ve işyerlerine göndererek onların iş açığının kapanmasına katkıda bulunur. Her genç bu Zorunlu Çalışma Hizmetini sekiz ay boyunca yapmak zorundadır. General Pétain'e göre, Fransa'nın karşılaştığı ağır bozgunun nedeni laçkalık, eğlence ve aşırı tüketimdir.²³⁸ Bunları sıralarken bile, işbirliği yapılacak ülke olarak, savaş esnasında hiçbir önemli katkısı olmayan İngiltere ya da bir başka ülke yerine, üstü kapalı biçimde Almanya gibi ülkeleri işaret eder.

Fransa için artık savaş biter, 1940 Mayısından 1944 Eylülüne kadar sürecek olan Alman İşgali dönemi başlar. Bu dönemde neredeyse her tür besin ve diğer tüketim malları karneye bağlı olarak halka çok düşük oranlarda verilir. Fransa'da üretilen gıda ve sanayiye dayalı üretimin çok büyük bir kısmı Almanya'ya gönderilir. Araçlar için gerekli benzin bulunamaz, her tarafta ve her sektörde karaborsa oluşur, tüketim malları gereğinden fazla pahalıdır ve aranan her şey bulunamaz. Bu koşullar altında her yerde hırsızlık ve yağmalama olayları görülür. Bazen demiryollarındaki demir raylar bile sökülür. Fransa'daki işletmelerin çoğu, *Wehrmacht* adı verilen Alman ordusunun güçlendirilmesi için mal üretmeye zorlanır. Yahudilere ait mallara işgal güçleri tarafından el konur. Fransa gibi işgal altında tutulan ülkeler, işgal ordusunun gereksinimi olan her tür malı karşılamak zorundadır. Tutsak edilen Fransız askerleri zorla tutsak kamplarında çalıştırılır. Zaten genç nüfusunun çoğunu savaşa gönderen Fransa, Zorunlu Çalışma Hizmeti altında yapılan uygulamaya milyonlarca gencini göndermek zorunda kalır. Böyle olunca da, işgücü olmadığından tarım alanında bile yeterince ürün elde edilemez.

İşgal döneminde Almanlar kendi çıkarlarına iş yaptırabilmek için çoğu kez şiddet ve terör yoluna başvururlar. Alman isteklerini geri çeviren veya geciktiren kişi ve kurumlar, SS subayları ve gestapoların yaptığı acımasız işkence, hapis ve sürgünlerle istenileni yapmaya zorlanır. Alman Bilgi Alma Servisi (*Abwehr*) Fransız vatandaşları arasında bulunduğu işbirlikçiler aracılığıyla direniş grupları ve kendi çıkarlarına aykırı

²³⁸ Pierre Vallaud, *Les Français sous l'occupation 1940-1944*, Editions Pygmalion/Gérard Watelet, Paris, 2002, s. 9.

olan her tür örgütlenmeyi farklı cezalandırma yöntemleri uygulayarak derhal dağıtır. İşgal altındaki diğer ülkelerde, özellikle Slav ve Yahudi ırkına karşı oldukça kötü uygulamalar yapılır. Slavlara insanlık dışı davranılırken, özellikle Yahudiler konusunda *Einsatzgruppen* adında, ele geçirilen ülkelerde, ordunun ardından ‘özel temizleme’ eylemleri yapan gruplar oluşturulur. Bu uygulamalardan siyasal kimlik sahibi komünistler olduğu kadar, sıradan komünizm yanlısı insanlar da paylarına düşeni alırlar.²³⁹

4.3. Toplumsal ve Ekonomik Koşullar

1914–1945 yılları arasındaki dönem, askeri, siyasal, toplumsal ve ekonomik krizlerin art arda geldiği dönemdir. Üstelik bu krizlerin çok kısa aralıklarla gelmesi, toplumu ve ülkeyi sürekli değişiklikten değişikliğe sürükleyen durağan olmayan bir süreç oluşturur. Bunların en önemlileri 1914–1918 savaşı, 1918 yılından 1924 yılına kadar süren ve özellikle Almanya’yı etkileyen ekonomik kriz, 1929–1933 yılları arasındaki kapitalizmin en büyük ekonomik krizi, faşizmin 1933 yılında Almanya’da iktidara gelişi ve 1939 ile 1945 yılları arasında yer alan savaştır. O dönemde Fransa’yı etkileyen, çevresinde yer alan bir takım gelişmeler de vardır. Örneğin, İtalya’da da faşizmin iktidara gelişi ve Almanya ile İtalya’nın da desteklediği faşist grupların iç savaş sonucu İspanya’nın yönetimine geçmesi gibi.

1914 yılında, tüm Avrupa’yı ve dünyayı olumsuz yönde etkileyen korkunç savaş sırasında, diğer uluslarda olduğu gibi Fransa’da ağır faturalar öder, ülkelerin ve toplumların özdeksel ve ruhsal tüm güçleri harcanır. Savaş esnasında her tür özveriyi esirgemeyen toplum ve toplum kurumları, artık yok olmanın eşiğindedir. Savaş öncesi siyasal, ekonomik, askeri ve teknolojik bakımdan tüm dünyayı elinde bulunduran Avrupa, savaş esnasında on milyondan fazla insan kaybının yanı sıra, üstün olduğu tüm alanlarda yıkıma uğrar. Bu savaş, aynı zamanda ulusların yaptığı ilk endüstri savaşı olur.

Fransız Ticaret Bakanı 4 Eylül 1917 tarihinde, Fransız ekonomisi ve ticaretinin bir önceki yıla göre daha da kötüleştiğini rapor eder. Mali durum da aynı şekilde ciddi bir şekilde bozulur. Savaş uzadıkça ekonominin ve hükümetin durumu kötüye gider. Savaş

²³⁹ Vallaud, A. g. y., s. 107

ekonomik bir boyut kazanır. Dış ticaret küçülür; ticaret filosu oldukça zayıflar; mallar ve stoklar sıfırlanır.²⁴⁰ Buna karşın sayıları çok fazla olmasa da Renault gibi bazı işletmeler, Fransız ekonomisinin itici gücünü oluşturur, savaş sırasında üretimlerini ülke gereksinimi doğrultusunda artırarak, işsizliğin azaltılmasına da katkıda bulunurlar.

Birinci Dünya Savaşı, “Zafer Baba” diye bilinen ve 1920 yılına kadar iktidarda kalacak olan Georges Clémenceau’nun önderliğinde, tüm siyasal partileri bir kutsal uzlaşma grubu etrafında toplar. 1920 yılından sonra Fransa’nın yönetiminde, 1924 ile 1926 yılları arasındaki solcu kartellerin sosyalist ve radikalleri birleştirmesiyle oluşturulan hükümet dışında, koalisyon hükümetleri daha çok yer alır. Aralık 1920’de Komünist Partinin kurulmasıyla sosyalist sol bölünür. Otuzlu yılların ekonomik krizleri, toplumsal ve mali sıkıntılar, İtalya’da faşizmin, Almanya’da Nazizmin iktidara gelişi gibi uluslararası durumlardaki kötüleşmeler, ülkelerdeki bölünmeleri, demokratik olmayan kurumların ortaya çıkışını, milliyetçi tutuculuğu ve aşırı sağcılığı körükler.

Savaşın, 1918 yılında Fransa ve işbirliği yaptığı ülkelerin zaferiyle sonuçlanmasının ardından, Fransız halkı, kısa süreli de olsa, bir rahatlık dönemi yaşar. Dünyayı sarsan ekonomik krizler, belirli oranda Fransa’yı da etkiler. Tüketim mallarında kısıtlamalara ve karne ile satın alma dönemlerine gidilir. Aynı dönemlere rastlayan uzun süreli olmayan koalisyon hükümetlerinin, gerekli önlemleri etkin ve zamanında alamaması, işletmelerde yeterli ücreti alamayan ve çalışma saatleri fazla olan işçi kesiminin grev ve yaptırımlarına yol açar. Toplumsal haklarını alamayan işçiler, yaptırım güçleri olsun diye Komünist Parti çatısı altında daha kolayca örgütlenir. Otuzlu yılların ikinci yarısında, yine işçi sınıfının da baskısıyla Fransa’da, sosyalist partilerin ve Komünist Partinin işbirliği altında Halk Cephesi iktidara gelir. Çalışma yaşamında iyileştirmeler yapan bu hükümetin ömrü uzun olmaz ve 1938 yılında görevini bırakır.

Savaşın ve büyük ekonomik krizlerin ardından soluklanmaya fırsat bulamayan Fransız ekonomisi, özellikle 1938 yılı yazından başlayarak yeni bir savaşa hazırlanır. Nazi Almanya’sı daha çok Orta Avrupa’yı gerek topraklarına katmak, gerekse işgal yoluyla sürekli tehdit eder. Fransa’nın ekonomisi ve üretimi artık çoğunlukla askeri silah ve malzeme üretimine dayanır. 1870 yılında Almanya’ya bırakmak zorunda

²⁴⁰ <http://hypo.ge-dip.etat-ge.ch/www/cliotexte/html/1ere.gm.economie.html>, 18 Ocak 2007 tarihinde bakıldı.

kaldığı Alsace ve Lorraine bölgelerini, Birinci Dünya savaşında Almanlardan geri alan ve günün birinde Almanya'nın buralarda yeniden hak iddia edeceğini bilen Fransa, bir yandan da eski yenik rakipleri olan Almanya ve İtalya'ya karşı savunma hatları oluşturur.

Nitekim savaşın başladığı 1939 yılında, Fransa'nın elinde bulundurduğu askeri güç ile Almanya'nın gücü karşılaştırıldığında, durum hiç de azımsanmayacak ölçüde Fransa'dan yanadır. Buna Fransa'yla güç birliği yapan İngiltere'nin de güçleri katılırsa, tümüyle ezici bir üstünlük söz konusudur. Ancak ekonomik ve askeri güce bağlı olmayan bir takım etkenlerden dolayı Fransa, savaş sırasında Almanya'ya karşısında hiç kimsenin beklemediği bir bozgun yaşar, ülke dört yıl boyunca işgal altında kalır. Ekonomi artık Fransızlardan çok Almanların elindedir ve musluklar Almanya'dan yana akar.

Yüzyıllardan beri, gerek ödediği vergi, gerekse iş ve silah gücüyle savaşları finanse eden Fransız halkı, artık ayakta kalacak durumda değildir. Halkın tüm kesimlerinde bir yorgunluk, yılmışlık ve bıkkınlık vardır. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, kendi iç yöneticilerinin ihanetine karşı savaşmak, ruhsal bozukluklara ve çöküntülere neden olur. Özetle, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında Fransız toplumunun geneline egemen olan yoksulluk ve her istenilen ürünün kolaylıkla elde edilememesi, toplum bireylerini birikim yapmaya ve az ile yetinmeye yöneltir. Ancak, bireylerin beslenme biçimleri ve yaşam standartlarına bağlı olarak bedensel ve ruhsal sorunlar gittikçe artar. Bu hastalıklı ruhlar, daha fazla sıkıntı, savaş ve şiddet istemez. Bu nedenle coşkulu halk, 1938 yılı Eylülü sonunda Almanya ile Münih Barış Antlaşmasını imzalayan Daladier'yi, Fransa'ya dönüşünde kahramanlar gibi karşılar. Zaten olası bir savaşta Daladier'nin kendisi bile beyninde daha şimdiden savaşı kaybetmiş görünür, askere alınan gençleri kasabın kesime götürdüğü hayvanlara benzetir:

“(...) Daladier, yastıklara gömülmüş yayalara bakarak, sönmüş sigarasından nefes çekiyordu. Londra'ya gitmek canını sıkıyordu, orada aperatif vermezlerdi, domuzlar gibi tıknacaktı, güür saçlı bir kadın ağzını faraş gibi açarak gülüyordu.

Daladier: “Farkında değiller” diye düşünüyordu. “Hepsini kasaplık koyun gibi götürüyorlar da farkında değiller.”²⁴¹

Fransız toplumu, XVIII. yüzyıldan itibaren sürekli kargaşa ve çatışma içinde yaşamış bir toplumdur. Bu çatışmalar bazen düşmanlarla, bazen içinde barındırdığı toplumsal sınıflar arasında, bazen da yönetilenle yönetenler arasında yaşar, XX. yüzyılın ortalarına değin ülkenin yönetimi bazında Üçüncü Cumhuriyete geçilme gereği duyulur. Başlangıçta aristokrat sınıf ve burjuva sınıf arasında var olan çatışma ve anlaşmazlıkların ağırlık merkezi, özellikle sanayileşme döneminin başlamasıyla, burjuva sınıfı ve işçi sınıfı arasına taşınır. Özellikle XVIII. yüzyılın ortalarına değin soylu sınıfı kabul edilen aristokrat sınıfın, aşağılanan burjuva sınıfının gelişen sanayi alanında iş sahalarını ele geçirerek güçlenmesiyle, burjuva sınıfı karşısında yenilgiye sürüklenmesi kaçınılmaz olur. Yavaş yavaş ekonomiyi ele geçiren burjuva sınıfı, eskinin toprağa ve tarıma dayalı ekonomisini bir anda ikinci plana iter, bu sayede elinde bol miktarda tarım arazisi bulunan aristokrat sınıfı, toplumda ikinci plana düşer. Aristokrat sınıf zamanla yalnızca önemini ve ekonomik payını kaybetmekle kalmaz, elinde çalıştırdığı insanlara varıncaya değin her şeyini burjuva sınıfına kaptırır.

Aristokratların kaybettiği değerlerden biri de yazındır. Önceleri yalnızca soyluları, sosyeteleri, salonları konu edinen yazın, artık burjuva sınıfının eline geçmesiyle köyü, köy yaşamını, yoksul ve zenginin öyküsünü işler. Ne var ki, burjuva toplumunun her şeyi bir ekonomik değer ya da para olarak görmesi, zamanla insanın insanla ilişkisini zayıflatır, insan olma özellikleri hiçe sayılır. Hatta insan bile zengin burjuvanın elinde bir nesne gibi alınıp satılır. Elbette bu, köle gibi alınıp satılma anlamında değil, örneğin bir yazar için onun kaleminin satın alınması anlamındadır. Burjuvanın sahiplendiği kapitalist dizgenin insan ve onun başkalarıyla olan ilişkilerini yok etmesi veya nesneleştirilmesi, bilindiği üzere XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra insan ögesinin yok olduğu ya da silikleştiği Yeni Roman akımını ortaya çıkarır.

4.4. Toplumsal Yapı

XIX. yüzyıl, sanayileşme atılımının büyük bir gelişme kaydettiği, ancak gelişmesini tamamlayamadığı bir yüzyıldır. XX. yüzyılın başları da bu gelişme sürecine

²⁴¹ Sartre, **Bekleyiş**, s. 259.

tanık olur. Ancak 1914 savaşıyla önemli bir darbe yiyen, daha sonra da ekonomik krizler nedeniyle bir türlü toparlanamayan, en sonunda İkinci Dünya Savaşıyla iyiden iyiye yıkıma uğrayan bu süreç ancak savaş sonrasında kendini toparlama olanağı bulur. Ne var ki bu kez, insanlığın yararından çok, zararına çalışır. Tüm dünya ulusları iki ana kutba ayrılmış olarak, soğuk savaş döneminde bir silahlanma yarışına girer. Bu da toplumun sermayeyle ilişkisi olmayan belirli katmanlarını oldukça olumsuz yönde etkiler.

Daha önceki yüzyılda olduğu gibi, XX. yüzyılın başından itibaren, toplum içinde kendisini sürekli yenileyen ve sermaye artırımına giden burjuva ve kapitalist sınıf temsilcileridir. Buna karşın işçi ve köylü sınıfının koşulları sürekli kötüye gider. İş başına gelen sağcı ya da solcu hükümetlerin söz verdikleri toprakların köylüye dağıtılması projesi ve işçiye verdikleri hak ve ücretlerde iyileştirme sözünün, gereği gibi yerine getirilmemesi her iki kesimde de yöneticilere karşı bir güvensizliğin doğmasına yol açar. Siyasetçilere duyulan güvensizlik, bu kesimlerin siyasete bakış açısını da değiştirir ve gittikçe siyasetten uzaklaşmalarını sağlar. Fransız Komünist Partisinin ve diğer sosyalist partilerin köylü kesimini kendi yanına çekme gayretlerine karşın, çok başarılı olamamalarının nedeni budur.

Köylü ve yaşamını tarıma dayalı olarak sürdüren nüfusun üçüncü plana itilmesi, rakipleri olan diğer sınıfların ilerlemesine olanak tanır. Böylece, tutulan sınıf statüsündeki kapitalist sınıf, tüm olanak ve ayrıcalıklardan yararlanırken, ikinci planda kalan işçi sınıfı, son sırada da köylü sınıfı hizmetlerden pay almaya çalışır. Yönetimi etkilemesini bilen ve gerektiğinde kendi üyelerini siyaset arenasında yarıştıran kapitalist sınıf, oluşturduğu sivil toplum örgütleri sayesinde, iç ve dış siyasete müdahale edebilecek konuma gelir. Bu genel yapı etrafında, XX. yüzyılın ilk yarısında Fransız toplumunun temel taşlarını oluşturan öğeleri, burjuva ya da kapitalist sınıf, işçi sınıfı ve köylü sınıfı olarak ele almak yararlı olacaktır.

4.4.1. Burjuva sınıfı

Burjuva sınıfının sürekli kazanma isteği zaman geçtikçe onu, fabrika veya atölyelerinde çalıştırdığı işçisiyle karşı karşıya getirir. Yok pahasına ve zor koşullarda işçileri çalıştıran patron konumundaki burjuva sınıfı, işçilerin çeşitli düşünce grupları ve örgütler aracılığıyla örgütlenip, toplumsal haklarında ve ücretlerinde iyileştirmeler

istememesiyle, istenmeyen ve başkaldıran sınıf olarak nitelendirir. Ülke ve ekonomi yönetimini elinde bulunduran bu sınıf, ülkenin içine düştüğü zor koşulların baş sorumlusu olarak sürekli işçi sınıfını ve onların hak aramak için yaptıkları grev ve mitingleri gösterir. Halktan kişiler arasında geçen konuşmalarda, işçi sınıfı ve onları destekleyen solcu görüşlülere karşı tepkiler açıkça dile getirilir:

“—Evet efendim, dedi adam, evet. Solculara oy vermenin sonu budur. Fransızlar adam olmayacaklar: Savaş gelip çattı, onlar tutmuş ücretli hafta tatili istiyorlar.”²⁴²

Sartre’in yapıtında da, İkinci Dünya Savaşında Fransızların Almanlar karşısında uğradıkları bozgunun sorumlusu olarak, hem ülke yönetimi, hem kilise, hem de işçiler ve işçi sınıfını destekleyen komünistler gösterilir. Farklı dünya görüşünü ve ekonomik dizgeleri savunan başkaları gibi, işçi sınıfı veya onu temsil ettiklerini söyleyen komünist ideolojiye bağlı parti ve gruplar da, tümüyle suçsuz sayılmaz. Sonuçta onların gerçek niyetlilerinin dışında kalan bir kısmı, bazı ülke ve siyasal çevrelerin kışkırtmaları sonucu eyleme geçen, onların ideoloji ve hegemonyasını dayatmaya çalışan kişilerden başkası değildir. Bu şekilde ülkeler ve ülkelerin destekledikleri dizgeler, çıkar alanlarını genişletme, diğerleri karşısında üstün gelme kavgasına girerler. Örneğin, İkinci Dünya Savaşının hemen öncesinde Almanya’nın İspanya’da General Franco ve onun kuracağı rejimi desteklemesi, Fransız Komünist Partisinin, Sovyetler Birliği’ndeki Komünist Partiyle organik bağlarının bulunması, toplumların sürekli birbiriyle etkileşim ve içinde olduklarını da gösterir.

Böyle bir ortamda, işgal ve direniş sırasında patronların ve burjuva sınıfının tutumu nedir? Fransa’nın özgürlüğe kavuşmasından kısa bir süre sonra General de Gaulle, bir şirketin delegasyonunu kabulü sırasında: “Hiç birinizi Londra’da görmedim, beyler!”²⁴³ diye seslenir. Elbette Peugeot ve Michelin gibi tanınmış Fransız şirketlerinin birçoğu savaşa ve direnişe katılır; üstelik kanlarına varıncaya değin yüksek bir bedel öderler. Bunun yanı sıra bazı şirketlerin yöneticileri tutuklanıp toplama kamplarına gönderilir ve aralarından bir kısmı da geri dönemez. İşgal döneminde var olan küçük aile şirketleri ile büyük şirketler karşılaştırıldığında, küçük şirketlerin kapanmak

²⁴² Sartre, **Bekleyiş**, s. 230.

²⁴³ Eric Conan, “Les patrons sous l’Occupation”, **L’Express**, 12.10.1995.

pahasına düşmanla işbirliğine daha az yanaştığına, büyük şirketlerin ise farklı yerlerdeki yatırımlarını birden bire silip atmadığı için daha fazla işbirliğine yöneldikleri anlaşılır. Bazı şirketlerin de General Pétain hükümetinin zorlamasıyla iş yaptığı kayıtlara geçer.²⁴⁴

4.4.2. İşçi sınıfı

Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başı, Fransa'da çok hızlı gelişme kaydeden sanayi kapitalizmi ve aynı zamanda çok sayıda işçinin proleter sınıf içindeki yerini alması, sosyalizmin ve sendikacılığın gelişmesi için iyi ve verimli bir dönemdir. Bu dönemde, işçi rekabeti, sosyalizm ve sendikacılık da gelişir. Ancak, özellikle 1939 yılında Komünist Partinin kapatılmasından sonra, hem işçi örgütlenmelerinde, hem de sendikacılık hareketlerinde bir dağılma, bir kopukluk ve yavaşlama görülür. Bu kötüye gidişte, düşman işgalinin etkisi olduğu kadar, düşmanla işbirliği yapan Fransız yöneticilerin de payı büyüktür.

İş alanında ve üretimde meydana gelen yeni gelişmeler ve yeni işletme biçimlerinin ortaya çıkması, işçi sınıfının niteliğini ve yeni gelişme ve teknolojiye olan uyumunu gündeme getirir. İşçi sınıfı üzerinde gittikçe artan baskılar, işçi haklarının savunmasında etkin olacak sendikaların çatısı altında toplanmayı ve grevleri gündeme getirir. Birinci Dünya Savaşı sonrası ve İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaygınlaşan bu grev ve sendika hareketleri, bir yandan işçi hak ve isteklerini gündeme getirirken, öte yandan kapitalist kesimin yaptığı karşıt propaganda nedeniyle, toplumun genelinde ülkenin kalkınmasının ve ekonominin gelişmesinin önünde bir engel olarak kabul edilir.

İşçi sınıfının işgal sırasındaki tutumuna gelince, onlar da diğer toplumsal gruplar gibi tümüyle bütün bir görüntü çizmekten uzak, gerek silahlı, gerekse edilgen olarak direniş içinde yer alırlar. Savaşın patlak vermesinin öncesinde Fransa'yı yöneten Halk Cephesi hükümeti döneminde, bir takım toplumsal kazanımları elde eden işçi sınıfı, kendi üyelerinin sempatisini kazansa da, hükümetleri zorlayıcı etkinlikleri ve patronların hoşuna gitmeyen ücret ve koşullarda iyileştirmeler konusunda diğer kesimlerin tepkisini toplar. İşçi sınıfının örgütlenmesinde etkin olan komünist grupların olması da, işçi sınıfının tepki almasına neden olur. Ülke yönetiminde egemen olan ve toplumsal kurumları yönlendirenler, genellikle komünizm karşıtı kapitalist ya da

²⁴⁴ Conan, A. g. m., l'Express, 12.10.1995

burjuva sınıfının insanları olduğu için, kamuoyuna komünizm ve işçi sınıfı, uzak durulması gereken, ülke çıkarlarına ve toplumsal kalkınmaya zarar veren, Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına hizmet eden grup veya insanlar olarak tanıtılır.

İşçiler sürekli patron ve burjuvalarla çatıştıkları için tepki toplarlar Her şeye karşın, gerek yasalar önünde, gerekse işyerlerinde korunmalarını ve haklarına dokunulmamasını sağlayan güvencelere ve örgütlenmelere sahip olmaları nedeniyle, yaptırım gücü fazla olan bir sınıftır. Yeni güvence ve hakları elde etmek konusunda sürekli birlik içinde hareket eder. Temel amaçları yalnızca hak elde etmek değildir, aynı zamanda proleter sınıf denilen işçi sınıfının iktidara taşınması için gerekli koşulları oluşturmaya çalışır. Bu hedefi, yalnızca tek bir ülke bazında değil, dünya ülkelerinin genelinde gerçekleştirmek ister. Bu nedenle işçi sınıfları, buldukları ülkelerin dışındaki, diğer gruplarla sürekli iletişim halinde işbirliği içindedir.

İşçi sınıfının siyasal alanda destekçisi olan ülke, o günün koşullarında 1917 Devrimini işçi hareketleriyle gerçekleştiren ve işçileri iktidara taşıyan Rusya veya o dönemdeki adıyla Sovyetler Birliği'dir. Sovyetler Birliği'ndeki en büyük işçi örgütü olan Komünist Partisi, Fransa'da da işçi örgütlenmesini yapan toplumsal kurumdur ve Sovyetler Birliği'ndeki Komünist Partiyle organik bağları vardır. Ancak parti veya işçi sınıfı içerisinde birbirinden farklı yöntemi benimseyenler de vardır. Kimileri Stalin'in ortaya koyduğu yöntem ve dünya görüşünün izleyicisi olurken, kimileri de Troçki'nin yöntemini benimser. Bu yöntem farklılıkları zaman zaman parti içerisinde farklı bölüğü ve gruplara ayrılmalara ve çatışmalara kadar uzanır.

Aslında partide çözülme ve karışıklık tohumlarının yeşermesi, 1939'da imzalanan Alman-Sovyet paktı sonrasına rastlar. Komünistlerin çok güvendiği ve faşizme engel olarak gördükleri tek ülke konumundaki Rusya yönetiminin böyle bir antlaşmayı Nazi Almanya'sıyla imzalamasıyla, parti üyeleri tamamen şaşkına döner. Üyelerin bir kısmı bu olayı Rusya'nın bir takım çıkarları için sosyalizm ve komünizmi ayaklar altına almak olarak değerlendirilir ve yapılan bu antlaşmanın büyük bir ihanet olduğunu belirterek partiden ayrılmaya başlar. Binlerce militanın yanı sıra, Komünist Partisinden seçilmiş 72 parlamenterin 23'ü bu gerekçeyle partilerinden ayrılırlar.²⁴⁵ Partinin 26 Eylülde Daladier tarafından kapatılması da bu kopmaların üzerine tuz, biber eker. Bu

²⁴⁵ <http://edecebost.ifrance.com/>, internet sitesi, 03 Şubat 2007'de bakıldı

tarihten başlayarak, parti gizli bir biçimde etkinliklerini sürdürme kararı olsa da, üyelerin birçoğu kapanmayı fırsat bilerek bir daha geri dönmek üzere ayrılır; üyelerinin çoğunluğu da savaşın başlamasıyla silâh altına alındığı için, gizli etkinlik içinde de olsa, parti tutarsız bir dönem yaşar.

İkinci Dünya Savaşının başladığı 1939 Eylülü, Fransız Komünist Partisi için gerçek anlamda sorunlu bir tarihtir. Eylül ayının ilk gününde savaşın başlaması bir yana, beş yıl sürecek bir kapatılma dönemi de Eylül ayında başlar. 26 Eylül 1939'da General Daladier tarafından kapatılan Komünist Partisi için uzun ve gizli bir etkinlik dönemi başlar ve bu gizlilik ancak Paris'in özgürlüğe kavuşmasıyla sona erer.

1940 Haziranında Almanlar Paris'i ele geçirdiklerinde partiden geriye hiçbir şey kalmamıştır. Haziran ayı sonu ve Temmuz aylarında bir araya gelen parti yöneticileri, bu kez başbakan sıfatıyla yönetimi eline alan Edouard Daladier yönetimine değil de, işgal kuvvetlerinin yetkililerine resmi yoldan başvurarak, etkinliklerine yeniden devam edebilmek için izin isterler. Ancak Eylül ve Ekim aylarında Almanların ve Vichy yönetiminin emirleriyle çok sayıda partili tutuklanır.²⁴⁶ Daladier yönetiminin komünist karşıtı uygulamaları yetmezmiş gibi, Ruslarla antlaşma imzalayan Almanlar da komünistlere karşı oldukça sert davranır ve Stalin de komünistleri korumak için bir şey yapmaz.

Savaşın çıkmasıyla komünist ve sosyalistler ikilem yaşarlar. En azından ilkelerinde yer alan barışçıl dünya görüşlerinden dolayı, hem savaşa karşı tavır sergilemeleri gerekir, hem de Stalin'in Almanya'yla saldırmazlık ve işbirliği antlaşması imzalaması nedeniyle, Rusya'yla dostluk kurmuş bir ülkeye karşı savaşmanın endişesini taşıyarak, savaşa gitmek istemezler. Öte yandan faşizm ve Nazi hareketleri her geçen gün Avrupa'da genişler ve Fransa'nın çevresini sarar. Kuzeyde Almanya'nın, güneyde İtalya'nın, faşizmi kendi ülkelerinin dışına yayma girişimlerine bir son vermek gerekir. İkilem yaşayan işçi sınıfının yardımına iki şey yetişir: Bunlardan birincisi kapitalist ve burjuva toplumlarının bu savaşı istememesi ve onu engellemek için ellerinden gelen çabayı göstermeleri, ikincisi ise savaşın başladığı daha ilk günlerde Komünist Partinin kapatılması ve işçilerin daha önce elde ettikleri toplumsal kazanımların bir kısmının geri alınmasıdır. Burjuvazinin istemediği şey işçi sınıfının çıkarına olur ilkesi gereğince,

²⁴⁶ A. g. internet sitesi, 04 Şubat 2007'de bakıldı.

1914 yılı savaşındaki gibi, yeni bir zafer kazanılması durumunda, işçi sınıfı halkın gözünde saygınlık kazanacağına inanır. Elde edeceği saygınlıkla ülke yönetimini ele geçireceğini uman işçi sınıfı savaşmayı yeğler.

Genel seferberliğin ilan edilmesiyle, işçi sınıfının büyük bir kısmı cephelerde silâh altına alınır, geri kalan kısmı ise, çalıştıkları fabrika, atölye ve işletmelerde gerek işgalci güçlere, gerekse onların içerideki işbirlikçilerine karşı gizli ve açık savaşı sürdürürler. İşçi sınıfının demokratik haklarını ellerinden alarak, işgalci Nazilerle işbirliği yapan ve Yahudilerin dışlanmasını kolaylaştıran General Pétain'in Vichy rejimine karşı kavga, artık işçi sınıfının amaçları arasındadır. Zaman zaman monarşi yanlıları, sömürgeci imparatorluk taraftarları, Yahudi veya zenci hakları savunucuları gibi Fransa'nın "tepki gösteren" diğer güçleriyle de işbirliği yapmaları kaçınılmazdır.

Hitler'in 22 Haziran 1941 tarihinde Rusya'yla yapmış olduğu antlaşmayı çiğneyerek, ordusunu Sovyetler Birliği üzerine göndermesiyle, kararsızlığından kurtulan Fransız Komünist Partisi, direniş hareketine etken bir biçimde katılma kararı alır. 1941'den itibaren Komünist Parti, güçlerini Almanlara karşı yeniden düzenler. Ancak bu tarihte yeterince düzenli direniş gruplarının olmaması, var olan grupların da oldukça örgütsüz çalışmaları, direnişin etkinliğini azaltır. General de Gaulle'ün direniş etkinliklerine başladığı 1942 yılından sonra ancak örgütlü bir direnişe geçilir. Komünistlerin, farklı yapı ve dünya görüşüne sahip grupların oluşturduğu Ulusal Direniş Konseyine katılımları ancak 1943'de gerçekleşir.

Nazi işgaline karşı direnişin ve direnişçi gruplarının artmasının belki de en önemli nedenlerinden biri Pétain rejimidir. Pétain yönetimi, uyguladığı tutuklama ve kamplara gönderme siyasetinden sonra, daha birçok grup gibi, tüm işçi sınıfını da karşısına alır. Sonraki dönemde direnişin liderliğini yapan General de Gaulle bile işçi sınıfı ile komünist partiye sıcak davranmayarak bir anlamda o da Pétain'in siyasetini kapalı bir biçimde destekler. Aynı askeri kuşaktan gelen Pétain ve de Gaulle arasındaki fark, taktiksel olmaktan çok stratejiktir. İşçi sınıfına göre her ikisi de kapitalist düzenin ve sömürgeci imparatorluğun savunulması görevini üstlenmiş kişilerdir. Bu bağlamda direniş grupları içinde özellikle Komünist Partinin, de Gaulle'e bağlı gruplarla birleşmesi pek olası değildir.

1940 Haziranından 1944 yazına kadar süren işgal dönemi boyunca, her geçen gün daha fazla insan Pétain rejiminden kopar ve en fazla sempati duydukları gruba katılarak,

direnış içindeki yerlerini alırlar. İnsanların Vichy yönetiminden her geçen gün daha fazla uzaklaşmasında, General de Gaulle'ün Londra ve Cezayir'de yürüttüğü direniş etkinlikleri etkili olur. Aynı şekilde vatanseverlik, Zorunlu Çalışma Hizmeti ve karamsarlık gibi öğeler de bu direniş hareketinin büyümesine katkıda bulunur.

Fransız Komünist Partisinde çoğunluğu elinde bulunduran Stalincilerin, nazizme ve Alman işgaline karşı işçi sınıfının savaşımını silahsız yapma kararı alması, daha sonraki dönemde hem bazı Stalinciler, hem de özellikle Troçkiciler tarafından yanlış bir karar olarak değerlendirilir. 1935 yılında başbakan olan, daha sonra da Pétain rejiminin işbirlikçi mimarlarından sayılan Pierre Laval, Stalin ve Nazi tehdidine karşı bir antlaşma imzalar. Bu antlaşmaya güvenen sosyalist ve komünist gruplar, gittikçe Fransa ve Rusya arasında yakınlaşma ve işbirliğinin artmasını beklerken, Hitler ve Stalin arasında 1939 yılında yapılan antlaşmanın ortaya çıkmasıyla önce şaşkına döner, daha sonra da Fransız Komünist Partisi, toplumsal demokratların yanında, Fransız emperyalizminin askeri hazırlıklarını ve direnişini sonuna kadar desteklemeye karar verir.

Yapılan işbirliği sonucunda Stalinciler, Fransız Polisi ve Troçkiciler, işgalcilere karşı savaşmayı yadsıyarak, iş yerlerinde Alman askerlerin arasında ve oluşturdukları hücrelerde savaşımını sürdürmeyi yeğlerler. Daha çok yayın yoluyla halkın bilinçlendirilmesi ve yürütülen çalışmalardan bilgilendirilmesi yoluna gidilir. Bu amaçla, yalnızca Fransızca kitap ve broşürler basmakla kalmaz, aynı zamanda Almanca basılan gazetelerin basımı ve Alman askeri birlikleri içinde dağıtımında da işbirliği yaparlar. Direniş sırasında, 15 Mayıs 1943'de kurulan ve Stalinciler, toplumsal demokratlar, de Gaulle yanlıları ile burjuva devletini yeniden kurmayı ve sermayenin devletleştirilmesini istemeyen aşırı sağcı kişilerden oluşan Ulusal Direniş Konseyi ön plana çıkarmaya çalışılır. Şu var ki, yabancı faşizme karşı burjuvaziyi destekleyen işçiler, kendi ülkelerindeki faşizmin güçlenmesi ve hızlandırılmasına katkıda bulunurlar.

Sonuçta, İngiltere'de, de Gaulle'ün direniş grubu içinde yer alan ve de Gaulle tarafından kendisine direniş birliklerini her açıdan birleştirme görevi verilen eski bir vali olan Jean Moulin, Fransa'ya paraşütle indirildikten sonra, iç direniş General de Gaulle'ün yetkesi altında birleştirmeye çalışır. Fakat girişimleri daha çok komünist

olmayan ögeler üzerinde etkili olur.²⁴⁷ Hem birer direniş grubu, hem de aynı adla yayınlanan birer direniş gazetesi olan *Combat*, *Libération* ve *Franc-Tireur* gibi başlıca üç önemli hareket, oluşturulan birliğin içinde yerlerini alırlar. Komünistlerin 1941 yılında Ulusal Cepheyi yeniden canlandırma düşünceleri başarısızlığa uğrar.

Komünist Partinin kapatılmasıyla, parti içinde yer alan Troçkiciler, 1939 Eylülünde yandaşlarına, fabrikaları ele geçirmeleri, zenginliklerin işçiler yararına paylaşılması, bir şekilde ülkenin yönetimine egemen olmaları yönünde direktifler verirler. Bu sayede işçi sınıfının elinde korunması ve kollanması gereken bir takım değerler olmasını, aksi halde sınıfın dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağını, ileri sürerler. İşçilerin, ülkeyi işgal eden düşmandan önce, işçi sınıfının düşmanlarına karşı koymaları gerektiği, Hitler ve Hitler militarizmi kadar, faşizm ve Fransız militarizmiyle de savaşmaları gerektiği salık verilir. Bir anlamda diğer gruplarla bağlarını koparmak ister.

İşçi sınıfı bir yandan kendi gizli direniş eylemlerini sürdürürken, bir yandan da hem Alman ordusu, hem de Almanya'daki Alman işçiler arasında kendi dünya görüşünü benimseyen insanları örgütlemeye çalışır. 1940 yılında işçi sınıfının attığı sloganlar: “*Kahrolsun Fransız burjuvazisi! Kahrolsun Hitler faşizmi! Yaşasın ortak baskıcılara karşı direnen Fransız ve Alman işçi sınıfı birliği!*” şeklindedir.²⁴⁸ Böylesine bir birliğin, hem savaşılması gereken düşmanları zayıflatacağının, hem de proleter sınıfın güçlenmesine yol açacağı bilincindedir.

1940 Mayısında yapılan, sosyalist ve komünist işçi örgütlerinin Dördüncü Geleneksel Enternasyonal toplantısında okunan bildirilerden birinde yer alan bir paragrafta: “*IV. Enternasyonal, ne halklarını yıkıma sürükleyen hükümetler, ne bu hükümetlerden sorumlu burjuva siyasetçiler, ne de burjuvaziye savaşta destekleyen işçi bürokrasisine yönelik olacaktır. IV. Enternasyonal, işçilere, denizci ve askerlere, yıkıma uğramış köylülere ve sömürge halklarına yönelik yapılacaktır. IV. Enternasyonalin baskıcılar, işletmeciler ve emperyalistlerle en küçük bir bağı olmayacaktır. O, dünya işçilerinin, baskıya uğramışların ve işletilenlerin partisidir.*”²⁴⁹ denilerek, işçi sınıfının

²⁴⁷ Marie-Madeleine Compere, *L'Histoire de l'enseignement en France*, Histoire de l'éducation dergisinin özel sayısı, sayı: 74, Mayıs 1997, s.11.

²⁴⁸ World Socialist Web Site, 1 Kasım 2001.

²⁴⁹ A. g. internet sitesi, 1 Kasım 2001.

küresel planda hedeflerinin büyük olduğu ve sömürü düzeninin sona ermesine kadar kavganın sürdürülmesi gerektiği vurgulanır.

İşçi sınıfı, savaşın aslında daha fazla silah ve katma değer üretme amacı güden çeşitli ülkelerdeki burjuva sınıfının istediği bir sonuç olduğunu savunur. Bunların başında Amerikan burjuvazisi gelir. Bu sınıfın bir şekilde bu savaşa gireceğini, daha çok zenginlik ve daha çok tüketim adına bazı eylemlerde bulunacağını düşünen işçi örgütleri, Amerikan burjuvazisinin bu savaşa girmesini ve üçüncü emperyalist savaşı başlatmasını ancak bir işçi devriminin engelleyebileceği düşüncesinde birleşir. Onlara göre bunun dışındaki tüm çözümler boşuna çabalar olmaktan öteye gidemez. Ancak işçi sınıfı, henüz bir devrim yapma durumunda olmadığına ve gerek savaşın kendisini, gerekse Amerika'nın savaşa girmesini engelleyemediğine göre, var olan koşullar altında Alman faşizmine karşı savaşında, demokrasilere yardım etmek zorunda kalır. İşçi sınıfı, faşizm ve nazizmin yenilgisini veya düşüşünü Avrupa'da sosyalist özgürlük için iyimser bir havaya dönüştürmek ister. Bu amaçla, Alman işçi sınıfının Avrupa sosyalist devriminde kilit rol oynamasını bekler. Savaşın ya da tarafsız kalan tüm ülkelerin işçilerinin aynı amaçlar doğrultusunda birleştirilmesini amaçlar.

Fransa'da uygulanan Zorunlu Çalışma Hizmeti, hem Almanya, hem de Fransa'daki işçi sınıflarının daha da radikalleşmesini sağlar. Fransız işçi örgütleri, Hitler'in iktidara gelmesiyle kaybettikleri konumlarını yeniden kazanabilmeleri, devrimciler arasında güvenin yeniden sağlanabilmesi ve Alman ordusunda örgütlenmeye gidilmesi için, Alman işçi örgütlerine olası desteği yapmaktan kaçınmaz. 15 Ekim 1940'da yayınlanan Troçki yanlısı haftalık *La Vérité* gazetesinin dördüncü sayısında: “*Bizler Alman halkının dostlarıyız, bu yüzden Hitler yandaşlığıyla savaşıyoruz*” denir. Fransız Komünist Partisi de, “*Hepimiz Almanlara karşı birleşiyoruz!*” sloganını kullanır. Komünist partinin söylemindeki “Almanlar” ifadesi bir ırkın tümüyle yadsınması anlamında değil, bir rejim için kullanılır. Zira Komünist Partisi, milliyetçiliğin de mücadele edilmesi gereken bir olgu olduğunu çok iyi bilir.

Kısacası, tarihin ortaya koyduğu ve işçi sınıfının yapmak zorunda olduğu görev, emperyalist dizgenin bir bölümünü diğer bölümüne karşı desteklemek ya da yeğlemek değil, tüm dizge ve o dizgeye bağlı kurumlarla mücadele etmektir.

4.4.3 Köylü sınıfı ve tarıma dayalı yaşam

Köylü, toprak ekimi ve hayvan yetiştiriciliğini uğraş edinen kişi olarak tanımlanır. Kırsal alanda yaşar; tarımla uğraşır ve hayvan yetiştirir. Bu nedenle, siyaset, ilim, sanat ve ekin gibi yaşama anlam kazandıran diğer alanlarla pek fazla bir ilgisi yoktur. O halde, köylünün kendine özgü bir yaşam biçimi ve geleneği vardır. Bu yaşam biçimi ve geleneği başlı başına bir köylülük ekinini oluşturur. Bu ekinde, dar ve sınırlı bir çevre ve ilgi alanının ortaya koyduğu bilgisizlik ve saflık vardır. Köylülük daha sıklıkla bilgi yoksunluğu, içtenlik ve temizlik anlamındaki saflığı çağırır. Bunların yanı sıra siyasal alanda “uyanık” gibi bir takım yan anlamları da barındırır. Günümüzde, “toprak yoksunu kırsal alan insanı” ve “tarıma dayalı ekinden gelen kişi” gibi yan anlamları da kullanılır.

XVIII. yüzyılda Fransa nüfusu 27 milyondur ve bu nüfusun 19 milyona yakını kırsal kesimde yaşar. Ancak, kırsal kesimde elinde yeterince tarım arazisi olmayan insanların, sanayi toplumuna geçişle birlikte, kentlerdeki iş alanlarına akın etmesiyle, kırsal alan lehine olan bu nüfus oranı gittikçe tersine döner. XIX. yüzyılın sonlarında kırsal alanda yaşayan Fransız nüfusu, o tarihlerdeki nüfusun yaklaşık yarısına denktir. Nüfus artışıyla birlikte 1910 yılında kentlerde yaşayan nüfus 38 milyona çıkar. Sanayi ve sanayiye dayalı üretimin artmasıyla, bu alanda gereksinim duyulan işgücünün karşılanması gerektiğinden, kırsal kesimden işgücü transferi başlar ve çok geçmeden 1920 yılına gelindiğinde, kırsal kesimde yaşayan nüfus oranı yüzde otuz düzeylerine kadar düşer. 1945 yılında kentsel nüfus 45 milyona yükselir. Günümüzde ise kentlerde yaşayan nüfus, ortalama yüzde yetmiş beş dolayındadır.²⁵⁰ Köy ve kasabalardaki nüfus azalmasıyla ters orantılı olarak, kentlerde işletme sayısı ve işgücü açığındaki artış durmadan büyür. İkinci Dünya Savaşında silâh altına alınan köylü nüfusun fazlalığı, köylünün tarımsal alandaki üretimini ve işlediği arazi oranını kayda değer bir biçimde aşağıya çeker. Zaten doğal haliyle gittikçe azalma gösteren köylü nüfus trendi, savaş sonrasında ülkenin yeniden inşa edilmesi gayesiyle daha fazla gereksinim duyulan işgücü açığı nedeniyle tamamen hızlanır ve bu düşüş trendi ikiye katlanır.

Bu bilgiler ışığında, genellikle tarım alanlarında ya da tarıma dayalı sanayi alanında iş sahibi olan köylü sınıfının, XX. yüzyılın başına gelinceye kadar eğitim

²⁵⁰ <http://www.sciencesociales.ens.fr/forma/agreg/hss2001/travail/statGen/imagesStatistiques/WF3.jpg>, 27 Ocak 2007’de bakıldı.

alanında oldukça geri bırakıldığı anlaşılır. Eğitimsiz oluşu ve kentlerden uzak yaşaması nedeniyle, kırsal alandan kalkıp kente gelen köylü, eğitilmiş kesim ve sosyete için, kaba, görgüsüz, yontulmamış ve özellikle de saf niteliklerini barındıran kişidir. Tersine köylü için kentlilik, çıtkırıldım yaratılış, kendini beğenmişlik, güzel giyinmek ve kokular sürmek anlamına gelir. Özellikle kentli kadınların güzel kokular sürünerek süslenmeleri, köylünün kafasında daha çok randevu evlerinde çalışan kadın imgesini çağrıştırır. *Bekleyiş* adlı romanda, bu algılama biçimi, köylünün ve köylülüğün temsilcisi durumundaki Koca Louis aracılığıyla sunulur:

“(...) Arkadaşı gülümseyerek yerinden kalktı. Gelip Koca Louis’in karşısına oturdular. Oğlan, karı gibi kokuyordu.
“Fahişeler gibi kokuyorsun.”
—Berbere gittim de.
—Ya, demek ondan. Adın ne senin?”²⁵¹

XIX. yüzyılın sonlarında başlatılan eğitim seferberliğiyle, daha önce üçte ikisi okur-yazar olmayan kentsel ve kırsal alanda yaşayan insanlardan okur-yazar olanların sayısı hızla artar. Özellikle etken halde çalışan nüfusun neredeyse tamamı, 1910 yılının başlarında okur-yazardır ve okullaşma oranı sürekli artar.²⁵² İkinci Dünya Savaşı öncesinde eğitim alanındaki olumlu gelişmelere karşın toplumsal yaşamda kişilere tanınan haklarda, cinsiyete dayalı ayrımcılık devam eder. Yasalar karşısındaki ayrımcılığın yanı sıra, köy geleneğinden gelen ayrımcılık da sürer. XX. yüzyılın başlarında evde tek söz sahibi babadır. Seçimlerde bile yalnızca erkeğin seçme ve seçilme hakkı vardır. Kadınlara ancak 1946 yılında seçme hakkı verilir ve ilk oylarını 1947 yılında kullanırlar. Anne, yalnızca mutfak ve ev işlerinden sorumludur. Yaşanılan yoksulluk nedeniyle, ya eviyle ilgilenmek ya da para getirebilecek bir işte çalışmak zorundadır. Kırsal alanda etkin olan yoksulluk nedeniyle insanlar, hayvanlar için yetiştirdikleri bazı bitkilerle beslenmek zorunda kalırlar. Aydınlatma, çam ağaçlarından toplanan reçinelerin yakılmasıyla sağlanır. Taşımacılığın neredeyse tamamı özellikle erkeklerin sırtında yapılır. Hasadı yapılan buğday, arpa gibi ürünler ve bunların otları erkeklerin sırtında kasabalara indirilir ya da köylere taşınır. Çocuklar okula gitmek

²⁵¹ Sartre, *Bekleyiş*, s. 160.

²⁵² A. g. internet sitesi, 27 Ocak 2007.

zorunda olmalarına karşın, yoksulluk ortamında evde yapılması gereken işlerde çalışmak için okula gitmezler, bu da anne-babaların işini kolaylaştırır.

Nüfusun yarıya yakın kısmı, koşulların oldukça zor olduğu köylerde yaşar. Köy yerlerindeki iş alanlarının yok denecek kadar az olması nedeniyle, köylü halk geçimini sağlayabilecek geliri elde etmekte zorlanır. Var olan küçük işletmeler de henüz makineleşmediği için, daha çok ailenin tümünün çalıştığı iş alanları olmaktan öteye gidemez. Kırsal alanda yaşayan insanların kalabalıklığı ve insan gücüne duyulan gereksinim dolayısıyla çoğunlukla bir evde üç kuşaktan insanlar bir arada yaşar. Evlerde pişirilen yemeklerin neredeyse tamamı şöminelerde yanan ateş üzerine konan kazanlarda pişer. Şömine, aynı zamanda evin diğer kesimlerinin ısıtılmasında çeşitli düzeneklerin yardımıyla kullanılan bir araçtır. Ülkenin ekonomik koşulları daha düşük olan yüksek, dağlık kesimlerde, hayvan ve insanlar, gerektiğinde birbirinin ısısından yararlanmak için aynı ortamı paylaşmak gereksinimi duyar.²⁵³

1914 yılında erkeklerin savaşa gitmesiyle, eşler ve çocuklar yazgılarıyla ve yapılması gereken işlerle baş başa kalırlar. Bu durumda erkeklerin görevini kadınlar üstlenir, iş dünyası, tarlalar, fabrikalar, işletmeler tamamen kadın dünyasına dönüşür. Başlangıçta kadınların iş ortamına girişi zorunlu geçici bir durum olarak görünse de, kadınlar işlerini iyi yapar ve ortama oldukça iyi uyum sağlarlar. Savaşın uzamasıyla köylünün elindeki hayvanlara devlet el koymaya başlayınca, kimi kez at arabalarını kadınlar çekmek zorunda kalırlar. Kırsal yaşam gittikçe daha da katlanılmaz olur. Topraklar yeterince ekilemez, ekilen topraklardan elde edilen ürünün büyük bir kısmı, ordunun gereksinimini karşılamak amacıyla devlet tarafından alınır. Toprağı olmayan köylüler ise yoksulluk içinde yaşar.

Savaşın sona ermesiyle belirli bir oranda rahatlayan köylüler, bu kez de kaybettikleri insanların acısıyla yıkılırlar. Savaşa giden eşlerin, babaların veya kardeşlerin bir kısmı yaşamını yitirir, bir kısmı kalıcı sakatlıklar nedeniyle bakıma gereksinim duyar. Geride kalanların durumu da çok farklı değildir. Hastalık ve yokluklarla savaşan insanlardan özellikle çocuk ve yaşlılar, savaş döneminin zor koşullarına daha fazla dayanamazlar. 1914 Savaşından sonra, bu koşulların öteden beri hep aynı düzende süregeldiğini, var olan devlet yapısının köylüye yük olmaktan başka

²⁵³ http://www.cliosoft.fr/04_02/femmes_travail.htmEn, 1 Mart 2007'de bakıldı.

bir işe yaramadığını, yeterince arazileri olmamasına karşın ağır vergiler altında ezildiklerini anlayan köylü nüfus, gittikçe artan bir oranda, o günkü ortamda ülkeyi yöneten siyasetçilerin dışında yeni arayışlar içine girer. Kendisine bir şeyler kazandıracak, köylüyü kalkındıracak projeler peşinde koşar.

Köylünün içinde bulunduğu bu koşulları ve köylü beklentilerini oldukça iyi bilen Sosyalist Parti, 1920 yılından sonra bu noktada devreye girer. Özellikle Birinci ve İkinci dünya Savaşları arasındaki dönemde, Komünist Partinin kentlerdeki işçi kesimini kendine taban alıp örgütlenme çabası içindeyken, Sosyalist Parti köylülerle ilgilenmeye başlar. Bu amaçla, köylünün duymaktan hoşlanacağı “toprak reformu” ve devletin elinde bulunan “arazilerin köylüye paylaşılması” projesini siyasal bağlamda kullanır. Sosyalist Parti, böylece bir yandan kendisine yandaş toplamaya çalışırken, bir yandan da burjuvaziye karşı savaşımını da sürdürür. Siyasetini kırsal kesimde yaygınlaştırmak için *La Voix Paysanne* adlı haftalık gazete çıkarır. SFIO’nun içinde yer alan işçi ve köylü kökenliler bile, köylülerin dışlanmasını ve hareketin içine çekilmesini ısrarla savunur. Bu amaçla zaman zaman Sosyalist Parti ile SFIO arasındaki çekişme kızışır. Fakat toprak reformuyla özdeşleşen Fransız Sosyalist Partisi, yarıştta daha önceliklidir ve 1930’lu yıllarda yapılan seçimlerde Sosyalist Parti, özellikle kırsal kesimdeki yerel seçimlerden zaferle çıkar.²⁵⁴

4.5. Ekinsel ve Etnik Yapı

4.5.1 Eğitimin genel yapısı ve kurumlar

Fransa, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğitim alanında başlattığı olumlu yatırımların meyvelerini XX. yüzyılın başlarında almaya başlar. Örneğin, 1899–1900 Öğretim yılında Paris merkezde, 125’i laiklere, 239’u ise dinsel kurumlara ait olmak üzere toplam 364 Anaokulu vardır ve bu Anaokullarında 28 700 öğrenci öğrenim görür. Okulların bir kısmı devlet, bir kısmı özel okuldur. Aynı öğretim yılında Paris Bölgesindeki 4060 ilkokula ve diğer okullara giden öğrenci sayısı 261.394’tür. Birinci Dünya Savaşından sonra, hem okul, hem de öğrenci sayılarında belirli bir düşüş gözlenirse de, genel olarak okullaşma ve eğitim alanındaki iyileşme eğilimi devam eder. Aralık 1928’de, bölgenin yalnızca 3801 ilkokulunda öğrenim gören öğrenci sayısı 174

²⁵⁴ Alain Corbin, *Les cloches de la terre*, Paris, Albin Michel, 1994, s. 360.

303'tür.²⁵⁵ 1881 tarihli yasa gereğince parasız ve 1882 tarihli yasa gereğince zorunlu hale getirilen eğitim, 1904 yılında çıkarılan yasa gereğince devlete ait resmi okullarda eğitimin laikliği güvence altına alınır. Bu zorunluluk her iki cinsten çocuklar için 6–13 yaşları arasında olanlar için geçerlidir. Laik, parasız ve zorunlu hale getirilen okul, Fransa'da ilk kez, Kamu Eğitimi Bakanlığı yapan Jules Ferry tarafından kurulur ve bu okul modeli Fransa eğitim dizgesinde gerçek anlamda bir devrim olur.²⁵⁶ Köylü, kentli, çiftçi, asker, Fransız halkının tüm kesimlerinden okur-yazar olmayan her yaştaki insan, bu okullarda toplanarak, öncelikle okur-yazar olmaları sağlanır. Henüz okul çağı geçmemiş çocuklar için sürekli eğitim verilir ve bu okullar daha sonra tüm Fransa için model olur.

XX. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da üç farklı okul modeliyle karşılaşılır. Ortaöğretim ile ilköğretim okulları birbirinden ayrıdır. İlkokul parasızdır ve halk kesiminden ailelerin çocukları burada eğitim görürler. Ortaöğretime ise çoğunlukla varlıklı burjuva çocukları kabul edilir. Bu düzeyde kız ve erkek öğrencilerin okulları ayrıdır. Mesleki eğitime gittikçe daha fazla gereksinim duyulmasına ve önem verilmesine karşın, bu dönemde henüz yeterince gelişme gösteremez. İlköğretim düzeyini tamamlayan öğrencilerden sıradan nitelikli olanlar, öğrenim sertifikalarını alırken, bu öğrencilerin başarılı olanları ilkokullara öğretmen yetiştiren Ecole Primaire Supérieure'lere kabul edilirler. Burjuva sınıfının çocukları ise daha çok lise ve kolejlerde öğretmen olmaya yönlendirilirler. 1928 yılında 812'si devlet burslusu olmak üzere toplam 3065 öğrenci, öğretmen yetiştiren 16 okulda öğrenim görür. Ortaöğretim ancak 1933 yılında parasız olur. Çok geçmeden 1936 yılında çıkarılan bir yasayla zorunlu eğitim yaşı on üçten on dörde çıkarılır. 1941 yılında meslek okulları teknik kolejlere dönüştürülür ve farklı olan öğretim süreleri tüm okullarda aynı yıllar sınırlanır. Bu okulların daha üst düzeydeki biçimleri çıraklık merkezleri, teknik kolejler ve yüksekokullardır. Fransa'nın eğitim dizgesinde önemli bir yere sahip olan ve ilk kez XVIII. yüzyılın başlarında kurulan Ecole Normale Supérieure'leri de unutmamak gerekir.²⁵⁷ Yüksek öğretim kurumu olarak üniversitelerin Fransa'da ilk ortaya çıkışı XV. yüzyılın ortalarına rastlar. XV. yüzyılın sonunda ülkede on altı üniversite vardır.

²⁵⁵ Jean Clauce Emin, Paul Esquieu, **Un siècle d'éducation**, Institut National de la Statistiques, Dans Données sociales. La société française, Paris, 1999, s. 506.

²⁵⁶ <http://fr.wikipedia.org/wiki/Waddington>, 6 Mart 2007'de bakıldı.

²⁵⁷ Emin, Esquieu, **Un siècle d'éducation**, s. 506.

1911 yılına gelindiğinde, % 45'i Paris'te olmak üzere, üniversite öğrencilerinin sayısı kırk bine ulaşır. Gelişen teknoloji ve endüstrinin ortaya çıkardığı yeni alanlarda gereksinim duyulan nitelikli eleman yetiştirmek amacıyla, sürekli yeni yüksek öğrenim kurumları açılır, eğitim-öğretim gittikçe daha çok çeşitlenir. 1936 yılında ise yüksek öğrenim yapan öğrenci sayısı yetmiş beş bindir.²⁵⁸

XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında eğitime ve laik okullara verilen önem sonucunda kiliseye olan ilgi gittikçe azalır. Buna karşın, diğer Hıristiyan inançları sayılmazsa, Avrupa nüfusunun yarısı Katoliktir. Kiliseler artık neredeyse yalnızca evlilik törenlerinin yapıldığı dinsel kurumlardır. XX. yüzyılla birlikte önde gelen dinsel ritüellerden biri olan vaftiz törenleri bile dinsel birer tören olmaktan çıkar, ailesel bir şenliğe dönüşür. Ancak kilise Avrupa'da, özellikle Katolik olması nedeniyle Fransa'da yaşamın her alanında etkin bir rol üstlenir. Savaş esnasında halkın düştüğü yoksulluk ve açlık ortamında kilise, iş dünyasına yönelik bir takım öğütlemelerle, halkın sorunlarına çözüm aramaktan geri kalmaz. Bu amaçla Papa XXIII. Léon, "*Hıristiyanlık merhametinin, bir patronu ancak aç işçileri doyurmakla bağışlayabileceği*" düşüncesini öne sürerek duygu ve inançlarına seslenir.²⁵⁹

Siyasetçilerinin ülkeleri ve halklarını birbirlerine düşman etmeleri yetmezmiş gibi, Avrupa'nın farklı ülkelerindeki Hıristiyanlığın farklı inançları da insanları birbirleriyle yarıştırdır ve onları birbirine karşı kıskırtır. Fransa'nın tamamı ve Almanya'nın büyük bir kısmı Katoliktir. Diğer inançlara hizmet eden dinsel kurumlar ve Sovyetler Birliği toplumları içinde yaygın olan Ortodoks kilise, bu durumdan rahatsızlık duyar. Sovyet Rusya gibi, Ortodoks kilise de kendi egemenlik alanının daha fazla genişlemesini isteyerek, bir anlamda Polonya gibi ülkelerin Rusya tarafından işgal edilmesini onaylar.

4.5.2. Fransa'daki Yahudiler

Sartre'ın yapıtlarında sıkça sözünü ettiği ve zaman zaman belirli yapıtlarının konusunu oluşturan Yahudi sorunu, *Özgürlük Yolları* adlı yapıtının özellikle son cildi *Tükeniş*'te sık sık okura anımsatılır. Okura Yahudilerin baskı ve işkencelerle karşı karşıya kalmış, suçsuz bir ulus olduğu düşüncesi aktarılmak istenir. Yahudi kökenli

²⁵⁸ http://www.hattemer.fr/vie_du_cours/evolution_enseignement.htm, 6 Mart 2007'de bakıldı.

²⁵⁹ www.etab.ac-montpellier.fr/~w0660519f/anneaux/enseignement20e.pdf, 7 Mart 2007'de bakıldı.

kişiler konuşturulur, toplumun genelinin onlara karşı haksızlık ettiği düşüncesi ortaya konur. Romanda ırk bazen bir çatışma konusu, farklı kutuplarda yer alma nedeni olur. Yahudi kökenli Fransız askerler kendilerinin de en az diğer askerler kadar Fransız olduklarını kanıtlamak isterler. Yahudileri hedef alan bazı konuşmalar onları rahatsız eder, alınırlar:

*Yahudi: "Sanki Fransız değilmişim gibi benle konuşuyor".*²⁶⁰

O halde, Sartre'ın önem verdiği bu sorunun tarihsel boyutunun ele alınması romandaki yerinin daha iyi algılanmasını sağlayacaktır.

Fransa'daki Yahudi varlığı antik döneme kadar uzanır. Roma İmparatorluğunun sömürge döneminde Marsilya limanını kullanan Yahudi tüccarlar, zamanla Fransa'nın çeşitli bölgelerine yerleşirler. Orta Çağda, Fransızlarla iyi bir uyum içerisinde çok sayıda Yahudi topluluğu Fransa'da kendisine bir yer edinir ve birçok Fransız kentinde Yahudi sokakları ya da mahalleleri oluşur. Ancak zamanla Yahudi toplumu Fransa'da pek fazla hoşgörülle karşılanmaz. Özellikle Haçlı Seferlerinden sonra, kilisenin Yahudiler için yayınladığı düşmanca yazılar sonucunda, Yahudi toplumu baskı ve şiddetle karşılaşır. Aziz-Louis olarak bilinen IX. Louis, Yahudilerin tanınmaları için, sarı renkli yuvarlak bir kumaşı giysilerinin üzerinde taşıma zorunluluğu getirir. 1244 yılında, Yahudi medeni kanunu, tören kuralları ve efsanelerini kapsayan dini metinlerden oluşan *Talmud*, kamuya açık bir meydana yakılır. 1394 yılında Yahudiler Fransa'nın dışına sürgüne gönderilirler.²⁶¹

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, Engizisyon Mahkemelerinin yargılamalarından ve ölüm cezasına çarptırılmaktan kurtulmak için Katolik olan Bordeaux ve Güney-batı Yahudileri, aynı şekilde kendi buldukları ülkelerdeki Engizisyon Mahkemelerinden kaçan Portekiz Yahudilerini bağrına basar. Fransız Ayaklanması, Yahudilerin durumunda köklü bir değişikliğe yol açar. 1790 tarihinden sonra, Rahip Grégoire'ın çabaları sonucu, Yahudiler bir bütün olarak Fransız vatandaşlığına kabul edilirler. İmparator I. Napolyon, Yahudilerin Fransız toplumuna daha fazla uyum göstermeleri için, bir takım yeni önlemler alır ve bazı uygulamalar başlatır. 1808 yılında, ilan

²⁶⁰ Sartre, **Bekleyiş**, s. 84.

²⁶¹ <http://www.chez.com/tjacob/histoire.htm>, 14 Şubat 2007'de bakıldı.

ettirdiği “*Bayonne Buyruğu*” ile Yahudilere bir Fransız soyadı alma zorunluluğu getirir.²⁶²

XIX. yüzyılda Yahudilerin, bir parçası olmakla onur duydukları Fransız toplumuyla daha fazla bütünleşmeleri ve hatta asimile oluşları hızlanır. Onların Cumhuriyete ve yeni düşüncelere verdikleri destekle, toplumsal ve ekonomik alanda olduğu gibi, tüm alanlarda başarılar elde edilir, eski rejimlerden kalma kısıtlamalar önemli ölçüde yok olur. Azar azar orduda, eğitimde ve siyasette yer almaya başlar, dünyada kabul görürler. Tüm Avrupa Yahudileri için Fransa, ulusal düşünceyle uyumlu hak ve özgürlüklere kavuşma bakımından örnek ülke olur. Doğu ülkelerinden, Rusya’dan, Almanya’dan ve Polonya’dan çok sayıda Yahudi, sırf bu gerekçelerle Fransa’ya sığınmaya başlar. Bu göç dalgasına Almanya’nın 1870 yılında Alsace-Lorraine bölgesini işgal etmesiyle oradan kaçan Yahudiler de eklenir.

Dreyfus Olayı olarak bilinen, Fransız genelkurmayında görevli Yahudi asıllı bir subayın, 1894 yılında Fransız sınırlarını Almanlara sattığı gerekçesiyle, bir mektuptaki yazı benzerliği nedeniyle, ömür boyu hapse mahkûm edilmesi, Fransa’da Yahudi düşmanlığının yeniden alevlenmesine yol açar. Aynı şekilde genç subay Alfred Dreyfus’ün tümüyle suçsuz olduğuna inanan Yahudiler içinde bu olay, Fransa ve onun kurumlarına olan güvenin sarsılmasına neden olur. Daha sonra mektubun sahte olduğu açıklanmasına karşın, Dreyfus’ün aklanmaması, bu güvensizliği iyiden iyiye artırır. Fransızlarda yabancı düşmanlığı ve ulusalcılık düşünceleri git gide yaygınlaşır. Toplumdaki ulusalcı, Yahudi karşıtı, kilise ve monarşizm yanlısı sağ ile cumhuriyetçi değerleri savunmak için birlik oluşturan sol arasında var olan çatışma somutlaşır.

Fransız işadamlarının birçoğunun birikimlerini yatırdığı Katolik Bankasının zor durumda olduğu söylentilerine karşılık, Yahudi kökenlilerin bu bankadaki paralarını çekmesiyle, banka batar ve birçok Fransız parasından olur, ancak bu olayın sorumlusu olarak yine Yahudiler suçlanır ve onlara karşı olan kin daha da pekişir. Kilisenin kendi topluluğuna yaptığı konuşmaların da kışkırtmasıyla, eski kinler bir türlü unutulmaz. Büyük oranla toplumla uyum içinde yaşamalarına karşın, Yahudi karşıtlığı ve düşmanlığı körüklenmeye çalışılır; bu da toplumun gelişmesinde bazı sıkıntılar doğurur. Yahudi dininden ve uyumlu bütünleşmeden yana olan Fransızlar için, gittikçe

²⁶² A. g. internet sitesi, 14 Şubat 2007.

genişleyen bu Yahudi karşıtlığı dalgası ve beklenmedik bir durum olan *Dreyfus Olayı*, büyük sıkıntı yaratır. Ancak bunlar Yahudilerin topluma olan bağlanımına pek etki etmez ve Yahudiler 1914–1918 savaşında tüm Fransızların duyumsadığı coşku ve vatan sevgisiyle Fransa ordusunda savaşır.

Tarihsel ve nüfusla ilgili kaynaklar 1939 yılında Fransa’da yaklaşık 250 000 Yahudi’nin yaşadığını yazar. 1940 bozgunuyla, işbaşına geçen Vichy hükümetiyle birlikte Yahudiler için yeni bir karanlık dönem başlar. 1941 yılından hareketle, “Yahudi sorunları genel komiserliği”nin ve ırka dayalı ayrımcılık yasalarının uygulanmasıyla Fransız devleti Almanların isteklerini yerine getirmiş olur. Bu istekler arasında, Yahudi kökenlilerin giysilerinde sarı bir yıldız taşıması, işyerlerinden ve okullardan dışlanmaları ve mal varlıklarının ellerinden alınması, Nazilerin sürgüne gönderme siyasetine etkin katılımın ilk aşamasını oluşturur. Kamu hizmetlerinden dışlanır ve Fransa’nın genelinde tutuklanmaya başlarlar. 1941 Haziranında Yahudiler için yeni bir statü belirlenir: Onlar artık ikinci sınıf yurttıştır. Fransız olmayan Yahudiler tutuklanır. Çarşı ve pazarlarda alış-veriş yapmaları yasaklanır. Haziran 1942den başlayarak altı yaşından büyük Yahudilerin kamuya ait alanlara girişleri yasaklanır. Çok sayıda kişi sürgüne gönderilir. Fransa hapishanelerinde on beş bin dolayında Yahudi tutuklu vardır. Çeşitli kaynaklara göre, Fransa’dan sürgün edilen Yahudilerden 75.000 ile 83.000 kişisi farklı nedenlerden dolayı yaşamını yitirir. Yahudilerle birlikte binlerce çingene ve eşcinsel de bu dönemde yaşama veda eder.

Devlet makamlarının yanı sıra, bireysel anlamda da Yahudilerin sürgün edilmesi veya cezalandırılmasını isteyenler vardır. Yahudilere karşı, işgalci Almanlarla işbirliği yapan kişiler, bu isteklerini ya devletle aynı ideolojiyi paylaştıkları için, ya da Yahudileri ticaretten yoksun bırakıp, daha fazla haksız kazanç elde etmek için karaborsa yaratmak amacıyla dile getirirler. Bireyler gibi, zaman zaman Yahudilerin aleyhine bazı gazetelerde yayınlara da rastlanır. Ancak bu yayınlar daha çok devletin zorlamasıyla yapılır. Buna karşın, Yahudilere karşı yapılan uygulamalar, basına uygulanan sıkı denetim nedeniyle, gazetelerde çok fazla yer almaz.

1941 yılında denizcilik ve ticaretle ilgili bakanlığı sırasında François Darlan tarafından çıkarılan bir yasayla Yahudilerin Fransız ekonomisinden dışlanmaları sağlanır. Karşılıkları mahkeme kararıyla ödenmek koşuluyla Yahudi mallarına el koyma işlemlerine başvurulur, özellikle işgalin ikinci yarısında bu türden açılan davalar oldukça

fazlalaşır. Yine de diğer ülkelerin aksine Fransa, daha da kötü bir sonda kaçma konusunda Yahudilere seçenekler sunar. Henüz işgale uğramamış bölgelere doğru toplu olarak göç etmelerine, savaştan kendilerini kurtarmalarına olanak sağlar. Bunun yanında Almanya’da oluşturulan ölüm kamplarına gönderilenlerin sayısı da az değildir.

Bu arada, her şeye karşın Yahudiler de Fransa’nın savunulmasında da rol oynar. Geçmişlerine, uluslarına, toplumla olan kaynaşma ölçülerine, inançlarına ve farklı biçimlerdeki bağlanımlarına göre hem Fransız toplumunda oluşturulan direniş birliklerinde, hem de kendilerinin kurduğu “*Yahudi Savaşım Örgütü*”nde görev almaktan kaçınmazlar. Hazırladıkları sahte evraklarla direnişte etken bir biçimde yer alırlar. Bir yandan da yine hazırladıkları sahte belgelerle, kendi çocuklarının başına gelebilecek tehlikeler konusunda önlemlidirler. Bunun dışında, “Göçmen İşgücü” adı altında Komünist Partinin bir parçası olarak kurdukları örgütle de direnişe destek verirler.

Almanya’nın işgal ettiği birçok ülkede, yaptığı uygulamalar karşısında elbette kilise de tepki gösterir. Ancak Nazilerin kiliseler üzerinde yaptığı baskılar ve hatta bazı din adamlarını tutuklamaları sonucunda kiliseler, başlangıçta kimi kez sessiz kalmayı, kimi kez de Almanların istekleri doğrultusunda davranmayı benimserler. Örneğin, Papa XII. Pie, sevmeyenleri tarafından, kendisini Nazizme ve Yahudi düşmanlığına adanmış bir papa olarak görülürken, sevenleri, onun uygulama ve buyrukları doğrultusunda yedi yüz bin ile dokuz yüz bin arasında Yahudi çocuğun yaşamda kaldığını belirtirler. Kiliselerin, komünizm karşıtı söylem ve dağıttıkları el duyurularında, komünistleri ülkenin yıkıma sürüklenmesinin temel öğelerinden birisi olarak göstermesi, papanın komünist ve Yahudi karşıtı olarak algılanmasına neden olur. Bu ilanlarda kilise, şeytansı ustalığıyla her tür kılığa kolaylıkla girebilen, yere ve koşullara göre biçim değiştiren ve kötülükten yana olduğunu açıkça ortaya koymaktan çekinmeyen komünizmi baş düşmanlardan biri olarak gösterir.²⁶³ Bunun yanı sıra, çeşitli kentlerdeki papalığa bağlı yüksek kademedeki din adamlarının Nazi karşıtlığı ya da Nazi yandaşlığı gibi kendi bireysel seçimleriyle farklı uygulamaları gözlemlenir. Bazı din adamları General Pétain’in izlediği Yahudi siyasetini benimserken, buna karşılık birçok kilise direnişi gizliden gizliye destekler, Yahudi çocuklarını Hıristiyan geleneklerine uygun

²⁶³ Vallaud, *Les Français sous l’occupation 1940–1944*, s. 26.

biçimde vaftiz ederek, kimlikleri ve kökenleri belli olmasın diye onlara Hıristiyan adları verir; koruma altına alır.

4.6. Toplumdaki Sorun ve Çatışmalar

4.6.1. Toplumbilimsel sorunlar

Fransa, XX. yüzyılın ilk yarısında etnik yapı açısından çok farklı ögeler barındıran bir ülke değildir. Var olan farklı etnik gruplardan Yahudi ve Kuzey Afrikalı Müslümanların dışında, tüm ögeler Hıristiyan ve Katolik oldukları için, yüzyılın ikinci yarısına değin Fransa herhangi bir sorun yaşamaz. Bu gruplar ekinsel bağlamda Fransızlarla tam bir uyum içinde değillerdir, ancak toplumsal yaşamda devletin yerleşik kurum ve düzenleriyle barışık yaşarlar. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, iki yüz elli bin Yahudi'nin yanı sıra, Fransa'nın toprakları içinde, Afrika sömürgelerinden Fas, Tunus ve Cezayir gibi ülkelerden gelen bir o kadar Müslüman nüfus barınır. Aslında Fransa'nın ilk Müslüman nüfusla tanışması, Osmanlı Devletinin en güçlü olduğu dönem bu ülkeye yerleşen gerek Türk asıllı Müslümanlar, gerekse Balkan kökenli Müslümanlarla olur. İlişkilerin iyi olduğu dönemde hiç sorun yaratmayan, kendi din ve ekinlerini yaşayan Müslümanlar, ilişkilerin ve Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla belirli bir oranda tepkiyle karşılaşır ve Fransız toplumuyla bütünleşmeleri için baskı yapılıır. Aynı şekilde, Cezayir'de bağımsızlık seslerinin yükseldiği döneme kadar, Fransız toplumunun neredeyse hiç umursamadığı Kuzey Afrika kökenli Müslümanlar, Cezayir Savaşının başlamasıyla korkulan, istenmeyen ve aşığılanan kesim olur.

XVIII. yüzyıldan sonra imparatorluk toprakları içinde yaşayan farklı kökenli grupların, dünyayı saran ulusalcılık dalgasıyla kendi bağımsızlıklarını kazanmak istemeleri, Fransız sömürgelerini de harekete geçirir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'nın Afrika kıtasındaki sömürgelerinin İngiliz, Fransız ve Amerikalılar tarafından elinden alınması, Almanların, bu ülkelerin çıkarlarına daha sinsi ve kin besleyen bir tavırla yaklaşmasına neden olur. Bu nedenle, Almanya, Kuzey Afrika'daki ulusları gerek kendi ögeleri, gerekse kendine yakın duran diğer ülkelerin ögeleri tarafından Fransa'ya karşı kışkırtmaya çalışır. Bu nedenle, İspanya İç Savaşında İspanya'nın yönetimini eline alması için Kuzey Afrika'dan gelen General Franco'yu destekler, İtalya'nın Trablus ve diğer bölgelerdeki siyasetini ve çıkarlarını savunur.

Aynı şekilde, İtalyanların işgal ettiği küçük bir bölümünün dışında, 1830 sonrasında, neredeyse tüm Kuzey Afrika'yı elinde bulunduran Fransa ve İngiltere'ye karşı, Amerika Birleşik Devletleri de bu ülkelerde ayak basacak bir yer edinmek için çabalarlar. Bu gerekçelerle özellikle XX. yüzyılın ortalarına doğru Cezayir'de gittikçe ateşlenen ve örgütlenmeye başlayan ulusalcı bir hareketi alttan alta destekler. Ancak, İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Fransa içinde ve dışında yer alan Kuzey Afrikalı halk, dikkate değer bir eylem yapmaz.

1917 Ekiminde gerçekleştirilen Rus Devrimi sonrasında, Bolşeviklerin korkusundan ya da baskısından kaçarak Fransa'ya sığınan belirli sayıda Ortodoks, Fransa'da kabul görür. Fransa, bu insanları, ileride toplumbilimsel ya da etnik bir sorun oluşturmamaları için, farklı bölge ve kentlere yerleştirme siyaseti izler. Bu bölgeler genellikle Ortodoks halkın çok olduğu doğu komşularından uzak yerlerdir. Rus kökenli bu halkın Fransa'ya göçü Bolşeviklerin korkusundan daha çok, Lenin zamanında Rus gizli servisi "*intelligentsia*"nın takip ve kovuşturmalarından kaçanlar ve Lenin tarafından sürgün edilenler oluşturur. Çok geçmeden yerleştirildikleri bölgelerden ayrılp, Paris'te toplanan bu gruplar, entelektüel yaşamın içine girmekte geç kalmaz ve kendi din adamlarını yetiştirmek amacıyla 1925 yılında Saint-Serge diye bilinen ünlü Ortodoks Teoloji Enstitüsünü kurarlar.²⁶⁴

Fransız halkı arasında yer alan bir başka etnik grup da çingenelerdir. Dil yapılarının Sanskritçe ile olan benzerliği, kullandıkları adlar ve fiziksel görünümleri açısından Hindistan kökenli oldukları varsayılan Çingeneler, tüm Avrupa'da olduğu gibi, Fransa'da da bulunan ancak sayıları çok fazla olmayan bir gruptur. İlk Çingenelerin XV. yüzyılın başlarında Mısır ve Ortadoğu'dan Fransa'ya geldikleri kabul edilir. Zamanla Hıristiyanlığı kabul eden ve vaftiz olan bu topluluk, Fransızlara din ve ülke bütünlüğü açısından hiçbir sorun yaratmasa da, toplumsal uyumsuzluk gösterir. Yaşam tarzları ve geçim koşullarının Fransız halkının standartlarına uymaması, onların "tavuk hırsızları" olarak adlandırılmalarına ve ikinci sınıf insan olarak kalmalarına yol açar.

Yaşadıkları toplumla uyum sorunu yaşayan Çingenelere uygulanan siyasal baskılar, XX. yüzyılın başlarında artar. 1912 yılında çıkarılan bir yasayla tüm

²⁶⁴ Jean Meyendorff, Nicolas Lossky, *L'Eglise orthodoxe hier et aujourd'hui*, Editions du Seuil, Paris, 1995, s. 149-150.

Çingenerin, fiziksel görünüşleriyle ilgili bilgileri, parmak izlerini ve fotoğraflarını içeren tanıtım kartlarını sürekli yanlarında taşımaları zorunludur. Her gittikleri kentin belediyesinde bu kartları onaylatmayan Çingenerler tutuklanır ve çeşitli cezalara çarptırılır. Bu uygulamadaki amaç, Çingenerlerin sürekli yer değiştirmelerini engellemek ve onları gözlem altında tutmaktır. Bu uygulamalardan hoşnut olmayan çok sayıda Çingene aile, bu dönemde Fransa dışına göç eder. Yapılan bu uygulamaya ancak 1969 yılında son verilir.²⁶⁵

Tüm bunların dışında, Fransa'yı en çok ilgilendiren ve yoran toplumbilimsel sorunların başında Alsace ve Lorraine bölgeleri ve bu bölgelerde yaşayan halk gelir. Öteden beri, Almanya bu yörelerde yaşayan halkın Alman kökenli olduğunu ileri sürerek, bölgelerin kendisine bağlanmasını ister. Üstelik buralarda yaşayan nüfusun bir kısmı, Fransızların aksine Katolik değil Protestan'dır. Fransa ise ülke çıkarları ve stratejik önemleri nedeniyle bu bölgelerin Almanya'ya bırakılmasına şiddetle karşı çıkar. 1870 yılında, Fransa ve Almanya arasında yapılan savaş sonucunda Almanya bu toprakları ele geçirir. Bölgede Protestan kiliseler kurulur, halka Alman ulusalcılığı aşılmasına çalışılır. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya ve ortaklık kurduğu ülkelerin yenilmesi üzerine, Fransa bu toprakları Almanya'dan geri alır. Bu topraklar her iki ülke arasında sürekli el değiştirerek hep sorun olmaya devam eder. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların ilk ele geçirdikleri ve doğrudan III. Reich hükümetine bağladıkları yer Alsace ve Lorraine bölgeleridir. Bu bölgelerde yaşayan Alman asıllı Fransız vatandaşlarına diğer Fransızlar işbirlikçi gözüyle bakar. Savaş sırasında bile bir Fransız, bir Alsace'linin kendisine ve vatanına ihanet edeceğine inanarak, ona güven duymaz.

Toplumbilimsel bağlamda, ülkede var olan toplumsal ve ekonomik sınıflandırmaya dayalı grupların birbiriyle olan çatışması kaçınılmazdır. İşçi, sürekli olarak patronu ve para sahipleri karşısında ezilmemeyi, düzenin alt üst edilerek kendi sınıfının, toplumun ve toplum dinamiklerinin geneline egemen olmasını ister. Buna karşılık sermayeyi elinde bulunduran burjuva sınıfı ise, kendisi için bir tehdit olarak gördüğü işçi sınıfını, bir yolunu bulup edilgenleştirmek, az şeyle yetinmelerini sağlamak amacındadır. Soylu sınıf, köylü ve burjuva sınıfıyla çatışır. Ancak bu çatışma,

²⁶⁵ Fransa'da Çingenerler Konferansı. http://ww3.accreteil.fr/hgc/spip/article.php3?id_article=268, 20 Şubat 2007'de bakıldı.

birbirini dikkate almama ya da umursamama şeklindedir. Yine siyasal grup ya da kamplara özgü insanlar arasında da sürekli bir önde olma yarış ve hırsı vardır. Sağ görüşlü gruplar sol görüşlü sosyalist ve komünistlerle anlaşmazlık yaşarken, sağ görüşlü gruplar kendi aralarında alt gruplara bölünerek uyum içinde olmadıklarını dışa yansıtırlar. Aynı şey sol görüşlü gruplar için geçerlidir. Kimi sosyalist, kimi komünist eğilimlerinde ısrarcı olurken, bunlarda kendi aralarında Leninci komünist, Troçkici komünist ve Maoçu komünist gibi daha alt gruplar içinde toplumda etkinliklerini sürdürürler.

4.6.2. Ekonomik sorunlar

Fransa, XVIII. yüzyılın sonlarından başlayarak, ekonomisinde yükselme ve düşüş dönemleri yaşamış bir ülkedir. 1792–1815 yılları arası, Fransız ekonomisi için bir yükseliş dönemidir, 1815 yılından 1850 yılına kadar, yirmi üç yıl süren bir toparlanma döneminden sonra da 1873 yılından 1896 yılına kadar hep düşüş yaşar.²⁶⁶ Ekonomideki bu sürekli zayıflama ve geriye gidiş, daha çok ülkenin çeşitli cephelerde sürdürdüğü savaş ve içerisinde yaşadığı toplumsal sorunlardan kaynaklanır. Ancak savaşlara ara verilmesi ve ülkede ekonomi ve eğitim alanında başlatılan kalkınma seferberliğinden sonra, Birinci Dünya Savaşına karşın, 1896 yılı ile 1920’li yıllara kadar Fransa’nın ekonomisi bir gelişme ve iyileşme dönemi yaşar. İş başında bulunan hükümetlerin genelde koalisyon hükümetleri olması, uzun süre iktidarda kalamamaları ve istedikleri ekonomik kararları kabineden geçirememeleri nedeniyle, özellikle 1925 yılından başlayarak ekonomide daralma görülür. Dünya çapında etkili olan 1929 ekonomik kriziyle birlikte, ülke İkinci Dünya Savaşı sonrası 1950 yılına kadar bir kez daha ekonomik gerileme dönemi yaşar.

1927 yılından başlayarak, New York Borsasında vurgunculuklara bağlı olarak durmadan yükselen borsada işlem gören işletme ve yatırımcı paylarının, artık daha yukarıya çıkmalarına olanak sağlayamayan ekonomik göstergelerdeki kötüye gidişin birden bire ortaya çıkmasıyla, 24 Ekim Perşembe günü patlak veren ve adına *Kara Perşembe* denilen krizde, çok sayıda yatırımcı paylarının bir an önce elden çıkarılmak istenmesiyle, borsa bir günde % 10 değer kaybına uğrar. Sürekli satış baskısıyla bu düşüş 1932 yılına kadar devam eder. Bu süre içinde yalnızca Amerikan Borsası değil,

²⁶⁶ Maestri, *Les grandes questions du XX. siècle, histoire, économie, sociétés, civilisations*, s. 20.

kendine özgü bir dizge uygulayan ve kapitalist değerlere önem vermeyen Sovyetler Birliği ve bir ölçüde Japonya dışında tüm dünya bu krizden fazlasıyla etkilenir. Ancak krizin dünyaya yayılması belirli bir süre alır. Krizin başladığı Amerika'da, kriz 1932 yılında sona ererken, Fransa için 1932 felaket yılı olur.²⁶⁷

Borsanın yükseleceğine ilişkin vurgunların durmasıyla, bankalardan kredi alanların sayısı azalır. Elindeki parayla yeni paralar kazanamayan bankalar büyük güçlüklerle karşılaşır, iflaslar yaşanır. Tüketimin de oldukça azalması nedeniyle, iç piyasalara mal üreten işyerleri yavaş yavaş işçi çıkarma ve işi daraltma yollarına gider. Ülkedeki işsizlerin sayısında önemli ölçüde artış gözlemlenir. Üretici malı satabilmek ve ekonomik canlılığı sağlayabilmek için ürettiği mal ve hizmet fiyatlarını önemli ölçüde indirmek zorunda kalır. Böyle olunca da her iki kesime ait iş alanlarında daralma ve küçülmeler başlar.

On yıl boyunca bu krizin etkisinden tam anlamıyla kurtulamayan Fransa'da enflasyon ve işsizlik artar. Bu artışa koşut olarak, toplumun farklı kesimlerinde karışıklıklar yaşanır. Halk, ekonomik ve ruhsal bir çöküntü yaşar. Bankaların batacağı söylentilerine karşılık, parası olanlar paralarını çeker, sanayi üretimi azalır. Her şeye karşın, Fransız ekonomisinin dünya ekonomik dizgesine daha az bağımlı olmasından, Fransa'da krizin etkileri Almanya, Avusturya ve İngiltere'nin uğradığı kayıplar ölçüsünde olmaz.

Krizin sona erme aşamasında bu kez Büyük Savaşın devreye girmesiyle, ekonomi iyiden iyiye daralır, halkın alım gücünün yanında, üretilen malların elde edilmesinde de güçlüklerle karşılaşılır. Kriz döneminde parası olan harcamaya yönelmeden, elindeki paranın değerini koruma peşinde koşarken, savaş sırasında parası olan bile ürün bulmakta zorlanır. Bu koşullar altında karaborsa ve enflasyon yeniden devreye girer. Yıllardan beri sorunlarla boğuşan özellikle ülkenin dar gelirli kesimi, iyiden iyiye yaşamda kalabilme savaşı vermek zorunda kalır. Kanlı savaşların uzun sürmemesi ve Alman işgalinin çok kısa bir süre içerisinde gerçekleşmesi, halkı bir anlamda çok daha ağır koşullardan korur. Böylece gerek tarım, gerekse sanayi alanında Almanya'nın yararına da olsa canlanma söz konusu olur olmaz, halk en azından günlük gereksinimi olan paranın bir kısmını karşılayabilecek bir düzeye ulaşır.

²⁶⁷ Maestri, A. g. y., s. 20.

4.6.3. İdeolojik sorunlar

Sartre, yapıtlarının birçok yerinde, silâh altına alındığı 1939 Eylülüne değin siyasetle yakından uzaktan ilişkisi olmadığını, ancak savaştan sonra etken olarak siyasetin düşünsel eylem yönüyle ilgilenmeye başladığını birçok kez yineler: “*Her insanın siyasetle ilgisi vardır. Ancak ben bunu savaşla birlikte keşfettim ve gerçek anlamda 1945’ten sonra anladım.*”²⁶⁸ der. Ancak o siyasetle uğraşsın ya da uğraşmasın, o güne değin var olan siyaset tüm Avrupa’yı ve hatta dünyayı bir büyük savaşın içine çeker. İşte bu koşullar altındaki bir dünyayı yapıtında arka plan olarak kullanan Sartre, yapıtını kaleme alırken ister istemez siyasetin derinliklerine inmek zorunda kalır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında çeşitli cephelerde savaşan Rus birliklerinin ağır kayıplar vermesi, halkın, işçi ve köylü kesiminin çok ağır koşullarda açlık ve yoksullukla savaşması sırasında, gelişen olaylar sonucu Çarlık Rusya’sı yıkılmaya başlar. İşçi kesiminin grevleriyle başlayan dalga, köylü ve halk kesiminin katılımıyla büyüyerek başkaldırı şekline dönüşür. Başkaldırımı sindirmekle görevlendirilen Kızıl Ordu askerlerinin de bu harekete destek vermesiyle, başkaldırının boyutları değişir ve daha düzenli bir görünüm alır. Çok geçmeden 17 Ekim 1917 tarihinde Çarlık Rusya’sı yıkılır; yerine Bolşevikler ve onların oluşturdukları işçi sınıfının rejimi geçer. Bolşevik hareketin kuruculuğunu ve önderliğini Lenin üstlenir. Lenin, aynı zamanda Ekim Devriminin baş aktörüdür.

Birinci Dünya Savaşında, dünyayı paylaşma konusunda emperyalist güçlerin birbiriyle kıyasıya savaştığının farkında olan Lenin, ulusların arasında var olan savaş, sınıflar arası savaşa dönüştürmek ister. Nitekim ülke yönetiminin başına getirilen Lenin, Rusya Komünist Partisiyle uyum içinde yürüttüğü siyasetle, işçi sınıfı hareketini ve erkini yavaş yavaş tüm Rusya’ya, oradan da çevresindeki ülkelere yayar. Ne var ki, uğradığı silahlı saldırı sonucu beyin altı bölgesine aldığı kurşunla sağlığı bozulan, önce felç olan, iki yıl kadar sonra 21 Ocak 1924 tarihinde ölen Lenin, rejiminin daha birçok ülkeye ihraç edildiğini göremez.

Onun bıraktığı noktada görevi Stalin devralır ve daha acımasız bir siyaset izleyerek, rejim için yakın ve uzak gelecekte tehlike oluşturabilecek tüm grupları ya sürgüne gönderir ya da bir şekilde yok eder. Çalışma kampları oluşturarak kendisine

²⁶⁸ Revue Philosophique de la France et de l’étranger, no:3, 1996, PUF, Paris, s. 383.

aykırı düşen insanları yaşam boyu bu kamplarda çalışma cezasına çarptırır. Ülke içinde devlet kurumlarını ve orduyu istenmeyen ögelerden temizleyip, yeniden yapılandırmaya çalışırken, bir yandan da kendi rejimini çevresindeki ülkelere yaymaya çalışır. Böylece farklı ülkelerin siyasetinde etkin olabilecek taraftar topluluklar edinir. Aslında onun uyguladığı siyaset, diğer emperyalist devletlerinkinden hiç de farklı değildir. Aksine, işçi sınıfının bir numaralı düşmanı Hitler ve onun faşist yönetimiyle yaptığı gizli antlaşmalarla çeşitli ülkelerin bölüşümünü ve işgalini gerçekleştirir.

Birinci Dünya Savaşının hemen ertesinde, Rusya'da gerçekleştirilen işçi sınıfı devrimine öykünen Fransız işçi sınıfı da, daha önce yer aldığı sosyalist gruptan ayrılarak, 1920 yılında kurulan Komünist Partisi önderliğinde, kendi hak ve özgürlüklerinin ardından koşmayı amaçlar. Aynı zamanda, sürekli savaş ve krizler içinde boğuşan ve insanlarına bir türlü mutluluk ve barış getirmeyen Fransa yönetimini ele geçirme planları yapar. Bu amaçla Marksist ve Leninist gruplarla işbirliği yaparak ulusal Fransız Bolşevizm'ini gerçekleştirmeyi hedefler. Ancak Fransa'da yönetimin ele geçirilmesi Rusya'daki gibi halkın tamamının katılacağı tümel bir başkaldırıyla gerçekleştirilmesi olası değildir, zira hem koşullar farklıdır, hem de Fransa'da egemen olan kapitalist ve burjuva sınıfları karşısında işçi sınıfı yeterince geniş bir tabana sahip değildir. Bu nedenle, Komünist Parti toplumdaki kriz ve çatışmaları fırsat bilerek, sürekli kendi siyasetini ön plana çıkarmak ister. Hatta genel siyasetine ve dünya görüşlerine aykırı düşse de, İkinci Dünya Savaşına katılmayı, savaştan yengin çıkılması sonucu halkın gözünde saygınlık kazanacağını, böylece işçi hareketinin iktidara taşınacağını varsayarak, kabul eder.

İşçi sınıfının karşısında duran ve onun hak ve özgürlüklerini kısıtlayan en büyük engel, sermaye sınıfıdır. Kısacası onun düşmanı burjuvazi ve onun uygulamaya koyduğu kapitalist dizgedir. Kapitalist dizge, sürekli kazanmayı, her değeri paraya çevirmeyi, insanın insanla ve toplumla arasında var olan ilişkileri zayıflatan ve yok eden, tümüyle kar amacı güden bir dizgedir. Bu dizgede, sermayenin dışında başkalarının yaşama şansı yoktur. Çünkü kapitalizm, sömürdüğü veya ezdiği ölçüde güçlenecektir. Bu şekilde işleyen bir çarkın karşısında işçi sınıfı, çarkın dişlilerini bozmaktan başka bir işe yaramayan, sömürü ve sürekli kar düzenine karşı çıkan bir toplumsal sınıftır. Şu var ki, kapitalist dizgenin işleyebilmesi için işçiye gereksinimi vardır, ancak işçi sınıfına yoktur. Çünkü karşısında örgütlü bir kitle istemez. Bu yüzden

burjuvazi, sendikalara ve sivil toplum örgütlerine karşı çıkar. Bu amaçla sermaye sahibi, gerek toplumda ve yöneticiler arasında edindiği saygınlığını, gerekse sermayesini kullanarak, işçi sınıfının yararına olabilecek öneri ve yasaları engeller.

Komünist Partisi içinde yer alan ancak Lenin'in görüşlerini değil de Troçki'nin görüşlerini paylaşan grup da emekçi sınıfın, ülke yönetimini ele geçirmesini ve toplumda arzuladıkları devrimin gerçekleşmesini ister. Ancak bu grup, Leninistlerden farklı olarak çıkacak bir savaştan yana değildir. Savaşın hem kendileri, hem ülke ve toplumun geneli için yıkım ve geriye gitmekten başka bir sonuç doğurmayacağını bilir. Bu amaçla, daha Münih Antlaşması imzalanmadan, olası bir savaş için toplumun çeşitli katmanlarına gidip savaş karşıtı toplu dilekçeler ve imzalar toplama eylemi yapılır. Bu iş için erkeklerden daha çok, insanların kalp ve duygularına daha etkin seslenebilmek için kadın yandaşlar kullanılır. Aynı şekilde birkaç sosyalist partiden önde gelen ve çoğunlukla SFIO olarak bilinen İşçi Enternasyonalı Fransız Bölümü ve İşçi Hareketi Partisi, Troçkiciler gibi savaşın önlenmesinden yana tavır takınır ve kendi siyasetlerinin her zaman barıştan yana olmayı gerektirdiğini açıklar.

XX. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da, sosyalist ve komünist dünya görüşüne sahip toplum örgütleri ve gruplarının karşıtı durumunda olan aşırı ulusalcılar ve faşistler de toplumda kendilerine yer edinmeye çalışırlar. Faşizm sözcüğü, başlangıçta Birinci Dünya Savaşı sonrasında Mussolini'nin iktidara gelmesiyle ortaya çıkan ve çok geçmeden tüm Avrupa'ya yayılan bir kavramdır. Faşizm, İtalya'da, Almanya'da ve General Franco yönetimiyle birlikte İspanya'da iktidardadır, ancak Fransa'da küçük çaplı gruplar temelinde ilgi gören bir ideoloji olur. Faşizm benzeri bir uygulama yapsa da, General Pétain'in yönetimi bile tam anlamıyla faşist olarak nitelendirilemez.

Romanlarda adı geçen ve faşizmle özdeşleştirilen, eski savaş gazilerini bünyesinde toplayan aşırı ulusalcı Ateş-Haç (Croix-de-Feu) adlı bir örgüt bile gerçek anlamda faşist değildir. Bu örgüt üyeleri diğer insanlara göre biraz daha aşırı ulusalcı tutum sergiler, olaylara ve ülke çıkarlarına karşı biraz daha duyarlıdır. Bu örgüt daha sonra Fransız Toplumsal Partisine dönüşür, partinin başına Albay de la Rocque getirilir. Albay de la Rocque'un partisi bile toplumsal Hıristiyanlığı ve vatanın çıkarlarını her şeyin üstünde tutan, ancak faşizmi asla benimsemeyen bir yapıya sahiptir. Onun bu ulusalcılık ve vatanseverliği bir anlamda daha sonraki de Gaulle yanlılarının düşüncelerinin temelini oluşturur. Kendi partisi ülkenin yönetiminde söz sahibi olamaz.

1924 yılında yapılan seçimlerde sol partilerin oylarını yükseltmeleri, sağcı ve ulusalcı kanadı harekete geçirir, Raymond Poincaré başkanlığında sağ partilerin işbirliği sağlanır ve 1926 yılında yönetimi alan bu hükümet, dünya çapındaki büyük ekonomik krizin tüm boyutlarıyla ortaya çıktığı 1932 yılına kadar Fransa'yı oldukça iyi yönetir. Ekonomide büyük oranda büyüme ve rahatlama olur.

Her şeye karşın, ülkede yer alan gruplardan, komünist veya sosyalistler arasında çatışma olmaz. Çatışmalar, ekonomik ve toplumsal düşünce düzeylerinde sol kesimin önde gelen hareketleri İşçi Enternasyonalı Fransız Bölümü (SFIO), Komünist Parti ve Demokratik Ortaklık (*Alliance démocratique*) ve Cumhuriyetçi Federasyon (*Fédération républicaine*) hareketleri arasında yaşanır. Zaman zaman merkezde yer alan Köktenci Sosyalist Parti (*Parti radical-socialiste*) onlara arabuluculuk yapar.²⁶⁹

Fransa'nın faşizmden korunmuş olmasının veya faşizmin etkisinde yok denecek kadar az kalmasında bazı koşulların etkisi önemlidir: Ekonomik krizlerin, diğer ülkelerdeki kadar ağır geçmemesinden; Fransızların, aydınlanma çağıyla birlikte daha fazla demokratik geleneğe ve anlayışa sahip, demokrasinin yararını görmüş bir ulus olmasından ve hoşnut olmayan orta sınıfın faşizmin tuzağına düşmeyerek, yalnızca ulusalcı ve cumhuriyetçi çizgiler içinde kalmasından dolayı, faşizm toplumda pek ilgi görmez. Ancak 1932 il 1938 yılları arasında ikinci bir faşist dalga, 1932 yılındaki ekonomik kriz, aynı yıl sol ortaklığın hükümeti devralmasıyla aşırı sağ tepkilerin artması ve 1933 yılında, Hitler'in Almanya'nın başına geçmesiyle, Fransa'yı daha fazla etkiler. Bazı aşırı sağ hareketler, Hitler yönetimini model alarak, yeni bir Nazi hareketi içine girerler; Yahudi mezarlıklarına zarar verme, Nazi sembolleri taşıma gibi eylemler yaşanır da, eylemcilerin yakalanarak cezalandırılmasıyla bu hareketler de sindirilir.

İkinci Büyük Savaş öncesinde Fransız toplumunda bazı ideoloji ve siyasal düşünce yaygındır. Bunların başında, Orta Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Yahudi ve mason karşıtlığı, ulusalcılık, monarşizm, ulusal Katolikçilik, ırkçılık, ulusal Bolşevikçilik gelir. Bunların yanı sıra özellikle Fransa'ya özgü, Bonapartçılık, Pétaincilik, Francoculuk, Marksçılık gibi ideoloji yandaşları kendilerine taban oluşturmaya çalışırlar.

²⁶⁹ Christian Delporte, **Images et politique en France au XX. Siècle**, Nouveau Monde Editions, Paris, 2006, s. 62.

4.6.4. Askeri sorunlar

Sanayi toplumuna geçilmesiyle gittikçe daha fazla kaynak ve ham maddeye gereksinim duyan batılı ülkeler, etraflarında yer alan zayıf ve savunması güçsüz ülkelerden başlayarak, kendilerine yeni sömürgeler elde etme peşinde koşarlar. Ancak ülkeler arasındaki çıkar çatışması ve hiçbir ülkenin kendi çevresinde kendisinden daha güçlü bir ülkeyi istememesi, çoğu kez aynı coğrafya, aynı din ve ekindeki komşu ulusların aralarında çatışmaların ortaya çıkmasına neden olur.

XX. yüzyılın başında Avrupa bilimsel, teknik, sanayi ve ticaret alanındaki gelişmişliği ve sermayesindeki bolluğun etkisiyle dünyanın diğer bölgelerinde de söz sahibi olur. Dünyanın büyük bir kısmında egemenliklerini genişleten güçlü Avrupa devletleri, bununla yetinmeyip, ham madde elde etmek ve ürettikleri mallara yeni pazarlar bulmak amacıyla ekonomik emperyalizmlerini yaygınlaştırır, elde ettikleri sömürgeleri kontrol altında tutmak için de, siyasal ve askeri emperyalizmlerini durmadan genişletirler. Ancak daha yüzyılın başında Avrupa'yı ve onun çıkarlarını tehdit eden Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi yeni güçler yarış alanına girerler. Öte yandan emperyalizme karşıt düşünceleriyle Lenin ve düşüncesinin takipçileri çoğalır.

Çok geçmeden, siyasal nedenlerle çıksa da, aslında tamamen ekonomik ve askeri nedenlerle patlak veren Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'yı, belki de dünyayı iki kutba ayırır. Bir yanda Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya, diğer yanda Fransa, İngiltere ve Rusya yer alır. Osmanlı İmparatorluğu da Almanya ve grubunu dışarıdan destekler. Almanya, Avrupa'nın en güçlü sanayi ülkesi olarak, denizlerdeki üstünlüğü ele geçirme peşinde koşarken, Avusturya-Macaristan, Balkanlar üzerinden Ege Denizine inmeyi, İtalya da Balkanlar'da geri kalan bölgeleri topraklarına katmayı planlar.

Diğer yandan Rusya, öteden beri sıcak denizlere inmeyi ve hemen yanı başında önemli askeri bir güç haline gelen Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu zayıflatmak, Slav ırkının çoğunlukta olduğu Balkanlara ve Boğazlara sahip olma arzusunu taşır. Doğal olarak Avrupa ve çevresindeki sömürgelerin paylaşımında İngiltere ve Fransa sessiz kalmaz. Bu amaçlarla önce Avrupa ulusları arasında başlayan 1914 yılındaki savaşa, daha sonra ABD ve Japonya da katılır, farklı iki kutuptaki yerlerini alırlar. Savaş, tüm ülkelerin siyasal, ekonomik ve askeri güçlerinin neredeyse

tümünü tükettikleri çetin bir çatışma olur. Başlangıçta kısa süreceği öngörülen savaş, hazırlıksız yakalanan ülkeler için tam bir yıkımdır. Bilindiği gibi savaş Almanya ve ortaklık kurduğu ülkelerin yenilgisiyle sonuçlanır.

Yenilen ve ateşkes koşullarını içeren antlaşmayı imzalamak zorunda kalan Almanya ve ortaklık kurduğu ülkeler, hem sömürgelerini, hem topraklarını, hem de ordularını kaybederler. Ancak özellikle Almanya ve İtalya, koşulsuz teslim olmayı öngören antlaşmaların hemen ertesi gününden başlayarak ısrarla askeri ve ekonomik alanda yeni atılımlar başlatırlar ve çok geçmeden Almanya, Avrupa'nın en donanımlı ve en etken ordusunu kurar. Buna karşın, yengin ülke konumundaki Fransa ve İngiltere de, ileride Almanların sorun yaratacağını varsayarak, silahlanmaya ve savunma harcamalarına hız verirler. Almanlar füze yapım çalışmalarını başlatır. Ülkeyi baştanbaşa geçen savunma hatları oluşturulur. Silah ve uçak sanayine önem verilir. Avrupa ülkelerinin geri kalanı ve yeni bir savaşın kendilerine sıçrayacağını öngören Avrupa dışındaki diğer ülkeler bile ekonomilerinin taşıyamayacağı ölçütlerde silahlanma yoluna giderler. Belirli bir süre sonra artık Avrupa'nın her yanı patlamaya hazır bir barut fıçısıdır. Nitekim Almanya'nın Avusturya'yı resmen topraklarına katması ile cesaretlenen Çekoslovakya'daki Alman kökenli etnik grubun doğurduğu sorunlar nedeniyle gelişen ve birden bire alevlenen Büyük Savaş, askeri bakımdan bazı alanlarda Almanya'dan daha üstün olmasına karşın, en çok Fransa'nın yıkımına neden olur. Bu yıkım askeri çevrelerde tanımlanamaz bir ruh haliyle karşılanır. Çünkü barış zamanında bile savaşa hazırlanan Fransa, beklemediği bir saldırıyla, bir ay kadar kısa süre içinde işgale uğrar ve bu kez kendisi ateşkes antlaşmasını imzalamak zorunda kalır.

Aslında her koşulda kazançlı çıkan, sömürgeci ülkelerin ekonomilerini ve yönetim birimlerini ellerinde ve etki alanlarında bulunduran para sahibi kapitalistlerinden başkası değildir. Dünyada yaratılan gerçek ya da yapay krizlerle durmadan yatırım yaptıkları silah sanayi alanındaki satışlarıyla, sermayelerini sürekli büyütür, hatta kendi yaşadıkları ülkeleri bile savaşa sokarak, kendi bölgelerinde yeni iş alanları ve pazarlar oluşturmaya çalışırlar.

4.7. İletişim Koşulları

4.7.1. Gazeteler

XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında Fransız Hükümetinin gerçekleştirdiği eğitim seferberliğinden sonra, basın-yayın alanında, önemli devlet katkılarıyla, gerçek anlamda gelişmeler olur. Gazeteler gereksinim duydukları finansmanı devlet desteğiyle rahatça bulurlar; ülkede gerek ulusal, gerekse yerel çapta birçok gazete yayın yaşamına başlar ve böylece 1875 yılından 1914 yılına kadar olan dönemde gazeteler altın çağlarını yaşarlar. Eğitim seferberliğinin de yaptığı katkıyla gazete okurlarının sayısı her geçen gün artar. Gazete okumanın aydın ve entelektüel olmanın göstergesi olduğu yönünde kamuoyunda açıklamalar yapılır. Yapılan yönlendirmeler ve desteklemeler olumlu sonuç verir. Yerel ya da ulusal, neredeyse tüm gazetelerin baskı sayıları oldukça artar. Örneğin, 1904 yılında Sosyalist Parti yöneticilerinden Jean Jaurès'nin, 1920 yılından sonra da Sosyalist Partiden ayrılan bir grubun kurduğu Komünist Partisinin resmi yayın organı *L'Humanité* gazetesi, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında beş yüz bin adet satar. Günümüzde yayın yaşamını sürdüren aynı gazete ancak elli bin adet satabilmektedir. *L'Humanité*'nin Komünist Partinin yayın organı olmasından sonra, Sosyalist Parti, *Le Populaire de Paris* adında başka bir gazete kurar, ancak bu gazete en fazla yetmiş bin adet satar. 1897 tarihli *L'Aurore*, *Dreyfus* davasıyla ilgili Emile Zola'nın kaleminden yayınladığı "*Suçluyorum*" gibi, önemli yazı dizilerine bağlı olarak üç yüz bin adet satar.

Ancak 1914 yılından sonra savaşın başlamasıyla tüm kesimler olduğu gibi, gazeteler ve gazete okurları da sıkıntıya düşer. Baskı sayılarında düşme görülmesine karşın yine de savaştan en etkin haber veren iletişim araçlarıdır; ilgi görmeye devam ederler. Ancak savaş sırasında, kâğıt ve mürekkep gibi gerekli malzemenin sağlanmasında karşılaşılan güçlükler, gazeteleri güç durumda bırakır. Savaşın sona ermesinden sonra biraz daha fazla siyasete ısınan halk, çoklukla siyasal içerikli gazeteleri okumaya yönelir ve bu türden gazetelerin baskıları artar. Kitle iletişim aracı olarak gazetenin rolü de gittikçe büyür.

İşgalin başlamasıyla birlikte, gazeteler ilk planda gerekli malzeme ve iş gücü yoksunluğundan ve özellikle Kuzey ve Doğu bölgeleri gibi işgal altındaki topraklarda karşılaşılan dağıtım engellerinden kaynaklanan birçok güçlükle karşılaşılır. Paris'in

işgal edilmesiyle gazeteler kısa bir süre çıkmaz. Bazı gazeteler henüz işgale uğramamış kentlere taşınmayı yeğler. Ancak Paris yönetimini üstlenen işgal ordusu subaylarından General K uchler'in buyruğu gereği, gazeteler eski biçim ve adlarıyla, ancak son derece sıkı bir denetim altında yayınlanmaya devam ederler. Bu esnada Almanlar kendi gazetelerini çıkarır; kendi propagandalarını yaparlar. Doğrudan Almanların elinde olan gazetelerden *La Pariser Zeitung* ve *Le Signal* bunlardan yalnızca ikisidir.²⁷⁰

1939 yılından sonra, Fransa'nın özgürleşmesine kadar geçen süre içinde, işgal altındaki Paris'ten, daha güvenli işgal edilmemiş kentlere taşınan gazetelerin çoğunluğu, karşılaştıkları malzeme ve donanım eksikliği ile dağıtımdaki kısıtlı olanaklar gibi her türden güçlüklerle karşı, iletişimi ve bilgilendirmeyi sağlayan en etkin araçlardan biri olma özelliğini korumaya devam ederler. Ne var ki gazetelerin baskı adetleri oldukça düşer. Örneğin, savaş öncesi bir milyon yüz elli bin adet satabilen *Paris-Soir*'ın baskısı iki yüz seksen beş binlere kadar düşer. Tüm bunların yanı sıra gazeteler, Birinci Dünya Savaşında karşılaşmadıkları, Alman ordusunun ya da Vichy Hükümetinin baskı ve sansür zorlamalarıyla karşı karşıya kalırlar. Bu nedenle her istenilen haber gazetelerde yayınlanamaz.

Yapılan yayınlar çoğunlukla General Pétain'in Ulusal Yenileme Hareketine hizmet eder, dindarlığı, bütünlüğü, gelenekçiliği över, İngilizlere karşı güvensizliği, De Gaulle karşıtlığını ve Yahudi düşmanlığını beyinlere kazımaya çalışır. Kısacası faşizme ve tek adamlı yönetim biçimine doğru gidiş kışkırtılır. Albert Camus yönetimindeki direnişin resmi yayın organı *Combat*, direniş içinde önemli bir yer tutar. Bunun yanı sıra, direniş örgütlerini birleştirerek, dağınık bir görüntü sergileyen Ulusal Direniş Hareketini toparlayan General Charles de Gaulle'ün yeğeni, Geneviève de Gaulle-Anthonioz'un kurduğu direniş hareketinin yayın organı *Défense de la France*, Komünist Partinin yayın organı niteliğindeki *L'Humanité*, *Le Parisien Libéré*, Fransız Sosyalist Partisinin yayın organı *Le Populaire*, *Ce Soir*, *Front National*, burjuva kesiminin görüşlerini dile getiren *Le Figaro* gibi gazeteler, direniş esnasında Paris'teki yerlerini terk eder ve ancak 1944 yılından sonra yeniden Paris'te yayınlarını sürdürmeye

²⁷⁰ Vallaud, Les Français sous l'occupation 1940–1944, s. 32–33.

başlarlar. Gazetelerin bir bölümü savaş öncesindeki binalarının dışında yeni yerlere taşınmak zorunda kalırlar.²⁷¹

Birinci Dünya Savaşından sonra iyiden iyiye siyasetle iç içe olan halk, savaşın ve ağır yenilginin etkisiyle, bu kez gereğinden fazla siyasetten uzaklaşır, sürekli savaş ve yıkımlardan söz eden gazetelere karşı bir bıkkınlık duyumsar. Aslında bu bıkkınlık tamamen savaşın kendisine karşıdır, ancak gazetelerin bu bıkkınlığı yansıtması, savaşın sorumlusu olarak kabul edilmelerine yol açar ve okurların gazetelere olan eski ilgisi önemli ölçüde azalır.

Oluşturulan direniş örgütlerinin, kendilerine özgü gizli işlev yürüten gazeteleri sayesinde, gerçek haber, propaganda ve mesajlar ilgili kitlelere ulaştırılır. Her şeye karşın, başlangıçta aralarında işbirliğine yanaşmayan, hatta birbirinin yayın yaşamından silinip gitmesini isteyen gazeteler, savaşın uzaması ve haber almakta karşılaşılan güçlükler nedeniyle, birbirlerinin yayınlarını izlemek ve bilgi alışverişinde bulunmak zorunda kalırlar. Bu nedenle yavaş yavaş işbirliğine gider, gerek basım ve yayın alanında, gerekse aynı düşünce ve haberlerin topluma aktarılması bağlamında ortaklık kurarlar.

Aynı şekilde o dönemde, posta ve kitaplar da iletişim araçlarındandır. Özellikle mektup, hem en ucuz, hem de en yaygın iletişim hizmeti olduğu için geniş çaplı kitlelerin kullandığı bir iletişim aracıdır. Kitaplar ise tek yanlı mesajların verildiği, genellikle mesaj dönüşümünün istenmediği araçlardandır. Daha çok bilgilendirmek ve eğitmek amaçlı kullanılırlar.

4.7.2. Radyo

Radyo, Fransa'da 1920 yılında hizmete girse de, ancak 1934 yılından sonra evlere elektriğin gelmesiyle, 1936 yılında yaygınlaşmaya başlar. 1938 yılında tüm Fransa genelinde yalnızca beş radyo istasyonu vardır. Evlerde yaygın kullanılmaya başlayan radyo, gün boyu iletilmesi gereken mesajların verildiği en etkin iletişim aracı olur. İletişim aracı olmasının yanı sıra eğitim ve eğlence aracı olma işlevini de üstlenir. Günün belirli saatlerinde verilen haberlerin yanı sıra, bilgilendirme yayınları ve müziğe dayalı eğlence programları, o dönem radyolarının en yaygın programlardandır. Ancak eğlence programları çoğunlukla banttan yayınlanır.

²⁷¹ Dominique Lormier, **Histoire de la Presse en France**, Editions de Cecchi, Paris, 2004, s. 97-98.

Günün belirli saatlerinde verilen ve bir haber programından diğerine yenilenebilen haberler nedeniyle, halkın gözünde son haberleri alma bağlamında radyonun yeri önemlidir. Gazetelerin satın alınması ve okunması gibi zaman alan güçlüklerine karşın, insanların oturdukları ya da dinlendikleri yerden, hiçbir güçlüğe katlanmadan radyoyu dinleyebilmeleri de ayrıca bir avantaj sağlar. Nitekim savaş esnasında, Fransızların en son haberleri aldıkları kitle iletişim araçlarının başında radyo gelir. Ülkenin içinde bulunduğu koşullar radyo aracılığıyla öğrenilebildiği gibi, kulağa, zevke ve beyne yönelik programlarla yine radyo aracılığıyla insanların imgelemlerinde yeni evrenler oluşur.

Savaşın başlamasından sonra, düşmanla her an karşılaşmayı bekleyen Fransız askerleri, olan bitenden haberdar olabilmek için belirli merkezlerdeki radyo vericilerini bir takım güçlüklerle katlanmak pahasına dinlemek zorunda kalır. Aksi halde eksik bilgi ve aralarındaki söylentilerden dolayı sabırsızlık, endişe ve korkuları artar. Almanlar neredeler? Paris önlerinde mi? Paris'te mi? Paris'te çatışmalar oluyor mu? gibi konularda merak içinde beklerler. Ancak bu konularda genellikle kaotik, sıkıcı ve eksik haberler alırlar. Sartre bu geçmek bilmeyen bekleme anındaki bilgilenmeleriyle ilgili olarak şunları söyler:

“1939 Eylülünden, 1940 Haziranına kadar geçen dokuz aylık süre içinde olan bitenler hakkında bilgi almak için 15 km uzaklıktaki bir kamyonun radyosunu dinlemeye gitmek gerekiyordu.”²⁷²

Düşman ülke insanların genel kanısını ve ruhsal durumunu öğrenmek de yine en hızlı biçimde radyo aracılığıyla gerçekleşir. Düşman ordusunun hareket yönleri ve savaş koşulları konusunda bilgilenmek için Fransız ordusu ve direniş grupları yasa dışı yollarla yine oldukça yaygın bir biçimde radyodan yararlanır.

Fransa'nın savaşa resmen girdiğini ilan etmesinden dokuz ay gibi bir kısa süre içinde tümüyle düşman işgaline ve onun buyruklarına boyun eğerek, ülkedeki radyo yayıncılığı da, ülkenin çıkarları doğrultusunda büyük darbe alır. Basın yayın organlarının bir kısmına Almanlar el koyar. Basın ve yayın dünyasının çoğunluğu ve etkin olanlarını barındıran Paris'in, tümüyle düşman eline geçmesiyle, işgal altında

²⁷² Annie Cohen-Solal, **Sartre 1905–1980**, Gallimard, Paris, 1999, s.256.

olmayan diğer bölgelerde çıkan yayınlar tek başlarına silik ve etkisiz kalırlar. Zaten işgal altında olmayan yörelerdeki yayınlara da, Paris'in işgalinin hemen ardından işbaşına geçen ve Almanlarla işbirliği siyaseti izleyen General Pétain yönetimince sansür uygulanır. Yayınlanacak haber ve yorumlar Alman denetçilerin onayından geçmek zorundadır. Denetimsiz olarak Alman çıkarlarına aykırı yapılan haber ve açıklamalar sert bir şekilde cezalandırılır. Paris'te *Radio Paris* tümüyle işgalcilerin emrinde yayına zorlanır ve onların propagandalarını yapar. Bu nedenle, halk sansürlü haberler yerine, doğru bilgileri, Fransız ve İngiliz güçleriyle ilgili haberleri alabilmek için çoğu kez *Londra Radyosunu* veya *BBC*'yi dinler. Üstelik bu radyolar aracılığıyla zaman zaman Fransa'ya şifreli mesajlar iletildiği için, 1942 yılı sonrasında canlanan direniş hareketinde direnişçilerin en çok kullandıkları iletişim aracı olurlar.

4.7.3. Telefon, telsiz, telgraf

Radyonun yanı sıra tüm dünyayla iletişim kurabilmenin en önemli araçlarından biri, o dönemde telefondur. Uluslararası ilk telefon görüşmesi 1915 yılında Paris ve ABD arasında gerçekleştirilmiş olsa da, alt yapı eksikliği nedeniyle telefon, İkinci Dünya Savaşı yıllarına değin yaygın olarak evlerde kullanılmaz, yalnızca ordu, postane, banka ve sağlık kurumlarında kullanılır. Var olan telefon dizgesiyle, bir başkasıyla konuşmak istendiğinde, bağlantı belirli santrallerdeki bayan görevliler aracılığıyla gerçekleştirilir.

Savaş öncesinde Avrupa'daki havanın ısınması esnasında, Hitler ve Çekoslovak yöneticiler arasındaki gerginliği gidermek için Chamberlain, Daladier, Hitler ve Mussolini ile onlarla birlikte çalışan diğer devlet görevlileri arasında en etkin iletişim aracı işlevini üstlenen telefondur. Farklı yer ve zamanlarda bu siyaset adamlarının bir araya gelerek, yaptıkları görüşmeleri diğer ülkelerin siyasetçilerine aktarmaları esnasında da en çok kullanılan araç yine telefondur. Örneğin, Münih Konferansına katılmayacağını duyuran Hitler'i, bu konferansa katılmasının yararlı olacağı konusunda Mussolini ancak telefon kullanarak ikna eder.

Büyük Savaş sırasında savunma hatları arasındaki iletişimin daha hızlı sağlanabilmesi için önceden hazırlanan altyapıyla, ordu içinde telefon gittikçe artan bir sıklıkta kullanılsa da, en yaygın iletişim aracı olarak telgraf, hem radyo, hem de telefondan daha önce kullanılmaya başlayan iletişim aracıdır. Bu iletişim yöntemi daha

önceden var olan alt yapı ve mors alfabesinin kullanılması sonucu, tüm köy, kasaba, kent ve ülkeler arasında yaygın olarak kullanılır. Ancak kullanım güçlüğü nedeniyle, telgraf dizgesi öteden beri yalnızca postane ve ordu gibi kamu kurumlarının elinde kalır.

4.8. Ulaşım Koşulları

Fransa, coğrafyası gereği, her tür ulaşım aracının rahatlıkla kullanılabilirdiği bir ülkedir. Ülkenin genellikle beş yüz metrenin altında kalan ortalama rakımı ve coğrafi yükseltilerin fazla olmaması nedeniyle, özellikle demiryolu ulaşımı ülkede yaygınlaşır ve gelişir. XIX. yüzyılın sonuna kadar buharlı lokomotiflerin kullanıldığı trenler, tüm önemli kentler arasında kurulmuş demiryolu ağları sayesinde, ülkenin her köşesine ulaşır. 1900 yılından sonra elektrikle çalışan çekicilerin ulaşımın hizmetine girmesiyle, ana ulaşım noktalarında trenlerin kalitesi artar, ancak yaygınlaşmaları biraz zaman alır.

XX. yüzyılın başında demiryolu ulaşımı gerçek anlamda en yaygın ve gözde ulaşım biçimidir. Savaşlarda gerek insan, gerekse mal ve cephane taşımak amacıyla, zamanın yöneticileri bu alana yatırımları esirgemez, buna karşılık demiryolları da üzerine düşen önemli görevi yerine getirir. Bu dönemde hem demiryolu ağlarına yenileri eklenir, hem de var olan lokomotif ve vagonlar çoğaltılır ya da yenilenerek halkın ve ordunun emrine sunulur. İkinci Dünya Savaşında silâhına çağrılan binlerce Fransız genci, bu ulaşım aracını kullanarak ilgili birlik ve cephelerine gider.

Elektrikli trenlerin devreye girmesiyle ulaşım sektöründe önemli adımlar atılır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, bu sektör çok daha hızlı bir atılım gerçekleştirerek, hızlı tren projelerine uzanan gelişmelere ulaşır.

Özellikle XIX. yüzyıl boyunca, tekerlekli kara taşıtlarının geliştirilmesi için yapılan yoğun çalışmaların olumlu sonuçlanmasıyla, daha çok 1890 yılından başlayarak toplumda otomobil kullanımı yaygınlaşır. Örneğin, kayda değer anlamda Ford şirketinin T Modeli adı altında ilk üretimi 1908 yılında gerçekleşir. Başlangıçta ekonomik olmayan ve her koşulda kullanılamayan kara taşıtları, XX. yüzyılın başından itibaren hem yolcu, hem de ticaret mallarının taşınmasında kullanılır. Özellikle de yüzyılın ikinci yarısından sonra, otoyolların çoğalması, evden eve yaptıkları taşıma, taşıma koşullarının gelişmesi, taşıma ağlarının oluşturulması ve aracın kişinin emrine girmesiyle, kara ulaşımı gittikçe önem kazanır ve araç sayısında ve kalitesinde büyük gelişmeler olur.

İki savaş arası dönem, otomobil ve diğer kara taşıtları için altın çağdır. Karayollarının gelişmesiyle otomobillerin sağladığı rahatlık ve kolaylık insanları çeker ve henüz trafik ile ilgili düzenlemeler tam olarak şekillenmese de toplumda otomobil kullananların sayısı hızla artar. Ancak 1929 yılının *Kara Perşembe* günü Amerikan Borsası Wall Street'te başlayıp, Fransa'da özellikle 1931 yılı sonrasında etkili olan büyük ekonomik kriz, tüm alanları olduğu gibi, otomobil sektörünü de ağır bir biçimde etkiler. Bu krizden çıkmak isteyen Avrupalı ve Amerikalı otomobil üreticileri, büyük ve pahalı modelleri almakta çekingenlik gösteren alıcılar için daha küçük ve ucuz modellerin üretimine başlar. Başlangıçta parası az alıcıyı çekmeye yönelik olarak üretilen bu modeller, otomobilin her aşamasında geliştirilen teknik ve yeniliklerle her geçen gün daha üstün performansa kavuşurlar.²⁷³

Ancak Büyük Savaş sırasında ülkede karşılaşılan benzin sıkıntısı, otomobil kullanımını kısıtlar. Savaş boyunca otomobiller, özellikle düşman saldırılarının yoğun olduğu bölgelerden, daha güvenli bölgelere kaçışlarda insanların fazlasıyla yararlandığı ulaşım aracıdır. Özellikle de parasal olanaklarının daha iyi olması nedeniyle, Yahudi kökenlilerin birçoğu otomobile sahip olduğu için, Paris gibi, işgal edilmiş veya işgal edilme tehlikesi olan yerleşim birimlerinden kolaylıkla uzaklaşırlar. Kimileri de *Tükeniş*'te öykülenen Yahudi kökenli Sarah ve oğlu Pablo gibi, kiraladıkları otomobillerle yollara dökülür, ancak bir kısmı benzin yokluğundan yollarda kalırlar.

Fransa'nın arazi koşullarının nehir ve kanal ulaşımına uygun olması nedeniyle, ülkede gelişme gösteren ulaşım araçlarından bir diğeri de vapurdur. Kanal ve nehirler yoluyla yapılan ulaşımın üstelik birçok avantajı vardır. Az enerji kullanılması nedeniyle çok ekonomik bir ulaşım biçimidir ve büyük ağırlıkların ve kalabalık insan kitlelerinin taşınmasına olanak sağlar. Çevreyi en az kirleten araçlardan biri olması da vapur ve motorla taşımacılığın bir diğer avantajıdır. Ancak, bu ulaşım biçimi diğer ulaşım araçlarına göre daha yavaştır. Hem de nehir ve kanalların her tarafta yaygın olmaması, özellikle taşınan yüklerin depodan depoya ya da evden eve taşınmaması, su ulaşımının diğer iki olumsuz yönüdür.

Her şeye karşın, çoklukla nehir yoluyla yapılan taşımacılık, deniz ulaşımı alanında gerekli alt yapısı olan ülkeler için oldukça elverişlidir. Örneğin, Paris gibi bazı Fransız

²⁷³ Pierre Bezbakh, *Histoire de l'économie: Des origines à la mondialisation*, Petite Encyclopédie Larousse, Larousse, Paris, 2005, s. 82.

kentlerinde yer alan sanayi kuruluşlarının gereksinim duyduğu ham madde nehir yoluyla taşınır. Aynı şekilde fabrikalarda üretilen ürünler de açık pazarlara bu yol kullanılarak aktarılır. Bu ulaşım araçları öncelikli olarak yolcu taşımacılığında yeğlenen bir yoldur.

Fransa'nın Atlantik Okyanusu ve Akdeniz'e kıyısı olması, ülkede denizcilik sektörünün de gelişmesini kolaylaştırır. Her iki denizin de dünyanın en işlek ticaret yollarına açık olması, özellikle yük taşıma alanındaki denizciliği ön plana çıkarır. Bir yanda İngiltere, Almanya ve Amerika gibi, kuzey yarımkürenin ticaret ve deniz dolaşımında söz sahibi ülkeler, öte yanda üç ayrı kıtada bulunan ülkelere açılan kapı niteliğindeki Akdeniz, kaçınılmaz olarak hem sivil denizciliği, hem de askeri denizciliği özendirir. Bir imparatorluk düşüncesiyle hareket eden Fransa, her an dengelerin değişebileceği özellikle Akdeniz Havzasındaki durumunu sağlamlaştırmak için, donanmasının güçlü olmasına önem verir. XX. yüzyılın ilk yarısında, Fransa'nın donanması İngiltere'den sonra, ikinci güçlü donanmadır. Ne var ki, İkinci Dünya Savaşının tamamen bir savunma ve kara savaşı olarak tasarlanması, Fransa'yı işgal eden Alman güçlerinin özellikle denizden uzak noktalarda saldırıya geçmesi ve kara savaşlarını benimsemesi, Fransa'nın güçlü donanmasını etkisiz hale getirir. Ülke, savunmasında donanmasından yararlanamaz.

Hava yoluyla ulaşım gelince, XX. yüzyılın başında, Fransa, uçak sanayine önem verir. Fransız uçakları ilk kez 1909 yılında Manş Denizini geçerek uzun mesafeli uçuşlarını gerçekleştirirler. Birinci Dünya Savaşı sırasında Alman zeplinleri ve uçaklarının Fransa'yı, hatta Paris'i bombaladığını gören ve bu deneyimi yaşayan Fransız yöneticiler, başlangıçta ordunun ve ülkenin savunmasının güçlendirilmesine dayalı olarak havacılık sektörünü geliştirmeye çalışır. Bu amaçla, ordusundaki saldırı uçaklarının artırılmasına karar verir. Ne var ki, savaş esnasında Alman uçakları Fransa'nın elinde bulundurduğu uçaklara göre daha güçlüdür, her alanda olduğu gibi havacılık alanında da Fransızlar yıkıma uğrar. Savaşın bitiminden itibaren Peugeot ve Renault gibi otomobil yapımı için kurulmuş fabrikalar, uçak üretmek için devlet tarafından desteklenir.

Sivil havacılık ve hava ulaşımı açısından ülkelerin elinde taşımacılıkta kullanılan uçaklar olsa da, o dönemde hava taşımacılığı yaygın değildir. Sivil havacılığın motor gücünü oluşturan Air France, 1933 yılında kurulur, ilk aşamada çok kısıtlı olanaklarla

hizmet verir. Ancak her geçen gün bu alandaki gelişmelere yenileri eklenir ve bilindiği üzere, XX. yüzyıl sonlarında Fransa, sivil havacılık sektöründe ilk sıralarda yer alır. lke içinde ulaşımda tren uzun yıllardan bu yana kullanılırken, kıtalar arasında donanımlı yolcu gemileri ilk kez 1935 yılı Haziran ayında Atlantik Okyanusu geçen *Normandiya* adlı yolcu gemisiyle gelişir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
(AÇIKLAMA AŞAMASI II)
5. SAVAŞIN YAPITA YANSIMASI

5. 1. Toplumsal Dizgelerin ve Kurumların Yapıttaki Görünümü

Özgürlük Yolları, ilk kez proje bağlamında, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sartre'ın silâh altına alındığı dönemde yazdığı ve çoğu kez Simone de Beauvoir'la posta yoluyla paylaştığı *Karneler (Les carnets)*'de ortaya çıkar. Sovyetler, Finlandiya'ya saldırdığında, Danimarka ve Norveç'in, III. Reich hükümetinin askerleri tarafından işgal edilmesi ve ardından Fransa'nın işgal edilmesine kadar olan dokuz aylık savaş sürecinde Sartre, yalnızca yazmayı düşünür. Arkadaşlarıyla ilgili inanılmaz ayrıntıları ve geçtiği yerlerin betimlemelerini bu süre boyunca düşünüp not eder.²⁷⁴ Bekleme esnasında dizlerinin üzerine çöker, buldukları yerlerdeki okulların sınıflarında günde on iki saat kadar yazar. 23 Eylül 1939 ile 21 Haziran 1940 tarihleri arasında 15 kadar küçük karne yazar.²⁷⁵ Bu dönemde, daha sonra ancak beşi bulunup yayınlanabilen *Karneler*'i yazsa da, yazmayı düşündüğü romanın ilk cildiyle ilgili metni de oluşturmaya başlar.

Savaşı bekleme dönemi onun için yazınsal yaratıların arttığı dönemdir. Bir Mayıs sabahı, cephede buldukları Mosbronn-les-Bains'de meydana gelen Alman saldırısıyla, savaşçılık oyununun biraz gerçek olduğunun farkına varır ve bağlı olduğu birlikle Alsace bölgesinde bulunan Haguenau ve Breschwillers yönüne çekilir.²⁷⁶ Bu çekilme, 21 Haziran günü Padoux'da tutsak alınışlarına kadar sürer. Yazdığı romanın başkişisi Mathieu'nün de Sartre'ın kendisiyle aynı yazgıyı paylaşması rastlantısal değildir. Tek ayrım, Mathieu'nün düşman kurşunlarıyla vurulmuş olmasıdır. Strasburg ve Nancy arasındaki, Lorraine Bölgesinin orta kesiminde bulunan Meurthe nehri üzerindeki Haxo de Baccarat kışlasında on dört bin tutsak askerle iki ay geçirir. Saçma, sahte ve tuhaf savaştan sonra onun için her şey değişir. Tutsak kampında onları en çok etkileyen açlık, çılgınlık derecesindeki açlıktır. Diğer insanlarla birlikte toprak üzerinde aç yatar. Kampta yapacakları çok fazla bir şey yoktur. Yapılan tek şey muhafızların

²⁷⁴ Annie Cohen-Solal, *Sartre 1905–1980*, Gallimard, 1999, s. 251

²⁷⁵ Cohen-Solal, A. g. y., s. 260.

²⁷⁶ Cohen-Solal, A. g. y., s. 269.

kütüphanesinin yağmalanması ve entelektüellik adına okumaktır. Monteluc'ün *Anılar*'ını, *Seksen günde Devri Âlem'i* ve *Vaulabelle'in İki Restorasyon Tarihi*'nin bir cildini ilgiyle okur, çünkü bu kitapta yer alan XVII. Louis'nin rolünü 1940 yılında Fransa yönetimini devralan General Pétain'in oynadığını düşünür.²⁷⁷

Ancak roman metni olarak hazırladığı metnin yazılmış ve kesinleşmiş biçimi, Sartre'ın 1941 ilkbaharında Almanya'daki tutsaklık döneminden kurtulup Paris'e dönmesinden sonra ortaya çıkar. Yazdığı metinde içinde yer aldığı savaşı, büyük oranda olay, uzam ve kişilerine varıncaya kadar aslına uygun şekliyle romanına aktarır. Yalnızca daha sonraları kişilerle olası bir çatışmaya düşmemek için, gerçek kişilerin adlarının yerine kurgusal adlar kullanma gereğini duyar. Tutsaklıktan kurtulduktan sonra, General Pétain yönetimi döneminde kitabı yayınlaması halinde bir takım suçlamalarla karşılaşabileceğini düşünen Sartre, tamamlanmış olmasına ve *Nouvelle Revue Française*'de yayınlanacağı duyurulmasına karşın, *Akıl Çağı*'nı bu dönemde yayınlamaz ve tamamladığı ikinci cilt *Bekleyiş* ile birlikte, her ikisini de aynı anda, 1945 yılında yayımlar.

Altı ay boyunca tutulduğu Trèves'deki tutsak kampından nasıl çıktığı konusunda Sartre çok şey anlatmaz. Daha sonraları kendisiyle aynı kampı paylaşan Rahip Maurius Perin, tutsak kampındaki yaşama ilgili kitabını yayınlamasıyla Sartre hakkında bir takım gerçekler ortaya çıkar. Perin, kampın sağlık merkezindeki Sartre'ın karnesinde yönleri ve gideceği yerleri karıştıracak ölçüde körlük çektiği gerekçesiyle serbest bırakıldığını belirtir.²⁷⁸ Ancak, Almanlar onu sanki yanlışlıkla serbest bırakmış havasını özellikle verir.

Bariona ou le jeu de la douleur et de l'espoir, adlı tiyatro oyununu kaleme alan ve onu tutsak kampında 1941 yılının yılbaşı gecesi oynayan Sartre, siyasal rengini, derin eğilimlerini ve belki de yaptığı gizli anlaşmaları açığa çıkar endişesiyle uzun yıllar bu oyunun metnini yayınlamaz. Yayınlandığında da yalnızca 500 adet basılır. Bu metin, Roma işgali altındaki Judée'nin bir kasabasındaki olayları anlatır. Romalılar vergi ve haraçları artırınca, işgale karşı oluşturulan Judée direnişinin bir üyesi olan kasabanın şefi Bariona, hemşerilerini çocuk yapmamak yoluyla düşmana tepki göstermeye çağırır. Tam bu esnada Bariona'nın karısının hamile olduğu, komşu kasabadaki Bertélem'in

²⁷⁷ Beauvoir, *La cérémonie des adieux*, s. 491.

²⁷⁸ Lévy, *Le siècle de Sartre*, s. 361.

yeni bir çocuğunun doğduğu haberi gelir. Büyücüler bu yeni doğanın İsa olduğunu söyler.²⁷⁹

Metinde yer alan olay, beklenmedik biçimde askıda kalır. Sarah, eşi Bariona'nın baskısıyla, başlangıçta hamile olduğu çocuğun aldırılmasını kabul etse de, son anda düşüncesinden vazgeçerek, çocuğu doğuracağını ve ona babasının sevinçten öldüğünü söyleyeceğini açıklar. Oyun bu şekilde sona erer. Aynı annelik duygusu, Mathieu'den hamile kalmasıyla önce çocuğun kürtaj yoluyla alınmasına karşı koymayan, ancak zamanla çocuğunu istediğini ve Mathieu'ye bir şekilde bunu kabul ettirmenin yollarını aradığını duyumsatan Marcelle'de görülür. Nitekim bir başkasıyla evlenerek, çocuğu yaşamda bırakmaya karar verir. Ancak, her iki durumda da çocuk doğmuş mudur, ölmüş müdür, bilinmez.

Diğer iki romana göre klasik tarzda kurgulanan *Akıl Çağı*'nı, bu nedenle tek başına değerlendirmek yerinde olur. Bu romanda olaylar, Paris'te, 1938 yılının Haziran ayı ortalarındaki üç gece ve iki gündüzlük bir zaman dilimi içinde geçer. Roman başkışisi Mathieu Delarue, 34 yaşında bir lisede felsefe öğretmenliği yapan ve yedi yıldır Marcelle'le aşk ilişkisini sürdüren bir kişidir. Romandaki dolantı romanın başladığı ilk akşam, Marcelle'in Mathieu'ye kendisinden hamile kaldığını açıklamasıyla başlar ve onu izleyen iki gün ve iki gece boyunca ortaya çıkan hamilelikten ya da doğacak çocuktan kurtulabilmenin yollarının aranmasıyla devam eder. Mathieu için hamilelikten kurtulmanın ya da özgürlüğünü koruyabilmenin tek yolu, yasal olmayan yollarla kürtajı gerçekleştirmektir. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için, Mathieu'nün olanaklarını aşan ve onu başkalarına gereksinimli kılan belirli oranda parasal bir kaynağa sahip olmak zorunludur. Mathieu ve onun arkadaş ve akraba çevresi arasında, kürtaj için gerekli parayı bulma aşamasında, olaylar gittikçe karmaşıklaşır. Roman sonunda, başlangıçta ortaya çıkan bazı sıkıntılar çözümlenmiş gibi gözükse de, aslında tüm olaylar ve kişilerin içinde buldukları durumlarına açıklık getirilmeden, her şey çözümsüz olarak boşlukta bırakılır.

Mathieu ve Marcelle'in dışında, romanda yirmi yaşlarında, soğukkanlı, Mathieu'nün kendisine içten içe sevgi beslediği Rus asıllı İvich ve Mathieu'nün eski öğrencisi ve İvich'in kardeşi Boris de yer alır. Boris'in, orta yaştan yaşlılığa doğru

²⁷⁹ Lévy, A. g. y., s. 363.

giden bir kabare şarkıcısı olan Lola adında bir metresi vardır. Lola, günün birinde Boris'in kendisini terk edeceğini bilmesine karşın, onu kendisine bağlamanın yollarını arar. Kendisinden utanç duyan ve kentin uygun olmayan kesimlerinde, yoksun olduğu bedeninin ve karakterinin yarısını oluşturan, kötülük yapma arzusunu ortaya çıkarmak için serüven arayan Daniel de önemli bir kişiliktir. Sarah, kocası ressam Gomez'in, cumhuriyetçiler tarafında savaşmak üzere bir daha dönmek üzere İspanya'ya gönderilmesinden sonra, arkadaşlarını ve başkalarını hoşnut etmek isteyen, onların sorunlarını çözmeye çalışan kadının simgesidir. Mathieu'nün arkadaşı Brunet, Komünist Partiye girerek, bağlanmak yoluyla yaşamına anlam kazandırır. Mathieu'nün ağabeyi Jacques ve onun karısı Odette, rahatlık içinde yaşayan, Mathieu'nün olmaktan sakındığı burjuva bir çifttir.

İvich tarafından kendisinden uzaklaştırılan, partiye girmek konusunda Brunet'nin önerisini kulak ardı eden, Marcelle ile evlenmesi durumunda kendisine yüklü bir para vereceğini söyleyen Jacques'ı reddeden Mathieu, çaresizlik içinde kıvrılırken, ortaya kendiliğinden çıkan çözüm sayesinde, Lola'nın öldüğünün sanıldığı bir anda ondan beş bin frank çalar. Mathieu'yü kendisiyle evlenmeye zorlayacağını, bu nedenle çocuğu aldirmaması gerektiğini Marcelle'e söyleyen Daniel, çok geçmeden eşcinselliğinden dolayı kendini cezalandırmak ister. Bu kez Marcelle ile evlenmeye karar verir. Roman, var olan tüm dostlarıyla ilişkilerinin bozulması ve onu terk etmesiyle tek başına kalan, artık gençlik döneminin sona erdiğini ve akıl çağı döneminin başladığını kabullenen Mathieu ve Daniel arasındaki son bir tartışmanın ardından sona erer.

Sartre, *Akıl Çağı*'nda, 1937 – 1938 yıllarındaki yanıltıcı durgunluğu, tarihin kötü yazgılarından kaçabileceğine inanan bir kuşağa ait tiplere ile yazmak ister. Yapıt, kendi yaşam öyküsü olmamakla birlikte, Mathieu, Sartre'ın 1930'lu yıllarındaki yaşantısından çekip alınmış gibi görünür. Kişisel özgürlüğüne sıkı sıkıya bağlı, ne pahasına olursa olsun onu korumaktan yana olan, başka seçim yapmayan, özgürlüğünü kaybetme korkusuyla toplu bağlanımlara girmekten kaçınan ve yaşlanma endişesi taşıyan bir entelektüeldir. Ancak krizin çözüm aşamasında, özenle korumaya çalıştığı 'özgürlük' dediği şeyin, aslında gelip geçici bir duygu olduğunun ve sürekli seçimler yapmadıkça özgürlüğün hiçbir anlamının kalmayacağını ayırımına varır. Bu sayede Sartre, bir anlamda 1930'lu yılların sonuna değin kendisinin sahip olduğu düşünce ve yanılığın biçimlerinin eleştirisini Mathieu aracılığıyla ortaya koyar.

Akıl Çağı'nda ve diğer iki romanda yer alan ve çekirdek kadroyu oluşturan kişilerin aslında Sartre'ın otuzlu yıllarda sahip olduğu arkadaş çevresinden alındığı açıkça söylenebilir. Romandaki Marcelle, Simone Jolivet ile Simone de Beauvoir'ın karışımından oluşmuş bir tiptir. Kuşkusuz İvich, gene Rus kökenli olup, Sartre'ın yaşamında önemli bir yer tutan Olga Kosakiewitz, Boris ise Sartre'ın öğrencisi ve hayranı olup, Sorbonne'da felsefe öğrenimi alırken, Sartre'ın evine sık sık gidip gelen ve Simone de Beauvoir'a âşık olan Jacques-Laurent Bost'dur.

Militan komünist bir portre çizen Brunet'yi Sartre, o yıllarda kendi arkadaşı olan ve Komünist Partiye giren Paul Nizan'la özdeşleştirir. Gomez, Fernando Ferrasi'nin, Jacques Delarue, Sartre'ın üvey babası Joseph Mancy'nin, Daniel ise çiftin bir dostu olan Marc Zuorro'nun modelidir. Metinlerarası ilişkiler bağlamında, Mathieu ile ağabeyi Jacques arasındaki ilişkiler, Roger Martin du Gard'ın *Thibautlar (Les Thibauts)* adlı yapıtındaki Jacques ile Antoine Thibault arasındaki ilişkilere, aynı şekilde, Daniel'in Boris'i bir kitapçının tezgâhından kitap çalarken suçüstü yakalaması da *Faux-Monnayeurs*'deki bir sahneyi anımsatır.²⁸⁰ Romanda yer alan düşünceler, 1938 ile 1939 yıllarında Sartre'ın kaleme aldığı diğer eleştirel yazılarla oldukça benzerlik gösterir. Sartre romanda her şeyi gören ve bilen bir anlatıcı tipinden çok, tek bir kişinin bakış açısıyla anlatma eylemini gerçekleştiren anlatıcıyı yeğler. Böyle olunca da, anlatı zaman zaman nesnellikten uzaklaşarak öznelleşir.

Üç gece ve iki gündüzü kapsayan olayların öykülediği romanda, toplumdaki kurumları oluşturan adalet, siyaset, din ve ekonomiye özgü oluşum ve kurumlara değinilmesi oldukça olağan bir durumdur. Daha önce de söylenildiği gibi, Sartre bu romanda, İkinci Dünya Savaşı öncesinin gerçek ve kalıcı olmayan dinginliğini yazmak ister, ancak bu dinginlik, tümüyle yazarın yaşadığı toplumdaki kurumların son derece işlevsel ve verimli çalıştıkları ya da toplumda her şeyin yolunda gittiği anlamına gelmez. Ülkenin farklı kurumlarında karşılaşılan eksiklik, çarpıklık ve kusurlar, yapıtın geneline yansır. Romanda öykülenen olaylar tamamen bir grup insan arasındaki gündelik sorunların karmaşası ve çözüm çabası gibi algılansa da, toplumda yer etmiş yargılar, tabular ve anlamlı yapıları oluşturan öğelere sürekli rastlamak olasıdır.

²⁸⁰ Sous la direction de François Noudelmann ve Gilles Philippe, **Dictionnaire Sartre**, Honoré Champion, Paris, 2004, s. 24.

Bu tabulardan biri, o günün toplumunda kadının yeri ve cinsellikle ilgilidir. Romanın başlangıcında ortaya çıkan Marcelle'in hamileliği ve çocuğun kürtaj yoluyla alınması düşüncesi, Mathieu tarafından ortaya atıldığında, aynı zamanda toplumsal bir gerçeklik de açığa çıkarılmış olur: 1938 yılı Fransa'sında kürtaj, hem yasalar önünde, hem de dinsel kurumlarca yasaklanmış ve insanlık suçu olarak kabul edilmiş bir olgudur. O dönemde, yaşamsal bir zorunluluk olmadıkça kürtajı yapanlar ve yaptıranlara büyük cezalar öngörülür. 1920 yılında Fransa Ulusal Meclisinde çıkarılan bir yasayla, doğum kontrolü ve çocuk aldırma yasaklanır. Doğum kontrolüne yönelik her tür propagandaya da yasaklama getirilir. Çocuk aldırma suçunu işleyenler, bu dönemde hafif suçlara bakan mahkemelerde halk jürisinin kararıyla yargılanır ve genellikle suçu işleyen aleyhine karar verir. Verilen cezalar çoğunlukla hafif ve ağır para cezasıdır. 1939 yılında çıkarılan ve aile ilgili düzenlemeleri getiren yasayla, çocuk aldırma ile ilgili baskılar daha da artar, bu amaçla özel polis birlikleri oluşturulur. Çocuk aldırma amacıyla yapılan girişimler bile bu suç kapsamında, çocuk alma eylemini yapan kişiler gibi acımasızca cezalandırılır. 1941 yılından başlayarak bu suçu işleyenler Devlet Mahkemesinde yargılanır ve 1942 yılında yapılan bir yasayla çocuk aldırma, devlete karşı işlenmiş bir suç olarak kabul edilir. 1943 yılında bu suçu işleyen bir kadın ölüm cezasına çarptırılır ve cezası giyotinle yerine getirilir. Fransa'nın düşman işgalinden kurtuluşuna kadar geçen dönemde on beş binden fazla kişi bu suçtan dolayı çeşitli hapis ve para cezalarına çarptırılır.²⁸¹

Çocuk aldırma konusunda din adamları ve kilise, daha farklı davranmaz. Tüm alanlarda olduğu gibi, kilise öncelikle konu hakkında İncil'e başvurur. Bu konuda İncil'de yalnızca iki referans vardır: “*Bir erkek, nişanlısı olmadığı bir bakireyle gönül eğlendirir ve onunla yatarsa, o bakireye drahomasını ödeyecek ve onu kendine eş olarak alacaktır.*” (Exode- 22.16)²⁸² ve “*Eğer baba birlikte olduğu kadınla uzlaşmayı yadsırsa, bakireliğinin bedeli olarak ona gerekli parayı ödeyecektir.*” (Exode- 22.17)²⁸³ Hükümlerinden hareketle yapılan yorumlar ortaya konur. Buna göre, iki erkeğin hamile bir kadın konusunda tartışmaları durumunda çocuk aldırma izni verilir, yargısına varılır. Yani kadının karnında taşıdığı çocuğun başkasından olması durumunda bir erkek

²⁸¹ http://8mars.online.fr/article.php?id_article=220, 16 Şubat 2007'de bakıldı.

²⁸² <http://www.campuslive.ch/lausanne/Bible/Chapters/02.22.Exode.html>, 13 Şubat 2007'de bakıldı.

²⁸³ A. g. internet sitesi

çocuğun alınmasını isteyebilir veya kendi çocuğunu taşıyan bir kadının bir başka erkekle beraber olması halinde çocuğun babası böyle bir eylemi isteyebilir. Aksi koşullarda çocuğun alınması kesinlikle ağır bir suçtur.

Romanda Daniel ile Mathieu, haftanın belirli günlerinde ayrı ayrı Marcelle ile birlikte olur. Bu durumda gebelik, Hıristiyan din adamlarının yorumuna uygun düşen durumun ortaya çıkmasına neden olur. Bu koşullar altında kilise, hamileliğin gönüllü olarak engellenmesine, çocuk aldırma ediminin sıradanlaşmasına karşı çıkar. Çocuk aldırmanın sorunların çözümünü kolaylaştırmayacağını ve onun da bir can taşıdığı düşüncesinden hareketle, fetüsün yok edilmesi gereken bir varlık olarak algılanmamasının gerektiğini savunur. Özetle, zorunlu gerekçeler olmadıkça, çocuk aldırmanın insan için bir öldürme girişimi ve günah olacağı görüşünü ortaya koyar.

Her türlü baskı ve yasaklamalara karşın, ülkenin birçok yerinde çocuk aldırma işinin önüne bir türlü geçilemez. Bütün bunlar ancak işin daha gizli ve daha dikkatli yapılmasına yol açar. Aynı zamanda bütün bu engellemeler, kürtaj işini yapanların daha fazla risk karşısında daha fazla para istemeleri sonucunu doğurur. Nitekim *Akıl Çağı*'nda Mathieu'nün çocuğu aldırma gerektiği konusundaki düşüncesi üzerine Marcelle, bu işi yapabilecek birini bir arkadaşı aracılığıyla tanıdığını söyler:

“—Şey... aldırırız, ha?
—İyi, bende bir adres var öyleyse” dedi Marcelle.
—Kim verdi onu sana?
—Andrée gitmiş oraya.
—Geçen yıl onun başına o işleri açan kadın mı? Kendine gelinceye dek altı ay çekti. İstemem.”²⁸⁴

Getirilen yasaklama ve cezalandırmalarla uzman bir doktorun yapması gereken işi, sıradan bilgisiz kişilerin yapmasına olanak sağlar. Uzman ve bilgili olmadıkları ölçüde, gizli ve uygun olmayan yer ve koşullarda bu işlemleri yaptıkları için sağlığa uygunluk açısından birçok olumsuzluk söz konusudur. Bu sağlığa uygun koşullardan yoksunluk, kürtajın yapıldığı yer ve kullanılan aletler için de geçerlidir. Aynı zamanda, uzman olmayanların çocuk alma operasyonundan sonra aldıkları ücret ile uzman olanların aldığı ücret arasında oldukça büyük fark vardır. Örneğin, Marcelle'in

²⁸⁴ Sartre, *Akıl Çağı*, s. 26.

Mathieu'ye önerdiği kadın bu operasyondan dört yüz frank alırken, daha sonra Mathieu'nün gitmek istediği Yahudi asıllı doktor ise dört bin frank ister. O günün koşullarında hatırı sayılır bir tutar olan dört yüz frank, Marcelle'in deyişiyle ucuz bir tarifiedir:

“—(...) Neyse olan oldu. Söyle bakayım, kimmiş o kadın, nerde oturuyormuş?

—Morère Sokağı 24 numarada. Acayip bir kadınmış galiba.

—Zannedirim, beni Andrée gönderdi mi diyeceğim?

—Evet, dört yüz frank alıyormuş.” Sonra Marcelle uslu-akıllı bir sesle birdenbire: “Biliyor musun, söylendiğine göre çok ucuz bir fiyatmış bu” dedi.²⁸⁵

Mathieu, operasyonu gerçekleştirecek kadını ve operasyon ortamının koşullarını beğenmemesi üzerine, Gomez adlı bir arkadaşının Yahudi asıllı karısı Sarah'tan yardım istemeye karar verir. Ancak Sarah, tüm Yahudilerin birbirlerini önerdikleri gibi, Almanya'nın 1938 yılında Avusturya'yı topraklarına katmasından sonra, Viyana'dan kaçıp Paris'e sığınan Yahudi asıllı bir doktoru önerir. Normalde on bin frank ücret isteyen doktor, yakın bir zamanda yurt dışına gideceğini belirterek, en kısa zamanda yapılması koşuluyla Sarah'ın hatırı için dört bin frank ister. Ancak Mathieu'nün bu parayı karşılayacak gücü yoktur. Bu nedenle önce borsada para işleriyle uğraşan Daniel'e, sonra avukat olan ağabeyi Jacques'a gider. Ancak her ikisi de parayı verecek olanaklara sahip olmalarına karşın, çeşitli gerekçelerle Mathieu'nün isteğini geri çevirir. Bunların dışında para, ancak kabare şarkıcısı Lola'da bulunabilir, ne var ki Mathieu'nün Lola'yla para isteyecek kadar yakınlığı yoktur. Üstelik Lola, sevgilisi Boris'e sürekli akıl verdiği için Mathieu'ye kin duyar. Mathieu, kendi adını vermeden Lola'dan para istemesi için, Boris'i kandırır, ancak başarılı olamaz. Ertesi gün Boris, Lola'nın kaldığı otel odasında öldüğünü söyleyerek korku içinde Mathieu'ye başvurur. Mathieu olay yerine gider; Boris'in suçlanmasına neden olabilecek bir mektubu bulmaya çalışırken, Lola'nın parasından beş bin frank çalar. Tam paranın elde edildiği sırada olayların gelişmesiyle Daniel, Marcelle ile evlenmeyi kabul eder ve çocuğun aldırılmasından vazgeçilir. Yalnızca bir baygınlık geçiren Lola, parasını çalan kişinin Boris olduğunu

²⁸⁵ Sartre, A. g. y., s. 28.

sanarak onu arar. Mathieu'nün artık gereksinim duymadığı parayı geri vermesiyle, o ana değin oluşan düğümler büyük oranda çözülür.

Özetle, yapıtın yazıldığı dönemde hamileliğin önlenmesi ve çocuk aldırma ile ilgili yasa ve yasaklamalar nedeniyle, toplumda bu türden sorunlarla karşılaşan insanların her tür yasaklamayı karşısına alarak bu suçu işledikleri, bu yasaklamaların insanları, uygun ve yasal olmayan koşullarda kişilerin sağlıklarını tehlikeye atarak, suç işlemeye yönelttiği açıktır. Ülkenin yaşadığı savaş dönemlerinin ardından nüfusunun azalması, hükümetleri böylesine yasalar yapmaya zorlasa da, Sartre, bütün bunları içinde yaşadığı toplumun bir sıkıntısı olarak görür ve bu sıkıntıları romanının olay örgüsü olarak sunar. Konuyla ilgili alınan sıkı yasal önlemler, roman içinde yer alır. Ancak yasaların toplumun her kesimine eşit olarak uygulanma biçimlerinde sorgulanacak noktalar vardır:

(...) Jacques ellerini indirmiş, birbirinden ayırarak dizlerinin üstüne koymuştu. Koltuğuna iyice gömülmüştü, gözleri parlamıyordu artık. Durgun bir sesle:

“-Bugünlerde çocuk aldırma işlerine karşı çok sert davranıyorlar.” dedi.

—“Biliyorum, böyle bir illetleri tutuyor zaman zaman. Dayanacak kimsesi olmayan birkaç zavallıyı atıyorlar içeriye, ama büyük uzmanların hiç başlarını ağrıtmıyorlar.”²⁸⁶

Romanda, çocuğun aldırılmasına karar veren Mathieu'dür, yani bu karar, karşı cinsin görüşü bile sorulmadan erkek tarafından alınır. Bunun iki nedeni vardır: Özgürlüğü sürdürmek için çocuğun alınması tek çıkar yoldur ve yüzyıllar boyu birçok toplumda olduğu gibi, kadının Fransız toplumunda da bir nesne olarak algılanır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarına kadar Fransız toplumunda kadın, bulunduğu toplumsal çevreyi süsleyen, yararlı bir nesnedir. Her şey onunla güzelleşir, onunla uzamlar ve kişilerin yaşamı değer kazanır, ona sahip olmak her zaman bir içsel zenginliğin göstergesi olur. Ancak kadın, hiçbir zaman karar verme yeteneğine sahip bir bilinç değildir. Özgür bir bilinç olmak istediği anlarda ise, toplumdaki yaşamın sürüp gitmesini sağlayan kurumlar ve çarklar arasında ezilir. Ne var ki, 1914 yılından sonra toplumun çeşitli katmanlarında erkek nüfustan boşalan yerlere zorunlu olarak kadınların

²⁸⁶ Sartre, A. g. y., s.136.

getirilmesiyle, eski topluma yerleşik yanlış kanı ve uygulamalar, yerini biraz daha ılımlı bir toplum yapısına bırakır. Bir yandan da kadınlar ekonomik özgürlüklerini elde eder, toplumda işlev üstlenen çeşitli dernek ve örgütlerde etken görev üstlenmeleriyle, kendi çıkarlarını savunur. Bu şekilde koşullar gittikçe kadınların yararına gelişir. XX. yüzyıl, Fransa’da kadınlara özgü koşulların büyük gelişme kaydettiği bir yüzyıldır. Bu gelişme ve değişimler genellikle Fransa’nın yaşamış olduğu büyük savaşlar aracılığıyla gerçekleşir.

İşte Sartre yapıtında, yaşadığı toplumda var olma hakkını kendinde gören ve varlığıyla özgürlüğünü elde etme çabasında olan bir erkeğin karşısındaki bir kadına, o günkü koşullar altında verdiği önemi de yansıtır. Sartre’ın, yapıtlarının neredeyse tümünde, toplumdaki yerleşik inanış ve uygulamalara karşı çıkmasıyla tanınmasının nedenlerinden biri de budur. Tepkileri üzerine çekmek pahasına ezilen, hor görülen ve yeterince değer verilmeyen tüm kişi ve öğelerin sözcülüğünü üstlenir. Erkek olduğu için, kürtaj konusunda son söz kesinlikle Mathieu’nündür. Marcelle, içten içe onaylamasa da, Mathieu’nün kararına en küçük bir direnç göstermez ya da gösteremez. Ancak Marcelle, daha sonra Daniel ile yaptığı konuşmalarda gerçek düşüncesini açıklama olanağı bulur:

Daniel: “Anlamıyorsun beni” dedi. “Demek istediğim şu: İçtenlikle istiyor musun ona para vermemi?”

Marcelle başını kaldırdı, şaşkın şaşkın ona baktı:

—“Tuhafsin Daniel. Kafanda bir şey var senin.”

—“Sorun şu... Mathieu sana danıştı mı diye düşünüyordum.”

— “Danıştı tabii.” Sonra hafif bir gülümsemeyle ekledi: “Biz birbirimize danışmayız, bilirsin nasıl olduğumuzu. Birimiz şunu şöyle, bunu böyle yapalım der, ötekimizin akli yatmıyorsa ‘olmaz’ der.”

— (...)Böyle hallerde hep yaptığı gibi, kızgın bir tavır takınmıştır, her halde, sonra da bir iki yutkunup: ‘Peki, peki kesin çarelere başvururuz!’ demiştir. (...) Erkektir. Yalnız biraz çabuk olmadı mı bu? Ne istediğini sen kendin de bilmiyordun herhalde.”

(...) “Aşağı yukarı böyle oldu.” dedi.”²⁸⁷

²⁸⁷ Sartre, A. g. y., s. 203.

Cinsellik konusunda yapıtta, her iki cinse özgü eksiklik, kusur ve toplumda yer etmiş önyargılar da yer alır. Daniel, tüm şıklığı ve bakımlı bir erkek oluşuna karşın eşcinselliğe yönelmiş bir tiptir. Ancak eşcinsellik, yapıtın kaleme alındığı dönemlerde tamamen cinsel sapkınlık ve genele aykırılık olarak algılandığından Daniel, sahip olduğu yeni kimliğinden oldukça rahatsızdır. Cinsel seçimini başkasına açıklamakta güçlük çeker, hatta Mathieu'ye bile bu seçimini ancak ayrıntılı olarak yazdığı bir mektupta dile getirebilir. Oysa toplumda Daniel gibi eş cinsel kimliğe sahip daha binlerce kişi yer alır. Romanda, Paris'in belirli semtlerindeki belirli sokaklarda yaşayan aynı cinsel seçimi yapmış daha birçok insanın varlığından ve adlarından söz edilir. Ve eşcinsellik aynı zamanda toplumun ve ülkenin ele alması ve kabullenmesi gereken bir sorun olarak sunulur.

Kadınların cinsel yaşamına yönelik sıkıntılar üstü kapalı bir biçimde öykülenen olayların satır aralarında sunulur. İlk çağlardan beri, genelde insanların, özelde kadınların yeterince eğitilememesi nedeniyle, XX. yüzyılın neredeyse ikinci yarısına kadar, cinsel bağlamda kadınların bilgisizliği ve bilgisizlikten kaynaklanan cinsel korkuları ele alınan bir başka konudur. Her ne kadar belirli bir düzeyde eğitim almış olsa da, romanın düğüm noktasında en önemli kişilerden biri olan Marcelle, hamile kalabileceği günlerin hesabını yapmakta ve hamilelikten korunma yollarından yeterince haberdar olmadığı için, kendisini ve başkalarını sıkıntıya sokan bir durumla karşılaşır. Oysa savaşlar nedeniyle, ülke nüfusunun giderek azalma eğilimine girmesi üzerine Fransa, özellikle kadınların cinsel eğitimine önem vererek sağlıklı çocukların dünyaya gelmesini kışkırtmak ister. Bu amaçla, kiliseye bile, o güne değin bir tabu olarak kabul edilen cinselliği halka öğretmesi konusunda önerilerde bulunulur. Okullarda bu amaçla verilen derslerin yanı sıra, köy ve kasabalara gönderilen kadın öğretmenler aracılığıyla, özellikle kırsal kesimdeki genç kadın nüfus eğitilmek istenir. Toplumda belirli bir saygınlık elde eden farklı kesimlerdeki aydınlar da, bu eğitim kampanyasına kaleme aldıkları kitaplarla destek verir. Tüm bu çabalara karşın, yerleşik önyargıların ve korkuların bir girişimle silinip atılması pek olası değildir. Her üç romanda yer alan İvich kişiliği, cinsel korkuları yüzünden cinsel soğukluk yaşayan, arkadaşlık kuramayan, kendisine yakınlaşmak isteyen Mathieu'yü kendinden uzaklaştıran bir genç kızdır. Romanın genelinde karşımıza çıkan kadın kişiliklerin neredeyse tamamı, cinsel sorunlar yaşayan ve kendileriyle barışık olmayan tiplerdir.

Aynı şekilde, romanın genelinde var olan erkek kişilerin tümü de yeterli cinsel eğitimden yoksundur. Bu gibi erkekleri, Philippe ve Cévennes’li bir köylü olan Koca Louis simgeler. Koca Louis, yaşamında beraber olduğu randevu evlerindeki kadınların dışında başka bir cinsel deneyim yaşamamıştır. Bu deneyim onun belleğinde, güzel kokularla özdeşleşmiş kadın imgesini bırakır. Daha sonra karşılaştığı güzel koku sürmüş erkekleri bile kadın olmakla ya da kadın gibi kokmakla suçlaması bu yüzdendir. Philippe’in on sekiz yaşına ulaşmasına karşın kendisiyle ilgilenen hayat kadınlarıyla olan ilişkilerindeki bilgisizliği, cinsel eğitimindeki eksiklikleri ön plana çıkarır.

Ülkede ve toplumdaki yargı kurumları ve bu kurumların insanlara karşı sergiledikleri tutumlar da romandaki yerlerini alır. Birinci Dünya Savaşı öncesinde yalnızca üç cumhuriyet barındıran Avrupa’da, 1918 yılı sonrası tam on üç cumhuriyet ortaya çıkar. Demokratik cumhuriyetlerin ortaya çıkması, aynı zamanda ülkelerin kendilerine özgü anayasaları da yapma zorunluluğunu doğurur. Yapılan anayasa ve yasaların uygulanmasını denetleyecek yargı organları ve kişiler de bu cumhuriyetlerin vazgeçilmez kurumları arasında yer alır. Kuramsal olarak, yasalardaki her şey, tüm insanlar için eşit hak ve özgürlükler içermesine karşın, ne yazık ki, birçok ülkede olduğu gibi Fransa’da da toplumun tüm katmanlarına ya da bireylerin tümüne yasalar önünde eşit uygulama yapılmaz. Hatırlı kişi ile sıradan kişi, devlet kurumlarında farklı kabul koşulları içinde karşılanır. Hatırlıların sorunları daha çok ilgi ile kısa sürede çözülürken, halktan birinin sorununun çözümü gecikir veya önüne sürekli engeller çıkarılır. Devlet kurumlarında karşılaşılan bu türden tutum, ne yazık ki yargı kurumlarında da görülür. Yasalara aykırı bir eylem yapan hatırlı kişi her tür cezalandırmadan bir şekilde kurtulurken, halkın aynı suçtan cezalandırılması kişilerin tepkisini çeker. Bir şekilde 1789 yılındaki Fransız Devriminin nedenlerinden birini oluşturan adaletsizlik, zengin sınıfı-fakir sınıfı, işçi sınıfı-patron sınıfı gibi farklı gruplar arasında da var olmaya devam eder. Örneğin, yapıtta Mathieu ile ağabeyi Jacques arasında geçen konuşmalarda, çocuk aldırma konusunda çıkarılan yasanın, dayanağı ve destekçileri olan kişiler için uygulanmadığı söylenirken, yasalar karşısındaki eşitsizlik açık bir biçimde dile getirilir:

—(...) *“Dayanacak kimsesi olmayan birkaç zavallıyı atıyorlar içeriye, ama büyük uzmanların hiç başlarını ağrıtmıyorlar.”*

—“*Bunda bir adaletsizlik var mı demek istiyorsun yani? Ben de tıpkı senin gibi düşünüyorum. (...)*”²⁸⁸

Siyasal kurumlara gelince, *Akıl Çağı*'nda çok belirgin bir biçimde 1938 yılı Haziranının ortalarına ait siyasetçiler ve siyasal kurumlar hakkında bilgilere yer verilmez. Ancak başta Komünist Partisi olmak üzere bazı siyasal oluşumlar ve izledikleri siyaset, anlatının içinde verilmeye çalışılır. 1920 yılında diğer sosyalist partilerden ayrılarak Marksist-Leninist bir çizgide siyaset yapmak amacıyla kurulan Fransız Komünist Partisi, toplumda yaygın bir örgütlenme çabası içindedir. İşçi sınıfının iktidarını amaçlayan parti, iki savaş arasında Fransa'nın yönetimini elinde bulunduran güçsüz ve çok ortaklı siyasal oluşumların önünü kesmek için, zaman zaman işçi sınıfını kullanarak kitlesel başkaldırı provaları ve grevler yapar, ancak bütün girişimleri başarısızlıkla sonuçlanır. Bu başarısızlıkta, işçi ve köylü sınıfının Rusya'daki gibi yoksul olmayışı, belirli standartlarda gelire ve mal varlığına sahip olması ve bu türden kitlesel hareketlere yeterince destek vermemesi önemli rol oynar.

Nitekim 1936 yılına gelinceye kadar, ülkedeki sosyalist partilerin ve Komünist Partinin yapılan parlamento seçimlerinde, yönetimi devralacak kadar oy ve parlamentere sahip olamayacaklarını anlamasıyla, bir takım çevrelerin de desteklemesiyle *Halk Cephesi* adı altında bir birlik oluşturularak girilen seçimlerde, az bir farkla da olsa çoğunluk elde edilir. Ancak, Komünist Partinin, oluşturulan hükümetin başarısız olma olasılığına karşı sorumluluk üstlenmek istememesi ve hükümetin İspanya Savaşına doğrudan destek vermeyi kabul etmemesi üzerine hükümet oluşumunda doğrudan yer almaz, yalnızca dışarıdan destek verir. Romandaki öykünün olduğu dönemlerde, Léon Blum başkanlığındaki Halk Cephesi hükümeti daha yeni görevi bırakmak zorunda kalır ve yerini radikal bir siyasetçi olan Edouard Daladier'nin hükümeti alır. Fransa'da Halk Cephesinin kurulmasını ısrarla savunan ve isteyen kişilerden biri olan Sartre, Léon Blum Hükümetinin istifası sürecinde, solculuktan ümidi keser ve Simone de Beauvoir'a yazdığı bir mektupta kendisinin artık gri renkli olduğunu belirtir.²⁸⁹

²⁸⁸ Sartre, A. g. y., s. 136–137.

²⁸⁹ Bernard-Henri Lévy, *Le siècle de Sartre*, Editions Grasset et Fasquelle, Paris, 2000, s. 360.

Savaş sonrasında, 1945 yılında yapılan genel seçimler sonucunda Komünist Partisi 1936 yılında aldığı % 14.76'lık oy oranına karşılık, bu kez oylarını neredeyse ikiye katlayarak % 26,2 oranında oy alır ve 160 milletvekili çıkarır. Önceden sol partilerin en güçlüsü olan SFIO ise % 23,4 oy alarak Komünist Partinin gerisinde kalır. General de Gaulle tarafından oluşturulan hükümette dört bakanlık elde ederek, önemli bir parti konumuna yükselir.²⁹⁰ Partideki bu yükselişin nedenlerinin tamamı savaşa bağlıdır. Almanya ve Rusya arasında 1939 Ağustosunda imzalanan saldırmazlık antlaşması sonucunda saygınlığını kaybeden Komünist Parti, koşulsuz olarak direniş ordusu içerisinde yer almasıyla ve binlerce üyesinin kurşunlanarak öldürülmesiyle, bu kötü imajının değişimini sağlar ve savaş sonunda halkın gözünde yeniden saygınlık kazanır. Ulusal savaşımı devrimci bir savaşıma dönüştürmek istese de başarılı olamaz.

İlkelerine ve Marksizm'e bağlılığını ortaya koyarken, kendisini destekleyen aydın kişilerin desteğine de gereksinim duyar. Bu amaçla önceleri Sartre'ı partiye yakınlaştırma siyaseti güdülür. Ancak savaşın sürdüğü bir dönemde, Sartre'ın tutsak olduğu kamptan pek akla yatkın görünmeyen bir yolla ayrılıp Paris'e dönmesiyle birlikte, parti bu olayı Sartre'ın, direniş hareketleri hakkında Almanlara bilgi vermek amacıyla özellikle serbest bırakıldığını düşünerek, Sartre'ı kendinden uzak tutmaya çalışır. Ancak daha sonra bir takım girişimler sonucunda Sartre, komünist partisinin bir organı konumundaki Ulusal Yazarlar Komitesine alınır. Parti içindeki bazı şeyleri bir yandan eleştirerek partiyi desteklemeye çalışsa da, parti içinden tepki alır. Amacı kendi siyasal tutumunu korumaktır. Bu dönemden sonra Sartre'a karşı komünist saldırılar yoğunlaşır. Sartre da Partiden uzaklaşır.

Sartre, başlangıçta kendisini Fransa'daki hiçbir rejime yakın duyumsamaz. Ona göre, faşistler korku verir, cumhuriyetçiler ise eski kafalıdır. Ancak savaşla birlikte bir şeyler yapmak gerektiğinin de ayrımına varır. Bir partiye girmek gerektiğini düşünür, ancak komünistler dâhil, tümünü kokuşmuş siyasal örgütler olarak görür. 1941 Martında Sartre, sağ gözündeki kısmi körlüğü neden göstererek aldığı raporla tutsak kampından ayrılır; Paris'e döndükten sonra, eski öğrencileri ve yazın dünyasından tanıdığı bazı kişilerle düşüncesindeki partiyi kurmayı dener. Bu amaçla Direniş amaçlı oluşturduğu grubu, yeni bir siyasal partiye dönüştürmeye çalışır. *Özgürlük Partisi* adlı bu oluşumun programı ana hatlarıyla belirgindir. Ancak Sartre'ın çeşitli kesimlerden

²⁹⁰ http://www.sens-public.org/article.php3?id_article=234, 17 Şubat 2007'de bakıldı.

aldığı tepkiler ve kendisine karşı duyumsanan güvensizlik nedeniyle bu girişim sonuçsuz kalır.

Haziran 1940'da kaybedilmiş bir savaşın ardından, Pétain'in ateşkes antlaşmasını imzalamasıyla ülke, kuzey ve güney olarak ikiye ayrılır. Ülkede Pétain yanlıları ve değerlerini yitirmeyen vatanseverler gibi binlerce grup oluşur. Yazın dünyasının insanları da kendi parti ve gruplarının buyrukları doğrultusunda siyasallaşır.

Halk Cephesi hükümetinin başarısızlığı ya da yeterince başarılı olmayışı, özellikle de İspanya'da faşist Franco'ya bağlı birliklere karşı savaşan cumhuriyetçilere doğrudan yardım etmeyip, olayda tarafsız kalma siyaseti izlemesi, roman boyunca Mathieu, Gomez, Brunet ve Philippe gibi birçok kişinin ağzından sık sık eleştirilir. Hatta Fransızlar, kendilerine umut besleyen İspanyolları tek başlarına yüzüstü bıraktıkları için ihanetle suçlanır. Bu konuda diğer partilerden daha etkin bir işlev üstlenen Komünist Partisi, bazı gönüllü üyelerini gizli yollarla İspanya'ya savaşa gönderir. Ancak Almanya ve İtalya'dan da yardım alan Franco, savaştan yengin çıkar ve yönetimi tümüyle ele geçirir, ancak binlerce kişi ölür, cezalandırılır ya da ülkenin dışına kaçmak zorunda kalır. Romanda, Komünist Partisini simgeleyen ve militanı konumunda sunulan kişi Brunet'dir. Barış zamanında partiye üye kazandırmaya çalışan Brunet, savaş zamanı hem dağıtılan partisinin toparlanması, hem de özellikle tutsakları bilinçlendirmek ve örgütlemek için çaba harcayan bağlanmış bir tiptir:

Brunet: “Dinle beni” dedi. “Laftı uzun boylu döndürüp dolaştırmayacağım, bir öneri yapmaya geldim sana: Partiye girmek ister misin? Evet dersen seni götürürüm, yirmi dakikada olur bu iş...”

Mathieu irkildi:

—“Komünist... Partisine mi? diye sordu.

Brunet gülmeye başladı, gözkapakları kırışmış, inci gibi dişleri meydana çıkmıştı:

—“Tabii canım” dedi. “Seni Albay de la Rocque'un partisine sokayım istemezsin ya.”²⁹¹

Savaşı gereksiz ve tüm değerlere aykırı bir olgu olarak değerlendiren komünistler, gerçek savaşın yalnızca proleter sınıfın egemenliği için verilebileceğini savunur. Yine

²⁹¹ Sartre, *Akl Çağı*, s. 154.

de savaş olması halinde, işçi sınıfının ülkenin içinde bulunduğu koşulların gereksinimleri doğrultusunda savaşağını vurgular.

Brunet'nin sözlerinde aynı zamanda, eski savaş gazilerinin oluşturduğu aşırı ulusalcı Croix-de Feu adlı örgütün, daha sonra Albay François de la Rocque'un önderliğinde partileşme sürecini yaşadığına ilişkin ipuçları da bulunabilir. 26 Kasım 1927 tarihinde kurulan hareket, özellikle 1934 yılı sonrasında de la Rocque'un yönetimi altında oldukça etken bir hareket olur. Hareket, toplumda körüklediği Yahudi düşmanlığı ve Nazilerin yaptıkları doğrultusunda ortaya koyduğu eylemlerle akılda kalır. Bu parti, 1934 yılında oluşturulan Ulusal Cepheye katılmadığı gibi, Halk Cephesiyle savaşımını daha rahat verebilmek için 1936 yılında yapılan seçimlere de girmez.²⁹² Ancak bu karar, kendilerine "mareşaller" adını veren birçok militanın hareketten ayrılıp Jacques Doriot'nun Fransız Halkçı Partisine katılmasına neden olur. Kendisi de bir dönem Genç Komünistlerin lideri olan Doriot'nun, 1936 yılında kurduğu parti, Fransa'nın resmi nitelikli tek faşist partisi olur. Jacques Doriot, Halk Cephesine karşı savaşımını güçlendirir ve 1937 yılında Pierre Tattinger liderliğindeki Ulusal ve Toplumsal Cumhuriyetçi Parti ile birleşerek Özgürlük Cephesini kurar. Ancak cepheyi oluşturan partilerin çıkar çatışmalarından kaynaklanan anlaşmazlıklar nedeniyle, Özgürlük Cephesi başarısızlığa uğrar. Başlangıçta üyelerinin yarısını işçilerin oluşturduğu parti, gittikçe orta direğin ağırlıklı olduğu parti kimliğine bürünür ve zamanla aşırılıkları törpülenerek ılımlı bir siyasal çizgiye çekilir ve daha savaş bitmeden 1944 yılında siyaset sahnesinden silinir.²⁹³

İki savaş arasında Fransa'da, bu gibi partilerin yanı sıra sağ ya da sol eğilimli daha birçok siyasal parti olmasına karşın, yapıtta o partilere yönelik en küçük bir göndermede bulunulmaz. Sartre, savaş öncesi, Münih Antlaşmasının imzalanma sürecinde tutumunu ortaya koyamaz, antifaşistler lehinde tavır alamaz. Kendi bireysel barışseverliği ile Nazi karşıtlığı arasında hep ikircikli bir durumda kalır ve bu yüzden zaman zaman vicdan azabı çektiğini vurgular.²⁹⁴ Siyasetin uzağında kaldığı bu döneme ilişkin kitleleri ilgilendiren siyasal hareketlere gerektiği ölçüde önem vermez, daha

²⁹² <http://fr.wikipedia.org/wiki/Croix-de-feu>, 21 Ocak 2007 tarihinde bakıldı.

²⁹³ http://fr.wikipedia.org/wiki/Parti_populaire_fran%C3%A7ais, 22 Ocak 2007 tarihinde bakıldı.

²⁹⁴ Jean-Paul Sartre, *Situations X, Politique et autobiographique*, Gallimard, Paris, 1976, s. 178.

doğrusu, özellikle *Akil Çağı*, bireysellikleri ön plana aldığı için, toplumsal nitelik taşıyan değerlere çok fazla değinmez.

Toplumda sosyalist ve komünist düşüncelerin yaygınlaşmasıyla, bu görüşleri savunanlar ile Katolik kilise arasında çatışmalar ortaya çıkar. Sosyalist ve komünistlerin özdeksel bir dünya görüşünden hareketle, yazgıya yer vermeden, ülke sorunlarını insana özgü dizgeler aracılığıyla çözüme önerileri, kilisenin yazgıçı anlayışına ters düşer. Bunun yanı sıra Sovyetler Birliğindeki uygulamalardan olumlu izlenimler edinmeyen kilise, olası bir işçi sınıfı iktidarında yetkilerinin kısıtlanacağını bilerek, bu kesimlere karşı savaş başlatır. İşçi sınıfının hak ve özgürlük istemlerini dile getirmek ve yönetim kademelerini etkilemek için yaptıkları grev ve gösteri gibi eylemler ile bu eylemler sırasında gerçekleşen çatışmalar sırasındaki zararları göz önünde bulunduran bu yaygın ve etkin dinsel kurum, özellikle komünist düşüncüyü ve bu düşüncüyü destekleyen örgütleri düşman olarak görür. Taraflar arasındaki uzaklık gittikçe belirginleşir ve neredeyse her platformda karşılıklı sert suçlamalar birbirini izler.

1919 yılında genelde merkez ve sağ partilerden oluşan Ulusal Bloğun seçimlerden başarılı çıkması sonucu oluşturulan hükümet, Katolikler ve sol görüşlü işçi sınıfını uzlaştırma siyaseti izler. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan antlaşmalar gereği, Almanya'nın Fransa'ya ödemesi gereken tazminatları ödemeyeceğini duyurması üzerine Fransa, Belçika ile işbirliği yaparak Almanya'nın sanayi bölgesi Ruhr'u Ocak 1923'te işgal eder. Bunun üzerine, İngiltere ve Amerika'nın baskılarıyla ve bölgedeki Almanların edilgen direnişiyle karşılaşan Fransa, başarısızlıkla sonuçlanan bu işgalden vazgeçer ve geri çekilir. Ancak bu başarısızlık 1924 yılı seçimlerinde Ulusal Bloğun yenilgiye uğramasına neden olur. Daha sonra sosyalist partilerden oluşan dördüncü uyuşma hükümetinin, konuya aynı titizlikle yaklaşmaması nedeniyle, kilise ile diğer kesim arasındaki uçurum gitgide büyür.²⁹⁵ Kilise, inançsız olma, vatan ve ulus düşmanlığı yapma suçlamalarını ileri sürerken; solcu kesim, dinin insanları boş inanışlarla oyaladığı, insanlara yalnızca boş umutlar verdiği ve hiçbir zaman çözüm sunmadığı görüşlerini savunur. Üstelik Marksist-Leninist Komünist Partisi için kilise, kendi düşüncelerine aykırı düşen bir takım konularda insanları tutsak etme ve kendisine olacak katılımları engelleme anlamı taşır.

²⁹⁵ http://fr.wikipedia.org/wiki/Bloc_national, 11 Mart 2007'de bakıldı.

Tükeniş'te, özellikle komünist militan Brunet'nin tutsak edilmesiyle, sol görüşlülerle kilise arasındaki çatışma açıkça ortaya konur. Bir yandan Brunet ve adamları tutsakları kendi düşünceleri doğrultusunda bilinçli bir grup olarak örgütleme çalışırken, öte yandan tutsaklar arasında yer alan rahip ve diğer din adamlarının, daha çok insanları inandırma yöntemiyle yürüttükleri işlevlere yer verir. Bu işlevler karşılıklı olarak her iki taraf arasında sürekli artan bir yarışa dönüşür, kimin bu noktada taraftar sayısı önem kazanır.

Yapıtta sık sık Fransa'yı yöneten hükümetlerin etken olmayışları, olayların önünden değil de arkasından gitmeleri, çoğunlukla yumuşak bir biçimde dile getirilir. *Akıl Çağı*'nda henüz çok fazla gerilmemiş bir Avrupa'da sorunlar giderek artar. Nazilerin işbaşına gelmesiyle uygulamaya koydukları siyaset, kitapta çoğunlukla Yahudilere yapılan uygulamalarla birlikte gündeme gelir:

“(...) Waldmann vardı hani bizde, görmedin mi onu? Yahudi'dir, kadın hekimidir. Kürtaj uzmanıdır bir bakıma: O oldu mu hiç merak etme. Berlin'de çok fazla müşterisi varmış. Naziler işbaşına gelince gidip Viyana'ya yerleşmiş. Derken, Anschluss olunca elinde küçük bir bavulla Paris'e gelmiş. (...)”²⁹⁶

Bir yandan İspanya'da savaş sürerken ve Avusturya Alman toprağı olurken, diğer yanda Çekoslovakya'da ayrılıkçılık rüzgârları esmeye başlar. Ne var ki, içeride yaşadığı siyasal sorunlar ve toplumsal sınıflar arasında sürekli artan çatışmalar yüzünden Fransız idareciler olaylar karşısında gerektiği kadar öncelikli davranamaz ve hep İngiltere'nin ardından ve izinden gider:

Brunet ona bakarak çabucak şöyle dedi:
 —“Eylülde savaş var.”
 —“Alay ediyorsun!”
 —“İnan bana, İngilizler biliyorlar, Fransız hükümetine de haber verdiler. Eylülün ikinci yarısında Almanlar Çekoslovakya'ya girecekler.”
Mathieu, canı sıkılmış bir halde:

²⁹⁶ Sartre, *Akıl Çağı*, s. 66.

—“Aaaaam, bu haberler de...” dedi.”²⁹⁷

Yapıtın çeşitli bölümlerinde olaylar öykülenirken, bazen kişilerin ağzından, bazen da anlatıcının sözleri arasında, 1938 yılının ilk yarısında Fransız toplumunun içinde bulunduğu koşullar bilgi kırıntıları halinde okura aktarılır:

“(...) Brunet dışarının havasını da yanında getirmişti sonra. Ayaklanmalar, zorbalıklar, el emeği, sabırlı çalışmalar ve disiplinle dolu, bodur ve inatçı, sapasağlam bir âlem. (...)”²⁹⁸

O günkü koşullar altında toplumun her kesiminde bir kargaşa ve güvensizlik egemendir. Bir yanda bir türlü durağanlığa ve kararlılığa kavuşmayan siyasal yapı, diğer yanda bu siyasetçilerin günü birlik ve yeterince uzgörüllük içermeyen siyasetleri söz konusudur. Hükümetlerin halka şirin görünme çabaları sonucunda piyasaya sürdükleri gereğinden fazla para ile halkın ilk aşamada alım gücünün artması, daha sonraki olumsuzlukların kaynaklarından yalnızca biridir. Enflasyon artar. Doğal olarak bu türden sıkıntılar sonucunda ekonomide güvensizliklerin artışı ve yatırımın kısılması, ekonomik daralmaya yol açar. Aslında, roman kişisi Mathieu'nün içinde bulunduğu durum bir bakıma o günkü Fransa'nın içinde bulunduğu koşulların bir özetidir. Mathieu, bir lisede öğretmen olmasına ve tek başına yaşamasına karşın, sürekli ekonomik sıkıntı içindedir, zaman zaman parasal sıkıntıyla karşılaştığında önceki çalıştığı lisede avans alabilen bir kişidir. Kendi deyimiyle, “*parası olmayan memur*”²⁹⁹dur. Bu da o günkü koşullarda bir öğretmenin yaşam standartlarının yanı sıra toplumun genel ekonomik durumu hakkında bilgi verir. Yani Mathieu, ücretli memur kesiminin, Brunet ise, toplumsal hareketlerde görev üstlenen eylem adamının simgesidir.

Kitapta kapitalist dizgenin ve burjuva toplumunun eleştirisi, çoğunlukla kendisi de bir burjuva olan Mathieu'nün ağabeyi Jacques'ın söylemiyle dile getirilir. Jacques, Mathieu'yü kapitalizme karşıt olsa da, tüm yaşayış tarzı ve kökeni nedeniyle tam bir kapitalist olarak tanımlar. Çünkü Mathieu o rejim içinde görev yapan, istekleri ve yaşama biçimi ile tümüyle o rejimin yaşam biçimini benimseyen, burjuva bir aileden gelir:

²⁹⁷ Sartre, A. g. y., s. 157.

²⁹⁸ Sartre, A. g. y., s. 57.

²⁹⁹ Sartre, A. g. y. s. 71

*Jacques cevap verdi: "Kendinden gizlediğin şey şu: Halinden utanan bir burjuvasın sen. Ben de epey dönüp dolandıktan sonra burjuvaziye döndüm, bir mantık evliliği yaptım, ama sen zevklerin, mizacın bakımından burjuvasın, mizacın da seni evlenmeye itiyor."*³⁰⁰

*"(...) Kapitalist toplumu kınıyorsun, ama bu toplumun bir memurusun. Komünistlere ilke bakımından yakınlık gösteriyorsun: Ama partiden bucak bucak kaçyorsun, oyunu kullanmıyorsun hiçbir zaman. Burjuva sınıfını hor görüyorsun, ama kendin bir burjuvasın, burjuva oğlu ve burjuva kardeşisin, burjuva gibi yaşıyorsun."*³⁰¹

Toplumda egemen olan kapitalist dizge ve burjuva toplumunun karşısında olmanın, yalnızca sözde kalmaması gerektiği işlenirken, bunun için eyleme geçmenin zorunluluğu da vurgulanır. Yine Mathieu aracılığıyla, sermaye sahibi kapitalist kişi ve kurumların, zor durumda kalan insanı ya da düşkünü, çarkları arasına alıp nasıl yok ettiğine de yer verir. Mathieu'nün gereksinim duyduğu dört bin frank tutarındaki paranın, borç para veren bir kurum aracılığıyla sağlanmaya çalışılması, dikkatlerin kapitalist rejimin ayakta kalmasını sağlayan kurumlara çekilmesine yarar.

Sartre, kapitalist dünyanın tanımını, 1845 yılında Engels'in İngiltere'deki işçi sınıfının durumunu belirtirken kullandığı terminolojiden yararlanarak, "*kapitalist sanayileşmeyle öyle bir dünya yaratıldı ki, "ancak fiziksel ve ahlaki anlamda hayvana özgü bir düzeye inmiş, insanlıktan çıkmış, alçalmış bir insan ırkı kendini bu dünyadan duyumsayabilir"*,³⁰² diye yapar. Ona göre 1945'ten bu yana ilişkiler tümenden değişir, ancak insanların yabancılaşması kalıcılaşır, kapitalizm var oldukça da kalıcı olmaya devam edecektir. Çünkü yabancılaşma, üretim ilişkilerinin koşulu ve sonucudur.

Akıl Çağı'nın aksine, Bekleyiş ve Tükeniş bireysel öyküleri değil, artık toplumu ve toplumsal sorunları ele alan yapıtlardır. Bu özellikleri Sartre'ın felsefesine uygun olarak bizzat yazarın kendisi tarafından bilinçli olarak oluşturulur. Sartre'ın felsefesinde her şeyin önünde birey vardır. Birey, yeryüzünde insan bedenindeki hücre işlevini üstlenir.

³⁰⁰ Sartre, A. g. y., s. 139.

³⁰¹ Sartre, A. g. y., s. 141.

³⁰² Jean-Paul Sartre tarafından Almanya'daki Sozialistisches Patientenkollektiv (SPK)'in yayınladığı "*Aus der Krankheit eine Waffe machen*" adlı yapıta yazılan önsözün Fransızca çevirisinden alınmıştır. http://www.spkpfh.de/Lettre_a_Contat.htm, 28 Şubat 2007'de bakıldı.

Varlık ve özgürlük bireyin kendisinde başlar. Özgürleşen bireyler de özgür toplumu ya da toplumları oluşturur. *Akıl Çağı*'ndaki başlıca sorunsal, Mathieu ve diğer roman kişilerinin bilinçleşmesi, bilinçlenme sonucu özgür seçimlerini yapabilme ve özgürlükleriyle varolma uğraşısıdır. Nitekim roman sonunda Mathieu, o ana kadar ne pahasına olursa olsun özgürlüğünü koruma çabasında başarılı olur; kişilerin, toplumun ve önyargıların tüm zorlamalarına karşın Marcelle ile evlenmez. Ancak romanın son anında Mathieu özgür kalmasına özgür kalmıştır, ancak eskisi kadar rahat değildir. 'Akıl çağı' dönemini yaşar, bilinçlenir ve artık başka sorumlulukları olduğunun ayrımına varmasının verdiği sıkıntıyı duyumsar:

“(...) Mathieu, Daniel'in gözden kaybolduğunu gördü:
“Yalnız kaldım” diye düşündü. Yalnız ama eskisinden daha
özgür değil. (...)”³⁰³

Mathieu gibi diğer roman kişileri de seçimlerini özgürce yaparak kendilerince olumlu ya da olumsuz bir biçimde yaşamayı ve varolmayı seçerler. Daniel, artık içinde bir yerlerde bastırıldığı duygularını ve dürtülerini açığa çıkararak eşcinsel bir kimlikle yaşamını sürdürmeyi ve Marcelle ile evlenmeyi; Brunet, bilinciyle kendine bağlanacak bir yer bulmayı; Boris, her şeye karşın Lola ile yeniden birlikte olmayı, Gomez savaşmayı seçer. Yaptıkları seçimler varlıklarının kanıtını oluşturur.

Bireysel anlamda varoluş ve özgür olma, *Akıl Çağı*'nın anlatısı içinde sağlandığına göre Sartre, artık felsefesinin ikinci aşamasına geçer: Özgür bireylerin bir araya gelerek özgür toplumu oluşturmaları aşaması. Nitekim ikinci ciltte, daha ikinci tümcede çoğul şahıs anlatıya geçilir:

“(...) Angoulême'de, Marsilya'da, Gand'da, Dover'de
insanlar düşünüyorlardı. (...)”³⁰⁴

Hem *Bekleyiş*, hem de *Tükeniş*'teki anlatımda kullanılan sinema tekniği sayesinde, anlatı yeri sık sık değişir, bireylere yönelen kameraların arka planlarında aslında farklı uzam ve ülkelerdeki toplumlar söz konusudur. Bazen anlatısı yapılan birey, bireysel özellikleriyle değil, temsil ettiği toplumun beklentileri doğrultusunda

³⁰³ Sartre, *Akıl Çağı*, s. 384.

³⁰⁴ Sartre, *Bekleyiş*, s. 9.

anlatılır. İngiltere Başbakanı Sir Neville Chamberlain, Fransa Başbakanı Edouard Daladier, Almanya'nın başında bulunan Hitler gibi kişilikler birer ülkenin ve ulusun modeli ve simgesidir. Sıklıkla onlardan söz edilmesi, simgeledikleri ulus ve ülke açısından büyük bir önem taşımış olmalarından kaynaklanır. Aynı şekilde, devlet adamı niteliği taşımayan ve romanların kişi kadrosunda yer alan onlarca kişi, toplumun veya grupların birer parçası olarak işlev üstlenir. Bazıları anlatıda önemsiz görünse de, onlar olmaksızın toplumun oluşması olası değildir. Aralarında bazı kişilerin ön plana çıkması, ait oldukları grupların entelektüel kimliklerini taşımalarındandır.

Romanların görünürdeki genel konusu savaştır. *Bekleyiş*'te, her an neredeyse tüm Avrupa'yı etkileyebilecek ve içine alabilecek bir savaş beklentisi, *Tükeniş*'te ise başlayan savaşla birlikte kısa sürede çok ağır ve hızlı bir bozguna uğrayan Fransa'nın genel görüntüsü öykülenir. Öykülenen olaylar tümüyle tarihsel gerçeklikleri içinde ve tarihsel zaman çizgisine uygunluk içerisinde anlatılmaya çalışılırsa da, romanlar kesinlikle birer tarihsel roman niteliğinde değildir. Tarihsel olaylar yalnızca yazarın ortaya koymaya çalıştığı varoluşçu felsefenin bir uygulama çalışmasındaki arka planı oluşturur. Varoluşçu felsefenin temelini oluşturan varolma ve özgür olma edimleri, bir savaş ve savaşın getirdiği tutsaklık ortamlarında oldukça rahatlıkla işlenebilecek konular olmaları nedeniyle seçilmiştir.

Akıl Çağı ile aynı anda yayınlanan *Bekleyiş*, 1943–1944 yıllarında yazılmıştır. Şekilsel olarak çok sayıda bölüme ayrılır. Ancak bölümler belirgin konu başlıkları ve geniş zamansal kesitler altında değil, dakikalar ve saatler temel alınarak ve belirgin olmayan biçimlerde yapılır. Bu romanda, İngiltere Başbakanı Chamberlain ile Hitler'in, Çekoslovakya'da ortaya çıkan sorun konusunda, 23 Eylül 1938 tarihinde Godesberg'de yaptıkları görüşmeyle başlayan, Münih Antlaşmasının imzalanmasından sonra, Daladier ve Chamberlain'in birer kahraman olarak ülkelerine döndükleri 30 Eylül 1938 tarihine kadar geçen bir haftalık süreçteki olaylar öykülenir. Sartre için bu ikinci ciltte, akıl çağını yaşamış Mathieu'nün bireysel krizlerinden, tarihsel ve ortak krizlerin betimlemesine geçiş söz konusudur. Söz konusu kriz, Hitler karşısında Batı demokrasilerinin karşı karşıya kaldıkları güç durumudur. Roman, patlak vermesi kaçınılmaz bir savaştan sakınma çabalarından oluşur.

Geniş çaplı ve birden çok toplumu ilgilendiren böylesine büyük bir krizin çok boyutlu bir biçimde anlatılması için Sartre'a, alışılmış tekniklerin dışında yeni bir

anlatım tekniği gerekir. Dos Passos'tan esinlenerek kullandığı sinema tekniğiyle, olaylara yorum getirmekten sakınır, bu sayede birçok bakış açısından savaşın öznel olarak değerlendirilmesini sağlar; krizin ruhuna uygun olarak olayları biraz karanlıkta bırakarak farklı algılamaların ve yorumların yapılmasını amaçlar. *Bekleyiş*, peş peşe ve sık aralıklarla okura sunulan çok sayıda bilincin, ustalık ve uyum içerisinde sunumudur. Eşzamanlı anlatıda farklı bireylerin ardışık olarak sahneye çıkması bazen aynı paragrafta bile öylesine yoğun bir şekilde sunulur ki, okur kimi kez kişileri birbirine karıştırır.

Romanın bazı bölümleri, savaş sırasında dile getirilen kahramanlık söylemlerine benzer. 26 Eylül günü Berlin'deki Sportpalast'ta Hitler'in söylemi, bu türden bir eylemdir ve romanda bu söyleme doğrudan Hitler'in ağzından dökülen sözcüklerle geniş olarak yer verilir. Hitler bu söyleminde, sürekli kendisini suçlayan, ancak bir türlü görüşlerini anlatamadığı kişilere net ve kesin ifadelerle son sözlerini söyler. Sartre, montaj tekniğinden de yararlanarak hem Hitler'in söylemini, hem daha sonraki Münih Antlaşmasının maddelerini doğrudan okura aktarır. Aynı şekilde, zaman zaman gazete haberlerinden ve yazılardan alınan özetler veya başlıklar sayesinde kolaj tekniğinden yararlanarak, olayların gerçeğe benzer bir havaya bürünmelerini sağlar.

Romanda gerçek anlamda kişi enflasyonu söz konusudur. Yüze yakın roman kişisini üç sınıf altında toplamak olasıdır: Birinci grup, tarihsel kişiliklerden oluşan gruptur. Hitler, Chamberlain, Daladier, Benès, Mussolini, vs gibi farklı Avrupa ülkelerinin başbakanları, bakanları, büyükelçileri ve danışmanlarından oluşan bu gruptakilerin sayısı yirmi dördtür. Sartre, bu kişilikleri verirken, kendisi de *Paris-Soir* gazetesinin çeşitli sayılarından ve Paul Nizan'ın 1939 yılında yayınladığı ve romanda geçen tüm tarihi ad ve belgeleri içeren *Chronique de septembre*'dan yararlanır.³⁰⁵ İkinci grupta, tarihsel olmayan kurgusal kişiler yer alır. Bu kişiler toplumsal görünümün geniş bir halkasının sahnede yer almasına izin verir: Okuma-yazma bilmeyen dağlı Koca Louis; kasabalarına Nazilerin gelmesiyle büyük korku ve çöküntü yaşayan Milan Hlinka ve karısı Anna; Parisli komünist işçi Maurice ve onun kız arkadaşı Zézette; Saint-Flour'da eczacılık yapan ve daha sonra silâhına alınan François Hannequin; Nazi Almanya'sına karşı savaşmak isteyen Fransız yurttaşı Weiss; İspanya Savaşında cumhuriyetçilerin yanında savaşmış ve general rütbesine ulaşmış Gomez; Berck

³⁰⁵ Noudelmann, *Dictionnaire Sartre*, s. 481.

Sanatoryumundan başka yere gönderilirken, kendisi gibi hasta olan Catherine adlı kıza tutulan, sonra da onun izini kaybeden Charles; Baudelaire'in kişiliğinden esinlenilerek kurgulanan, aile çevresine ve özellikle general olan üvey babasına başkaldırıp evden kaçan genç Philippe, bu ikinci grupta yer alan kurgusal tiplerdendir.

Üçüncü grupta yer alanlar, *Akıl Çağı*'nin kişi kadrosudur. Gittikçe Marcelle'den uzaklaşan, savaşın yıkımları arasında kendi eşcinsel arzularının peşinde koşan Daniel; barışseverlere karşı çıkarak insanları örgütleyen militan Brunet; orduya girmeye karar veren ve Lola ile birlikte tatil yörelerinin birinde tatil yapan Boris; Laon'da ailesinin yanında belirli bir süre kaldıktan sonra yeniden Paris'e dönen, Mathieu'nün Paris'ten ayrılmasından sonra istemese de bir başkasıyla olan İvich; Akdeniz kıyısında ağabeyinin yazlığında tatil yapan ve ağabeyinin eşi Odette'e siyasal eğilimlerini ve Hitler'e olan hayranlığını açıklayan ve ona kur yapan Mathieu. 24 Eylül tarihinde ihtiyat askeri olarak askere alındığını öğrenir ve birliğine katılmadan önce Gomez ile buluşur. Mathieu, romandaki başkişi rolünü oynamaya devam eder. Çoğunlukla da yazarın romandaki sözcüsüdür. Silâh altına alındığını öğrenmesinin ardından, artık kendi yazgısının kendi elinde olmadığını bilincindedir. Savaşın kendisine biçtiği yazgıyı kabullenmek zorunda kalır. Buna karşın savaştan kaçmamayı, toplum içinde bilinçli olmayı ve bilinçlendirmeyi sürdürür. Sonuçta Münih Antlaşmasının yapılmasıyla kitleler rahatlamış olur. Ancak Mathieu, bu yanıltıcı rahatlığın farkındadır.

Sartre, romanına dördüncü bir cilt yazmayı düşündüğü için, *Tükeniş*'teki olayların tümü ve kişilerin yazgıları sonlandırılmaz. Roman, 1947 ve 1948 yıllarında yazılmış olmasına karşın, *Les Temps Modernes*'nin Aralık 1948 ile Haziran 1949 sayılarında ve Gallimard'da farklı adlar altında bir bölümü yayınlanır. Ancak yayınlanan bölümlere okurların tepkisi genelde olumsuzdur. Yapılan bu olumsuz eleştiri, yapıtın estetik değeri yönünden çok, ortaya koyduğu törel ve siyasal bakış açıları üzerinde yoğunlaşır.

Tükeniş, bozgun ve yıkımın romanıdır. Romanda yer alan bazı öyküler, Alexandre Vialatte'in 1942 yılında yayınlanmış *Sadık Çoban (Le Fidèle Berger)* ve Robert Merle'in 1949 yılında yayınlanan *Zuydcoote'da Haftasonu (Week-end à Zuydcoote)* gibi farklı yapıtlardan esinlenildiği izlenimi verir.³⁰⁶ Aynı şekilde roman kişileri arasında Sartre'in çevresindeki bazı karakterleri görmek de olasıdır. Bunlardan biri, Sovyetler

³⁰⁶ Noudelmann, A. g. y., s. 330.

Birliğinin, Almanya ile saldırmazlık ve işbirliği antlaşması imzalamasından sonra Komünist Parti üyeliğinden ayrılan Sartre'ın arkadaşı Paul Nizan'dır. Nizan, romanda kişiliğini ve sosyal ve siyasal yetkinliğini gizleyen Schneider tiplemesiyle sunulur. Komünist Partiye yapılan eleştiriler onun ağızından tutarlı söylemler biçiminde verilir.

Tükeniş, biçem açısından olduğu gibi, içerik açısından iki bölümden oluşan bir romandır. Birinci bölüm, 15–18 Haziran 1940 tarihleri arasındaki dönemi kapsar. Bu tarihler, Alman askerlerinin Paris'e girişıyle ateşkes antlaşmasının imzalandığı tarihler arasında yer alan dört günlük süredir. Bu bölümde, *Bekleyiş*'te olduğu gibi yine eşzamanlı bir anlatı kullanılarak, ülkenin karşılaştığı çok hızlı gerçekleşen yıkım ve bozgunun daha iyi algılanması amaçlanır. Okur, farklı uzamlardaki olaylardan haberdar olur, ülkeye ve olaylara farklı açılardan bakması sağlanır. Roman, bir yanda beş parasız olarak Amerika Birleşik Devletlerine sığınan Gomez'in yaşantısını sürdürebilmek için New York'ta, bir dergide resim eleştirmeni olmak için verdiği uğraşın, diğer yandan Alman işgaline uğrayan Paris'ten kaçan düzensiz konvoylar içinde sıkıntılar çeken eşi Sarah ve oğlu Pablo'nun öykülenmesiyle başlar. Boris, İvich ve Lola, Marsilya'dadır. Katıldığı savaşta yaralanan Boris, yaşamına anlam kazandırma peşindedir. Bu amaçla öğretmenlik yapmayı, Lola ile evlenerek, mutsuz olan kız kardeşi İvich'i de yanına almayı planlar. Ancak Lola'nın hastalığı nedeniyle Boris'in evlenme önerisini geri çevirmesinin de etkisiyle, Boris yattığı hastanede kurduğu bir takım bağlantılarla Londra'daki direniş birliklerine katılmak üzere İngiltere'ye geçer.

Daniel ise, ilk Alman konvoylarının Paris'e girmesiyle boşalmış sokaklarda gezinir. Başlangıçta tüm çevresinden uzaklaşmış olduğu için belirli bir süre alt üst olur, ancak daha sonra kendisini eskisinden daha özgür duyumsar. Ertesi gün rastlantı sonucu, insanlardan kaçan Philippe'i bulur; onu evine götürür; ondan yararlanır. Philippe'e verdiği öğütlerle onu kendine bağlı ve kendisinin yarattığı bir yaratığa dönüştürmek ister.

Jacques ve Odette, on dört gün boyunca sürdürdükleri kaçış yolculuğu sonunda kendilerine yerleşebilecek bir yer arar. Odette artık Mathieu'yü eskisinden daha fazla düşünür. İçten içe ona karşı sevgi besler. Sonunda Mathieu bir grup askerle birlikte, Fransa'nın doğusunda kalan Padoux adlı bir kasabanın yanı başında ortaya çıkar. Yıkım ve bozgunun kaçınılmaz bir şekilde gerçekleştiğinin farkındadır. Değerlerin birden bire yok oluşunun bireysel ve toplu etkilerini anlamaya çalışır. Ancak, güç koşullar altında

kişisel hareket etmenin sonuç vermeyeceğini anlar; toplu eylemler içinde yer almaya karar verir. Yenilmiş olmanın utancını paylaşarak, düşmanı oyalamak amaçlı bir pusuda, küçük bir grupla birlikte görev almayı seçer. Düşmanı beklediği çan kulesinin üzerinden, kasabaya giriş yapan Alman askerlerinin üzerine makineli tüfekle kurşun yağdırır. Ancak bu özgürlük ve kahramanlık girişimi, bir bütün olarak planlanmış bir direnişin bir parçası olmadığı için, boş ve olumsuz bir çabadan öteye gitmez. Birinci bölüm, Mathieu'nün yazgısı konusunda okuru aydınlatmadan sonlanır.

İkinci bölüm, öncelikli olarak birinci bölümden farklı anlatı yapısıyla dikkat çeker. Eşzamanlı anlatı bir kenara bırakılır, aynı uzamdaki aynı kişilerin edimlerinin sürekli anlatımı şeklindeki geleneksel anlatım biçimi benimsenir. Artık, belirli bir konuyu işleyen ve neredeyse paragraf kullanılmayan bu bölümde, anlatının merkezinde yer alan kişi komünist militan Brunet'dir. Bölüm, Brunet ve kendisine bağlı asker grubunun tutsak olmak için düşman askerlerini beklemeleri ve Alman askerleri tarafından tutsak edilerek, Almanya'daki tutsak kamplarından Trèves'e götürülünceye kadar beklemek zorunda kaldıkları bir kışlaya gidişleriyle başlar. Sıradan asker olduğu imajını vermek için askeri giysisinin üzerindeki rütbeleri tutsak olmadan önce söken militan Brunet, kampta yeni bir rol üstlenir. Yıkımın genel seyri içinde siyasal kimliğini ön plana çıkararak, komünist kimlikli savaş tutsaklarını bulup ortaya çıkarmayı ve onları örgütlemeyi dener. Amacı açıkça belirli olan eylem, Mathieu'nün yaptığı boş kahramanlık gösterisine göre oldukça anlamlıdır. Çabaları arasında, bilgi sızdırabileceği yönünde kuşku duyduğu, siyasal geçmişi karanlık Schneider ile tanışır. Yayınlanmayan dördüncü romanda, bu kişinin, Alman-Sovyet Paktı imzalanması sonrasında Komünist Partisinden ayrılan hem Vicarios, hem de Paul Nizan'ın karışımı bir kişilik olduğu ortaya çıkacaktır. Bu uğraşlar sırasında Brunet, partinin sıkı disiplininden uzak bir ortamda, yapmakta olduğu eylemin anlamı konusunda kendisini sorgular. Bu koşullar altında Mathieu'nün grup bilinci ve dayanışmanın gereğinin farkına vardığı noktada Brunet, öznelliğe ve kuşkuya kapılır. Roman, iki temel roman kişisi arasındaki farklı eylem biçimlerinin ortaya konmasıyla tamamlanır. Ancak düğümü çözecek bir sonraki cilt yayınlanmayınca her şey bir noktada yarım kalır.

Son Şans (La Dernière Chance), Sartre'ın yayınlamadığı dördüncü cildin adıdır. Daha önce kamuoyuna yaptığı açıklama cildin yayınlanacağı yönünde olmasına karşın, kitap bir türlü tamamlanamaz ya da tamamlanmak istenmez. *Les Temps Modernes*'in 49

ve 50. sayılarında “*Tuhaf Dostluk*” (*Drôle d’amitié*) adı altında bir özeti yayınlanır. Simone de Beauvoir’ın, *Nesnelerin Gücü* (*La Force des choses*) adlı yapıtındaki tanıklığına göre Sartre, halkayı şu şekilde tamamlamayı öngörür: Brunet tutsak kamplarından birinde Mathieu’yü bulur. Mathieu bu kampta bir kaçış örgütlenmesinin başını çeker. Brunet, Mathieu sayesinde Paris’e geri döner ve orada Sovyetlerin izlediği siyasete tepki göstererek, inandıkları davalarından vazgeçmiş insanlarla tanışır. Militanlığı sürdürür. Ancak artık eleştiri anlayışı ve kuşku onda birbirine karışır. Etkin bir işbirlikçi olan Daniel, Mathieu’yü Paris’e getirtir ve ona işbirliği örgütünün bir organının yönetimini teslim etmek ister. Ancak o, gizli direniş örgütlerindeki ortak eyleme katılmak amacıyla saklanır. Bu sayede Brunet ile Mathieu yeniden bir araya gelir. Militan Brunet, özneliliğinin üstesinden gelir, entelektüel Mathieu de grup disiplinine boyun eğen eylem adamı olur. Romanın sonunda başlıca roman kişileri ölür. Mathieu, işkence altında ölür. Direniş hareketine katılan Philippe bir kafede vurulur. Daniel, intikam almak için Nazilerin önemli bir toplantısı sırasında üzerindeki patlayıcıları ateşleyerek yaşamına son verir. Boris, paraşütle atlarken, bir maki örtüsü üzerine düşerek can verir. Böylece, işgal ve direnişle ilgili halka tamamlanır.³⁰⁷

Tamamlanmış ve yayınlanmış tek bölüm *-Tuhaf Dostluk-*, Brunet ile Schneider arasındaki olayları anlatır. Tutsak kampına yeni katılan Chalais, Schneider’in aslında, Alman-Sovyet Antlaşmasının ardından partiden ayrılan ve bir hain olarak kabul edilen komünist gazeteci Vicarios olduğunu anlar. Aynı Chalais, Brunet tarafından düzenlenen ve Sovyet buyrukları ile işbirliğine çağrılan direniş örgütünü eleştirmekten geri kalmaz. Bu nedenle Brunet, Schneider/Vicarios ile birlikte kaçmaya karar verir; çok geçmeden bilgi sızdıran birinin verdiği bilgiler sonucunda yeniden sağ olarak ele geçer, ancak Schneider öldürülür. Yayınlanmamış bölümlerin incelenmesinde, bilgi sızdıran bu kişinin, Brunet’nin grubunda yer alan genç Moûlu olduğu anlaşılır. Ve Moûlu’nün öldürülme işini Mathieu üstlenir. Schneider-Vicarios kişiliği de açıkça Paul Nizan olayını anımsatır.³⁰⁸

Sartre, kendisini iki savaş arasında yer alan bir ara kuşağın temsilcisi olarak kabul etse de, daha çok İkinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı olumsuzluklar içerisinde yaşayan bir yazardır. Aslında, daha bir savaşın olumsuz etkilerini üzerinden atamadan,

³⁰⁷ Noudelmann, A. g. y., s. 126.

³⁰⁸ Noudelmann, A. g. y., s. 126.

ikinci bir savaşıyla karşılaşır. Savaşların kendisi kadar, onu ve yaşadığı ülkeyi etkileyen şeylerin başında özellikle otuzlu yıllarda karşılaşılan ekonomik ve toplumsal sorunlar gelir. Savaşın farkına gerçek anlamda ancak silâh altına alınıp Alsace bölgesine gönderildiğinde varır. O andan sonra ortaya koyduğu yapıtlarında savaş kuramları yazmasa da, çatışmaları sıkça gündeme getirir. Savaş sırasında kaleme aldığı 5. *Carnet*'de, savaşın gerçek anlamda ne olduğunu ancak Giono'nun 14–18 savaşı üzerine yazdıklarını okuduktan sonra anladığını yazar.³⁰⁹ 1960 yılında yazdığı *Aden-Arabie* adlı yapıtın önsözünde savaşın, Stalin ve Komünist Partisinin insanların güvenini kötüye kullanmalarıyla tetiklendiğini vurgulayan Paul Nizan'dan söz ederken: “*Sanıyorum, yanıltıyordu. Kıyım dünyaya doğrulmuştu ve her tarafta doğuyordu.*” der.³¹⁰ Biraz gizemli olan ve açıklama gerektiren bu söz, ancak *Diyalektik Aklın Eleştirisi* adlı yapıtta açıklığa kavuşur. Aynı şekilde, büyük bir bekleyiş, düzensiz ve saçma bir eylem ve tümenden bir yıkım olan savaş, *Özgürlük Yolları* bütüncesinin de temel izleklerinden birini oluşturur.

Tükeniş'in birinci bölümünde anlatılan savaş, Almanya'nın 10 Mayıs 1940 sabahı Belçika ve Hollanda üzerinden harekete geçerek, 22 Haziran 1940 günü imzalanan ateşkes antlaşması arasında geçen yaklaşık kırk günlük bir dönemdir. Fransız birlikleri hazırlıklarını daha 1914 savaşı sonrasında yapmaya başlasa da Almanya'nın, Belçika ve Hollanda üzerinden saldıracağını beklemeyiz. Daha çok denizden kuzey bölgesine ya da doğudan Alsace bölgesine saldıracağını sanısına kapılır. Aynı şekilde, Alman ordusunda görevli generaller arasında bile bu saldırı yeri bir şaşkınlık yaratır. Fransa'ya yapılacak bir saldırının bir çılgınlık olacağını savunanlar, böyle bir durumda Almanya'nın yenilgiyle karşılaşacağı inancını taşır. Alman birlikleri çok kısa sürede Hollanda'yı işgal eder. Fransa ve İngiltere'den aldığı desteğe karşın Belçika 27 Mayıs'ta teslim olur. Bunun üzerine Fransız ve İngiliz askerleri Manş Denizi kıyılarını çekilir. Alman askerleri Dunkerque'de müttefik askerlerinin etrafını sarar, burada sıkışan kuvvetler, gemilerle başka bölgeye aktarılır. Ne var ki, önleri boşalan Alman ordularının bir kısmı Paris'i işgal ederken, diğer bir kısmı da ülkenin güney bölgelerine doğru iner. Savaşta insan kaybının yanı sıra, Almanlar 300 kadar, İngiliz ve Fransızlar 130 uçak kaybeder.

³⁰⁹ Noudelmann, A. g. y., s. 205.

³¹⁰ Noudelmann, A. g. y., s. 205.

Bu arada 10 Haziran günü İtalya da Fransa'ya karşı savaşa girdiğini açıklar. Ancak İtalyanların Fransızlara karşı herhangi bir askeri saldırıları ve üstünlükleri olmaz.

Bu sırada Fransız kabinesinin başkanlığını yürüten Paul Reynaud, ne pahasına olursa olsun savaşılmaması gerektiğini savunurken, özellikle ortaklık içinde oldukları İngiltere ve Amerika'nın, yardım yapmaya yanaşmaması, İngiltere'nin kendi güvenliğini koruma endişesi, Fransız kabinesinde ateşkes sağlanması gerektiğine ilişkin görüşleri güçlendirir. Bunun üzerine Paul Reynaud görevinden ayrılır ve yerine ateşkestən yana olan General Philippe Pétain getirilir.³¹¹

5. 2. Toplumsal Yapılar

Sartre, bilinç sözcüğüne oldukça fazla anlam yükler. Ona göre bilinç sözcüğü kişinin kendisine değil, düşünebilme ve düşündüğüyle hareket edebilme yeteneğine dönük bir olgudur. Bilinç başlangıçta hiçbir şeydir, boşluktur, dünyaya yönelik bilerek yapma edimidir. Bilinç çoğunlukla düşünülmeden de olsa insanın varlığını açığa çıkarır. İnsanın kendi varlığının farkında olması, bilinçli varlık olmasıdır. Dış dünya ya da beden tarafından şekillendirilmez, anlık olarak ortaya çıkar; kendi kendini biçimlendirir; tümüyle kişiseldir. Sartre bilincinin anlık ortaya çıkışı, özgürlüğü akıl ve isteğe bağlayan geleneksel modellerin oldukça uzağında bir anlayıştır. Kuralsız ve düşünülmeden ortaya çıkan anlık bir durumdur. Bilinç aynı zamanda 'ben'den ayrı bir şeydir. Freud'un ileri sürdüğünün aksine çifte bir bilinç de yoktur, kimi anlarda bilinçsizlik sınırına yakın bir karanlık ve siliklik içinde olsa da, baştan sona tek bir bilinç vardır. Bilinç, Sartre'da varlık olmanın ve dolayısıyla özgür olmanın en vazgeçilmez ögesidir. Bilinç olmaksızın kişinin özgür olması olası değildir. Bilinçsiz edimler, ancak içgüdüsel ortaya konan şeylerdir ve hiçbir zaman bilerek ve kasıtlı olarak yapılmaz. İnsan bilinci sayesinde seçim yapar ve yaptığı seçimlerle özgürlüklerini belirler.³¹²

Ortak seçimleri ve aynı doğrultudaki hedefleri benimseyen bireylerin bilinçlerinin bir toplamı ya da bileşkesi olarak ortak bilinç ortaya çıkar. Örneğin, doktor olmak seçimini bilinçli olarak yapan her bir öğrenci gibi, aynı seçimi yapacak daha yüzlerce ve binlerce öğrenci de söz konusudur. Bu türden aynı seçimi yapan kişilerin, belirli bir

³¹¹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 367–368.

³¹² Noudelmann, Philippe, **Dictionnaire Sartre**, s. 104.

ortamda ya da grup içinde hedeflerini gerçekleştirmek için toplanmaları ve bu amaçla bir takım kurumları oluşturmaları ortak bilinçtir. Sartre'ın ortaya koyduğu felsefeye uygun olarak, bireyin önce kendisi, sonra çevresi ve içinde bulunduğu toplumdaki başlayarak bilinçlenme hareketi söz konusudur. Bu bireysellikten toplumsallığa geçiştir. Bilinciyle seçim yaparak özgürlüğünü elde eden kişi, başkası veya başkaları karşısında sorumluluğunu bilmek ve grup bilinci içerisinde davranmak zorundadır.

İşte Sartre'ın çok önem verdiği bilinç ögesi, Lucien Goldmann'ın *Oluşumsal yapısalcılık* yönteminin temelidir. Ona göre, 'büyük' niteliği taşıyan yapıt, ait olduğu toplum ya da grubun ortak bilinciyle ortaya çıkmış bir üründür. Bu ürünün ortaya çıkmasını sağlayan yazar, düşünür ya da sanatçı, toplum bilinciyle ürün arasında aracı veya taşeron işlevini üstlenen kişiden başkası değildir. O, yalnızca yaşadığı toplumun bir entelektüelidir. Yazar, düşünür ya da sanatçı, yalnızca toplumda ortak bilincin açık ya da gizil bir biçimde oluşturduğu düşünce, davranış, yaşayış ve estetik anlayışlarını derleyip, bir yapıtta düzenli bir biçimde, gerek yeniden kendi toplumuna, gerekse başkalarına göstermekten başka bir şey yapmaz. Zaten "ekinsel yaratımın gerçek konusu insanda değil, toplumdadır. Yapıt, yazarın da bir ögesi olduğu, belirli bir toplumun düşünce ürünlerinin yansıdığı yerdir."³¹³

Toplumsal bilinç ya da ortak bilinç bağlamında, bir toplumda yer alan ve o toplumun eğitilmiş ve belirli bir biçimlenim kazandırılmış kişi ve gruplarına yönelik, genelde bilinçli olarak oluşturulmuş kurumlar, o toplumun ortak bilincinin yönlendirildiği anlamlı toplumsal yapılardır. Bu yapıların başında, ilk aşamadan son aşamaya kadar, var olan okullar gibi eğitim kurumları, meslek grupları, siyasal ve sivil kurumlar gelir. Toplumlar da şekillenen bilincin, yine toplumun bir parçası olan öğretmen, öğrenci, veli ve yöneticiler tarafından belirli düzeylerde, o toplumun geleceği olan genç kuşaklara aktarılması ve o bilincin sürekliliğinin sağlanması, en yaygın biçimiyle ancak okullar aracılığıyla olanaklıdır. Fransa'nın eğitim alanında eski bir ekini oluşu, ona okullaşma oranında geçmişten gelen zengin bir kalıtı da bırakır. Orta Çağ'dan bu tarafa gittikçe artan eğitim kurumları ve üniversitelerde eğitim alan milyonlarca genç, Fransız toplumunu sırtlanan kurumların başında görev alarak, genel olarak halkın bilinçlenmesi yönünde çaba harcar. Fransa, özellikle 1789 yılından sonra

³¹³ Tanju İnal, "Oluşumsal yapısalcı yazın eleştirisine uygulamalı bir yaklaşım: Goldmann'dan Racine'i okurken, **FDE 4**, Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi, HÜ Fransız Dili ve Edebiyatı Derneği Yayınları, Cilt 1, Sayı 4, Kış, 1979, s. 61.

başlayan yenileşme çalışmaları içinde, XIX. yüzyıldan başlayarak kendine laik bir eğitim ve devlet yapısını benimseyen ülkedir. Laik ve çağdaş eğitim kurumlarının özellikle Jules Ferry, Jean Moulin ve Jean Monet'in büyük uğraşları sonucu oluşturulması, ülkede yer alan birçok okula bu kişilerin adlarının verilmesine neden olur. Fransız toplumunun yöneticileri ve entelektüelleri ile birlikte eğitime ve laik cumhuriyete önem vermesi sonucunda açılan yeni okullara öncelikli olarak cumhuriyeti simgeleyen büyük insanların, pedagogların, yazarlar ve çağdaş kişiliklerin adları verilir.

XX. yüzyılın ilk yarısına kadar, Fransız toplumunun genelinde kabul görmüş çağdaş ve laik cumhuriyet yönetimine karşı çıkan gerek monarşi yanlıları, gerekse kilisenin, toplumda egemen olmasını istedikleri Katolik çevrelere karşın, halkın çoğunluğunun ortaya koyduğu istenç ile ilköğretim düzeyinden yükseköğretime kadar tüm aşamalarda yaygın olarak öğrencilere cumhuriyetin erdemleri anlatılır. Bu yüzyılda akılcılığın da ön plana çıkmasıyla, eski kösnül değerlerden uzaklaşılır. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında, neredeyse tüm toplum kesimlerinin katıldıkları örgütlerde ortaya çıkan genel kabul çerçevesinde ve okullarda yetişen cumhuriyetçi ve laik genç kuşağın topluma egemen konumlara yerleşmesi sonucunda, artık monarşiyi savunanlar silinir. Aynı biçimde kilisenin daha etken bir görev üstlenmesini isteyenler de oldukça azalır. Bunların istekleri de kendi amaçlarına yönelik belirli sayıda okulun açılmasıyla bir ölçüde yerine getirilir.

Laik okullar tek bir dünya görüşü doğrultusunda eğitim vermesine karşın, toplumsal kurumlardaki yerlerini alan insanlar, uğraş alanlarıyla bağıntılı olmak koşuluyla, ülkenin yönetimi, ekonominin iyileştirilmesi ve toplumsal yaşam standartlarının geliştirilmesi gibi konularda hem meslek grupları ölçüsünde, hem de siyasal örgütler genelinde ayrı oluşumlar meydana getirir. Farklı yapılanmalara karşın, ülkenin geneli için bir çözüm yolu öneren her meslek grubunun ya da siyasal örgütün amacı bir noktada birleşir: Ülkeyi ve toplumu daha iyi koşullar altında yaşatabilmek. Yalnızca gruplara özgü yöntemlerde farklılaşma söz konusudur. Yöntemlerin farklılaşması da şu ya da bu kişiden veya hareketten esinlenmiş ideolojileri ortaya koyar.

İdeoloji, bir doktrin, siyasal partileri ya da hükümetleri esinleyen ve gerçek gibi sunulan olgular bütünüdür. İdeoloji, motor güçleri ortaya çıkarmayı hedefleyen, ekonomik ve toplumsal konuların dile getirilişi biçiminde şekillenen, kendi verileri

üzerinde gelişen entelektüel süreçtir. Dünya genelinde XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın bütününde, en önde gelen ideolojiler Liberalizm ve Marksizm'dir. Geniş kitleleri etkiler ve dünyanın iki bloka ayrılmasına neden olurlar.

Liberalizm, XVIII. yüzyıl sonlarında İngiltere'de bir grup insanın yaptığı çalışmalar sonrasında ortaya çıkmış bir ideolojidir. Önce İngiltere'de, sonra Batı Avrupa ülkelerinde ve son olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde kabul görür. Bu ideoloji özel girişime, özel girişimlerin rekabetine önem verir; sunum ve isteğe dayalı pazar koşullarının geçerli olmasını benimser; toplumsal gelişmeyi sağlayacak en iyi yol olduğunu ileri sürer. Bu ideolojinin temel sloganı, özel girişimci yararına: “*Bırakın yapsınlar ve bırakın geçsinler*”dir. Devletin ekonomiye ve toplumsal yaşantıya karışmasını en aza indirger ve zorunlu olmadıkça, kamuya ait yatırımların ve işletmelerinin olmasını yadsır. XIX. yüzyıl ortalarında oldukça benimsenmeye başlayan bu ideoloji, 1873 kriziyle birlikte Fransa'da uygulanmaya başlar. 1900 yılında alınmak zorunda kalınan ekonomik önlemler ve 1929 yılında patlak veren küresel ekonomik kriz, özgürlükçü ideolojinin, toplumun genelinde bir çıkar yol olarak görünmesine neden olur.

Marksizm ise, her şeyden önce liberalizme ve onun ortaya çıkardığı haksızlıklara sendikalaşma ve sosyalist hareketler aracılığıyla karşı durmayı görev edinen güçlü bir direniş ideolojisidir. Engels'in deyimiyle, “tarihsel özdekçilik” kavramı üzerine oturtulmuştur. Bu ideolojiye göre ekonomik olgular, tarihsel görüngülerin temelini ve nedenini oluşturur. Karl Marx'ın ortaya koyduğu çözümlere göre, hukuksal ve siyasal üstyapılar bu temel üzerinde gelişir. Marx ve Engels'in, Komünist Parti Bildirgesini 1848 yılında yayınlamalarından sonra, Marksizm eşitlikçi ve komünist bir toplumun koşullarını oluşturmayı amaçlar. Bu amaçla, uluslar arası alanda, burjuvazinin elinde toplanan üretim araçları ve yöntemleri olarak nitelendirilen kapitalist üretim biçimini ortadan kaldırmak ve sınıfsız bir toplum yaratmak peşinden koşar. Marx'a göre, diyalektik özdekçilikte aynı özden olan gelişimci bir bakış açısında, insanlık beş üretim biçimi tanımış olacaktır: İlkel komünizm, kilise modeline dayalı dizge, tutsaklık, derebeylik, kapitalizm ve hemen onun ardından gelecek olan bilimsel komünizm.³¹⁴

³¹⁴ Maestri, *Les grands questions du XX. siècle*, s. 62–63.

Yeni yeni ortaya çıkmasına karşın, iki savaş arasına damgasını vuran ideolojilerden biri de anarşizmdir. Başlıca amacı devletin üst düzey yöneticileri tarafından dayatılmak istenen her tür uygulama ve oluşuma karşı çıkmaktır. Demokrat, devrimci, burjuva ya da işçi sınıfı yanlısı, ne türden olursa olsun, devletin sahip olduğu dünya görüşü, anarşistlerin gözünde önemli değildir. Onlar için önemli olan gerektiği yer ve zamanda tepkilerini ortaya koymak ve bir devrime katılabilmek için, sayıları çok olmasa da, etkin bir kitleyi her an ayağa kaldırabilmektir. Bir özellikleri de, belirli kalıplara bağlı kalmaksızın her anlamda özgürce yaşamalarıdır. Bireysel beğenilere, cinsel özgürlüğe ve giyim biçimlerinde son derece sıra dışı ölçütlere sahiptirler. İdeolojinin ilk yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde daha çok iş ve işçi dünyasında karşılaşılan sorunların çözümü için eylemlerini yaygınlaştıran anarşistler, daha sonraları devletin tek tip uygulamalarını ortadan kaldırıp, toplumsal çeşitlenmenin yaygınlaşmasını ister.

Yine aynı dönemlerde geçerlik kazanmaya başlayan bir ideoloji de insancılık (*hümanizm*)tır. Protagoras'ın: "*Her şeyin ölçütü insandır*" özdeyişine dayanan bu ideoloji, insanın esenliğini temel alan anlayıştır. Dinsel bir dayanağı yadsırken, bilimsel desteği kabul eder. İnsancılıkta her bir birey, aynı hak ve özgürlüklere sahip demokrat bir devletin üyesidir. Kurumsal baskılara karşı çıkar, kişi haklarının iyileştirilmesine çalışır. Şiddet ve korku, kısımlar ve savaşların engellenmesi için çaba harcar.

Demokrasi, eşitlik, özgürlük ve hukuku başlıca ilkeleri olarak kabul eden ideolojidir ve bu ideolojide devlet halkın egemenliğini güvence altına almakla görevlidir. Temsile dayalı demokrasi rejimi, hükümetlerin aldığı kararları, halkın ve ülkenin yararına olduklarını yine halka ya da onun temsilcilerine anlatma ve onları ikna etme rejimidir. Halk için düzenlediği hakların uygulanmasının da yakın izleyicisidir. Sorunla karşılaştığı yerde, halkın yararına yapılması gereken girişimi gerçekleştirir. Bu ideolojide, temsilciler meclisinde bulunan ve halkın oyuyla seçilen temsilcilerin gerçek anlamda ne derece onların temsilcileri oldukları sürekli tartışılan bir konudur. Temsilcilerin yerel temsil dışına çıkabilmeleri için, bu ideolojide genel oylama en sağlıklı çözüm olarak görünür.

Eskinin monarşisi veya zorbalığına karşılık, özellikle XX. yüzyılda totaliter rejimler ve onların ideolojileri ortaya çıkar. Totaliter devlet kavramı ilk kez 1925 yılında Mussolini tarafından dile getirilir. Totalitarizmde devlet ideolojisi vardır ve

yönetime gelebilecek yalnızca tek bir parti söz konusudur. Bu rejimlerde şiddet, korku, baskı vardır. İletişim araçları devletin elindedir, ekonomi merkezden ve devlet elinden yönetilir. Doğal olarak bu rejimle yönetilen ülkelerde toplumsal çatışmalar ve kurumların verimli çalışmaması kaçınılmazdır.

Mussolini'nin faşizminden sonra ortaya çıkan Hitler'in nasyonal sosyalizmi ve Stalin'in totalitarizmi de aynı biçimde halkı eğitmeyi ve halkın kendini bir bütün olarak liderine adanmasını amaçlar. Bu rejimlerin var olduğu ülkelerdeki meclisler, birer onaylama makamından başka bir şey değildir. Meclis üyelerinin seçimi yüksek ve entelektüel bir düzeyde propaganda yapmayı gerektirmez. Liderin seçilmesini istediği kişilerin dışında, başkalarının seçilmesi güçtür.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, sıkıntıları olsa da, Fransa'nın benimsediği rejim demokrasi rejimidir. Bu rejimin gereği, ülkede sağ ve sol görüşlü birçok siyasal parti ülkeyi yönetme erkini kazanmanın peşinde koşar. Amaç tüm toplumda ortaya çıkan ortak görüşe uygun olarak, ülkeyi önce sıkıntılardan kurtarmak, geliştirmek ve dünyada söz sahibi bir ülke haline getirmektir. Toplumun oluşturduğu bu bilinç, yine toplumun bireyleri tarafından siyasal parti ve örgütler aracılığıyla uygulama sahasına konulmaya çalışılır.

Bekleyiş'te, sosyalist partilerin taraftarı olan kadınların, savaşı engelleme çabaları ve bu amaçla imza toplama kampanyalarına girişmeleri, sivil eylemlerin ve sivil toplum örgütlerinin de toplumda yer etmeye çalışan kurumlar olduklarını ortaya koyar. Ancak roman boyunca bu türden örgütlerin ülke siyaseti üzerinde etkili oldukları söylenemez. Etkin olan kesim daha çok siyasal partilerin çatısı altında toplanan işçiler gibi toplumsal sınıflardır. Bunların dışında, askerler, polis, çiftçi, köylü, burjuva ya da entelektüel kesimlerin tümünde belirgin bir karşı koyma girişimi olmaz. Özellikle Münih Antlaşmasının, hem Fransa'nın, hem de Çekoslovakya'nın zararına olduğunu, bu antlaşmanın daha işin başında Almanya'nın üstünlüğünü ve istediğini yaptırma gücünü kabul etmek anlamına geldiğini, bu yüzden antlaşmanın yapılmaması gerektiği yönünde tepkilerini ortaya koyan siyasal ve aydın çevrelerden hükümeti ve kamuoyunu etkileyecek güçlü ses ve tepkiler çıkmaz. Barış ortamının bozulmasıyla, bir önceki savaşta olduğu gibi, Fransa'nın başka ülkelerle işbirliği yaparak, girişeceği bir savaştan karlı çıkacağını sanan ülkedeki tüm çevreler, savaşa karşı tutumlarını ortaya koymaz.

Oysa kâğıt üzerinde gözükten tüm üstünlüklere karşın, Fransa savaştan büyük bir bozguna uğrayarak çıkar.

Savaş öncesi ve savaş sırasında, Fransa'nın siyasal anlamda içinde bulunduğu parçalı görünüm, Sartre'ın yapıtına da olduğu gibi yansır. Bir yanda güç ve taraftar toplamaya çalışan Komünist Partisi, öte yanda sağ ve sol partilerin oluşturduğu koalisyon hükümetlerinin başarısızlıkları ve uzun soluklu olmayışları, ülkenin içinde bulunduğu zor koşullar karşısında direnişi göstermesine neden olur. Bunun sonucunda hem halk, hem de asker içinde siyasete ve yöneticilere duyulan güven azalır. Romanın birçok yerinde roman kişilerinin ağzından bu siyasal kargaşa ve açmaz, olumsuzluk ve Fransa'nın şanssızlığı olarak dile getirilir.

5. 3. Alt ve Üst Yapı

İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında, ülkenin büyük çaplı siyasetini belirleyip yönlendiren farklı kurum ve yapılar vardır. Bu yapıların bir kısmı alt yapıyı, bir kısmı üst yapıyı oluşturur. XIX. yüzyıl sonlarında Almanya'nın Alsace Bölgesini topraklarına katmasıyla körüklenen Almanya ve Fransa arasındaki düşmanlık, Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın yengin ülkeler arasında yer alması ve söz konusu bölgeyi yeniden ele geçirmesiyle yeniden alevlenir. Üstelik Almanya'yı Uluslar Cemiyeti kararlarıyla savaş tazminatı ödemeye mahkûm ettirmesi, son derece ateşli bir durumun ortaya çıkmasına neden olur. Üstüne üstlük Almanya'nın, savaş tazminatını ödemediğini ileri sürerek Fransa'nın Belçika ile işbirliği yapması, Almanya'nın sanayi bölgesi Ruhr'u işgal etmesi, Almanların Fransızlara düşmanlığını doruk noktasına çıkarır.

Almanya ve önceki savaştaki ortağı İtalya'nın, günün birinde bulabilecekleri ilk fırsatta, Fransa'ya saldıracaklarını bilen başta Fransız Genelkurmayı ve ona bağlı askeri birimler, 1920'li yıllardan başlayarak ülkenin kuzeyi ve hatta güney-doğusu boyunca savunma hatlarının hazırlanmasına girişir. Bu amaçla güçlendirilmiş savunma yapılanmaları oluşturur. Nitekim Almanya ve Çekoslovakya arasındaki bir anlaşmazlık, Çekoslovakya ile daha önce imzaladığı dostluk ve işbirliği antlaşması çerçevesinde aynı zamanda Fransa ile Almanya arasındaki bir anlaşmazlığa da neden olur. Bu anlaşmazlık, Fransa'nın işbirliği sözü verdiği Çekoslovakya'yı tek başına Almanya'nın kucağına itme pahasına Fransız Hükümeti tarafından geçici bir süreyle dondurulursa da,

on bir ay sonra Almanya'nın Polonya gibi, bazı ülkeleri işgale başlamasıyla savaşa dönüşerek, İkinci Dünya Savaşının patlak vermesine neden olur.

Ülkelerin bu türden iç siyasetine yönelik hazırlık ve diğer uluslarla olan ilişkileri düzenlemesinde her zaman için devrede olan üst yapıları vardır. İşte bu üst yapılar, Fransız Silahlı Kuvvetleri, Fransa Devletinin Başbakanı, bakanları, Ulusal Meclisi ile devletin planlama ve stratejiden sorumlu tüm üst düzey makam ve yöneticileridir. Ülkenin her türlü yatırım, planlama, taktik ve stratejik projeleri, Fransız toplumu genel olarak düşünülürse, bu toplumun üst yapısını oluşturan bu kurumlar tarafından hazırlanır ve uygulanır.

Üst yapının uygulama sahasına koyduğu konuları üstelenen, yapılması gerekenleri yapan, özdeksel ya da ruhsal tüm katkıyı sağlayacak bir başka yapıya gereksinim duyulur: Bu da alt yapıdır. Kolaylıkla tahmin edilebileceği gibi, bu savaş sırasında Fransız toplumunun alt yapısı, işçi, memur, çalışan, çiftçi ve köylü kesimi ve bunların üst yapılarda geçici olarak görevlendirilen bireyleridir. Yani toplumun her açıdan alt tabakasının çocuklarının askerlik gibi görevlerle üst yapıyı oluşturan orduda hizmet etmesidir. Henüz sivil önceliğin gelişmediği toplumlarda alt yapının, böylesine her türlü yaptırım koşullarını elinde bulunduran bir üst yapı erkine karşı direnmesi olanaksızdır. Fransa'nın genelinde, yatırımlarının ve çalışma dizgelerinin zarar göreceği endişesiyle sermaye sahibi burjuva sınıfı, savaşın engellenmesi için başlangıçta Hitler ile uzlaşılması gerektiğini savunur. Münih Antlaşmasının imzalanmasıyla amaçlara bir ölçüde ulaşılır, ancak koşulların zorlamasıyla çok geçmeden ve ani bir kararla üst yapının Almanya'ya karşı savaşa girdiğini duyurmasıyla, onlar da edilgenleşir. Bunun dışında, daha önce yapılan hazırlıkları göz önünde bulundurarak, olası bir savaştan Fransa'nın kesin bir yengi ile ayrılacağından emin olan bazı alt yapı ögeleri, savaşa karşı çıkmak bir yana, özellikle savaşı destekleyerek bir takım siyasal ve ekonomik çıkarlar elde edebileceklerine inanır. Özellikle sosyalist ve komünist parti yandaşları, savaş sırasında elde edebilecekleri başarıyla, burjuvazinin karşısında halkın gözdesi olabileceklerini umarak, hem başlangıçta Münih Antlaşmasından yana olanları ağır bir dille eleştirir, hem de savaşa katılmamayı vatana karşı işlenmiş suç olarak kabul eder. Sartre, savaş sırasında kaleme aldığı *Karneleri*'nin birinde konuyla ilgili olarak şunları söyler:

“Münih Antlaşmasından sonra, toplumda Münihçiler ve Münihçi olmayanlar diye iki grup ortaya çıktı. Münihçilerden tiksiniyordum. Çünkü hepsi de burjuva ve korkaktılar, postu deldirmekten, sermayelerini ve ellerindeki malı kaybetmekten korkuyorlardı. Buna karşın Münih karşıtları korkulacak insanlardı, çünkü savaş istiyorlardı.”³¹⁵

Aynı şekilde savaş konusunda kişisel görüşünü düşünsel düzlemde başyapıtı sayılan *Varlık ve Hiçlik*'te: *“Savaşta silâh altına alınmışsam, bu savaş benim savaşım olduğu içindir. Savaş benim imajıma aittir ve onu hak ediyorum. Ya ölümüne savaşı seçecektim, ya da onursuzluğu. Her şey, sanki tüm şeylerin sorumlusu benmişim gibi gelişti.”³¹⁶* diye dile getirir.

Ancak her şey düşünülenin ve planlananın aksine gelişir. Beklendiği halde, kestirilemeyen Alman saldırısı karşısında bir buçuk ay gibi kısa bir sürede önce Fransız toplumunun üst yapıları birer birer çatırdayarak yıkılır, ardından da alt yapı büyük bir umutsuzluk içinde bozgunu gittikçe daha farklı boyutlarıyla duyumsar. Üst yapının ani ve beklenmedik bir kolaylıkla çöküşü, alt yapının da özellikle ruhsal yapısının gereğinden fazla çöküşüne neden olur. Buna karşın, özellikle 1942 yılından sonra direniş hareketlerinin içinde yer alır; ülkenin işgalden kurtulmasına büyük katkı sağlayan yine alt yapı öğeleri olur.

5. 4. Yapıtı Ortaya Çıkaran Anlamlı Yapılar

Sartre'in yapıtında ortaya koyduğu iki temel öge vardır. Bunlardan birincisi, varoluşçuluk felsefesiyle vurgulamak istediği, insanın varolma bilincine sahip olarak yapacağı seçimlerle özgürlüğünü elde etmesi, bilinci ve özgürlüğüyle sahip olduğu değerleri toplumsal boyutlara taşımasıdır. İkincisi ise özel anlamda insanı, genel anlamda tüm ülkeleri ve insanlığı yıkan, varoluşları ve özgürlükleri engelleyen savaşın çirkinliklerini okur kitlelerine ulaştırmaktır. Sartre, bunları yaparken toplumda varolan bir takım olgulardan ve benimseyip ortaya çıkardığı varoluşçuluk felsefesindeki kavramlarından yararlanır.

³¹⁵ Simone de Beauvoir, *Journal de guerre. Septembre 1939 - janvier 1941*, 3 Ekim 1940 tarihli mektup, NRF, No: 8, 1990, s. 88

³¹⁶ Jean-Paul Sartre, *L'Être et le Néant*, Gallimard, coll. Bibliothèque des Idées, Paris, 1943. s. 613

Sartre'in, felsefesiyle ince ince işlediği yapıtında, kullandığı yöntem ve görüşlerin açıklanması kuşkusuz yararlı olacaktır. Felsefesinin temellerini oluştururken, insanın kendi yazgısını belirlemedeki etken işlevinin çok önemli olduğunu belirten Sartre, Husserl, Heidegger ve Marx gibi toplumsal ve düşünsel sorunları ele alan düşünce adamlarından etkilenir ve esinlenir. Sartre'in felsefesindeki asıl hareket noktası, insanın varlığı ve insan dışındaki tüm nesnelere varlığı arasındaki farklılığın ayrıntılı bir biçimde ortaya konmasından oluşur. Farklı bir söylemle, Descartes'ın yolundan giderek, öznenen yola çıkan Sartre, insan dışı varlıkların ya da nesnelere nedensel olarak belirlenmiş evreninde, insanın özgürlük, sorumluluk ve yükümlülüklerine nasıl bir açıklama getirileceği sorununu ele alır, bu soruna çözüm önerileri getirmeye çalışır.

Ona göre, insan, ürettiği bir nesnenin tanımlanması gibi tanımlanamaz. Öyleyse, herhangi bir ürünü ortaya koymayı aklından geçiren insan, önce bu ürünün nasıl ve hangi boyutlarda olacağını tasarlar. Örnek vermek gerekirse, bir sandalye, ilk olarak daha önce hangi şekillerde olacağını ve hangi amaçlar için kullanılacağını bilen yetenekli biri tarafından üretilir. Yani sandalye üretilmeden önce belirli bir kullanım amacına yönelik olarak, belirli düşünsel ve zamansal bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkar. O halde, sandalyenin tasarlanan özü, onun bir ürün olarak ortaya çıkışından önce gelir. Ancak insan için aynı şey söz konusu değildir. Tanrı'nın varlığına inanmayan Sartre, insanın Tanrı'nın projelerinden biri olduğu düşüncesini taşımaz. Öyleyse insanın Tanrı tarafından önceden belirlenmiş bir özü söz konusu değildir. İnsan, kendinden önce üretilmiş bir ilk örneğine benzer olmadan kendiliğinden vardır. İnsan nesnelere farklı olarak, önce kendi varlığının bilincine varır ve kendi tanımlanmasını kendisi yapar. Ve sahip olduğu bilinçle nasıl olmak istiyorsa o şekilde olur. Nesnelere gibi kendine dönük, kendinden başka bir şey olmayan varlık değildir. Nesnelere kendilerinden başka bir şey olma olanakları yokken insan her şey olabilecek varlıktır. O halde, nesnelere '*kendinde varlık*', insan ise '*kendisi için varlık*'tır. 'Kendisi için varlık'ta bilinç vardır. Kısaca bilince sahip insanda, sonsuz sayıda farklı şey olma yeteneği vardır. Sürekli akan su gibi, insan görüldüğü haliyle tanımlanamaz. Tanımlanmaya kalkışıldığında insan artık değişmiştir. Bu aynı zamanda Einstein'ın '*görecelik kuramı*'nın ortaya koyduğu durumla örtüşür. Bilinç, yeni seçimler yaparak özgürleşme ve geleceğe yönelme çabasıdır. Bilincin nesnesi de içinde barındırdığı diğer nesnelere birlikte dünyadır. Ancak dünya bilinçten yoksun '*kendinde varlık*'tır.

Sartre'a göre, insan özgür olmak zorundadır, bundan başka bir seçeneği yoktur. İnsan, olumlu ya da olumsuz yönde yaptığı özgür seçimleriyle kendisini tanımlar ve yaratır. Yaptığı seçimler sonucunda kendi özünü belirler, durmadan kendini yeniler ve yaratır. Sürekli seçim yapmaktan usanan insan, bir an kendini bir boşlukta ve tek başına bulur. Bu durumda insanın geriye ve geçmişe dönüşü söz konusu olamaz, geleceğe de güvenerek kendini olduğu haliyle bırakamaz. Bu nedenle insan bir kısır döngünün ve saçmalığın içinde bocalar. Bu andan başlayarak kendini baş eyleyen olmaktan çıkarır, başkalarıyla iletişim kurmaya yönelir, yani insan toplum gerçeğini algılar. Toplumla ilişki yoğunlaştıkça insan başkalarının sorumluluğunu da anlamaya başlar. Bu yüzden, Sartre'ın düşüncesinde özgürlük, ancak sorumluluk yüklenmekle olanaklı ve anlamlıdır. Ve ancak yaptığı tüm seçim ve edimlerinin sorumluluğunu üstlenebilen insan gerçek bir varoluşa sahip olabilir. Özgürlük her şeyden önce gelse de, sorumluluk üstlenmeyi gerektiren özgürlük, doğru ve geçerli eylemlerin seçimini zorunlu kılar.

O halde, insan yaşadığı dünyada varolma savaşımını sürdürürken bir takım sıkıntı ve sorunlarla karşılaşır. Karşılaşılan bu sorunlar ya da güçlükler, çoğu kez bir gereksinimi ortadan kaldırmak için ortaya konan yapıt veya ürünlerin temel yapı taşları olur. Bu yapı taşları aynı zamanda, yazarın veya sanatçının beyinsel yetenekleri ve becerileriyle birleşip yaratılan yazınsal ya da sanatsal yapıtın anlamlı yapılarını oluşturur. *Özgürlük Yolları*'nda karşımıza çıkan anlamlı yapılar şunlardır: Yabancılaşma, bunaltı, ölüm, yalnızlık, bireysellik, savaş, faşizm, burjuvazi, komünizm, felsefe, siyaset, eşcinsellik, tarih, hırsızlık, istenç, mazoşizm ve intihar.

İnsanın, konumunu belirlemekteki erkini yavaş yavaş kaybetmeye başlaması, başkalarının, dış etkenlerin ya da toplumsal kurumların etkisi altında, kendi istencini kullanamadan yaşama; yaşamın anlamsızlığını ileri sürerek yaşama sevincinden yoksun kalma; toplumda kurulu düzene karşı çıkma ve genel kuralları çiğneme; toplumdaki soyutlanma ve insanın kendi gerçekliğinin ayırımına varması gibi farklı biçimlerde tanımlanabilecek *yabancılaşmanın*, varoluşçuluk felsefesinin de esas aldığı tanımı Karl Marx tarafından yapılır. Marx bu terimi, "*insanın, kendi elinden çıkan ürünlerin ve nesnelere egemenliği altına girmesi ya da bu ürün ve nesnelere insan karşısında güç kazanıp onun yaşamına yön vermesi*"³¹⁷ anlamında kullanır. Ona göre, tarihsel

³¹⁷ C. Gamlan, I. Bach, N. Kalpinski, B. Tartakovski, V. Kunia, V. Gurbunov, V. Yeremina, **Paris Komünü ve Marksizm**, çev.: Kenan Somer, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 39.

bilincinin ve sorumluluğunun ayırımına varamayan insan, toplumsal ve tarihsel olgulara egemen olmak için yeterince bilgilenmez ve bu yüzden gelişme kaydedemez. Bu bilgisizliğin, koşulları ve nesnelere kendi doğasına uyarlamamanın ve gelişme gösterememenin sonucunda, sürekli kendisiyle bağdaşmayan ve insana özgü nitelik taşımayan ürünler ortaya koyar. Oluşturduğu ürünler sürekli gelişip çeşitlenirken, insanın kendisi özdeksel ve ruhsal anlamda yoksullaşır. Bu sürecin sonucunda insan, kendisine yabancılaşır, insansal özelliklerini kaybeden bir varlığa dönüşür. Yani bu süreç içinde, o da yavaş yavaş nesnelere dönüşür.

Bu bağlamda romanın genelinde yabancılaşma izleği, öncelikle Mathieu ve dolaylı olarak Marcelle'in çocuk aldırma düşünceleri nedeniyle gereksinim duydukları ve onun yüzünden kişilik ve etik anlayışlarından ödün verdikleri para ve paranın erkiyle ortaya çıkar. Aynı erk, toplumda sınıfların oluşmasına ve yine topluma ait kurumlarda farklı uygulamalara neden olan şeydir. Mathieu'nün ağabeyi Jacques gibi, parayı elinde bulduran kapitalist, gerek yargı, gerekse diğer kurumlarda ayrıcalık sahibi olan sınıfın simgesidir. Bu sınıfın insanları sahip oldukları nesnenin tutsağı oldukları gibi, karşısındaki diğer kişilerle de parayla olan ilişkileri doğrultusunda bir yakınlık söz konusudur.

Yine insanın ürettiği nesnelere olan silahlar da insana karşı acımasız ve buyurgandır. Silahı ürettiği ilk günden beri artık insanın başatlığı tehdit altındadır. Bu silahların çeşitlenerek daha karmaşık bir hal alması karşısında aynı oranda gelişemeyen insan, Marx'ın işaret ettiği gibi, onların karşısında umarsız bir tutsak olmaktan öte bir şey olamaz. Nitekim acılara, yıkım ve gözyaşlarına neden olan bu insansı ürünler, roman ve tarih boyunca onun efendisi olur. O da, yaşadığı ve yarattığı koşullar içinde yabancılaşmayı yaşar.

Bunaltı, bilincimizin geleceğine yönelik önceden sezdiği özgürlüğün sezgisi ve duygusu olarak tanımlanır. Bu önsizde korkudan ve sıkıntıdan kaynaklanmayan bir tedirginlik ve endişe vardır, ancak özgürlüğün önceden farkına varılması kendiliğinden gerçekleşmez. Bunaltı, özgürlüğün istemli sezgisidir ve belirgin bir nesne olan korkudan farklı bir şeydir. Varoluşçulukta da bu kavram aynı biçimde, öznel olmayan ve belirli bir nesneye yönelik kaygı ve korkudan farklı bir anlamda kullanılır. Bunaltı, hiçliğin ya da özgürlüğün verdiği bunaltı, özneliğin özünün ortaya çıkışıdır aslında. İnsan varlığının en köklü deneyimini işaret eder. Bir hayvanın yaşamı gibi yalın bir

yaşamdaki varoluştan farklı bir varoluşun kanıtıdır. Sartre'da bunaltı, özgürlük bilincini harekete geçirmek için kullanılan bir gösterge ya da ipucudur, cesaret ve kararlılık gerektiren bir olgudur.

Romanın başkişilerinin neredeyse tümü bu bunaltıyı duyumsar. Mathieu özgürlüğünü ve seçimlerini sorgular. Sorgulamalarında zaman zaman özeleştirir yapar; seçimlerini yanlış yönde kullandığına değinir; ancak seçimlerini kendisi yapar. Bu nedenle kendisini özgür duyumsar. Yaptığı seçimler özgürlüğünün sürekliliğini sağlar. Bu sürekli seçimler içinde kendi varlığından ve özgürlüğünden belirli bilinçli bir davranış içinde endişe duyması, onun bunaltısını oluşturur. Önce bağımlı bir kişi olmak konusunda seçim yapar, sonra her şeyi göze alarak Marcelle ile evlenmemeyi seçer, İvich ile ilgilenmeyi ya da ilgilenmemeyi seçer, savaşa gitmek konusunda seçimini yapar ve romanın sonunda tutsak olmak yerine, Alman askerleriyle çarpışma seçimini bilinçli olarak kendisi yapar. Ancak her defasında varlığı ve özgürlüğü konusunda bir takım sıkıntılar yaşar. Son anlarında, “*on beş dakika bile varolamadı*” denmesin diye düşmana on beş dakika direnmeyi hedefler. Oysa o, direnme seçimini yaptığı anda varlığını kanıtlar, sonraki on beş dakika düşüncesi yalnızca özgürlüğün geliştirilmesi ve yenilenmesi kaygısından ibarettir.

Sartre'da *ölüm*, özgürlüğün karşıtı anlamında kullanılır. Yapıtında ölümü, özgürlüğün diğer biçimlerinin sınırlarını kullanarak ele almayı yeğler. İnsanın yerini, onu çevreleyen ortamı, geçmişini, geleceğini ve ölümünü, ölüm izleğinin bütününi oluşturan öğeler olarak ele alır. Ancak ölüm her koşul altında önceden yeri ve zamanı kestirilemeyen bir olgudur. Yalnızca ölüm anını biçimini önceden kestirememekten değil, aynı zamanda ölümden doğallık diye bir şey bulunmadığından, Sartre'da doğal ölüm diye bir şey yoktur. Ölüm bilincin sona ermesi, seçimlerin yapılamaması, varlığın yadsınmasıdır. Ancak biyolojik anlamda, insan bu varlığı yokluşa götüren sorunun üstesinden gelecek çözüme sahip değildir. Sartre için varolmak, yalnızca soluk alıp veren bir insan olma anlamına da gelmez.

İnsanın kendi yaşamını sonlandırmak için canına kıyması anlamdan tümüyle yoksun bir edimdir. Ona göre kişi, kendi canına kıydığı o saçma ve hiçbir anlam taşımayan anı yeniden yaşamış olsa, intihar eyleminin de ne kadar boş olduğunu kolayca anlar. İnsan bir hiç uğruna ölür ve her yönüyle yaşam ölümle yer değiştirmiş olur. Oysa bir ölümden anlam, ancak bir geleceğin söz konusu olması halinde vardır.

Geleceği ortadan kaldıran ölüm, anlamdan yoksundur. İnsanın ancak, vatani, düşünceleri ve belki de sevdiği insanlar uğruna ölmesinin bir anlamı olabilir. Bu durumda insan, tüm tasarılarının ve tüm olasılıklarının yer aldığı dünyayı kaybetmiş olur.

Sartre'in romanında işlediği bir diğer izlek de *yalnızlıktır*. Yalnızlık bir sezgi değil, bir olgudur. Ancak çoğunlukla insanın "*kendisini tek başına duyumsaması*" olarak algılanır. Yalnızlık hiçbir zaman toplumdaki ve insanlardan soyutlanma ve uzaklaşma anlamına gelmez. Söz konusu yalnızlık, kişi ve toplumlara karşın insanın ilişki ve iletişim kuramaması, kendini yalnız duyumsaması anlamındadır. Yani kişi kendine dayanak olacak başka insanlara, bir başkasının sevgi ve saygısına, içten dostlara gereksinim duyar. Bunların yoksunluğundan dolayı kendini üzüntülü duyumsar. Ancak yalnızlık kavramı sürekli acı çekmek anlamında kullanılmaz. "*Bunca kalabalık insan içinde kendimi yalnız duyumsuyorum*" sözü, "*kimseyi tanımıyorum, korkuyorum; bütün bu insanlara yabancıyım ve bu da hoşuma gitmiyor; kimseyle iletişim kuramıyorum; kimse bana dikkat etmiyor*"³¹⁸ gibi birçok anlama gelebilir. Sartre, felsefesinde yalnızlığı "*insanın yeryüzüne tek başına bırakılmışlığı*" olarak da tanımlar. Dünyada varlığını kanıtlayacak insan, her zaman tek başınadır. Çünkü yapacağı eylem ve seçimler bireyseldir. Bu anlamda bile diğer insanlardan uzaklaşma söz konusu değildir.

Romanda çok sayıda kişi arasında bile, roman kişileri sıklıkla yalnızdır. Başta Mathieu, herkesin sorununa en azından düşünce bağlamında çözüm ve açıklama getirmeye çalışırken, onun sorunu veya sorunlarına hiç kimse yardımcı olmaz. Diğer kişiler ona yardımcı olmadıkları gibi, yaptığı seçimlerde onu engellemek isterler. Kendi düşünce ve yaşam tarzlarını ona kabul ettirmeye çalışırlar. Bu nedenle karşılaştığı tüm sorunlarla tek başına savaşmak zorunda kalır. Aynı biçimde bir Fransız olarak İspanya Savaşında yer alan Gomez, bulunduğu ortamda yalnızdır. Daniel yalnızdır; Odette, eşinin varlığına ve toplumsal çevresine karşın yalnızdır; İvich yalnızdır, günün birinde Boris'in kendini terk etmek zorunda kalacağını bilen Lola, Boris'e karşın yalnızdır; aynı şey Boris için de geçerlidir; tüm ilişkilerine karşın Marcelle yalnızdır. Kısacası, bir bakıma koşulların insanları kendi dünyalarına çekilmeye zorlamasıyla da yalnızlıklar büyür.

³¹⁸ Isabelle Delisle, Réflexion sur la solitude, **Virage**, Volume 1 Numéro 3, Printemps 1996, s. 78.

Sartre'in yapıtlarında eşcinsellik ya da farklı cinsel yönelimler de önemli bir yer tutar. *Bulantı*'da Roquentin'in eşcinsel eğilimleri vardır. *Duvar*'ın iki öyküsünde konu eşcinselliktir. Çoğunlukla da *Özgürlük Yolları* boyunca Daniel ve onun eşcinsel ilişkilerine oldukça uzun yer verilir. *Gizli Oturum*'da İnès'in lezbiyenliği yapıtın başlıca sürükleyici konularından biridir. Aynı şekilde Sartre bu konulara felsefe alanındaki yapıtlarında da yer verir. *Varlık ve Hiçlik*'te Sartre bu konuyu içtenliğin ve kötü niyetin çözümlemesini yaparken kullanır. Sartre, insanın doğumdan normal, eşcinsel veya farklı cinsel sapkınlıklar içinde olamayacağını, ancak yaşamı boyunca karşılaşılabileceği bir takım kazalar ve bu kazalara verebileceği tepkiler doğrultusunda eşcinsel veya başka bir şey olunabileceğini ileri sürer.³¹⁹ Sartre, ruhçözümsel kuramın eşcinselliği, insanın edilgen bir tarzda başından geçen komplekslerin bir sonucu olarak görmesini de yadsır. Freud'ün aksine, bunun biyolojik bir zorlamayla ortaya çıktığını savunur. Ve yine Sartre'a göre eşcinsellik, özgür bir seçimin dile getirilmesidir. Başkalarının gözünde kadınsı özelliklere sahip olma, eşcinsel kişi ve başkaları arasındaki ilişkilerin değişmesine de yol açar.

Sartre, eşcinselliği, etken bir rol üstlenmek varken, insanın edilgenliği benimsemesi olarak kabul eder. Etkenlik, zorluk ve engellerle savaşmayı, yılmamayı ve insanın sürekli hazır olmasını gerektirir. Yani bu konumdaki kişi hep sorumluluklarının peşinden koşar. Oysa edilgenlikte, savaşım en alt düzeydedir. Etkenlik bir başkasına yüklenildiği için, edilgen kişilik en alt düzeyde sorumluluk sahibidir ve olumsuzluklardan sürekli başkalarını suçlar ve onları başkalarının malı olarak gösterir. Romanda da eşcinsel Daniel, kendi seçimini ve sorumluluklarını göz ardı ederek, kendisini bu biçimde yarattığı için Tanrı'yı suçlar.

Sartre'da bireysellik, herkesin önce kendi varlığı ve özgürlüğünden sorumlu olması, sorumluluklarının ayırımına varması, toplumun kendi değer ve önyargılarından uzakta kendi değerlerini yaratması anlamında kullanılır. Ona göre insan, bilinciyle kendi değerlerini yarattıkça yaşamına anlam kazandırır. Çünkü insan kendini yaratırken hiçbir kimliğe ve değere önsel olarak sahip değildir. Kendisini oluşturan edimleri ortaya koydukça varlığını anlamlı kılar. Başkalarının ya da grupların sahip olduğu değerler ancak onun varlığının yadsınması anlamına gelir. O halde insan bireysel olmak

³¹⁹ Jean-Paul Sartre, *Saint Genet comédien et martyr*, Gallimard, Paris, 1952, s. 80

zorundadır ancak başkalarının hak ve özgürlüklerine her zaman saygı duyarken, onlara ve topluma karşı olan sorumluluklarını da unutmamalıdır.

Bireysellik aynı zamanda kişinin haklarını, çıkar ve değerlerini grup ya da toplumun hak ve çıkarlarından ayırmayı amaçlayan siyasal, toplumsal ve törel bir kavram olarak da tanımlanabilir. Üzerinde bir takım kurallar uygulayan aile, klan, ulus gibi farklı toplumsal ve siyasal kurumlar karşısında kişinin bireysel özerkliğini ön plana çıkarmaktır bireysellik. Kişinin bazı görevleri üstlenmek durumunda olduğu, grup içinde hareket etme zorunluluğuna karşıt bir şeydir. Bireysellik biraz olsun bencillikle ilişkili olsa da, salt ve dar görüşlü bir bencillikle karıştırılmaması gerekir. Çünkü bencil kişi yalnızca kendi çıkarlarını düşünürken, bireysel insan kendisinin dışında başkalarının çıkarlarını da düşünür ve onlara saygı gösterir.

Bu bağlamda Sartre'ın tüm kişileri bireyseldir. Başta Mathieu olmak üzere, tüm roman kişileri kendi değerlerinin peşinden koşar. Toplumun kendilerine dayattığı değerlere bağlanımları varsa bile, bu bağlanmayı kendi bilinçleriyle yaparlar. Yani, Sartre kişileri hiçbir zaman içgüdüsel hareket eden sürü mantığına sahip değildir.

Sartre, yapıtı boyunca varlık felsefesi ya da varoluşçu felsefe olarak adlandırılan ve temelleri Kaspers, Heidegger, Husserl ve Marx'a giden felsefesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışır. Felsefesinin temelinde insanın kendisini istediği gibi yapabilme yeteneği vardır. Ona göre, diğer yaratıklardan farklı olan insan, bilinçle yaptığı seçimler sonucunda nasıl olması gerektiğine kendisi karar verir. Bu şekilde ne olacağına karar veren insan, başkasının ve önyargıların etkisinde kalmadan ortaya koyduğu projelerle kendisini özgür duyumsar. Sürekli seçimlerle insan kendini yenilerken, etrafındaki insanların da bilinçleşmesine katkıda bulunur. Bilinçli bireylerin toplumda çoğalmasıyla, bilinçli toplumlara ve toplumsal sorumluluklara erişilir. Yani bireysel düzlemde başlayan varoluş ve özgürlük, daha sonra toplumsal nitelik kazanır.

Roman kişilerinden Mathieu, tutarsız davranışlar sergiler görünse de, tüm toplumsal ve bireysel zorlamalara karşı kendi seçimlerini yapar. Yaptığı seçimler elbette en iyi seçimler değildir. Hatta seçimlerini çoğu kez kendisi de yargılar. Ancak zaten doğal olan da budur, zira kişi sürekli yapacağı seçimlerle en iyi olabilme şansını yakalar, aksi halde başlangıçta en iyiyi ve kusursuzu seçmek, artık bir daha seçmemek ve insanın kendini yenilememesi anlamına gelir. Mathieu dışında kalan diğer kişiler de az ya da çok kendi varlıklarını ortaya koyabilmek adına seçimlerini yaparak,

yaşantılarına yön verirler. Örneğin Daniel, eşcinselliği; Brunet, grup disiplini altında hareket etmek için partiye bağlanmayı; Philippe, başlangıçta görüş ve eylemlerinden dolayı eleştirilse ve hatta dövülse de, savaşa gitmemeyi ve ona karşı çıkmayı seçer. Romanın en silik ve varlığı en belirsiz tiplerinden biri olan İvich bile, belirli bir aşamadan sonra seçimini yaparak Laon'dan kaçır, sonra da yaşamını körelten evliliğe karar verir. Sartre'ın felsefesinde insan, her zaman iyi olanı seçmek durumunda değildir. Toplum genelinde olumsuz kabul edilen bir durumu veya bir rolü seçebilme olanağı vardır.

Sartre'ın felsefesinde başlıca hedef olarak tanıttığı özgürlük, bir "hiçleştirme" bilincinin erkenden başka bir şey değildir. Yani özgürlüğün nesnesi olabileceği farklı durumları hiçleştirmektir özgürlük. İnsanın oluşumunu sağlayan bu özgürlük, onun ortaya koyduğu tüm edimlerde vardır. Birey, bilinçli ediminden sonra özgürdür. Özgürlük aynı zamanda bunaltı ve sıkıntıyı doğuran şeydir.

*"Özgürlük iki şeyle sonuçlanır: bunaltı ve sevinç. Bu iki zıt duygunun kaynağı aynı şeydir, özgürlük. (...) İnsan kendini seçerken tüm insanlığı seçer. Bu yüzden sorumluluğu tüm insanlığı kapsar. (...) Sorumluluğun sonu bunaltıdır. Ezicidir özgürlük; özgürlüğün bilincine varan bunaltıyı da duyar."*³²⁰

Özgürlüğün olumlu sonucu da sevinçtir.

İnsan, yapabildiği ölçüde sürekli bir seçimdir. Özgürlük ise "evet" ya da "hayır" diyebilme gücüdür. Buna da varoluşçu özgürlük denir. Böylece bilinç ve özgürlük tek bir elde toplanır. İnsan her konuda özgürlüğünü korumasını bilir. Sartre'da insan, değerlerin, yaşamın ve ölümün karşısında da tümüyle özgürdür. Bu özgürlük, insanın dünya olayları karşısında kişiliğini gerçekleştirdiği sürece ortaya çıkar. Sartre, soyut bir özgürlük anlayışından somut olana geçer. Ona göre özgürlüğün üç aşaması vardır: Düşünmek ve bilinçlenmek ilk aşamadır. İkinci aşamada bilinç kendisine bir değer yaratır. Amaç insanlıktır. Son aşama kendiliğinden ortaya çıkar: İnsanın kendisi için istediklerini başkaları için de istemek.³²¹

³²⁰ Ayhan Gerçekler, "Sartre ve Özgürlük", *Cep Dergisi*, 1968, cilt: 3, sayı: 25, s. 40-41

³²¹ Gerçekler, A. g. m., s. 43.

Sartre felsefesinde ‘özgürlük’ kavramı önemli bir yer tutar. Bunun yanı sıra, öz ve varlık arasındaki ilişki, bağlanmak ve sorumluluk, önyargı, başkalarıyla ilişkiler, kişinin kimliği, tarih anlayışı, bilinç ve yönelmişlik, Sartre’ın felsefesine yön veren diğer temel kavram ve sorunları oluşturur.

5. 5. Fransız Toplumunun Olası Bilinci

Toplumun çeşitli katmanlarınca oluşturulan anlayış, yöntem ve sorunların çözümüne yönelik istemlere olası bilinç denir. Toplumun kendi içinde yoğurarak belirli bir şekil verdiği ideoloji ya da dünya görüşüdür olası bilinç. Ve bu bilincin öznesi birey değil, gruptur. Çünkü bu ideoloji bir bireyin ortaya koyduğu kişisel düşünce tarzı ve görüşü değildir. İdeoloji ancak farklı kişi ve düzeylerde doğan hareket biçimleri ve düşüncelerin, toplumun tüm üyelerince harmanlanmış biçimidir. Yani ortaya çıkan bilinç gerçek bilince değil, olası bilince özgü bir üründür.

Kişilere ve sınırlı gruplara özgü olan gerçek bilinç, bir anlamda ideoloji düzeyidir, ancak son derece kararsız ve değişkendir. Bu nedenle her zaman için aydınların, siyasetçilerin, işadamlarının ya da diğer toplumsal baskı gruplarının etkisi altında kalabilir. Bu değişkenlik, bazen aynı grup içinde görülebileceği gibi, bir kişinin yaşamının farklı dönemlerinde de olabilir. Örneğin bir işçi sınıfı veya başka bir toplumsal sınıfın tüm bireyleri neredeyse hiçbir zaman aynı siyasal görüşü paylaşmaz. Aynı şekilde, kişi gençliğinde benimsediği dünya görüşünü orta yaşlılıkta veya bir başka dönemde değiştirebilir. Bilincindeki bu değişiklik ara sıra koşulların gerektirmesiyle de şekillenebilir.

Toplumsal aktörün veya başka bir deyimle özne grubun düşündüğü, söylediği ve yazdığı şeylerde ortaya çıkan olası bilinç, gerçek bilince göre oldukça kararlı ya da değişmezdir. Bir toplumsal grubun doğasına bağlı olduğu için, grubun kendisi bir değişikliğe uğramadıkça, olası bilinç de değişmez. Yine “söylemek istemek” anlamına gelebilecek gerçek bilince karşılık, olası bilinç “söyleyebilmek ve düşünebilmek” anlamına gelir. Birincisinde henüz tasarı konumunda olan bilinç, ikinci de uygulama aşamasına gelir. Olası bilinç, toplumdaki edim ve etkinlikleri, özellikle de sanatsal olanları yapılandırırken, bu yapıtlardan grubun veya sınıfın dünyayı algılama biçimine ilişkin yapıyı da ortaya çıkarabilir.

Sartre’da bilinç, bireyin düşünerek ve etki altında kalmadan kendini yaptığı şey olarak anlaşılır. Birey, bilinçle eş anlamlı olarak kullanılır. Zira ona göre bilinçli olmayan birey, henüz varolmadığı için, birey olarak da kabul edilmez. Sartre için başlangıçta esas ve vazgeçilmez olan bireysel bilinç, ileri aşamada toplumsal bilincin yalnızca bir yapı taşıdır. Tek tek bilinçlerin belirli ortak değer ve yargılar uğruna bir araya gelerek oluşturdukları grup ya da sınıf, Sartre’ın felsefesinin amaçladığı son noktayı oluşturur. Toplumda üzerine düşeni ve sorumluluklarını bilen bireyler, toplumun yararına bir şeyler yapmak gereğini duyumsar. İşte toplum yararına, toplumun değişik birey ve katmanlarında oluşmuş belirli bir dünya görüşünün ortaya çıkması, o toplumun ortak ya da olası bilincini oluşturur. Bu bilincin oluşmasında öncelikle o toplum içinde yaşayan başta sanatçı, düşünür ve yazarların, kısaca aydınların işlevi büyüktür. Siyasetçi, işçi, köylü, işadamı gibi toplumun geri kalan birey ve kişileri de kuşkusuz bu dünya görüşünün şekillenmesine katkıda bulunur.

Sartre’ın içinde bulunduğu toplum sınırlı, kapalı ve homojen bir toplum değil, aksine geniş, sürekli dış etkilere açık ve heterojen bir toplumdur. Bu toplum en dar anlamıyla Paris’te yaşayan Fransız toplumdur, Fransa’dır. Daha geniş düzlemde tüm Avrupa uluslarıdır, Avrupa’dır. Paris, neredeyse tüm Avrupa ve dünyanın ekin merkezlerinden biri olması nedeniyle, sürekli yabancı kişilere ve onların düşüncelerine açık bir uzamdır. Başka kişi ve toplumların düşünce ve görüşleri, gerek yayınlanan yapıtlar, gerekse toplantı, söyleşi, kongre, vb etkinlikler aracılığıyla çabucak Paris geneline yayılır. Paris toplumu da Fransız toplumu veya ulusunun en seçkin, en eğitilmiş ve aydın kesiminin temsilcisi konumunda olduğu için, bir anlamda ulus aşkın grup niteliğindedir. Ülkenin yazın ve düşünce yaşamına özgü yaratıların ve ürünlerin çoğunluğunun burada yayınlanması, Fransız seçkinlerinin büyük bir bölümünün Paris’te yaşadığı anlamına gelir. Bu demektir ki, yapının ortaya çıkmasında zorunlu olan olası bilinç Paris toplumunun veya başka bir deyişle tüm Fransız toplumunun bilincidir. Bu bilinç bir takım etmenlerin bir araya getirilmesiyle Fransız toplumu tarafından oluşturulur. Sartre yalnızca bu bilincin ortaya konmasını gerçekleştiren simgedir.

Sartre’ın romanını göz önünde bulundurarak örneklendirmek gerekirse, *Akıl Çağı*’nda bireysel anlamda bilincini ortaya koyan başkişilerden Mathieu, öncelikle kendini şekillendirmek ve özgür olma çabası içindedir. Zaten yalnızca bireysel ilişkileri konu edinen romanın yapısı da böyle bir bilinçlenmeye uygun düşmesi için yazar

tarafından özellikle istenmiştir. Ancak *Bekleyiş* adlı roman, bireysel ilişkilerden uzak, toplumsal ve büyük kitleleri ilgilendiren sorunları ele aldığı için, daha romanın başlangıç kısmında Akdeniz kıyısındaki bir tatil yöresinde tatilini ağabeyi Jacques'ın yazlığında geçiren Mathieu, okuduğu gazeteler ya da duyumları aracılığıyla öğrendiği toplumsal sorun veya sorunlarla ilgilenmeye başlar. O an için toplumu ilgilendiren asıl sorun ülkenin içinde yer alabileceği büyük çaplı bir savaştır. Ülke genelinde ilan edilen seferberlik, Mathieu'yü de ilgilendirir. Silâh altına alınmaktan ve olası bir savaşa girmekten kaçınmak için gerekli koşulları ve dostları olmasına karşın, Mathieu, bu zorunlu görevi severek kabullenir ve bu görevin kendisine onur vereceğini ve ülkesine hizmet etmek gerektiğini savunur. Bir önceki romandaki konumuna göre Mathieu, artık bireysellikten yana değil, toplumsallıktan yanadır. Önceden bağlanmanın ve grup disiplini altına girmenin kendi özgürlüğünü kısıtlayacağını savunurken, ikinci romanda grup içinde yer almanın gerektiğini özellikle vurgular. İşte Mathieu gibi, bilinçli bireylerin oluşturduğu toplumlarda gerek kendiliğinden, gerekse bir takım koşulların zorlamasıyla, o toplumun gereksinimlerini ya da sürekliliğini sağlamaya yönelik görüşler ortaya çıkar.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Fransız toplumunu derinden etkileyen bazı olaylar gerçekleşir: Fransa, 1929 yılında Wall Street'te başlayan büyük ekonomik krizin etkilerini yaşar. Önce İtalya'da ortaya çıkan, sonra da 1933 yılında Hitler'in Almanya'da iktidara geçmesiyle en güçlü dönemini yaşayan faşizmin yaratacağı tehlikeleri duyumsar. 6 Şubat 1934 tarihinde aşırı uçların birbiriyle çatışmasıyla ortaya çıkan halk ayaklanmasına tanık olur. Ve son olarak ülkeyi geniş çaplı bir savaş tehdit eder. Otuzlu yıllar boyunca süren küresel ekonomik kriz karşısında hem toplumun, hem de yazının tonunda değişiklikler görülmeye başlar. Toplum daha içe kapanık ve karamsar bir niteliğe bürünürken, yazının rengi de gitgide kararır. Bunalıt ve sıkıntı, o dönemin her alandaki çatışmaları içinde trajik kısır döngüyü yaşayan kuşağın insanları ve yazarları arasında en çok sözü edilen konudur. Çağdaş insan, güçlüklerin üstesinden gelmeye zorlayan yaşama itisi ve her şeyden vazgeçmeye sürükleyen ölüm itisi arasında ikilem yaşar. İnsan bu koşullar altında en iyi olasılıkla bir dramla, en kötü olasılıkla bir trajediyle karşı karşıyadır. Her iki durumda da çözümsüzlük ve bu çözümsüzlüğün doğurduğu sıkıntı ve bunalım vardır. Bu nedenlerden ötürü, 1930'lu yılların ve sonrasında romanlarında yazarlar ve roman kişileri kendilerini, eylemlerini ve kozmosu

sorgulamadan geri kalmazlar. Başkışiler, bu kritik durum ve insanın sonlu oluşunu anımsatan durumlar karşısında seçim yapmayla karşı karşıya bırakılır. Bu sıkıntı ve bunalımdan dolayı Heidegger, insanı “ölmek için varlık” olarak tanımlar. Hayvanların aksine insanın öleceğinin bilincinde olması, insanın sonsuzluk düşüncesine kapılıp kalıcı olma gibi isteklerini daha baştan köreltir.

Bu koşullar altında yaşayan toplumların ve sınıfların sorunların üstesinden gelmek için çaba harcaması kaçınılmazdır. Ancak harcanan çözüm çabaları toplumun bir kesiminin beğenisini kazanırken, diğer bir kesiminin tepkisini çeker. Bu türden görüş ayrılıkları başlangıçta toplumda çatışma ve kargaşaya neden olsa da, farklı görüşlerin zamanla bir sentez oluşturarak toplum bilinci olarak ortaya çıktığı ya da aksine bölünmelere yol açarak toplumun daha alt kademesini oluşturan toplumsal sınıflar arasındaki ayrılık çizgilerini daha da belirginleştirir.

Ülke ve Fransız halkının tümü temel alınır, Birinci Dünya Savaşında başlayan ve 1942 yılında örgütlü bir oluşuma dönüşen işgale karşı direniş hareketinin ortaya çıkışına kadar süren dönemde, toplum askeri, siyasal, ekonomik ve toplumsal planda sürekli kargaşa ve sıkıntı yaşar. Bu koşullar altındaki toplum, kendisini yönlendirecek ve kargaşadan çıkaracak olası bilinci toplumun genel uzlaşmasıyla bir türlü oluşturamaz. Bu nedenle, kendisini idare eden üst kademe ve sınıfların inisiyatifi, genel tarihsel ve coğrafi konum gereğince, girmek zorunda kaldığı savaşta ağır bir yenilgiyle karşılaşır. Geçmişe yönelik hesapların yeniden gündeme geleceğini bilmesine karşın Fransa, yeterince hazırlanamadığı bir savaşta gerçek anlamda utanç verici bir düzeyde bozgunla karşılaşır. İki ay gibi kısa bir süre içinde, ülkenin yarısından fazlasının işgal edilmesinde kuşkusuz toplum bilincinin olmayışının ve toplum katmanları arasındaki kopukluğun payı büyüktür. Bir yanda sosyalistler ve komünistlerin karşısında yer alan ulusalcı, liberal, monarşi ve Nazi yanlısı gruplar ile kilise, öteye yanda işçi ve burjuva sınıfı, 1920 yılından itibaren sürekli çatışma halinde birbirlerine karşı üstünlük sağlama ve toplumda önemli noktaları ele geçirme savaşımı içerisindedirler. Aynı çekişmenin savaş esnasında bile sürüp gitmesi, savaşın tüm ülkenin değil de, yalnızca solcu, işçi ve komünistlerin savaşı olarak kabul edilmesi, gruplar arasındaki işbirliğini en alt düzeyde tutar. Bu da, yıkımın oluşmasını sağlayan nedenlerden biri olur.

Fransız toplumunu oluşturan temel yapılar açısından bakıldığında durum biraz daha farklıdır. Bu yapılar, toplumun çeşitliliğini ve zenginliğini oluşturan farklı

değerlere sahip, ancak aynı bütünü parçasını oluşturan toplumsal sınıflardır. Toplumsal sınıfların sınırlarının daha sınırlı ve daha kontrol edilebilir olmasından dolayı, her sınıfın kendine özgü dünya görüşü sınıfın üyeleri olan bireyler tarafından oluşturulmuştur. Bu gruplar içerisinde en kararlı ve homojen dünya görüşünü ortaya koyan sınıf, kilise ve onun değerlerini savunan sınıftır. Bunun dışında, bir takım uygulama sorunları olsa da, özgürlükçü dünya görüşünü savunan kapitalist burjuva sınıfı da kendi içerisinde fazla sancı çekmeyen bir sınıftır. Memur ve çalışan sınıfa karşı örgütlenme avantajını elinde bulunduran işçi sınıfı çoğunlukla Sovyetler Birliğinde doğan Marksist-Leninist dünya görüşlerini benimsemesine karşın, kendi içerisinde bir kararlılık oluşturamaz. Hem işçi sınıfından olmasına karşın kimi işçilerin bu dünya görüşünü paylaşmamaları, hem de aynı dünya görüşünün farklı bölümlerini benimseyen daha küçük gruplar yüzünden, işçi sınıfı içerisinde sürekli bir üstünlük yarışı söz konusudur. İşçi sınıfına egemen olan komünist dünya görüşü, Lenin, Troçki ya da Mao yanlıları gibi alt gruplar halinde, üyesi oldukları toplumsal örgütlerde egemenliği ele geçirme ve örgütlerinin izlediği siyasete yön verme çabası içindedirler. Aynı türden yarış, sosyalist gruplar arasında da görülür. Asker sınıfı, ülkenin sürekliliği ilkesine oturttuğu dünya görüşünde güçlü ve sözünü dinletebilecek bir Fransa'yı arzular ve izleyeceği yol ve yöntemlerini buna göre hazırlar. Ordunun bir arzusu da sömürgeci bir siyaset izleyerek Fransız İmparatorluğunun oluşmasına destek vermektir. Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi, sınıflar kendi içinde ortak bilinçlerini oluşturmuş gözükseler de çoğunlukla kendi içlerinde barındırdıkları gruplar bazında fikir ayrılıkları, çelişki ve bazen de çatışma yaşarlar.

Büyük Savaşın eşiğinde Fransız toplumu, küçük çaplı karşı çıkmalara karşın, genelde ülkenin yönetiminin demokrasi olması, yükselen faşizm ve onun değerlerine karşı konulması konusunda ortak bir bilinç oluşturur. Toplum faşizm gibi komünizmi de yadsımasına karşın, aynı kararlılıkta, ezici çoğunlukta bir birliktelik oluşturamaz.

Özgürlük Yolları'nın sonunda, tutsak kampında tutsakları bilinçlendirmek ve direniş için örgütlemek çabalarını ortaya koyan Brunet ve kampta tutsak olarak olan din adamları sayesinde, birbiriyle çatışan farklı dünya görüşlerine karşın, ortak amaç uğruna Fransız toplumunun bir araya gelmekte gecikmeyeceği anlaşılır. Nitekim yavaş yavaş başlayan direnişle, ülke genelinde, ülkeyi bir an önce işgalden kurtarma ve demokratikleştirme bilincine varılır. Farklı sınıf ve grupların bir araya gelerek sorunun

üstesinden gelebilecek ortak bilincin oluşmasına ülkenin işgal altında olması katkıda bulunur ve ortak bilinç ancak direniş hareketiyle birlikte şekillenir. Bu ortak ya da olası bilinç, savaş öncesinde olduğu gibi, bağımsız, demokratik ve çağdaş bir Fransa'nın oluşturulmasıdır.

5.6. Birey Aşkın Öznenin Yapıttaki Görünümü

Bir toplumda, bireyin kendi gereksinimleri doğrultusunda değil de, toplumsal gereksinim ve zorlamalarla bireyin ya da birey gruplarının herhangi bir ürün, hizmet ya da edimi meydana çıkarma istek ve uğraşına olası bilinç veya ortak bilinç denir. Ortak bilincin içerdiği eylemi yapan özneye de birey aşkın özne denir. Ortak veya olası bilincin oluşmasında nasıl ki etkili olan birey değil, grup ve toplum ise; aynı şekilde bu bilincin gereğini yapan kişi tek başına bir birey bile olsa, bu birey gerçek özne değil, grup veya toplumun temsilcisi konumundaki birey aşkın öznedir. Bu özne kendi adına iş yapmaz, tamamen ait olduğu toplumun adına hareket eder. Yani bu kişi ya da kişiler bir anlamda toplum yararına ve adına görevlendirilirler.

Akıl Çağı'nda olaylar bireysel nitelikli oldukları için, roman kişilerinden gerçek anlamda toplum adına eylem yapan kişi yoktur. Ancak bir takım kişisel edimlere toplumsal bir kimlik kazandırmak, bu sayede de iş yapan bireyi birey aşkın özne olarak nitelendirmek olasıdır. Örneğin, romandaki olayların geçtiği 1938 yılının Haziran ayı içerisinde, Fransa'ya karşı gerek kuzeyden Almanya'dan, gerek güneyden İtalya'dan faşistlerin verdiği gözdağı devam eder. Bunun yanı sıra, güney-batıdaki İspanya'da yönetimi eline geçirmeye çalışan General Franco idaresindeki faşist birlikler de Fransa'ya karşı yeni bir tehlike oluştururlar. Toplumun önemli bir kesimi bu tehlikeye karşı bir takım girişimlerin başlatılmasını ister, ancak ülke yönetiminde bulunan siyaset adamlarının tehlikeyi göze almamayı yeğleyen tutumlarına karşın halk, İspanya'da cumhuriyetçilerin yanında savaşılması gerektiğini savunur. Bu amaçla binlerce Fransız genci İspanya Savaşına katılır. Romanda bu kişilerden biri de Gomez'dir. Toplumun ve ülkenin zorlaması bağlamında düşünüldüğünde, Gomez bir anlamda birey aşkın özne rolünü üstlenir. Aynı ciltte bu türden özne görevi üstlenen başka kişi yoktur.

Bekleyiş, Büyük Savaş öncesindeki bitmek bilmeyen krizin anlatısıdır. Gerek krizin ortaya çıkışında, gerekse çözümünde rol alan kişilerin tamamı bu kez birey aşkın özne rolündedir. Çünkü roman tamamen toplumsal bir nitelik kazanır.

Çekoslovakya'daki Sudètes Bölgesinde ortaya çıkan ve gittikçe büyüyen kriz, normalde Fransızların uzağında ve onları ilgilendirmeyen bir durumdur. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında, günün koşullarının ileride sıkıntı yaşanmaması için, ülkeyi işbirliği yapacak başka ulusların arayışına yönlendirmesi sonucunda daha önce yapılan antlaşma gereği Fransa, bir kriz anında Çekoslovakya'nın yanında yer almaya karar verir. Bu bağlanımın gereği Hitler Almanya'sının korkutma ve baskılarına karşı Fransa, sürekli savaşa hazır olmalıdır. Krizin ve olası bir savaş durumunun ortadan kaldırılması için, özellikle İngiltere Başbakanı Chamberlain, az da olsa Mussolini, Fransa Başbakanı Daladier ve Hitler'in kendisinin de içinde yer aldığı bir grup, büyük çaba harcar. Nitekim uzun görüşmelerden sonra, Çekoslovakya'nın kendi başına bırakılması karşılığında, Münih Antlaşmasının imzalanmasıyla kısa süreli de olsa, krizin üstesinden gelir. Tüm bu edimlerde rol alan aktörler, tamamen kendi kişisel isteklerinin dışında, ait oldukları toplumun veya ulusun yönlendirmesiyle hareket ederler. Ve varılan sonuç, toplumun genelinde olumlu olarak değerlendirilir, aktörler ülkelerinde sevinç gösterileriyle karşılanırlar. Ancak, Çekoslovakya karşısında Fransa'nın saygınlığını kaybetmesine de yine toplumsal zorunluluklardan ötürü neden olan bu aktörlerdir. Bu durumda iç ve dış eyleyenlerin tamamı birey aşkın özne olarak kabul edilir. Hitler kendi toplumunun zorlamasıyla saldırgan ve yayılmacı bir siyaset izler; Benès, Çekoslovakya'nın bütünlüğünü korumak adına her tür tehlikeyi göze alarak Hitler'e karşı çıkar. Chamberlain ve Daladier, güçlenen Almanya'yı en ucuz yöntemle durdurmanın yollarını ararken kendi uluslarının baskısını sırtlarında duyumsarlar.

Roman başkışilerinden, özellikle burjuva sınıfından olanların dışında kalan herkes, savaşın bir yıkım ve insanlığın düşmanı olduğunun ayırımında olmasına karşın, yine de isteyerek silâh altına girmek ve savaşmak isterler. Kendi bireysel istençleriyle yapılmış görünen bu edim, aslında Nazi ve faşizm tehlikesine karşı koymak için belirli toplumsal ve siyasal grupların istek ve zorlamasıyla gerçekleşir. Mathieu, Brunet, Koca Louis ve bunlar gibi onlarca kişi, kendilerine özgü olmayan bu seçimlerinden dolayı tümüyle birey aşkın özne konumundadırlar.

Tükeniş'te artık savaş patlak vermiştir. Geriye dönüş yoktur. Fransa, daha önce içine girdiği bağlanımdan dolayı Polonya'yı işgal eden Almanya'ya karşı, İngiltere'nin yanında olmak zorundadır. 3 Eylül 1939 tarihinde Almanya'ya karşı savaşa girdiğini ilan etmesi, bir bütün olarak Fransız halkını yıkıma sürükleme anlamına gelir. İşte halkı,

karşı çıkmasına karşın savaşa sürükleyen kişiler de ülkenin koşullarının ve genel durumun zorlaması doğrultusunda birey aşkın özne işlevi üstlenirler. Aynı şekilde savaşa katılıp düşmanla çarpışanlar da bu türden bir görev üstlenirler. Romanın birinci bölümünün sonunda Mathieu, bir çan kulesinin üzerinde düşmana kurşun sıkarak ölümü göze alırken ya da ikinci bölüm boyunca komünist militan olarak bilinen Brunet, tutsak kamplarında tutsakları düşmana karşı örgütleyerek bilinçlendirmeye çalışırken, kendi bireysel istek veya çıkarları uğruna savaşmayı değil, ait oldukları toplumsal sınıf, toplum ve ülke adına savaşmayı ve ölmeyi seçer.

5. 7. Yapıtın Ortaya Koyduğu Dünya Görüşü / İdeoloji

Bir ulus, toplum, sınıf veya grup adına, siyasal ya da toplumsal amaca yönelik bir öğreti oluşturan, ulusu, toplumu ya da sınıfları yönetenlerin, siyasal örgütlerin, toplumsal sınıfların algılama, tepki ve davranış biçimlerine yön veren siyasal, hukuksal, bilimsel, düşünsel, dinsel, ekonomik, törel ve güzelduyusal düşünceler dizgesine dünya görüşü ya da ideoloji denir. Kısacası ideoloji, düzenlenmiş, yapılanmış, belirli temellere oturtulmuş, sınırları ve ölçütleri belirli toplumsal ve siyasal düşünceler bütünüdür.

Kuşkusuz ideoloji sözcüğünün birçok tanımı yapılabilir, ancak bu tanımlardan en önemlisi Marksist ideoloji tanımıdır ve genel anlamda yaptığımız tanımdan biraz farklıdır. Bir ideoloji olarak Marksizm, bir bütünü biçimlendiren ve bütüne özgü tüm sorunlar için çözüm yolları ortaya koyan bir düşünceler bütünüdür.

İdeoloji, tek başına dünyaya ve özdeksel konulara yönelik, duyguları ve insancıl yönleri yadsıyan düşünceler birliği olarak düşünülmez. İdeoloji, kaçınılmaz biçimde, sevgileri, nefretleri, bağlanımları, ayrılıkları, beklenti ve korkuları içinde barındıran dizgedir. Örneğin, işçi sınıfına özgü dünya görüşünün içinde, sınıfın tüm olanaklarıyla yürüteceği savaşımın, düşünsel öğelere dayanan öğreti ilkelerinin yanı sıra, kapitalist düzenin sömürsü ve uyguladığı işkenceye karşı, tutsak edilen ya da çıkmaz içinde bulunanlara karşı duyumsanan dayanışma, başkaldırı, coşku ve hayranlık duygularını da bulmak olasıdır.

Toplumlara ait dinler, törebilim, bilim, felsefe, yazın, sanat, şiir ve bir bütün olarak toplumlara özgü ekin, ideolojinin biçimlenmesinde etken olan öğelerdir. Bütün bunlar aslında kendi başlarına birer ideolojik biçimdir. Ancak yeni bir ideolojinin

yaratılmasında bu biçimlerden yararlanılır. Toplumun gerçeklerini göz ardı eden ya da topluma ters gelen değerleri dayatan ideolojilerin kabul edilmesi olanaksız görünür.

Dünyanın belirli ülkelerinde başarılı olmuş ideolojilerin, başka ülkelerde aynı başarıyı gösterememiş olması ya da tümüyle başarısız olması, biraz da bu gibi ideolojik biçimlerden yararlanmadan hazırlanan ideolojilerin kendilerinden kaynaklanır. Örneğin, çok aykırı bir yapılanmaya sahip olmasa da, proleter dünya görüşünün Rusya'da kazandığı başarı ile Fransa'daki başarısızlığı veya yeterince başarılı olamaması, ülke insanların farklı toplumsal yaşantısı ve ekinsel farklılıklarından ileri gelir. Çünkü Rusya'daki bir işçinin kazancı ile Fransa'daki işçinin kazancı, yaşam ve ekinsel düzeyi ve hatta çalışma koşulları hiçbir zaman aynı değildir. Bu yüzden Fransız işçi kesimi, bir bütün olarak kendi sınıfının iktidarına destek vermez.

Romanın geneli ve Fransız toplumunun tümü göz önünde bulundurulursa, toplumda var olan dünya görüşünü tek bir ideolojiyle dile getirmenin olanağı yoktur. Romanda kimi kez betimlenen, kimi kez öykülenen toplumları oluşturan farklı toplumsal sınıfların tümüne özgü dünya görüşü olmasına karşın, bir bütün olarak tüm Fransız halkına mal edilebilecek tek bir dünya görüşünden söz edilemez. Ancak belirli bir genelleme yapılırsa, bir takım eksikliklerine karşın, eski demokratik yapısını savaş sırasında kaybetmiş ve düşmana teslim olmuş bir Fransa'yı öncelikle işgalden kurtarmak, sonra da onu her alanda gelişmiş ve dünyada söz sahibi bir ülke haline getirmek neredeyse tüm Fransızların amacıdır. Böyle bir Fransa'nın yaratılmasında araç olarak kullanılacak ideoloji de demokrasiden başka bir rejim olamaz. Çünkü kendilerine göre aksayan yönleri olan demokrasiyi koşulların uygun olduğu bir dönemde kaldırıp atmak gerektiğini savunsalar bile, sosyalist ve komünistlerin bile birleşebildikleri tek ideoloji demokrasidir.

Ülkedeki siyasal partilerin sol görüşlü olanları sosyalist ve komünist dünya görüşünü savunurken, sağ kesime ait parti ve bölüngülerde, Nazizmi, monarşiyi, liberalizmi ve kapitalizmi savunanlar vardır. Tüm grupların kendilerine benimsedikleri dünya görüşleri teker teker ele alınıp incelendiğinde, tümünün de kendi içerisinde tutarlı oldukları anlaşılır. Zaten tutarsız olmaları halinde dünya görüşü niteliğini taşıyamazlar.

Sartre'in düşünsel alandaki düşüncelerinin, dünyayı algılama biçiminin ve dünya görüşünün en kolay anlaşılacağı yapıtı *Özgürlük Yolları*'dir. Bu yapıtın içerisinde yazarın diğer dünya görüşlerine getirdiği eleştirilerin yanı sıra, kendi özeleştirisini de

bulmak olasıdır. Sartre'ın siyasal seçimleri, komünizmle kurduğu bağ ve bağlantıları açığa çıkarmak hiç de zor değildir. İki savaş arası dönemde yükselen ulusalcı ve faşist akımlara karşı, Fransız aydınlarının dayanak olarak seçebilecekleri siyasal bir görüş ya da tutarlı bir dünya görüşü arayışı içinde yaşadıkları duraksama ve ikilemleri de bu yapıtta görmek olasıdır. Aynı zamanda Sartre, bu yapıtta sosyalizm ve komünizmle ilişki içinde olan kişilerin yalnızca gönül bağıyla bağlanımları halinde gerçek anlamda sosyalist ve komünist olamayacaklarını, bunun için sınıfsal bağların da olmasının zorunlu olduğunu açıklar.

Hiç kuşku yok ki ortaya konan komünist ya da Marksist ideolojinin kendine özgü bir takım ilkeleri vardır. Buna göre komünizm, en başta ülke değerlerini başkalarına satmayı, mal varlığını kişilere devretmeyi yadsır, paylaşıcılıktan yanadır. İnsanların bağlı oldukları ulus, din veya ırk yapısına önem vermez, farklılıkları birer ekinsel zenginlik olarak görür ve bir arada uyumlu yaşamayı öngörür. Savaşı değil, her koşulda barışı benimser. Emek harcanmadan elde edilecek kazançla karşıdır, harcanan emek karşılığı kadar kazanç öngörür. Adalet herkese eşit dağıtılır, insanların yargı önünde ayrıcalığı yoktur. Herkesin eşit koşullarda sağlık olanaklarından yararlanmasını hedefler. Eğitim alanında herkese eşit koşullar sağlanır. Sağlık koşulları elverdiği sürece herkesin çalışarak yaşayabileceği bir ortamı yaratmak ister, aksi koşullarda devlet kişilerin yaşamını güvence altına alacak koşulları oluşturur. Her insana eşit yaklaşmayı ilke edinen komünizm, önceliği insan olan ideoloji olarak sunulur.

O halde, yapıtın yazarı olarak Sartre'ın ya da romandaki anlatım işlevini üstlenen kişinin benimsediği ve okura dayatmaya çalıştığı ideoloji komünist veya Marksist dünya görüşüdür. Çünkü yazar ya da anlatıcı romanın birçok yerinde burjuva sınıfı ve diğer sağ görüşlü grupları eleştirirken, kendisi daha çok komünist düşünceler taşıyan kişilerin yanında durur ve onların ağızlarından kendi dünya görüşünü ortaya koyar. *Akıl Çağı*'nın kişi kadrosunun büyük çoğunluğu, yazarın benimsediği dünya görüşünün simgeleridir. Mathieu, tamı tamına Sartre'ın sahip olduğu ideolojiyi benimser. Sartre gibi, sol görüşler taşır ancak bağlanmaz, şu ya da bu kişiye özgü bir ideolojiyi körü körüne savunmaz. Yeri geldiğinde benimsediği ideolojinin kendine göre eksik ve çarpık yanlarını ortaya koymaktan çekinmez. Buna karşın, komünist dünya görüşünün militan temsilcisi Brunet, Mathieu'ye göre çok daha saplantı düzeyinde, kendi görüşünün doğruluğuna inanır ve partisinin bir yanlışlık veya yanlış siyaset yapmasının ardında

kesinlikle bir kasıt arar. Gomez, Boris, Lola ve hatta en silik kişilikli İvich bile yazarla aynı ideolojiyi benimser.

Sartre'ın kaleme aldığı bu roman, ortaya konan bir dünya görüşünün, yazınsallığa herhangi bir zarar vermeden, yapıtın sayfaları ve olay örgüsü arasında bir dantel gibi nasıl işlendiğini ve roman kişilerinin bu dünya görüşü doğrultusunda nasıl belirginleştiğini açığa vurur. Kuşkusuz, bu derece ustalıklı böyle bir ideolojinin yapıtın ruhuna kadar işleminde ve uygun ortamın yaratılmasında, konu olarak seçilen savaş izleğinin de payı oldukça büyüktür. Savaş, hem yapıtın içerdiği düşünsel tartışmayı daha ilginç hale getirir, hem de romanın okur tarafından ilgiyle okunmasını sağlayan dramatik yapıyı daha bir sürükleyici kılar.

Sartre'ın benimsediği komünizm, Rusya'da Bolşeviklerin yönetimi devralmasıyla, Lenin'in önderliğinde yönetimi devralan proleter sınıfın iktidarıyla sonuçlanan süreçte, sürekli yeniliklere ve eksikliklerin giderilmesi ilkesine dayanan bir komünizm anlayışıdır. Özetle söylemek gerekirse Sartre, Leninci bir komünisttir. Ancak Büyük Savaş sonrasında Rusya'nın Macaristan ve Çekoslovakya'yı işgal etmesi üzerine, Rusların dünya görüşüne dayanan komünizmden vazgeçerek, Çin lideri Mao Zedung'un sosyalizmini benimser ve Rus yanlısı sosyalistler tarafından "Pis Sıçan" gibi oldukça ağır suçlamalara hedef olur. Yaşamının son dönemlerine doğru sosyalizmden de uzaklaşarak insancılığa yönelir.

Sartre'ın bu yapıtta okura sunmak istediği bir diğer dünya görüşü, siyasal değil, düşünsel boyutludur. Bu dünya görüşü aynı zamanda felsefesinin de temelidir:

"Varlık özden önce gelir." Dostoyevski'nin: "Eğer Tanrı yoksa her şeyi yapmaya hakkımız vardır" cümlesi, Sartre'a göre varoluşçuluğun çıkış noktasıdır. "Kişi dünyada yapayalnızdır, ne dayanabileceği salt değerler vardır, ne de eylemlerini üzerine oturabileceği ölçüler. Tümüyle nedensiz ve erksizdir, yaratılmamıştır, varlığı haklı gösterilemez ve elinde önceden verilmiş hiçbir değer yoktur. Tanrı olmayınca insanlar için önceden düşünülmüş ve planlanmış şeyler olamaz. Kişi tek şey yapabilir: seçmek. (...)"³²²

³²² Gerçekler, A. g. m., s. 38

Bu dünya görüşüne, Sartre tarafından tanımlanmış zevksizlik, umutsuzluk, görüntülerin geçirgenliği, nesnelere boşunlukları egemendir. İnsan, daha çok başkasıyla olan ilişkisi doğrultusunda tanımlanır. Varolmak, dünyada olmak, başkası için olmak anlamı taşır. Buradaki varlık somut ve tarihsel biçimiyle algılanmalıdır. Bu dünya görüşünün temel amacı insanın özgürlüğünü elde edebilmesidir. Ve Tanrı'nın yokluğunu esas alan bu görüşe göre, Tanrı olmadığına göre insan yalnızca olmak istediği ve olduğu şey olarak betimlenir. Bu sayede istediği özü alan insan, kendini yaratmanın verdiği bir özgüven ve rahatlıkla yakaladığı özgürlükle, yeni istekleri doğrultusunda özgür seçimlerini durmadan yenileyerek, kendisini daha da geliştirir.

5.8. Dünya Görüşünün Tutarlılığı / Tutarsızlığı

Sartre, birçok düşünür ve yazar tarafından, kendi düşüncelerinden çok başkalarının düşüncelerini farklı biçimlerde değişikliğe uğratarak savunmakla suçlanır. Buna göre Sartre, yalnızca yaptığı okumalarda edindiği başkalarının düşüncelerine, kendi dünya görüşü ve yorumlarını katarak, yeniden kaleme alır. Bir anlamda başkalarından birçok şeyi aldığı ileri sürülür. Gerçekten de, Sartre düşüncesinin farklı, karmaşık ve bazen de karşıt kaynaklardan beslendiği görülür. Öncelikle bazı şeyleri Alman felsefesinden alır. Özellikle Hegel'in olumsuzluk diyalektiği ona yol gösterir. Marx'ın insani çalışma ve tarih kuramını, Husserl'in sürekli bilinçli olma düşüncesini ve Heidegger'in *Dasein* dediği, 'dünyada varlık' kavramını alarak yaptığı bir harmanlamayla, Sartre kendi düşüncelerini açığa çıkarır. Bunların dışında Sartre, Descartes ve onun *cogitosundan* yararlanır. Son olarak, bir çelişki doğursa da, Hegel'e şiddetle karşı olan Danimarkalı yazar Sören Kierkegaard'ın Sartre üzerindeki etkisini belirtmekte yarar vardır. Felsefesini açıkladığı temel yapıtı *Varlık ve Hiçlik* bile adını Martin Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'ından esinlenerek alır. Öyle ki Sartre, kendisiyle yapılan bir söyleşide, Heidegger'den esinlendiğini ve yararlandığını yadsımaz:

“Soru: Bu ilişkiyi araştırırken, yazdığınıza göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman filozof Martin Heidegger'in etkisinde kalmışsınız.

Sartre: Evet, savaşta esirdim, cezaevinde bazı rahipler felsefe üzerine konuşmamı istediler. Almanların izin verdiği tek yazar Heidegger idi. Ona göre son analizde eşya alettir. İlk romanım

Bulanti'da ağaçlara baktım ve esasa inmek için onları kelimelerle anlatmaya çalıştım. Başka bir deyişle eşyaların ne olduğunu bulmaya, anlamaya çalıştım. Eşya nedir? Biz neden buradayız? Ne yapıyoruz? Heidegger'e göre bir ağaç ateş yakmak veya yapı işlerinde kullanmak için kesilecek bir şeydir. (...)"³²³

Temelinde gerçeküstücü öğeleri de barındıran varoluşçuluk felsefesi, dayanaklarından biri olan bu yazınsal ve sanatsal akım gibi çok başarılı olamaz. Daha çok yaşadığı dönemle uyum sorunu yaşayan, topluma ve çağına yabancılaşmış, yalnızlık ve bunaltı içinde yaşamını sürdüren genç kuşak ile bohem ve hippie grupları arasında daha çok benimsenir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, önceden inandığı tüm değerlerin bir bir sarsıldığını ya da yok olup gittiğini gören gençlik tarafından kabul gören bir felsefe olsa da, içeriğinde, yüzyıllar boyunca insanlığın inandığı bir takım değerleri alt üst eden kavramlar ve görüşler barındırması nedeniyle, geniş halk kitlelerinin ilgisini çekmeyi başaramaz.

Roman, eleştiri, deneme ve diğer yazı türlerinde Sartre'ın ortaya koymaya çalıştığı siyasal dünya görüşü de, başta kendisi tarafından tutarsızlıklar içermesi nedeniyle bir kenarda yüzüstü bırakılır. Sartre, özellikle 1950'li yılların ortalarına kadar, komünist dünya görüşünü benimseyen ve bunu da yapıtlarına yansıtan yazar olarak, daha gençlik yıllarından başlayarak Marksist-Leninist bir çizgide komünizmin yaşadığı ülkenin toplumu ve diğer tüm dünya toplumları için en uygun model olarak önerir. Fransız Komünist Partisiyle olan bağlarının koptuğu döneme değin bu görüşünü olanak bulduğu ölçüde savunur. Ona göre komünizm, adının gereği ortaklaşmayı ön plana alarak sınıfların birbirine karşı olan üstünlüklerini kaldıran, emeğe ve insana saygı gösteren bir rejimdir. Burjuva sınıfının benimsediği kapitalist rejim gibi komünizm, insanları ve insanların kendi aralarındaki ilişkileri üretim adına hiçten saymaz.

Ancak gerek sosyalizmin gerekse komünizmin kuramsal olarak oldukça tutarlı ve uygulanabilir gözükmelerine karşın, özellikle Rusya ve Rusya güdümündeki Sovyetler Birliği ülkelerinde görülen sosyalizm uygulamaları veya komünist girişimlerin insanlar üzerinde bıraktığı izlenim, kuramsal yanlarının tam aksi olur. İnsanı merkez alan, tüm ideolojiyi insan üzerine oturtan ve kuramsal insancıl yönü son derece çekici olan bu doktrinler, uygulamada anlaşılmaz bir biçimde despotizmin dizgeleri olup çıkarlar.

³²³ "Çeşitli konular karşısında Jean-Paul Sartre", çev.: S. Lokman, **Yeditepe Dergisi**, 1967, cilt: 18, sayı: 139, s. 8.

Başta ülke içinde bulunan farklı kökenden insanlara karşı, rejimin güvenceye alınması gerekçesiyle, zorunlu sürgünler ve çalışma kampları oluşturulmaya başlanır. Karşı koymak isteyenler özellikle Sibiry'a da bulunan hapishanelere ve çalışma kamplarına gönderilir. Partinin izlediği siyaseti benimsemeyen kişi şiddetle cezalandırılır, bu sayede zorbalıkla toplum, tek tip insanlardan oluşan bir gruba dönüştürülmeye çalışılır. Sınıfsız bir toplum öngören bu ideolojiler, yönetici parti yetkililerini ayrıcalıklı bir sınıf haline getirir. Parti yetkililerinin sayısının oldukça fazla olması, toplumun doğrudan iki sınıf olarak bölünmesine neden olur. Din ve köken ayrımını çeşitlilik ve zenginlik olarak gören sosyalizm ve komünizm, çalışma yaşamında dinin rolü yoktur gerekçesiyle halkların dinsel yükümlülüklerini engeller. Emperyalizme karşı duran bu rejimler, öncelikle ekin emperyalizmini Rusya aracılığıyla diğer uluslara açıkça uygular. Rusya, kendi dili ve geleneklerinin öğretilmesini zorunlu hale getirir. Bilimsel, yönetimsel, ekonomik, tarımsal ve endüstriyel alanların tümünde, kendi birliğine bağlı ülkeleri sömürge olarak kullanır. Özetle insana değer vermeyi amaçlayan birbirinin devamı bu iki ideoloji, insana değer vermek şöyle dursun onu kapitalist dizgenin şeyleştirmesinden çok daha acınası bir duruma sürükler. Uygulamaların oldukça olumsuz görünüm sergilemesi nedeniyle, dünyanın diğer ülkelerinde var olan bu ideolojilerin gelişmesi ve geniş halk kitlelerinin ideolojileri olmaları engellenir. İnsanların güveninin kaybolmasına neden olur ve bu iki ideolojiye karşı kendi ekonomik ve siyasal rejimlerini koruma endişesi duyan burjuva sınıfının işini oldukça kolaylaştırır.

Peki, bu ideolojiler kendiliğinden mi tutarsızdır, yoksa uygulayıcılarda mı sorun vardır? Bu sorunun yanıtını vermek pek kolay değildir. Ancak toplumun kendi evrimiyle sosyalizm ve komünizme ulaşması söz konusu değilse, bu rejimler hangi yer ve ülkede uygulanırsa uygulansın, bir takım sıkıntıların ve insanlar üzerinde baskıların olması kaçınılmazdır. Şöyle ki, devrim ya da bir başka yolla bir ülkenin rejiminin sosyalist veya komünist bir rejime dönüştürülmesiyle, rejimin uygulayıcıları öncelikli olarak kendi rejimlerinin sürekliliğini sağlama çabası içine girmek zorundadırlar. Bu aşamada işin içine baskılar, insanlık dışı uygulamalar girer. Demek ki, ülkenin tümüyle kendi istenci doğrultusunda bu rejimleri benimsemesiyle, daha tutarlı ve uygulanabilirler. Oysa şu ana kadar yapılan uygulamalar, zorbalıkla bir takım edimlerin insanlara dayatılmasından başka bir şey değildir. Bu nedenledir ki,

komünizme göre insancıl yönü çok daha acımasız olan kapitalizm bile, komünist rejim altında yaşayan insanlara, insanlık adına ulaşılmaz bir hedef gibi görünür.

Bu ideolojilerin başarısız olmasıyla, onların savunuculuğunu yapan Sartre da başarısız ve tutarsız görüşlerin savunucusu olur. Rusya'nın çalışma kampları uygulamalarını istemeyerek de olsa benimsemek zorunda kalır. Her geçen gün artan yanlış uygulamalar yüzünden, Marksizmi, sosyalizmi ve komünizmi eleştirmekten kaçınmaz. Felsefesinin bir kısmını oluşturan Marksist felsefeden kendini ve felsefesini soyutlamaya çalışır. *Globe* dergisinin 1991 yılında Benny Lévy ile yaptığı bir söyleşide, “*Sartre Marksist düşünceye inanıyor muydu?*” şeklindeki bir soruya Lévy şöyle yanıt verir: “*Ona hiçbir zaman gerçek anlamda inanmadı. Marksist düşünceyi hep varlığı düşünmek için içinde mücadele edilmesi gereken bir ufuk olarak gördü. (...)*”³²⁴ Nitekim kaleme aldığı birçok eleştiri ve düşünce yazısında Marx'ı, Lenin'i ve onların devamında gelen uygulayıcıları açıkça eleştirmekten geri kalmadı. Rejimlerinin savunucusu olsa da, “*Sartre'in bir özelliği de kimseyi “put”laştırmayıdır. Marx, Lenin ve diğer komünist liderler onun için “dokunulmazlar” olmaktan çok, didiklenmesi gerekenlerdi...*”³²⁵

Sartre'in hem komünizme eleştiriler getirirken hem de ona sarılması, birçok kişi tarafından ikiyüzlülük olarak tanımlanır. Bireylerin ve grupların istencini hiçe saymakla, özdeksel bir amaç uğruna komünizmi haklı çıkarma uğruna yazılar yazmakla suçlanır. Ancak sıradan insanları bile inandırmayı başardığını söylemek çok kolay değildir. Belki toplumsal grupların zorlamasıyla övdüğü komünizm, yalnızca düşüncesinde yer alan ve henüz yeryüzünde uygulaması olmayan bir ideoloji olarak kalır. Rusya, Çin ya da Küba iyi bir uygulayıcı değildir. Nitekim Albert Camus'nün kız kardeşinin aktardığı bir anısına göre, günün birinde Sartre'a, komünist bir rejim altında yaşayıp yaşamayacağı sorulduğu zaman: “*Hayır, başkaları için iyi bir şey, ancak benim için, hayır.*” diye verdiği yanıt bile Sartre'in ikiyüzlülüğünü ortaya koyan bir kanıttır.³²⁶

Gerçi, Sartre'in kendisi de gerçek anlamda tutarsızlıklar yaşar. Bir yandan Komünist Partisini ve uygulamalarını eleştirirken, öte yandan partiyle ilişkilerini iyileştirmek için Sovyetler Birliği gezilerine katılır. Bazen Marksizmi överken, bazen de

³²⁴ *Globe*, Revue internationale d'études québécoises, no 3, Montréal, Université McGill, 1991, s. 53–58

³²⁵ Sermet Sami Uysal, “Jean-Paul Sartre”, *Cep Dergisi*, 1968, cilt:3, sayı: 26, s.42.

³²⁶ <http://www.toplumdusmani.net/modules/wfsection/article.php?articleid=898>, 8 Mart 2007'de bakıldı.

aşağılar. “Sartre, *Diyalektik Aklın Eleştirisi*’nin önsözü “*Yöntem Sorunları*”nın bir yerinde Marksizm’den, “*çağımızın aşılamaz felsefesi*” olarak söz eder. Bir başka yerde de, “*gerçekler Marksist ise bu benim suçum değil der.*”³²⁷

“*Soğuk savaş başlıyordu. Sağcılar rahatça başlarını kaldırıırken, sosyalist kesim, proletaryanın korkusuyla Amerikanın önünde diz çöküyordu. Ya Sovyetleri, ya da Amerika’yı seçmek durumundaydık. Amerikanın ve kapitalizmin her yerde baskısı vardı ancak Stalin Rusya’sından da kuşkularımız vardı.*”³²⁸ Sözlerinden, başlangıçta Sartre’ın sosyalist ve komünist dünya görüşünü benimserken çok da bilinçli olmadığı anlaşılır. Komünist Partisinin o içine kapanık örgütlenmiş ve gizemli gibi görünen yapısı da onu kendine çeker: “*Komünist Partisi benim gibi insanların girişine yasaklanmış bir cennet gibi geliyordu bana. Çok defa aklımdan geçirmeme karşın, bir türlü oraya katılmak için gerekli nedenleri kendimde bulamadım.*”³²⁹ der.

Ancak komünistler ve Komünist Partisinin bir takım söz ve davranışları Sartre’ın doğasında yer alan değerlerle uyuşmadığı için, kamuoyunda komünist bir sıfatla anılsa da, bir türlü tam anlamıyla kendisini bu ideolojinin çarkları arasına bırakamaz. Hatta sırası geldiğinde eleştiri yapmaktan geri kalmaz ve şöyle der:

*“Kabul edilemez bir ikileme düştüm. Komünizm başka alanlarda olduğu gibi, kendi hakkında da yalan söylüyordu. Gerçeğe hizmet etmek için proletaryaya mı ihanet etmeliydim? Yoksa proletarya adına gerçeğe mi ihanet etmeliydim”*³³⁰

Komünistler, Sartre’ı eleştirirken, varoluşçuluğun Marksizmin son bildirgesi olduğunu ve Marksizmden oldukça fazla şey aldığını savunurlar. Ona yöneltilen eleştirilerden bir başkası da soyut bireysellik bağlamındadır. Sartre kişisi soyut anlamda özgürdür, gerçek anlamda ise proje gerçekleştirebilecek kapasiteden yoksundur. Bu yüzden Sartre özgürlüğü yoğun eleştiriler alır. Soyut özgürlüğün, gerçek anlamda Sartre’ın ileri sürdüğü biçimde gerçekleşmesinin ve soyut bir kimliğe bürünmesinin istenilen düzeyde olanaklı olmadığı konusunda görüşler ileri sürülür.

³²⁷ Richard Wolin, “Jürgen Habermas ile Jean-Paul Sartre’ın mirası üzerine söyleşi”, çev.: Belma Baş, **Cogito**, Üç Aylık Düşünce Dergisi, sayı: 3, Kış 1995, Yapı Kredi Yayınları, s. 140.

³²⁸ Burnier, **Adieu à Sartre**, s. 173

³²⁹ Burnier, A. g. y., s. 175

³³⁰ Burnier, A. g. y., s. 181.

Karşılıklı eleştiriler her geçen gün biraz daha artar. Bu yüzden Fransız Komünist Partisiyle arası açılır. Sonunda, Çekoslovakya'nın ardından Macaristan'ı da Rusya'nın işgal etmesiyle Komünist partisiyle olan bağlarını tümünden sonlandırır ve bu kez Mao Zedung'la tanışarak onun tarzında bir komünizmin savunuculuğunu yapar. Ancak yaşamının son dönemlerinde yine komünizmden vazgeçerek *insancılık* ideolojisini benimser.

Sartre'ın dünya görüşü ve yaşam tarzı olarak ortaya koyduğu bir başka şey de *varoluşçuluk* felsefesidir. Büyük savaşların egemen olduğu XX. yüzyılın yıkıntıları arasından yükselen varoluşçu felsefe, gerçek anlamda insana özgü her tür değer ve yargıların yıkıldığı bir dönemde ortaya çıkan bir felsefedir. Bu nedenle, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden bu yana insana bir yararı dokunmayan, onu kötülüklerden koruyamayan ve baskı altında kalmasını sağlayan bir takım inanç ve önyargıları yadsır. İnsanın kendi özünü oluşturmasını, seçimlerini tam bir özgürlük içinde yapmasını ve kendi özgürlüğünü sağlama almasını öğütleyen bu düşünce dizgesi, ruhsal ve özdeksel her tür varlığını kaybetmiş özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası insanına, tümünden yalnızlığı, tek başına bırakılmışlığı ve karamsarlığı aşıl原因an bir felsefe olarak kabul gördüğü için, insanların sorunlarına çözüm bulmaktan çok, sorunlar karşısında insanın yılgınlığını, pes etmişliğini ve intiharı ön plana çıkarır. Yani varoluşçuluk felsefesi, insanlara umut aşıl原因amak yerine, onları umutsuzluğa düşüren bir felsefe olur. Varoluşçuluk toplumun içinde ortak bir yapıtın veya ürünün gerçekleştirilebilme koşullarını, tek bir öznenin felsefesine hapseder. Yani önce bireyciliği ön plana çıkaran bu felsefenin, daha sonra toplumsallığa önem vermesi, çok da anlaşılır bir şey değildir. Bireyciliğin ayrıcalıklarının ayırımına varmış bir kişinin, edindiği hak ve özgürlükleri başka bir gücün zorlaması olmadan toplumun geneliyle paylaşmasını, ya da en azından genel olarak birey niteliği kazanmış tüm insanların bu şekilde hareket etmelerini beklemek boşunadır. Bu bir bakıma komünizm ve sosyalizmin zorlamayla rejimin bir parçası olmalarını sağlayamadığı kişi ve grupların kendi istemleriyle bilinçli bir toplumu meydana getirmeleri anlamına gelir. Yani bu felsefenin bireysel yönü kısmen uygulanabilir olsa da, ikinci aşaması uygulanabilir değildir. Zaten bugüne değin bunu uygulamış ya da uygulamaya yeltenmiş bir toplum modeli de yoktur.

Marksçılar, varoluşçuluğu eylemsizlik ve öznelcilikle, Katolikler ise kötümserlik ve bireycilikle suçlarlar. Varoluşçuluk, insanı bir nesne olarak görmek istemez, bu

yüzden öznelcidir. Öznelcilik, özneler arası ilişkileri içerir, insanın varoluşu ancak başkalarıyla olan ilişkilerine göre belirlenir. Evrenselliği özde değil, durumdadır. Her insan, durumunun somut gerçekliğiyle başkalarına bağlanır. Bundan dolayı özgürlüğün hem tek insan için, hem de bütün insanlar için istenmesi gerekir.³³¹ Marksistler varoluşçuluğu bir burjuva felsefesi olmakla da suçlarlar. Onlara göre varoluşçuluk burjuva sınıfına özgü felsefelerin dönüşüme uğramış son biçimidir. Mademki Tanrı yok, bu felsefe insanlara boşluk ve karamsarlık yerine, işçi sınıfı ve onun savaşımları gibi umut olabilecek yeni hedefler sunması gerektiğini düşünürler. Oysa beklentinin aksine Sartre, felsefesiyle insanları tümünden bir boşluk ve tamamlanmamışlık içinde bırakır.

Bunların dışında Sartre felsefesi, çağdaş insanın yaşamda karşılaştığı sorunları, us ve usun yokluğu sorununa bağlar ve bu sorunu, varoluşun usa dayalı olmadığını, hiçbir zaman da usa dayalı olmayacağını, çünkü usun yalnızca bir mit olduğunu söyleyerek çözmeye çalışır ya da askıda bırakır. Yine Sartre, “*varlık özden önce gelir*” derken, özün daha başlangıçta yok olduğunu veya işe yaramadığını ortaya koyar. Bu demektir ki, Sartre insan doğasını ve önsel olabilecek nitelikleri tümünden yadsır. Yadsımaması halinde, doğası olan bir şeyin değişmez olabileceği ilkesinin karşısına çıkacağını bilir.

Özellikle 1960 yılı sonlarında üniversite ve yüksekokullarda öğrenim gören gençler, varoluşçuluğu o güne kadar olan bütün değerlere ve toplum düzenlerine bir karşı koyma öğretisi olarak algıladılar. Bu felsefeden anladıklarına göre, insan yalnızca düşünen değil, hareket eden, yaşantısını sürdüren, başkalarıyla iletişim kuran, toplum içinde yaşamak zorunda olduğunun bilincinde olan bir varlıktır. Öyleyse insan yaşamına yeni bir anlam kazandırmalıdır, diyen gençlik, varoluşçuluk çerçevesinde kendi düzenini oluşturmaya başlar. Artık insanın geçmişe dönük değil, geleceğe dönük olduğunu ayırmasar. Bu amaçla öğrenciler eski düzene başkaldırırlar. Amaç yeni kişilikler, yeni bir düzen ve yeni bir toplum yaratmaktır, ancak ortaya çıkan şey genel olarak kargaşa ve anarşidir.

O halde filozof yazar olarak Jean-Paul Sartre, düşünsel alanda ortaya koyduğu, yazın alanında ise daha anlaşılır olmalarına çalıştığı felsefe ve dünya görüşlerinde yanılmış mıdır? Bu sorunun yanıtı ne yazık ki, “evet yanılmıştır” olacaktır. Çünkü farklı kişilerin felsefelerinden bir karışım gibi ele alıp yoğurduğu varoluşçu felsefe, insanlığa

³³¹ Jean-Paul Sartre, **Existentialisme**, Çeviren: Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul, s. 53.

en gereksinim duyduğu dönemde umut aşılacak yerine umutsuzluğu, tek başına kalmışlığı, en azından toplumun belirli bir bilinç düzeyine gelişine kadar, toplumdan ve önsel değerlerden kopukluğu aşılır. Yani bilinçli topluma ulaşabilmek için Sartre'ın öngördüğü bilinçli bireylerin sorumluluk üstlenerek bilinçli toplumu oluşturma gayretleri, *Özgürlük Yollarının* ikinci cildinden başlayarak ortak eyleme katılan roman kişilerinin tüm ulusla birlikte uğradıkları yenilgi gibi, sonuçsuz kalır. Felsefesinin “umutsuzluk felsefesi” olduğu kendisine de söylenir. Hatta “keder ve umutsuzluk felsefesi”nin, insanların kendi ölümlerini seçmelerinde büyük rol oynayıp oynamadığına ilişkin kendisine yöneltilen bir soruya şu şekilde yanıt verir:

“Olabilir. Bu konuda benimle ilgili birçok söylenti çıktı, yazılar yayımlandı. Halkın kızgınlığına, "iki taraflı hain" oluşum yol açıyordu: Bir kentsoylu olduğum halde kentsoyluluğu yeriyor, yaşlı olmama karşın genellikle gençlerle ilişki kuruyordum. Evet, gençlerle iyi geçiniyorum; asıl çevremi onlar oluşturuyor çünkü. Kırk yaşlarındakiler ise, gençliklerinde benden yana olmuş bulunsalar bile, artık tutmuyorlar beni. İşte böylelikle iki kez hain sayılıyorum. Hem kuşaklar çatışmasında, hem de sınıf çatışmasında... 1945 kuşağı kendilerine ihanet ettiğim kanısında, çünkü beni “Varlık ve Hiçlik” ve “Bulanıt” ile tanıyor. Marksist düşünceler öne sürmeden önceki beni... O döneme kadar Marksizm beni ilgilendirmemişti. Gençtim, varlıklı bir aileden geliyordum. Gereksinmelere, çalışma zorunluluklarına kapılmadan dünyayı elde edebileceğimi sanıyordum.”³³²

Zaten Sartre'ın kendisi de düşünce ve yazın dünyasına kazandırdığı görüş ve düşüncelerinde yanıldığını ve başarısızlığa uğradığını anlar. Bu konuda Kanada'da yayınlanan *Globe* Dergisinin 1991 yılının Bahar sayısında Jacobo Machover'in, uzun yıllar *Les Temps Modernes*'de Sartre'ın sekreterliğini yapan Benny Lévy ile yaptığı bir söyleşide, şunlar dile getirilir:

“Globe: Yaşamının son dönemlerinde Sartre, başarıdan çok başarısızlık yaşadığının farkında mıydı? “Sartre her konuda yanıldı” şeklindeki söylentilerden haberdar mıydı?

Benny Lévy: Evet, öyle. Bunun farkındaydı. Artık kendi köşesine çekilmesi gerektiğini düşünüyordu. Kendisinden önce

³³² Milliyet Sanat Dergisi, Ekim 1976, s. 8.

Camus'de olduğu gibi, duygusallaşmıştı. Her konuda yanılmış olduğundan dolayı, sürekli eleştirilerle karşılaşacağını biliyordu. (...)

Globe: Doğu Avrupa'daki komünist dizgenin çöküşüyle birlikte, Sartre bu rejimler hakkında önceki düşüncelerini yeniden gözden geçirir miydi?

Benny Lévy: Komünizm hakkında daha önce söylediği şeylerden farklı bir şey söylemiş olabileceğini zannetmem.(...)"³³³

Belki de bu başarısızlıkları ve yanılırları nedeniyle, *Özgürlük Yolları*'nın dördüncü cildini yayınlamaktan vazgeçer. Bir ara, *Les Temps Modernes*'de bir nabız yoklama girişimine karşın, beklediği ilgiyi uyandırmadığının ayırımına varınca projesini tamamen rafa kaldırır. Yapıtının düşünsel olduğu kadar yazınsal açıdan da başarı kazanamaması, Sartre'ı özellikle roman türünden tamamen soğutur. Bu aşamadan sonra roman türünü bir kenara bırakarak, felsefe ve eleştirinin dışında oyun yazarlığını ön plana çıkarır.

Marksist öğretiyi çağımızın "aşılmaz felsefesi" olarak tanımladıktan sonra, kendi varoluşçu felsefesini bu felsefenin içinde işlevsel kılacak ve bireye birliğini ve özgürlüğünü verecek bir düşünce olarak tanımlayan Sartre, gerek felsefesini dayandırdığı, gerekse üzerinde onca yazı yazdığı Marksizm'i, bu şekilde nitelendirmesine karşın, hem toplumsal ilişkilerinin Marksistlerle kesintiye uğraması, hem de Marksist ideolojiyi uygulayan ülkelerin halklar ve ülkeler üzerinde yaptığı uygulamalar nedeniyle bu felsefeyi tümünden yadsıyarak, diğer sosyalist felsefelere yönelir ve son olarak da *İnsancılık* felsefesinde karar kılar. Tüm bu davranışlarından anlaşılacağı gibi, hem Sartre'ın dayanakları, hem de kendisi tutarsızlık örnekleriyle doludur.

Sartre'ı düşünsel görüşleri, kaleme aldığı yapıtları, siyasal ve toplumsal olaylarda takındığı tavır nedeniyle övgüye değer görenler olduğu kadar, oldukça sert bir dille eleştirenlerin çokluğu da dikkat çeker. "*Fransız yazarları Sartre'ı yargılıyor*" başlığı altında *Varlık* Dergisinde yayınlanan bir çeviri yazıda bu gibi eleştirilerin bir kısmına yer verilir. Gazeteci, eleştirmen ve romancı, "Hussard'cılar" grubuna yakınlığıyla

³³³ *Globe*, Revue internationale d'études québécoises, no 3, Montréal, Université McGill, 1991, s. 56.

bilinen ve moderne šiire, yeni romana ve varoluşçuluğa tümenden karşı çıkan Fransız Kleber Haedens şöyle bir eleştirir Sartre'a:

“Yazın alanındaki yapıtlarında Sartre iğrenç ve çirkin olan her şeye eğilimi olduğunu açığa vurur. Bu ise okuru tiksindirir. Özgürlük Yollarının bir kişisi, yanında bulunduğu hasta bir genç kızın ağzından gelen berbat kusmuk kokusunu kendinden geçercesine zevkle koklar. Sartre'ın dünyası adı kötüye çıkmış oteller ve çocuk düşürme olaylarıyla doludur. Güzellik, tatlılık, yumuşaklık, aydınlık, mutluluk, değişiklik, doğa onun katlanamadığı şeylerdir. (...) Sartre'ın ilk yaptığı iş, Danimarkalı Kierkegaard ve Alman Heidegger'in egzistansiyalizm felsefesini bayağılaştırarak kopyalamak olmuştur. Buna kalkışırken ne amaç güttüğü bilinmemektedir. Varlık ve Hiçlik gibi felsefe alanındaki yapıtları öylesine aşağılık bir dille kaleme almıştır ki, edebiyattan uzak tutulmaları gerekir. Sartre sanki 1880 yıllarının natüralist döneminin bir yazarıdır; başarıya ulaşması, çoktan zaman aşımına uğrayan bu akımı yeniden ele almış olmasından ileri gelmektedir.”³³⁴

Roger Garaudy'nin eleştirisi, daha çok Sartre'ın felsefesine yöneliktir:

“(...) Felsefesinde hiçbir şey eyleme yönelmez. Bu bakımdan felsefesi tümüyle gericedir. Her ellediği şey yerinde çakılır kalır, bir ilerleme, bir gelişme gösteremez.”³³⁵

Philippe Sollers, onu savunduğu ideolojiyi anlamamakla suçlar: “Eski ve çağdaş edebiyatı hiçbir sorumluluk duymadan eleştirmekle Sartre, Marksizmi gerçekten anladığını göstermeye çalışmış olmasa gerek, çünkü Marksizmken beklenen bu değildir. Burada da yine söz konusu halk yığınlarını bilgisiz bırakma yöntemine başvurmuştur; bu yanılğının üzerinde durmaya değer hem de “tarih” yönünden.”³³⁶

Sartre'ın öğrencisi olmuş, felsefe öğretmeni ve Fransız Komünist Partisinin entelektüel tiplerinden biri sayılan Jean Kanapa'nın eleştirisi komünist grupların söylemini içerir. Heidegger konusunda Sartre'ı oldukça ağır bir dille eleştirir:

³³⁴ “Fransız yazarları Sartre'ı yargılıyor”, Çeviren İnci Gürel, **Varlık Dergisi**, 1972, cilt: 39, sayı: 774, s. 19

³³⁵ A. g. m., s. 19.

³³⁶ A. g. m., s. 19.

“Bu (Sartre) tehlikeli bir hayvandır. Gerçekten bu hayvanın faşizme karşı olumlu bir tavır takınması çok ilginçtir. Ancak buna da şaşmamak gerekir, çünkü bu hayvanın eğiticisi Heidegger’dir; kendisi nasyonal-sosyalizme sıkı sıkıya bağlıydı, seçim söylevlerinde Hitler’i, ‘varoluşçu deyişle’, doğrusu pek etkili biçimde övmüştür. (...) Heidegger, Hitler’e oy vermelerini sağlama bağlamak için sıra sıra öğrencileri seçim sandığına götürmüştür.”³³⁷

Jean-Paul Sartre, özellikle 1950 yılından başlayarak kendini siyaset ve felsefe ağırlıklı konulara yönelir; dünya ölçeğinde geniş halk kitlelerine düşünce ve yapıtlarıyla ulaşmayı dener. Bunda felsefesinin ya da dünya görüşünün içerdiği anlamlı ve tutarlı görüşlerden çok, anlamsız, tutarsız ve insanları sürekli ilgilendiren konularıyla büyük ölçüde başarılı olur. Hatta yazmak edimini körlüğü nedeniyle sonlandırmasından bu yana geçen yaklaşık kırk yıllık süreye karşın, hala tartışılır ve okunur olma özelliğini koruyan bir yazardır.

5. 9. Güdümlü Yazar

Jean-Paul Sartre, *“Gerçek özgürlük bağlanımdadır; bir insan eğer bağlanımsızsa, özgür değildir. Bağlanımsızlık yalancı bir özgürlüktür, özgürlükten kaçıştır”³³⁸* diyerek bunu şöyle örneklendirir: *“Hiçbir zaman Alman işgali altında olduğumuz kadar özgür olmadık.”³³⁹* Bu sözlerine karşın Sartre, gerçek anlamda bağımlı bir yazar olarak tanınmaz. Bağımlılık ya da bağımlı olma kavramlarından, bireysel olarak kendisinin, yaşadığı toplumun, benimsediği dünya görüşünün ve ülkesinin yararına hareket eden örgüt ve gruplar adına bir şeyler yapabilme yeteneğini anlar. Bu grup ve örgütler belirli siyasal düşüncelerin temsilcisi konumundaki sivil toplum örgütleri olabileceği gibi, toplumun belirli kesimini oluşturan gruplar da olabilir. Örneğin, Sartre’ın benimsediği dünya görüşünün temsilcisi Komünist Parti bağlanılacak örgüt, işçi sınıfı ise grup konumundaki kavramlardır. Elindeki olanakları kullanarak yazın alanında bağlanım noktaları için bir şeyler yapmak gerektiği düşüncesindedir.

Sartre, içten içe sürekli arzulasa da, bir türlü Komünist Partisiyle iyi ilişkiler kuramadığı için partiye bağlanamaz. Hatta bu durum romanda Mathieu kişiliğiyle okura

³³⁷ A. g. m., s. 19.

³³⁸ Sartre, Edebiyat Nedir?, s. 66.

³³⁹ Yavuz, “Edebiyatçı olarak Jean-Paul Sartre”, **Felsefe ve Ulusal Kültür**, s. 193.

yansıtılır. Aynı şekilde parti, işçi sınıfının temsilcisi konumunda olduğu için Sartre'ın bu grupla da ilişkileri pek parlak değildir. Ancak o, kendi halinde sosyalizm ve komünizm lehine yazılarını yazmaktan geri kalmaz, yeri geldiğinde Marksizmi göklere çıkarır. Yazdığı yapıtlarda okur kitlesi olarak işçi sınıfını hedef alır. O sınıfın bilinçleşmesi için düşünce ve görüşler ortaya koyar. Ancak hedeflediği kitle tarafından okunduğundan emin değildir. 1952 yılında *Son Şans*'ı yazmaktan vazgeçtiğini resmen duyurduktan sonra, roman alanındaki başarısızlığını kabul ederek, bağımlı yazının amacının ancak bir ütopya olduğuna, yazının seslendiği kesimin kentsoylu sınıfı olduğuna, yalnızca kentsoylu sınıfı için ya da kentsoylu sınıfına karşı yazılabileceği sonucuna varır. Ona göre hiçbir şekilde işçi kesimi yazılanları okumaz. Daha da kötüsü, okuyanlar da çoktan kentsoylu sınıfına katılmış kişilerdir. Başka bir deyişle yazar bağlanması gerektiğini, ancak bu bağlanmayı yazını ön plana çıkaracak araçlarla yapmaması gerektiğini savunur. Ona göre yazar, yazını bir kenara bırakmalı ve doğrudan militanlık yapmalı, her alanda siyasal davranmalıdır. Sartre “*Komünist Partisi benim yazarlık uzgörüümün açığa çıkmasını sağladı.*”³⁴⁰, diyerek düşüncelerinin kazandığı biçim ve edindiği deneyimleri özetler.

Doğrudan bağlanımlı olamamasıyla ilgili kendisiyle yapılan bir söyleşide şöyle der:

“Soru: Marksist olduğunuz halde Komünist Partisine girmediniz, birçok kereler S.S.C.B.’ne gittiğiniz halde Fransız Komünist Partisi sizi onamadı. Ne kentsoyludan yanasınız ne de tam olarak komünistlerden, ideolojik bakımdan neredesiniz?”

*Sartre: Ben bir siyasetçi değil, bir aydınım. Ama bir vatandaş olarak baskı gruplarına bağlanabilirim.(...) Bir aydın olarak benim görevim düşündürmektir, hiçbir engel tanımadan tehlike karşısında bile kendi kendime bir sınır koymadan ve koydurtmadan düşündürmek. (...)*³⁴¹

Sartre'ın bağlanımlı bir yazar olmasının en büyük nedeni savaştır. Bağlanımlı ancak kime ve nasıl bağlanımlı? Elbette işçi sınıfından ve Marksizmden yana. Bu amaçla 1941 yılında tutsaklıktan kurtulup Paris'e döndüğünde, Beauvoir, Merleau-Ponty, Jean Toussaint, Dominique Desanti, Jean Kanapa ve Ecole Normale

³⁴⁰ Denis Hollier, *Politique de la prose, Jean-Paul Sartre et 40 ans*, Gallimard, Paris, 1982, s. 53–54

³⁴¹ “Çeşitli konular karşısında Jean-Paul Sartre”, çev.: S. Lokman, *Yeditepe Dergisi*, 1967, cilt: 18, sayı: 139, s. 9-10.

Supérieure'deki öğrencilerinden oluşan “*Sosyalizm ve Özgürlük*” adlı gizli bir grup kurar. Amacı direniş hareketi içinde yer alacak bu grubu sonradan siyasal bir örgüte dönüştürmektir. Ancak grup üyelerinden bazılarının farklı kentlere gitmesi, bir kısmının da yeterince kararlı olmaması üzerine grup çok geçmeden dağılır. Bundan sonra Sartre, aktif savaşım yerine yazarak insanları bilinçlendirme yolunu seçer.

Bir başka grup adına işlev üstlenmeyi dener ve bunda da başarılı olur. Savaş sırasında Fransa'da dışlanan Yahudilerin toplumda saygınlık görebilmeleri için, onların lehine *Yahudi Sorunu*'nu (*Question Juive-1946*) kaleme alır. Amacı Fransız halkının Yahudiler hakkındaki önyargılarını biraz olsun silebilmek ve onlara karşı daha hoşgörülü olmalarını sağlamaktır. Nitekim Yahudiler tarafından da desteklenen bu yazı ve görüşler çok geçmeden toplumda kabul görür ve Yahudiler toplumuyla daha kolay bir kaynaşma içine girer.

Sartre, daha sonraki yıllarında yazarlık kimliğinden çok militan kimliğini takınarak, Cezayir Savaşı sırasında Cezayir'den, Vietnam Savaşı sırasında Vietnam'dan yana tutum sergileyecek, sokak gösterilerinde, uluslararası mahkemelerde bulunacak, bildirileri imzalarken kendini gösterecek, bazı çevrelerden tepki de alacaktır.

5.10. Yazarın Geniş Bir Kitleye Ulaşma İsteği

Sartre, savaş sonrası siyasetle ilgilenmeye başlamakla aynı zamanda ufkunu da genişletir. İlk yapıtlarını daha çok Paris'teki yazın ve felsefe çevresine yönelik yazarken, savaş sonrası siyaset ve daha yakından izlediği Marksist dünya görüşü nedeniyle çok daha geniş okur kitlelerine ulaşmayı amaçlar. Bu amacını gerçekleştirmek için hem yapıtlarını kullanır, hem de yaptığı yolculukları bir olanak olarak görür. Özellikle Rusya'ya yaptığı geziler, gazetelerde yayınlanan haberler, çeşitli kitle iletişim araçlarında yaptığı söyleşilerin de yardımıyla kısa sürede ün yapan Sartre, yapıtlarıyla gittikçe daha fazla okur kitlesine ulaşmakta gecikmez. Bu amaçla yapıtlarının yayın hakları konusunda anlaşmış olduğu Gallimard'ı ve onun reklâm kampanyalarını da kullanmaktan geri kalmaz.

Özgürlük Yolları ile geniş kitlelere ulaşma isteği olduğu, tarihsel roman tarzında kaleme aldığı yapıtında rahatlıkla anlaşılır. Temel amacı Avrupa'yı alt üst eden savaşın ayrıntılarını insanlara vermek değil, savaş izleğinden yararlanarak tüm dünyaya tanıtmak istediği felsefesini aktarabilmektir. Bu amaçla toplumda ezilen ve

sömürülenden yana tavır almak, geniş kalabalıkların gücünü arkasında duyumsamak ister. Bu niyeti basına verdiği bilgilerden çok daha kolaylıkla anlaşılır. Sartre'ın *Le Monde*'un bir muhabiriyle yaptığı söyleşide söylediği şu sözler, aynı zamanda birçok yazarın tepkisine ve şaşkınlığına neden olur: “*Eğer yazar herkese seslenmek ve herkes tarafından okunmak istiyorsa, çoğunluğun yanında, açlıktan ölen milyonlardan yana olmalıdır. Bunu yapmadıkça mutlu bir azınlık hizmetindedir ve onun gibi sömürücüdür.*”³⁴²

Arkasına almak istediği emekçi sınıfını kapitalistlere karşı başkaldırıya kışkırtacak yönde yazılar yazar. Küba, Cezayir, Çin ve Sovyetler Birliği gibi küresel çapta insanların dikkatini çeken konulara eğilerek çok daha fazla okunan bir yazar olmayı amaçlar.

Sözcükler (1964) adlı özyaşamöyküsel yapıtı için kendisine Nobel Yazın Ödülünün layık görülmesi ile ünü bir kat daha artan Sartre, ödülü almayı yadsıdığına, dikkatlerin bir kez daha kendisine yönelmesini sağlar. Ödülü almama nedenini daha fazla ün kazanmak ve daha çok satmak olarak göstermez. Gerekçe yazısında şöyle yazar:

*“Ödülü istemeyişim bir anda alınmış bir kararın sonucu değildir. Ben bu gibi unvanları hep geri çevirdim. Savaşın sonra, 1945’te, bana Legion d’Honneur vermek istediler. Hükümette arkadaşlarım vardı, gene de yanaşmadım. Ödülü almayışımın nesnel nedenleri ise şunlardı: Ekin alanında bugün sürdürülmesi gereken kavga, Doğu ve Batı ekinlerinin bir arada yaşamasını sağlamak kavgasıdır. Sarmaş dolaş olunsun demiyorum, bu iki ekinin karşılaşması nasıl olsa, bir çatışma biçimine bürünecektir. Gene de bu karşılaşma, kurumlar işe karışmadan, insanlar ve ekinler arasında olmalıdır.”*³⁴³

Gerekçelerini sıralarken bile kendisini daha fazla ön plana çıkarmak ve aynı dünya görüşünü taşıdığı gruplara mesaj vermekten geri kalmaz. Bu nedenle Nobel Yazın Ödülünü yadsırken daha fazla tanınmış olma düşüncesini de göz ardı etmemek gerekir.

³⁴² Maurice Cranston, “Sartre ve güdümlü edebiyat”, çev.: A. Bilgi, *Dost Dergisi*, 1964, cilt: 15, sayı: 2, s. 15.

³⁴³ Colombel, *Jean-Paul Sartre, Un Homme en Situations*, s. 83

Romanlarını ve diğer yapıtlarını işçi sınıfının yanı sıra küçük kentsoylu kesim de okur. Romanlarıyla onlara yaşadıkları toplumu yansıtır, yaşarken göremediklerini aynaya bakarak ikinci bir kez görme olanağı verir onlara.

Bir şekilde amacına ulaşan Sartre, dünyanın en uzak köşesine varıncaya kadar tüm ülke ve uluslarca tanınan ve okunan bir yazar olur. Ölümünden bu yana geçen otuz yıllık süreye karşın hala okunmaya devam eder. Ancak Sartre'ın okunması yazınsal alandaki başarısından çok, siyasal ve düşünsel alanda ortaya attığı görüşlere bağlıdır.

5.11. Yapıtın Başarısı/Başarısızlığı

Sartre, “yazar, yazdığı şeyleri okuyamaz. Ancak okunmadıkça da yazı yazamaz. O halde, yaptığı işin tamamlanmasını sağlayan ikinci bir kişiye, yani okura gereksinim duyar.”³⁴⁴, der. Bir gerçeklik olarak Sartre'ın bu sözüne değer vermek gerekir. Çeşitli yazınsal, siyasal ve düşünsel görüş ve inanışlar karşısında, onun sürekli saldırı ve eleştirilerle karşı karşıya kalması, belki de okunmasını sağlayan en önemli etkenlerden biridir. Yazdıkları, gerek uyandırdığı merak, gerekse eleştirilmek için, okunur ve satılır. Aksi halde kendi deyimiyle, kaleme aldığı yazıları yayınlaması olanaksız olurdu. Yazdıkları çoğu kez askıda kalmış, tamamlanmamış şeyler olsa da, bazı yapıtları hiç de azımsanmayacak ölçüde birçok ülkede yeterince satar. Daha çok Gallimard Yayınevi ile yaptığı anlaşmalarla, Fransa içinde ve dışında yapıtlarının satışından hatırı sayılır ölçüde gelir elde eder.

Ancak tüm yazdıklarının aynı ilgiyi görmesi ya da aynı başarıyı yakalaması olası değildir. Başlangıçta *Özgürlük Yolları*'nın ilk iki cildinin çeşitli tartışmalardan sonra aynı anda yayınlanması, Sartre için olumlu bir durum gibi görünür. Çünkü her iki cildi okuyan, bir sonraki cildin içeriğini ve öncekilerde öykülenen olayların sonunun nereye varacağını merak eden okur, bir sonraki cildin yayınlanmasını sabırsızlıkla bekler. 1945 yılında yayınlanan ilk iki cildin ardından dört yıl sonrasında son cilt okurla buluşur. Ancak aradan geçen bu süre, Sartre okurlarının yapıta duydukları ilgi ve merakın biraz olsun azalmasına neden olur. Romanda öykülenen konular güncelliğini kaybeder. Daha da önemlisi Sartre ve onun düşüncelerine yöneltilen eleştirilerin sayısı ve dozu gittikçe artar. Sartre düşüncesine değer vermek yerine, onun felsefi düşünceleri derme çatma ve

³⁴⁴ Hollier, *Politique de la prose, Jean-Paul Sartre et 40 ans*, s. 61

çalıntı düşünceler olmakla suçlanır. Yapıtlarının özgün olmadığına ilişkin yazılar yazın ve düşünce dünyasında adeta moda olur. Bu yüzden yazın dünyasında ve basında Sartre konusunda tartışmalar çoğalır. Belirli bir gruba ya da düşünceye güdümlenmemiş okur üzerinde bu tartışmalar bıkkınlık yaratır. Bu bıkkınlıkla ve Sartre üzerine kaleme alınmış yazıların etkisiyle, okur özellikle *Özgürlük Yolları*'nın son cildi *Tükeniş*'e gerekli ilgiyi göstermez.

Tükeniş, o dönemde Sartre'ın romanla ilgili, siyasal ve düşünsel sorunlarına bir çeşit çözüm oluşturur, bir geçiş aşamasıdır. Birinci cildin merkezinde yer alan kişi Mathieu'dür. *Akıl Çağı*'nda Mathieu'nün çevresini saran kişiler *Tükeniş*'te de yer alırlar. Ancak buna karşın kitap halkın ve okurun karşısında pek ilgi görmez. Çünkü o güne değin var olan alışılmış kuralların dışında, karmaşık bir biçimde yayınlanır, savaşın halkın üzerindeki bıraktığı genel çöküntü ve zamanın beklenti ve zevklerine yanıt vermez. Yıllar boyu savaşın baskın etkisi altında ruhsal, fiziksel ve ekonomik yıkımlarla karşı karşıya kalan halkın, aynı hoş olmayan olay ve anıları bir kez daha anımsamak istememesi Sartre'ı bekleyen şansızlıklardan yalnızca birkaçıdır.

Sartre'ın romancı kişiliğine gelince, genel anlamda, güzel söz söyleme sanatları ve süslü söyleyiş biçimlerinden uzak ve yalın bir dille yazdığı söylenebilir. Karşılıklı konuşmaları çok olmasına karşın, sıkıcı olmayan bir konuşma temposu içinde, gereksiz sözlere yer vermez. Romanında oluşturduğu evren, doğrudan Sartre'ın kendi yaşamsal ve düşünsel evrenidir. Okuru kendisine bağlayan ve romanlarının okunmasını sağlayan da zaten bu evrendir. Aksi halde onun varoluşçu olaylar ve dizgeleri hiç de insanların ilgisini çekebilecek özellikte değildir. Aynı şekilde genel olarak silik kişileri de romanın ilgi odağı olmaktan uzaktırlar. Daha çok başkalarına öykünerek kullandığı roman tekniklerini ustalıkla uygulasa da Sartre, roman dünyasına yeni anlamında bir şeyler katamaz.

Özgürlük Yolları'nın yazın dünyasına gerek roman sanatı, gerekse anlatı açısından yeni hiçbir şey kazandıramaması, onun bu dünyada kabul görme gücünü azaltır. Aksine anlatım biçiminde Dos Passos ve Virginia Woolf gibi İngiliz ve Amerikalı yazarlara özgü tekniklerin kullanılması, yazın adamlarının tepkisine bile yol açar. Romanda ortaya konmak istenen felsefe gibi, anlatım tekniklerinin de tutarsız ve çalıntı teknikler oldukları yönünde eleştiriler yapılır. Romanın tamamlanmamışlığı ise bir başka sorundur. Yine Sartre'ın deyimiyle romanın gördüğü ilgi belki bu tamamlanmamışlıktan

kaynaklanır. Sartre'a göre, okunmasının en büyük nedenlerinden biri tamamlanmamışlığı ve merak uyandırmasıdır.

Sartre'ın toplumdan uzak, çoğunlukla kadınlardan oluşan dar ve sınırlı bir çevreyle birlikte sürdürdüğü yaşam bile, yapıtının yeterince değer kazanamamasında etkilidir.

Sartre, yapıtlarından bazılarının başarısız olduklarını kabullenir:

“(...) Kuşkusuz ben ne Shakespeare'im ne de Hegel. Buna karşın, elimden geldiğince özen göstererek yapıtlar ortaya koydum. Aralarında başarısız olanlar da oldu, başarılı olanlar da. Ancak genelde başarılı oldular.”³⁴⁵

Ancak, Fransa dışında tüm ülkelerde yapıtlarının aynı ilgiyi görmesinin olanaklı olmadığını, farklı toplumların, ekinlerin ve koşulların bir yapıtın başarısını etkilediğini ileri sürerek şöyle bir sözle örneklendirmede bulunur:

“Robbe-Grillet'yi az gelişmiş bir ülkede okur muyum sanıyorsunuz?”³⁴⁶

Sonuç olarak, Lucien Goldmann'ın ileri sürdüğü gibi, yazınsal bir tür olarak romanın yapısı ile *Özgürlük Yolları*'nın geniş çerçevesi içinde ele aldığı, toplumlar ve sınıflar üzerinde son derece etkili kapitalist pazar yapıları arasında doğrudan yapı benzerliklerinin olması kaçınılmazdır. Bu nedenle Sartre'ın romanının yeterince ilgi görmeyiş nedenlerinden biri olarak, kapitalist düşünce bağlamında tüketilmek için yazılmış bir kitap olmayışı gösterilebilir. Oysa *Özgürlük Yolları*, yazınsal ve düşünsel emeğe saygılı uzman okur tarafından okunup, değerlendirilmeyi bekleyen, düşünsel yönü öne çıkan bir yapıttır. Yeterince ilgi görmemesi hiçbir zaman onun değersizliğinin göstergesi değildir. Aksine, romanın okunması yoğun beyin aktivitesi ve belli oranda felsefi alt yapı gerektirdiğinden, herkes tarafından aynı düzeyde ilgiyle karşılanmaması doğaldır.

³⁴⁵ Sartre, Lévy, *L'espoir maintenant, les entretiens de 1980*, s. 26.

³⁴⁶ Sartre, Lévy, A. g. y. s. 27

SONUÇ

Roman bir olayı, kişi, zaman ve uzam belirterek anlatma sanatı olarak tanımlanır. Romancı yapıtını oluştururken gerçek dünyaya öykünür ve okuruna imgelemi ölçüsünde küçük ya da büyük bir kurgusal evren sunmaya çalışır. Amacı, çevreyi ve nesneyi anlatırken gerçeğe uygun bir ortam yaratmaktır. Bunu da öznel veya nesnel olarak öyküleme ve betimleme yoluyla yapar.³⁴⁷ Roman örneklerinin tümünde bu koşullar vazgeçilmez öğeler olarak kabul edilir. İşte Jean-Paul Sartre da *Özgürlük Yolları*'nda gerçeğe uygun bir evren yaratır.

Sartre, kendisinin de katıldığı İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasındaki Fransa ve Avrupa'nın diğer sahnelerini gerçeğe bağlı kalarak yeniden öykülemeye çalışır ve olaylarda yer alan gerçek kişilerin yanında, tamamen kurgusal kişilere de yer verir. Gerçek boyutlarda, gerçek olaylar ve kişileri kullanarak bir roman yazmayı dener, romanı aracılığıyla bakış açısını ya da roman kurgusundan ve okurdan yararlanarak varoluşçu felsefesini iletmeyi amaçlar.

Sartre, okuru cesaretle romanda ele aldığı dönemin durumlarına sürükler. *Akıl Çağı*'nda Fransızlar için utanç simgesi olan İspanya iç savaşı ve bu savaş karşısında Fransızların kayıtsızlığı gözler önüne serilir. Gittikçe güç kazanan ve yayılan faşist tehlike karşısında, son umar olarak Fransa'dan yardım bekleyen İspanyol cumhuriyetçileri, General Franco'nun birlikleri karşısında, Fransa'daki Halk Cephesi hükümetine karşın, tek başlarına bırakılınca, kendilerine güvenen insanların gözünde ihanetle suçlanırlar. *Bekleyiş*'in eş zamanlı anlatısı içinde ise, Fransızların itiraf etmekte zorlandıkları başarısızlık ve yenilgiyi her yönüyle ortaya koymaktan çekinmez. General Franco'ya karşı İspanya'da kaybedilen bir savaştan sonra, Almanya'yla yapılacak diğer bir savaşın da kaybedilmesi halinde, Fransa ve tüm Avrupa'nın ne derece etkileneceği, eş zamanlı bir anlatıyla roman kişilerinin ağzından aktarılır:

“(...) Gomez'in yüz hatlarındaki, gizli yaşlılık. Savaş; ölüm, yenilgi. Daladier, Chamberlain'e bakıyor, Bonnet de Daladier'ye bakıyordu; susuyorlardı, Mathieu, tabağında, sığır etinin, göz biçimi kara salçasında savaşı görüyordu.

³⁴⁷ Tekin, *Roman Sanatı*, s. 117

“Ya eğer, biz de savaşı kaybedersek?
 Gomez umursamayarak,
 —O zaman, tüm Avrupa faşist olur. Bu, komünizm için kötü
 bir hazırlık sayılmaz.”³⁴⁸

1938 Eylülü sonlarında imzalanan Münih Antlaşmasının geçici bir ruhsal gevşeme ve rahatlama getirdiğini, barış antlaşmasının Fransa’ya olduğu kadar savaşın diğer taraflarına da herhangi bir yarar sağlamadığını, aksine Fransız yönetim kademelerinin içine düştükleri gevşeme nedeniyle kaçınılmaz bozgunu bizzat kendi elleriyle hazırladıklarını üstü kapalı bir biçimde dile getirir.

Sartre’ın üçleme boyunca kullandığı roman tekniği oldukça şaşırtıcıdır. Eşzamanlı anlatının egemen olduğu bölümlerde sıklıkla aynı uzam ve kişilerin anlatısına geri dönülür. Uzam ve kişi değişimindeki yoğunluk zaman zaman baş döndürücü bir düzeye ulaşır. Öyle ki, çoğu kez kimden söz edildiği ya da olayların hangi uzamda geçtiği pek anlaşılmaz. Bu yöntemle, okuru da savaşın ya da savaş havasının egemen olduğu anlarda insanların bilinçlerindeki karmaşıklığa götürmeyi amaçlar. Okura artık sıra dışı ya da sıradan olaylarla değil, savaşı ilan eden bloklara ayrılmış bir dünyayla karşı karşıya olduğu mesajı da iletilir. Özellikle *Bekleyiş* ve *Tükeniş*, belirsizliğin, devingenliğin, huzursuzluğun romanıdır ve Sartre bu romanlarda okurun kendisini sorgulamasını ve tehlikenin içinde duyumsamasını ister.

Sartre’ın kitlelerin gözleri önüne sererek, beyinlerine işlemek istediği dar ve sınırlı uzamlardaki büyük savaş, kaçış, yaşam ve ölümün romanlar aracılığıyla okura aktarımından başka bir şey değildir. Romanda öykülenen tüm bu durumlar, sözde ilerlemiş demokratik uygarlıklarla maskelenmiş şiddet yanlısı ulus ve ülkeleri açığa çıkarır. Uygarlık düzeyleri ve insanları yönetme biçimleri ne olursa olsun, Almanya, Fransa, İngiltere, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerin kin ve tutkularından hiçbir zaman kurtulamadıklarını, buldukları ilk olanakta karşıdakileri yok etmek için ellerinden geleni yapmaktan çekinmeyeceklerini ortaya koyar.

Sartre’ın, 1940 savaşı üzerine tarihsel bir roman yazmak eğilimi taşıdığı açıktır. Ancak kimi öznel ayrıcalıklara sınırlama getirmeden, bir tarihçi gibi olayları gelişigüzel bir konumda anlatmayı yeğlemez. Onun yaptığı, daha çok fotoğraf çekmek ya da

³⁴⁸ Sartre, *Bekleyiş*, s. 279.

resmetmek ve okurun önüne fotoğrafı ya da resmi koymaktır. Ortaya koyduğu resim, salt gerçekliğiyle tarihsel olmaktan çok, yazınsaldır. Bu resimde, farklı boyutlara sahip bir uzamda, akıl almayacak ölçülerde görünmez ve dev bir bedene ait duyguyu, yani kendini yaratma ve kendi kendisinin yaratıcısı olarak ‘özgür olma’ duygusunu okura sunmak öncelikli amaçları arasında yer alır.

Düşünsel bir kavram olarak özgürlük, yaşanmış bir deneyim, yazının temel itici ilkesi olarak, tüm yapıtın çekirdeğini oluşturur. Bu koşulda, özgürlüğün romanda egemen olduğunu, kurucu bir rol üstlendiğini söylemek olasıdır. Sartre’ın romanı, diğer birçok yazısı ve yapıtı gibi, özgürlük alıştırmasıdır. Yapıtta yer alan metinler, kendi özgürlüğünün denendiği yerler olarak karşımıza çıkar. İnsanın özgür olmaya mahkûm olduğunu, özgürlüğün insana önceden verilmiş bir özellik olmadığını, sonradan kendi edimleriyle elde edildiğini özellikle yineler.

Descartes’in *cogito*’sunu felsefesinin merkezine yerleştiren Sartre, *cogito*’yu “*Varım, öyleyse düşünüyorum*” (Je suis donc je pense) şeklinde dile getirir. Onun benimsediği bu ilkedeki özne, çoğul olmayı hedefleyen ve gerektiren bir öznedir. Bu durumda amaç “*Varız, öyleyse düşünülürüz*” diyebilmektir. Romanda bu bağlamda önce bireysel özgürlüklerden, sonra da kitlesel ve toplumsal özgürlüklere ya da özgürleşme çabalarına geçilir.

Roman teknikleri açısından geleneksel romanda kullanılan tekniklerin yanı sıra daha önce Amerika’da, işçi sınıfının burjuva karşısındaki yenilgisini ve bir ulusun öyküsünü üç ciltlik yapıtında toplayan Dos Passos’un yöntemini, kendi bakış açısına göre geliştirerek kullanır. Dos Passos gibi Sartre da, kaleme aldığı yapıtta sinemadan aldığı teknikleri dener, amacı bireysel ve toplumsal özgürlüğün elde edilmesi olan projesini gerçekleştirmek için İkinci Dünya Savaşını arka plan olarak kullanır. Yazım tekniği açısından batıda Virginia Woolf gibi yenilikçilere, roman içinde felsefe ortaya koyma yönüyle doğuda Kafka’ya öykündüğü söylenebilir.

Akıl Çağı’nda başlattığı bireyin bilinçlenme ve özgürleşme çabasını, ikinci ciltte savaş tehdidi altındaki kitlelerin geneline yaymayı amaçlar ve kitleleri bilinçlendirmenin temellerini atar. Ancak *Tükeniş* ile kitlelerin özgürleşmesini değil, özgürleşme öncesi tümenden tutsak oluşunu ele alır. Aynı zamanda kitlelerin bilinçlenerek, toplumsal sorumluluk ve bağlanımlarının olması gerektiğinin ayırımına

varmaya başladıklarını ve bilinçli kitlelerin oluşturacağı bilinçli bir toplumun sahip olabileceği niteliklerin ipuçlarını duyumsatır.

Romanın ortaya çıkmasında toplumun ve toplumdaki koşulların zorlamasının etkin olduğu anlaşılır. İki büyük savaşın ve büyük bir ekonomik krizin yaşandığı XX. yüzyılın ilk yarısında, insanlığın içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik güvensizliğin, yaşamın tüm alanlarında belirli ölçüde etkili olduğu vurgulanır. Sıkıntı ve yıkımlar karşısında Tanrı'ya ve dine sığınan insanların, sorunlarına çözüm bulamamaları, belirli oranlarda bu kurumlardan uzaklaşmalarına neden olur. Bu durumda birey ve kitlelerin ruhsal yapısında ortaya çıkan böylesine bir boşluğun doldurulması kaçınılmazdır. Belirgin bir biçimde olmasa da, toplumun ruhsal rahatlamasını sağlayacak bir takım inanç ve düşünce dizgelerine duyulan gereksinimin ortaya çıkmasıyla Sartre, Heidegger, Kierkegaard, Husserl ve Marx gibi düşünürlerin görüşlerinden büyük oranda esinlenerek, varoluşçu felsefesini insanlığa bir umar, bir çıkar yol olarak sunar. Ancak felsefesi, toplumun beklentilerini karşılamaktan uzak olduğu ve belki de savaş ve toplumsal sınıf çatışmalarından yılmış kitlelere yeni sıkıntılar getirebileceği için, yeterince ilgi görmez.

Sartre'in siyasal seçimini sosyalist ve komünistlerden yana kullanması bile, onun ait olduğu toplumda yer etmiş bir takım tabuları yapıtında açıkça eleştirmesine yardımcı olur. Eşcinselliğin, çocuk aldırmanın birer kişisel seçim olduğunu açıkça vurgulamaktan geri kalmaz. Yahudilerin önde gelen savunucusu olarak büyük oranda eleştiri ve kutlama alır. Fransa'nın genelinde çoğunluğu oluşturan tutucu dindar kesimin tepki gösterebileceği birçok konuyu, dünya çapında sol görüşlü gençlik ve işçi sınıfının neredeyse standart olarak kabul gören değerleri yardımıyla oldukça rahat dile getirmiş, desteklediği veya destek aldığı bu siyasal çevrelerin etkisiyle satış kaygısı taşımadan, bu izlekleri var olan egemen değerlerin aksine savunur. Yine aynı seçimden dolayı Sartre, tanrıtanımaz bir yazar ve filozof olmakla en azından siyasal boyutta yanında yer aldığı kesimin tepkisiyle karşılaşmaz.

Sartre, savaş yıllarına kadar tanımadığı, ilgisiz kaldığı ezilmiş, yıkılmış ancak bir şekilde hala ayakta kalmış toplumsal düzeni ve demokratik toplumu savaş sırasında tanıma olanağı bulur, o andan başlayarak savaş öncesinin bireysellik ve birey düşüncesinden savaş sonrasında toplumsallık ve toplumsal değerler düşüncesine geçiş yapar. Bu nedenle, *Özgürlük Yolları*'nın başkişilerinden Mathieu'nün yaşamı ve

romanda yer alan siyasal kişiliği neredeyse Sartre'ın yaşamı ve siyasal çizgisiyle örtüşür.

Sartre, yalnızca *Özgürlük Yolları*'nda değil, tüm yapıtlarında özgürlük filozofu olarak tanınır. Önsel her tür yargıyı, alın yazısını, başkalarını, dini ve hatta Tanrı'yı yadsır. İnsanı kendi değerlerinin ve tarihinin efendisi olarak betimler. Var olan bir durumu, geleceğe dönük bir projeye çözüme düşüncesini aşkınlık olarak tanımlayan Sartre, insanın karşısına çıkan sorunların üstesinden nasıl gelmesi gerektiğini göstermeye çalışır. İnsanın özgür olmaya mahkûm olduğunu, seçmemeyi bile seçmenin aslında bir seçim olduğunu söyler. Her an seçim yapmanın zorunlu olduğunu, kişinin düne ait seçimlerinin, bugünü ya da yarını bağlamayacağını altını çizer. Böylece Sartre'ın insanı, yapıtın anlatısı içinde istediği her an yaşam biçimini ve düşüncelerini değiştirebilme yeteneğine sahiptir. Öyküde ve anlatıda var olduğu sürece geleceğini kendisi yönlendirir. Varolmayı bıraktığı an, yaşantısı o an yazgıcı bir anlayışa yönelir, yaşayanların gözünde bir öyküden farksızdır.

Tüm bu nedenlerle, Sartre'ın *Özgürlük Yolları* adlı romanı, Lucien Goldmann'ın çözümlemeye ileri sürdüğü ölçütlere uygundur. Romanın hem siyasal, hem de düşünsel boyutuyla, toplumu aydınlatma ve yönlendirme amacı gütmesi, yapıtın doğrudan toplumun zorlamasıyla ortaya çıktığını belgeler. Her iki konuda öykülenen olaylar ve kullanılan yapılar romanda son derece tutarlı bir biçimde kurgulanır.

XX. yüzyılın ilk yarısında birçok bunalımı birden yaşayan Fransız toplumunun, toplumu eğiten ve yönlendiren aydın ve yazarlar aracılığıyla oluşturduğu bilinçle, döneminin ve neredeyse tüm XX. yüzyıl aydınları arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan Sartre, bir özgürlük denemesi yazar. Yapıtın tarihselliği yansıtan yönü gerçeklere son derece uygundur ve tutarlı bir şekilde sunulur. Ancak felsefi boyutunda toplumun geneline ve yerleşik kural ve inanç biçimlerine yönelik saldırıların ve karşıt düşüncelerin olması, yapıtın yeterince ilgi görmesini ve önde gelen yapıtlar arasında yer almasını engeller. Aynı zamanda romanda ortaya konan düşünsel boyutlu dünya görüşü de, birçok eleştiriyle karşı karşıya kalır ve tüm insanlığın benimseyebileceği bir dünya görüşü olmaktan uzaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde yöntem konusunda verilen kuramsal bilgilerle, oluşumsal yapısalcılık yöntemini yeterince tanımayanları, aşırı kuramsallıktan uzak durmaya özen göstererek, bilgilendirmeyi amaçladık. Toplumbiliminin tarihçesine

kısaca değindikten sonra, Goldmann'ın oluşumsal yapısalcılık yönteminin genel hatlarına değindik. Bir anlamda çözümlmeyi yapmak için gerekli olan alt yapıyı birinci bölümde verdiğimiz kuramsal bilgilerle hazırlamayı amaçladık.

İkinci bölümde, romanı anlama ve araştırma aşamasında, anlatı yöntemlerini ayrıntılı olarak ele aldık. Bu başlık altında, öncelikle romanı oluşturan her bir cildi kendi içinde bakış açılarına göre değerlendirdikten sonra, romanın genelinde ne gibi benzerlik ve farklılıklar içerdiklerini vurgulamaya yöneldik. Bakış açılarının yazara sağladığı üstünlüklerin neler olduğuna değindik. Romanın öyküleme ve söylem biçimlerini ayrıntılı olarak inceledikten sonra, farklı öyküleme ya da söylem biçimlerinin nerelerde ve hangi amaçlarla kullanıldığını saptamaya çalıştık.

Üçüncü bölümde, ikinci bölümdeki gibi romanın yazım teknikleri bakımından içsel yapısının araştırmayı denedik. Özellikle zaman, uzam ve kişi gibi anlatı yerlemlerini ele aldık. *Akıl Çağı*'nda, savaş ve faşizm tehlikesi uzaklarda bir yerlerde olduğu için, roman kişilerinin genelde bu tehlikeye karşı duyarsız ya da az duyarlı olarak, gündelik yaşamlarını sürdürdüklerini ve romandaki olay örgüsünün bu kişisel ilişkilerden oluştuğunu, zaman ve uzamın da çeşitlilik göstermediğini saptadık. Buna karşın ikinci ve üçüncü ciltlerde savaş ve faşizm tehlikesi birçok Avrupa devletinin kapısını çaldığı için, romanda yer alan kişi kadrosunun belirgin bir artış kaydettiğini, aynı oranda uzamda da çeşitlenmenin olduğunu gözlemledik. Yöntemimiz gereği romanın genel kişi kadrosunun taşıdığı karakter özelliklerini ve ait oldukları toplumsal sınıfları da göz önünde bulundurmaya özen gösterdik.

Dördüncü bölümde, romanın oluşumuna katkıda bulunan tarihsel, toplumsal, dinsel, ekinsel ve ekonomik yapıların neler olduğunu gözden geçirdik. Bu yapıların yazarı ve yapıtı hangi ölçüde etkilediğini açıklayabilmek için yazarın yaşadığı yüzyılın genel özelliklerine, eğitim durumuna ve toplumu oluşturan sınıflar arasındaki uyum ve çatışmalara ve bunların nedenlerine değindik. Çalışmamızı, sermaye ve yazını elinde bulunduran patron ve burjuva sınıfı ile demokratik ve toplumsal hak istemlerini yoğunlaştıran işçi sınıfı arasındaki ilişkilerin yanı sıra, diğer sınıfların içinde buldukları koşullar ve toplum içindeki etkinlikleri üzerinde yoğunlaştırdık. Sivil toplum örgütü olarak siyasal partilerin olayların öykülediği dönem içinde ve o dönemin öncesinde üstlendikleri görev ve işlevlerin tarihsel gelişimine göz attıktan

sonra, toplumsal sınıfların benimsediği değerleri açınladık. Kısacası toplumsal yaşamı ilgilendiren tüm alanları en küçük ayrıntısına kadar çözülemeye çalıştık

Beşinci bölümde daha çok romanın genel arka planını ve konusunu oluşturan, insanlık için en büyük trajedi olan savaş olgusunun yapıta nasıl yansıdığına dikkat çektik. Ülkenin tüm kurumlarının içinde buldukları koşullarla yapıta yer aldıklarını belirledikten sonra, yapıta yansıyan savaş olgusunun, toplumun bilincinin şekillenmesinde ne derece rol oynadığını araştırdık. Kullandığımız yöntem çerçevesinde romanlardaki anlamlı yapı, alt yapı ve üst yapı kavramlarını belirleyerek tanımladık. Yapıtın ortaya çıkışında gerekli olası bilincin şekillenmesini, birey aşkın öznenin kim ya da kimler olduğundan hareketle, yapıtın ortaya koyduğu ideoloji ya da dünya görüşünü açığa çıkardık. Bu ideoloji ya da dünya görüşlerinin tutarlılık ve uygulanabilirlik yönlerini ortaya çıkardık. Bütün bunların yanı sıra yapıtın yayınlandığı dönemden günümüze kadar olan süreçte, kazandığı başarıyı ya da başarısızlığı, yapıtın yayınlanma koşullarını ve yazarın güdümlü olma durumunu ön plana çıkardık.

Yöntemin uygulanması konusunda, ölçütlere uygunluk bağlamında güçlüklerle karşılaşmadık. Ancak yapıttaki düşünsel ve tarihsel boyutlar nedeniyle zaman zaman hangi boyuta öncelik vereceğimiz konusunda ikilem yaşadık. Sartre'ın hem varoluşçu, hem de Marksist çizgisiyle, diğer yazar ve düşünürlerle olan sıkı bağları ve ortak yönleri nedeniyle, onların yapıtlarına ve görüşlerine de sıklıkla başvurma gereksinimi duyduk.

Çözümlememiz sonucunda, Fransız toplumunun ve bu toplumu oluşturan toplumsal sınıfların, XIX. yüzyıl sonlarından başlayarak, yapıtın kaleme alındığı XX. yüzyılın ortalarına kadar *Özgürlük Yolları*'nda her yönüyle yer aldığını saptadık.

Çalışmamızın kusursuz olduğunu ileri sürmüyor, bu konuda benzer çalışmalar yapacak arkadaşlarımıza az da olsa yararlı olacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKLAR

JEAN-PAUL SARTRE'IN YAPITLARI

- SARTRE, Jean-Paul, **La Nausée**, Gallimard, Paris, 193
- SARTRE, Jean-Paul, **Le Mur**, Gallimard, Paris, 1939
- SARTRE, Jean-Paul, **Les Chemins de la liberté:**
L'Âge de raison, Gallimard, Paris, 1945.
Le Sursis, Gallimard, Paris, 1945.
La Mort dans l'âme, Gallimard, Paris, 1949
- SARTRE, Jean-Paul, **Les Mouches**, Gallimard, Paris, 1943.
- SARTRE, Jean-Paul, **Huis-Clos**, Gallimard, Paris, 1945.
- SARTRE, Jean-Paul, **Mort sans sépulture**, Gallimard, Paris, 1947.
- SARTRE, Jean-Paul, **La Putain respectueuse**, Gallimard, Paris, 1947.
- SARTRE, Jean-Paul, **Les Mains sales**, Gallimard, Paris, 1948.
- SARTRE, Jean-Paul, **Le Diable et le Bon Dieu**, Gallimard, Paris, 1951.
- SARTRE, Jean-Paul, **Les Séquestrés d'Altona**, Gallimard, Paris, 1960.
- SARTRE, Jean-Paul, **Situations:**
I. Essais critiques, Gallimard, Paris, 1948.
II. Littérature et engagement, Gallimard, Paris, 1948.
III. Lendemain de guerre, Gallimard, Paris, 1949.
IV. Portraits, Gallimard, Paris, 1964.
V. Colonialisme et néo-colonialisme, Gallimard, Paris, 1964.
VI. Problèmes du marxisme 1, Gallimard, Paris, 1964.
VII. Problèmes du marxisme 2, Gallimard, Paris, 1965.
VIII. Autour de 68, Gallimard, Paris, 1972.
IX. Mélanges, Gallimard, Paris, 1972.
X. Politique et autobiographique, Gallimard, Paris, 1976.
- SARTRE, Jean-Paul, **Baudelaire**, Gallimard, coll. Les Essais, Paris, 1947.
- SARTRE, Jean-Paul, **Saint-Genet, comédien et martyr**, Gallimard, Paris, 1952.
- SARTRE, Jean-Paul, **Qu'est-ce que la littérature?** Gallimard, coll. Folio, Paris, 1964.
- SARTRE, Jean-Paul, **L'Idiot de la famille**, Gallimard, coll. Bibliothèque de Philosophie, Paris, tome I: 1971; tome II: 1972.
- SARTRE, Jean-Paul, **Un théâtre de situations**, Gallimard, coll. Idées, Paris, 1973.
- SARTRE, Jean-Paul, **Critiques littéraires**, Gallimard, coll. Idées, Paris, 1975.
- SARTRE, Jean-Paul, **Les Mots**, Gallimard, Paris, 1964.

- SARTRE, Jean-Paul, **Carnets de la drôle de guerre**, Gallimard, Paris, 1983.
- SARTRE, Jean-Paul, **Lettres au Castor et à quelques autres**, Gallimard, Paris, 1983.
- SARTRE, Jean-Paul, **L'Imaginaire**, Gallimard, coll. Bibliothèque des Idées, Paris, 1940.
- SARTRE, Jean-Paul, **L'Être et le néant**, Gallimard, coll. Bibliothèque des Idées, Paris, 1943.
- SARTRE, Jean-Paul, **Critique de la raison dialectique**, Gallimard, coll. Bibliothèque des Idées, Paris, 1960.
- SARTRE, Jean-Paul, **Vérité et existence**, Gallimard, coll. NRF Essais, Paris, 1989.
- SARTRE, Jean-Paul, **La Transcendance de l'ego**, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1996
- SARTRE, Jean-Paul, **L'Existentialisme est un humanisme**, Gallimard, coll. Folio Essais, Paris, 1996.
- SARTRE, Jean-Paul, **Questions de méthode**, Gallimard, coll. Idées, Paris, 1967.
- SARTRE, Jean-Paul, **Réflexions sur la question juive**, Gallimard, coll. Idées, Paris, 1954.
- SARTRE, Jean-Paul, **Cahiers pour une morale**, Gallimard, Bibliothèque de Philosophie, Paris, 1983.
- SARTRE, Jean-Paul, **Situations philosophiques**, Gallimard, coll. Tel, Paris, 1990.
- SARTRE, Jean-Paul, LEVY, Benny, **L'espoir maintenant. Les entretiens de 1980**, Verdier, Paris, 1991.
- SARTRE, Jean-Paul, **Les Jeux sont faits**, Gallimard, coll. Folio, Paris, 1996.
- SARTRE, Jean-Paul, **Akıl Çağı**, çev.: Samih Tiryakioğlu, Oda Yayınları, İstanbul, 1994.
- SARTRE, Jean-Paul, **Hür Olmak**, çev.: Emin Türk Eliçin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1995.
- SARTRE, Jean-Paul, **Bekleyiş**, çev.: Nazan Dedehayır-Haluk Dedehayır, Altın Kitaplar, İstanbul, 1983.
- SARTRE, Jean-Paul, **Sözcükler**, çev.: Bertan Onaran, Payel, İstanbul, 1996.
- SARTRE, Jean-Paul, **İş işten geçti**, çev.: Zübeyir Bensen, Varlık Yayınları, İstanbul, 1994.
- SARTRE, Jean-Paul, **Yöntem Araştırmaları**, çev.: Rifat Kırkoğlu, Kabalıcı Yayınevi, 1998.
- SARTRE, Jean-Paul, **Duvar**, çev.: Nihat Önel, Varlık Yayınları, İstanbul, 1993.
- SARTRE, Jean-Paul, **Edebiyat Nedir?** Çev.: Bertan Onaran, Payel, İstanbul, 1995.
- SARTRE, Jean-Paul, **Denemeler**, çev.: Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol, Say yayınları, İstanbul, 1994.

SARTRE HAKKINDAKİ YAPITLAR

- BEAUVOIR, Simone de, **Mémoires d'une jeune fille rangée**, Gallimard, Paris, 1958.
- BEAUVOIR, Simone de, **La Force de l'âge**, Gallimard, Paris, 1960.
- BEAUVOIR, Simone de, **La Cérémonie des adieux**, Gallimard, Paris, 1981.
- BEAUVOIR, Simone de, **Lettres à Sartre**, Gallimard, Paris, 1990.
- BEAUVOIR, Simone de, **Simone de Beauvoir'dan Sartre'a mektuplar I**, çev.: Zeynep Bayramoğlu, Düşün Yayınları, İstanbul, 1996.
- BEAUVOIR, Simone de, **Journal de guerre**, Gallimard, Paris, 1990.
- BEAUVOIR, Simone de, **Kadın**, çev.: Bertan Onaran, Payel, İstanbul, 1969.
- BUFFAT, Marc, **Les Mains sales de Jean-Paul Sartre**, Gallimard, coll. Foliothèque, Paris, 1991.
- BURGELIN, Claude, **Les Mots de Jean-Paul Sartre**, Gallimard, coll. Foliothèque, Paris, 1994.
- BURGELIN, Claude, **Autour de Sartre. Littérature et philosophie**, Gallimard, coll. Idées, Paris, 1981.
- BURNIER, Michel-Antoine, **L'adieu à Sartre**, Plon, Paris, 2000.
- COHEN-SOLAL, Annie, **Sartre (1905–1980)**, Gallimard, coll. Folio Essais, Paris, 1985.
- COHEN-SOLAL, Annie, **Album Jean-Paul Sartre**, Gallimard, coll. Albums de la Pléiade, Paris, 1991.
- COHEN-SOLAL, Annie, Sartre. **Un penseur pour le XXI. Siècle**, Gallimard, coll. Découvertes, Paris, 2005.
- COLOMBEL, Jeannette, **Jean-Paul Sartre, un homme en situations**, Gallimard, coll. Biblio Essais, Paris, 1985.
- CONTAT, Michel, **Les Ecrits de Sartre**, Gallimard, Paris, 1970.
- COPLESTON, FREDERICK, **Sartre, Albert Camus, M. Merleau-Ponty, C.-L. Strauss**, çev.: Aziz Yardımlı, Çağdaş Felsefe, Bölüm 2b, İdea Yayınları, İstanbul, 1990.
- DEGUY, Jacques, **La Nausée de Jean-Paul Sartre**, Gallimard, coll. Foliothèque, Paris, 1993.
- JEANSON, Francis, **Sartre**, Editions de Seuil, Paris, 2000.
- LEVY, Bernard-Henri, **Le Siècle de Sartre**, Editions Grasset, Paris, 2000.
- LILAR, Suzanne, **À propos de Sartre et de l'amour**, Gallimard, coll. Idées, Paris, 1984.
- MICHEL, Georges, **Sartre'lı yıllarım. Bir dostluğun öyküsü**, çev.: Zihni Küçümen, Adam Yayınları, İstanbul, 1985.
- NOUDELMANN, François, PHILIPPE, Gilles, **Dictionnaire Sartre**, Honoré Champion, Paris, 2004.

- PETIT, Philippe, **La Cause de Sartre**, PUF, Paris, 2000.
- RENAUT, Alain, **Sartre le dernier philosophe**, Grasset, coll. Biblio Essais, Paris, 1993.
- SARTRE, Jean-Paul, **Sartre Sartre'ı anlatıyor**, çev. Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.
- SENDYK-SIEGEL, Liliane, **Sartre. Images d'une vie**, Gallimard, coll. Folio Essais, Paris, 1978.
- WICKERS, Olivier, **Trois aventures extraordinaires de Jean-Paul Sartre**, Gallimard, coll. L'Un et l'Autre, Paris, 2000.

TEZ VE MAKALELER

- AKSOY, Ekrem, **“Roman Tarihine Goldmanncı Yaklaşım”**, Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 4–5 Haziran 1999, Ankara Üniversitesi Tömer Basın Yayın Müd. Yay., Gaziantep, Aralık 1999, ss. 80–85
- AKSOY, Ekrem, **“L'Engagement- La Littérature Engagée selon Jean-Paul Sartre”**, Hacettepe Bulletin of Social Sciences and Humanities, Volume 6, No: 1–2, Ankara 1974, pp. 119–128.
- AKSOY, Ekrem, **“Sartre'in Romanlarına bir Sosyolojik Yaklaşım”**, Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi, Hacettepe Üni. Fransız Dili ve Edebiyatı Derneği Yayınları, Ankara 1984, ss. 66–75.
- AKTEN, Sevim, **“Yazın ve Toplum İlişkisi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım”**, Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 4–5 Haziran 1999, Ankara Üniversitesi Tömer Basın Yayın Müd. Yay., Gaziantep, Aralık 1999, ss. 162–167.
- BLOCH-MICHEL, Jean, **“Sartre ve Nobel Armağanı”**, çev.: Tahsin Yücel, Varlık, 1965, cilt: 32, sayı: 638, s. 7.
- CANBERK, Eray, **“Sartre ve eleştiri anlayışı”**, Yelken Dergisi, 1963, sayı: 79, ss. 10–12.
- CRANSTON, Maurice, **“Sartre ve güdümlü edebiyat”**, çev.: A. Bilgi, Dost Dergisi, 1964, cilt: 15, sayı: 2, s. 15.
- DİLMAN, Emel, **“Sartre ve Sinekler”**, Yeni Ufuklar, 1961, cilt: 10, sayı: 113.
- EHRENBURG, Ilya, **“Sartre'in kişiliği”**, çev.: Asım Bezirci, Cep Dergisi, 1967, cilt: 1, sayı: 3, ss. 15–18.
- GERÇEKER, Ayhan, **“Sartre ve özgürlük”**, Cep Dergisi, cilt: 3, sayı: 25, 1968, ss. 38–44.
- GOLDMANN, Lucien, **“Roman Sosyolojisinin Sorunlarına Giriş”**, çev.: N. Devrim-Ş. Artan, Argos 4, Aralık 1988, ss. 59–62.
- GOLDMANN, Lucien, **“Edebiyatta Eleştiri ve Bağnazlık”**, çev.: Oya Berk, Yeni Dergi, Aralık 1966, ss. 505–518.

- GOLDMANN, Lucien, “**Le Structuralisme génétique en sociologie de la littérature**”, *Littérature et Société*, éditions de l’Institut de Sociologie, Bruxelles, 1967, pp. 195–211.
- GOLDMANN, Lucien, “**Structuralisme, Marxisme, Existentialisme**”, *L’Homme et La Société*, No: 2, Paris, 1967.
- HARVEY, Robert, “**Panbiographisme chez Sartre**”, *Revue Philosophique de la France et de l’étranger*, no: 3, 1996, ss. 369–382.
- IDT, Geneviève, “**L’Engagement dans “Journal de guerre 1” de Jean-Paul Sartre**”, *Revue Philosophique de la France et de l’étranger*, no: 3, 1996, ss.383–403.
- İNAL; Tanju, “**Oluşumsal Yapısalcı Yazın Eleştirisine Uygulamalı Bir Yaklaşım: Goldmann’da Racine’i Okurken**”, *FDE 4, Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi, Hacettepe Üni. Fransız Dili ve Edebiyatı Derneği Yayınları, Cilt 1, Sayı 4, Ankara, Kış 1979, ss. 61–71.*
- İNAL; Tanju, “**Goldmann’ın Oluşumsal Yapısalcılığı ve Yeni Roman**”, *Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi, Hacettepe Üni. Fransız Dili ve Edebiyatı Derneği Yayınları, Cilt 1, Sayı 3, Ankara, 1978., ss. 129–140.*
- JAMESON, Frederic, “**Sartre “Out!”**”, *Cogito*, Sayı: 3, Kış 1995, ss. 141–148.
- KANTERS, Robert, “**Sartre önünde Tanrı**”, çev.: Orhan Akbal, *Cep Dergisi*, cilt: 1, sayı:6., ss. 9–13.
- KÖKSAL, Ahmet, “**Sartre’in “Duvar”ı**”, *Yeditepe Dergisi*, 1959, cilt: 10, sayı: 9, s. 5.
- OKTAY, Ahmet, “**Yazın, yabancılaşma ve yabancılaştırma**”, *Virgül Dergisi*, Şubat 1999, sayı: 16, ss. 32–34.
- RIZK, Hadi, “**Etre social et logique de l’impuissance**”, *Revue Philosophique de la France et de l’étranger*, no: 3, 1996, ss. 355–368.
- SARTRE, Jean-Paul, “**Varoluşçuluk deyince**”, çev.: Asım Bezirci, *Yeni Ufuklar*, cilt: 8, sayı: 88-89, 1959, ss. 136–139.
- SARTRE, Jean-Paul, “**Varoluşçuluk üzerine tartışma**”, çev.: Attila Yücel, *Yelken Dergisi*, sayı: 59, 1962, ss. 16–17.
- SARTRE, Jean-Paul, “**Bağımlılık sanatı öldürür mü?**”, çev.: S. E.-V.G., *Yeni Ufuklar*, 1961, cilt: 10, sayı:109, ss. 11–12.
- SAYILGAN, Aclan, “**Existentialisme(Varoluşçuluk) ve sanat hareketleri**”, *Orkun Dergisi*, 1963, cilt: 2, sayı: 14, ss. 21–27.
- SOLLERS, Philippe, “**Fransız yazarları Sartre’ı yargılıyor**”, çev.: İnci Gürel, *Varlık*, cilt: 39, sayı: 774, 1972, s. 19.

- SOYKAN,Ö.N. – DÖLEN, Ş. –DİKMEN, A. –KOVANLIKAYA, Ç., “**Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri, Kolektif Çalışma**”, Cogito, Kış 1995, ss. 175–190.
- TİLBE, Ali **Une étude sociologique dans la Peste d’Albert Camus** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2000.
- UYSAL, Sermet Sami, “**Filozof yazar Jean-Paul Sartre**”, Cep Dergisi, 1963, cilt: 3, sayı: 26, ss. 37–46.
- WOLIN, Richard, “**Jürgen Habermas’la Jean-Paul Sartre’in mirası üzerine söyleşi**”, Cogito, Sayı: 3, Kış 1995, ss. 137–140.
- WROBLEWSKY, Vincent von, “**Jean-Paul Sartre’in barışa bağlanması**”, çev.: Haşmet Atasoy, Felsefe Dergisi, 1987, sayı: 1, ss. 83–97.
- YAVUZ, Hilmi, “**Edebiyatçı olarak Jean-Paul Sartre**”, Felsefe ve Ulusal Ekin, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975, ss. 192–202.

KURAMSAL YAPITLAR

- ALVER, Köksal **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Hece Yayınları, Ankara, 2004.
- ALVER, Köksal **Edebiyat Sosyolojisi**, Hece Yayınları, Ankara, 2004
- AKSOY, Hüsnü, **Uygarlığın Paradoksları ve Marksizm**, Doz Yayınları, İstanbul, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914–1980**, Türkiye İş Bankası Ekin Yayınları, Ankara, 1984.
- BEZBAKH, Pierre, **Histoire de l’économie: Des origines à la mondialisation**, Larousse, Paris, 2005.
- BORGOMANO, Madeleine, RALLO, Elisabeth Ravoux, **La Littérature française du XX. siècle**, Armand Colin, Paris, 1995.
- BOTTOMORE, T. –NİSBET, R., **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Yayına Hazırlayan: Mete Tuncay-Aydın Uğur, Ayraç Yayınları, Ankara, 1997.
- BOYNUKARA, Hasan, **Romanda bakış açısı ve anlatılış**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997.
- ESCARPİT, Robert, **Edebiyat Sosyolojisi**, çev.: A. Türkay Yazıcı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
- ESCARPİT, Robert, **Sociologie de la littérature**, PUF, Paris, 1958.
- GALMAN, C., BACH, I., **Paris Komünü ve Marksizm**, çev.: Kenan Somer, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.
- GARAUDY; Roger, **Jean-Paul Sartre ve Marksizm**, çev.: Selahattin Hilav, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1962.

- GOLDMANN, Lucien, **Diyalektik Araştırmalar**, ev.: Afşar Timuçin, Kavram Yayınları, İstanbul, 1975.
- GOLDMANN, Lucien, **İnsan Bilimleri ve Felsefe**, ev.: Afşar Timuçin-F. Aykunsa, Hilal Matbaası, İstanbul, 1977.
- GOLDMANN, Lucien, **Kant Felsefesine Giriş**, ev.: Afşar Timuçin, Metis Yayınları, İstanbul, 1983.
- GOLDMANN, Lucien, **La création culturelle dans la société moderne; pour une sociologie de la totalité**, Denoël, 1971.
- GOLDMANN, Lucien, **Le Dieu caché, Etude sur la vision tragique dans Les Pensées de Pascal et le théatre de Racine**, Gallimard, Paris, 1956.
- GOLDMANN, Lucien, **Pour une sociologie du roman**, Gallimard, Paris, 1964.
- GOLDMANN, Lucien, **Marxisme et Sciences Humaines**, Gallimard, Paris, 1970.
- GOLDMANN, Lucien, **Recherches Dialectiques**, Gallimard, Paris, 1959.
- GOLDMANN, Lucien, **Sciences Humaines et Philosophie**, Gonthier, Paris, 1966.
- GÜRSOY, Kenan, **Jean-Paul Sartre Ateizminin Doğurduğu Problemler**, Akay Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1991.
- GÜRSOY, Kenan, **Egzistans ve Felsefe zerine grşler**, Akağ Yayınları, Ankara, 1988.
- HELBO, André, **L'enjeu du discours**, Lecture de Sartre, PUF, Paris, 1978.
- IDT, Geneviève, **La Nausée, Analyse critique**, Hatier, Paris, 1971.
- JOLIVET, Régis, **Le Problème de la mort chez M. Heidegger et J.-P. Sartre**, Fontenelle, Lyon, 1950.
- KAUFMANN, Walter, **Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşluk**, ev.: Akşit Gktrk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- KOESTENBAUM, Peter, **Varoluşu cinsellik, varoluşu seks**, ev.: Nur Yener, Mavi, İstanbul, 1998.
- KNIGHT, Frida, **Fransız Direnişi 1940'dan 1944'e**, ev.: Oya Nilgn, belge Yayınları, İstanbul 1999.
- LEFEBVRE, Henri, **Marx'ın Sosyolojisi**, ev.: Selahattin Hilav, Gkkuşağı Yayınları, İstanbul, 1995.
- LORMIER, Dominique, **Histoire de la Presse en France**, Editions de Cecchi, Paris, 2004.
- LUKÁCS, Georges, **La théorie du roman**, Denoël, Paris, 1963.
- LUKÁCS, Georges, **Histoire et conscience de classe**, Minuit, Paris, 1960.
- LUKÁCS, Georges, **Existentialisme ou Marxisme?**, Nagel, Paris, 1940.
- LUKCS, Georges, **Estetik I-II-III**, ev.: Ahmet Cemal, Payel Yayınları, 1988-1992-1999.

- MAGILL, Frank, **Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği**, çev.: Vahap Mutal, Dergah yayınları, İstanbul, 1992.
- MOUNIER, Emmanuel, **Varoluş felsefesine giriş**, çev.: Serdar Rifat Kırkoğlu, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.
- MURDOCH, Iris, **Sartre'in Yazarlığı ve Felsefesi**, çev. Selahattin Hilav, Yazko Yayınları, İstanbul, 1983.
- RUSSELL, Bertrand, **Varoluşunun Bunahımı**, çev.: Türkan Araz, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.
- SARTRE, Jean-Paul, **Edebiyat Nedir?**, çev.: Bertan Onaran, Payel Yayınları, İstanbul, 1982.
- SARTRE, Jean-Paul, **Varoluşçuluk**, çev.: Asım Bezirci, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1960.
- SARTRE, Jean-Paul, **Yöntem Araştırmaları**, çev.: S. Rifat Kırkoğlu, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, 1998.
- STRATHERN, Paul, **90 Dakikada Sartre**, çev.: Nemciye Uçansoy, Gendaş Yayınları, İstanbul, 1998.
- TEKİN, Mehmet, **Roman Sanatı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- VALLAUD, Pierre, **Les Français sous l'occupation 1940–1944**, Pygmalion, Paris, 2002.
- VIART, Dominique, **Le Roman français au XX. siècle**, Hachette Livre, Paris, 1999.
- WEST, David, **Kıta Avrupası Felsefesine Giriş**, çev.: Ahmet Cevizci, Paradigma yayınları, İstanbul, 1998.
- YÜCEL, Tahsin, **Anlatı Yerlemleri**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.
- ZIMA, Pierre V., **Manuel de sociocritique**, L'Harmattan, Paris, 1985.
- ZIMA, Pierre V., **Pour une sociologie du texte littéraire**, Union Général d'éditions, Paris, 1978.

ÖZGEÇMİŞ

İrfan ATALAY, 1963 yılında Trabzon'a bağlı Tonya ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Tonya ve Trabzon'da tamamladı. 1980 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünde başladığı lisans öğrenimini 1984 yılında bitirdi. 1985 yılında aynı üniversitede Fransızca Okutmanı olarak göreve başladı ve farklı birçok fakültede dersler verdi. 1986–1988 yılları arasında askerlik hizmetini yedeksubay olarak yerine getirdi. 1991 yılında başladığı Yüksek Lisans öğrenimini “**L'étude sémiotique de 'Le Coq de Bruyère' de Michel Tournier**” konulu teziyle 1993 yılında tamamladı. 1994 yılından itibaren görevlendirildiği Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümündeki görevini sürdürmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.